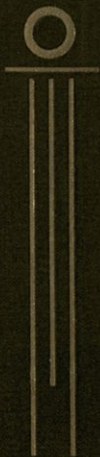
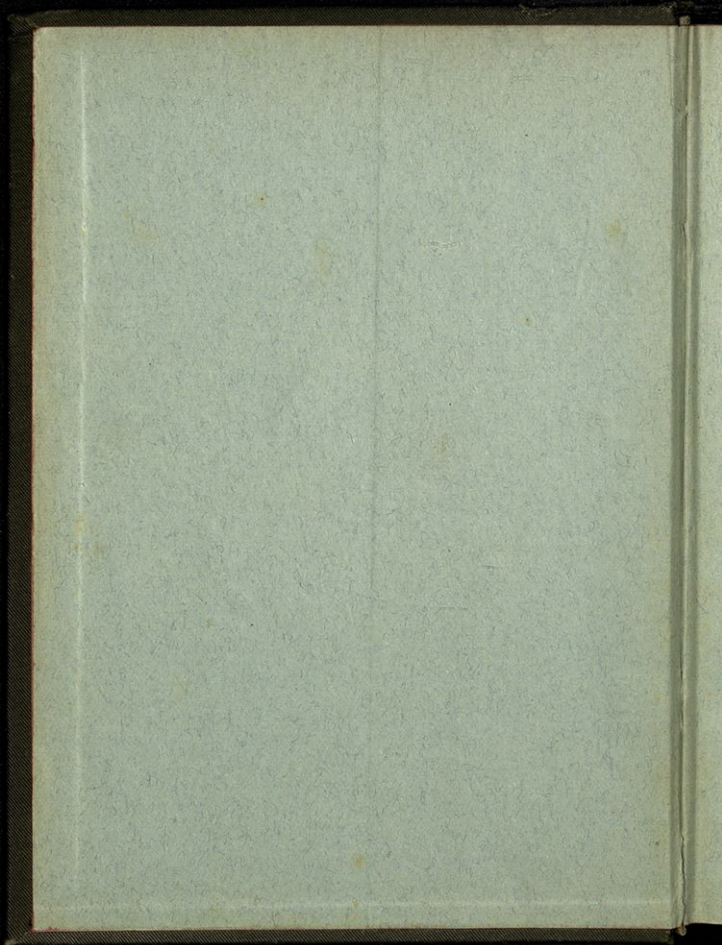

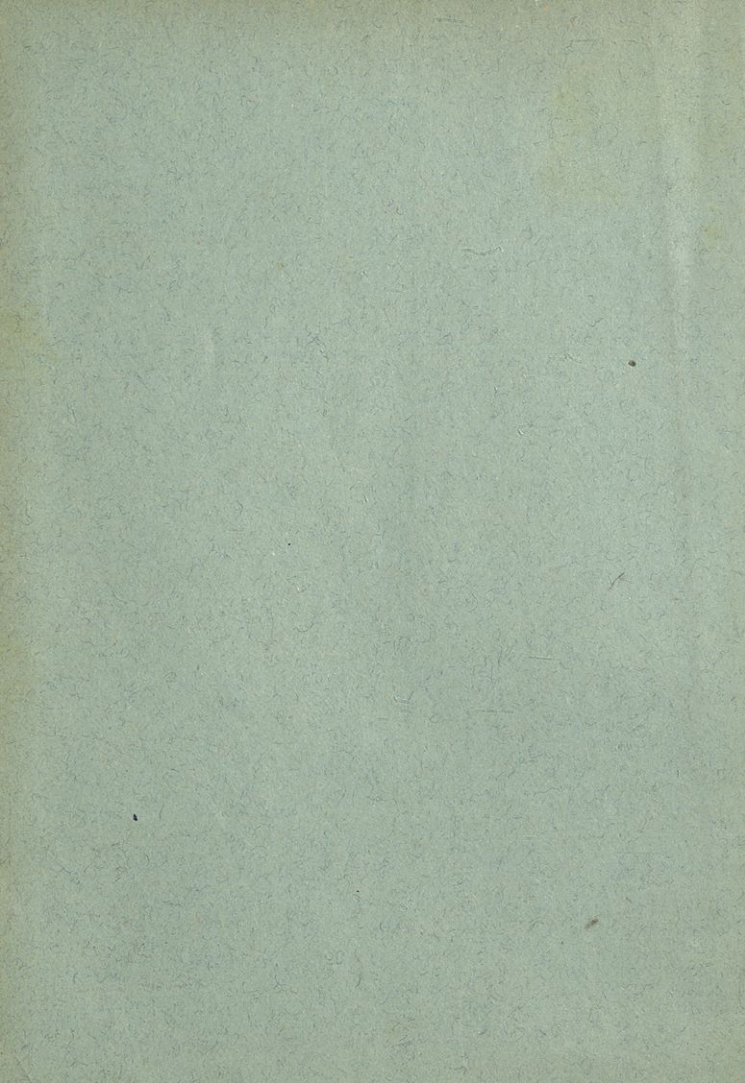

M. Šenoa

Zlatarjevo zlato

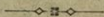
37502, VII, B, f

Karl

August Šenoa.

ZLATARJEVO ZLATO.

HISTORIČNA POVEST
IZ XVI. STOLETJA.

(Po petem hrvatskem natisu.)

Poslovenil SILVESTER K.

V LJUBLJANI 1905.

Založil in prodaja ANTON TURK, knjigar.

Cena K 1·80.

AVGUST ŠENOŤ.

August Šenoa.

ZLATARJEVO ZLATO.

Historična povest iz XVI. stoletja.

(Po petem hrvatskem natisu.)

Poslovenil

SILVESTER K.

Juan Urbanitz

V LJUBLJANI 1905.

~~~~~
Založil in prodaja Anton Turk, knjigar.

37 502

VII-B-f

030009058

Avgust Šenoa.

Avgust Šenoa, dični hrvatski pesnik in pisatelj se je rodil 14. listopada leta 1838. v Zagrebu.

Njegova roditeljja sta vrlo rada čitala lepe in dobre knjige, slušala glasbo in pohajala v gledališče. Oče je malemu Avgustu prav rad pripovedoval dogodke iz svojega zanimivega življenja, a mati mu je premnogokrat čitala lepe pesmi. Ko je bil star osem let, naučila ga je mati deklamovati lepo Schillerjevo pesem „Zvon“, katero je prevel hrvatski pesnik Ivan Trnski. Ta pesem je bila prva kal Avgustovi poznejši deklamatorski zmožnosti. Mati njegova je zvečer prav rada očetu čitala kakšno pesem ali povest, a mali Avgust je iz svoje posteljice natihoma poslušal.

Ljudske šole je dovršil v Zagrebu leta 1848. Prvi razred gimnazije je obiskoval v Pečuhu, ostale razrede pa v Zagrebu. V vsakem razredu je bil ali prvi, ali drugi odlikaš. Poleg se je dobro učil francoškega in talijanskega jezika in risanja. Vseučiliščne nauke je dovršil v Pragi leta 1861.

Ko je stopil v drugi razred zagrebške gimnazije, ni še mnogo vedel o hrvatski književnosti, čeprav je bil že blizu štirinajstega leta in čeprav je bil že mnogo prečital. Prišle so mu bile dozdej samo nemške knjige v roke. Nekoč zapazi pri svojem sošolcu Vukiću Gunduličevega „Osmana“. Ta ga vzpočbode. Z veliko

željo kupi si to knjigo in jo začne natančno in z vztrajno marljivostjo čitati. Čitanje Gunduličeve knjige ga je povsem prerodilo. Gunduličev „Osman“ ga je naredil hrvatskim rodoljubom, a njegovi učitelji Anton Mažuranič, Mesič in Katkič so še v višji meri raznetili v njem ljubav do mile domovine. Povestične knjige je dobival od svojega tovariša Peroka. Ko je bil prečital že vse njegove knjige, ojunači se in gre k Ljudevitu Gaju, prošé ga, naj mu posodi katero knjigo iz svoje velike knjižnice. Gaj ga sprejme ljubeznjivo in ga navduši s svojo iskreno zgovernosijo. Čestokrat ga povabi k sebi na svoj dom v Gosposki ulici, ali pa na svoje posestvo Mirogaj, daje mu hrvatskih knjig in časopisov in ga vnema za rodoljubje.

Ko je Šenoa dovršil drugi tečaj akademije v Zagrebu, vlekla ga je želja v svet, v slovanski svet. Šel je v Prago; leta 1861 je dovršil visoko šolo. Njegova pesniško navdahnjena duša začne zdaj svoje veliko in sijajno delo, iz katerega se je pozneje razširilo ogromno in plodovito književno drevo. Avgust Šenoa je napisal mnogo prekrasnih pesmi in mnogo velikih povesti. V resnici je Šenoa prvi hrvatski pripovedovalec in pravi po Bogu navdahnjeni pesnik.

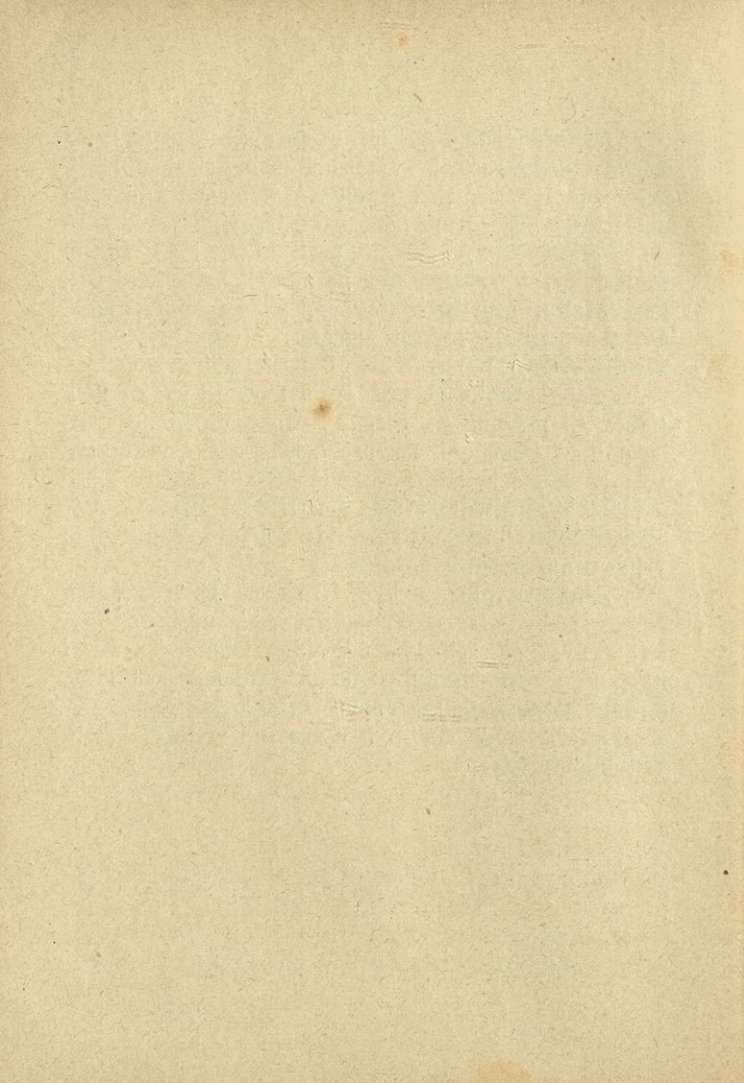
Leta 1868. se je oženil s krasno gospico Slavo plemenito Ištvanicevo. Njegovo zakonsko življenje je bilo pravi vzor obiteljskega življenja. To je priznal sam in opeval v pesmih; opeval je, da mu ni nikjer bivanje tako pogodno in mило, kakor doma, ker mu je dom — pravi raj. Svoje otroke je ljubil neizmerno; bil je izvanredno dober oče. Ta njegova ljubav zrcali se iz njegovih pesem.

Avgust Šenoa je bil svetovalec (senator) pri mestnem poglavarstvu v Zagrebu. Mnogi službeni posli, delovanje za razvitek gledališča, neumorno književno delovanje omajejo mu naposled zdravje. Njegov silni duh ustvaril je več krasnih pesniških del v bolniški in na smrtni postelji. Ker ni mogel več sam pisati, narekoval je svoji mili soprogi, ali pa sinu Milanu. Pri tem delu je večkrat omedlel; ali ko je prišel k zavesti, rekel je: „Grevi dalje!“ in narekoval je naprej.

Mnogokrat je govoril, kako hoče iti spomladi v Italijo ali pa kam na deželo, toda nade se mu niso izpolnile. Popoldne 12. prosinca sredi narekovanja postane mu zelo hudo. Zadnja beseda, katera se je napisala iz njegovih ust, bila je: „Hrvat!“ Dne 13. prosinca 1881. zjutraj ob poldeveti uri je izdihnil svojo veliko in plemenito dušo.

Žalost za njim je bila velika ne le v Zagrebu, ampak po celi Hrvatski, po vsem slovanskem jugu. Velika ljubezen, veliko občudovanje, katerega je kazal hrvatski narod napram velikemu svojemu pokojniku, obstalo bode še dalje, dokler bode božje solnce obsevalo beli Zagreb in milo njegovo Hrvatsko, katero je toliko ljubil.

I.

šestnajstem stoletju za kraljevanja Maksa II. in banovanja*) škofa Jurija Draškoviča kupičile so se okoli župnijske cerkve sv. Marka nizke kolibe, kjer so prodajalničarji in prodajalničarke previdnim in skrbnim meščanom plemenitega mesta prodajali lonce, méd, kruh in drugo drobno blago za malo uporabo in za male novce.

Stari Zagrebčani, čeprav v vednem razporu s prečastitimi kapiteljskimi gospodi, so bili vendar zelo pobožni ljudje; saj so se nekoč pohvalili napram kraljevi svetlosti, da imajo, hvala Bogu, v svojem mestu toliko duhovnikov in patrov, kolikor meščanov. A pri vsi svoji veliki pobožnosti so se slabo spominjali svetega pisma, kjer je čitati, da je sin božji z bičem v roki iztiral prodajalničarje in menjicarje iz hiše božje. Kolibe so stale mirno pod okriljem svetega Marka in še celo posvetna in duhovska gospoda se je večkrat ustavila pred njimi.

*) banovati = vladati kot ban hrvatski, kot kraljev namestnik.

Najodličnejša oseba v okrožju teh kolib je bila Magda „poprovka“ Staro in mlado, veliko in malo po mestu poznalo je Magdo bolje, nego še celo mestnega tamburja (hobnarja) Jurija Garuca, dolgina, kateremu so bili pridjali hudomušno ime „škofovska palica“.

Magda je bila res čudna ženska. Suha kakor sveča, rumena kakor vosek, imela je koničast, proti koncu zavit nos modrikaste barve, a vrh nosa z dlačjem obraščeno bradavico. Na podolgastem obrazu videl si več gub, kakor jih vidiš na kmečki srajci. Zobje jo niso boleli nikdar, ker jih ni imela, a v njene sivkaste, bojazljive oči je le redko kdo mogel polukati, ker jih je pridno zapirala in le redkokdaj poškilila v božji svet.

Gledaje jo, kako je sključena sedela v svoji kolibi, mislil bi si vsakdo: Magda jezdi gotovo na metli vsaki petek na goro Klek ali pa na kak skalnat križpot, kjer se v krogu svojih sostanovnic razveseljuje — no, v-akdo bi si mislil, Magda je čarovnica.

Ali reči se mora, da njena duša ni bila hudobna, da njeno srce ni bilo popačeno; poprovka je bila nasprotno zelo pobožna ženica. V njeni kolibi je visela čudotvorna slika Marijina, a pred podobo je na čast božje porodnice gorela kovinasta svetilka. Magda je sedela celi dan v svojem lesenem zavetišču in je mol la na svoj jagodast, posvečen molek in samo tuintam je podržala ozebli roki črez lon-c, napolnjen z žrjavico, ali pa pregovorila kako besedico s kako mestjanko ali s cerkovnikom. Navadno pa je le šepetala svoj: „Oče naš“ ali „Sveto Marijo“ in naj je

sijalo solnce ali padal dež. In kaj takšnega ne stori čarovnica!

Prislovico „poprovka“ pa je dobila zato, ker ni bilo v celém mestu ne odlične gospe in ne navadne žene, ki bi bila znala tako dobro mesiti poprove kolačke, kakor Magda. Raditega je bil o svetkih in petkih pravi lov za njenimi kolački; saj je sam mestni sodnik Ivan Blažekovič izpustil marsikateri lepi novce v njen mošnjiček.

Ženica je bila že dolgo udova. Njen pokojni mož je bil v življenju cerkovnik pri sv. Marku. Tako je ona životarila brez otrok in sorodnikov, pekla kolačke ponoči v svojem stanovanju pri „kamenih vratih“, a prodajala jih podnevi pri cerkvi sv. Marka.

Ljudje se niso mogli spominjati, ali je bila ženica kdaj mlada, tudi niso mogli opaziti, ali se je kdaj postarala; vedno je bila jednaka kakor stara podoba, katera visi leta in leta v zakotni hiši in ne menja svoje zunanjo-ti. Vsakdo je videl, da si Magda služi lepe novce, da malo porabi in vsakdo je vprašal — kakor sploh radi vprašujejo ljudje — čemu je Magdi denar?

In res je čuvala Magda v kotu svoje pisane skrinje staro nogavico, polno novcev, grošev in tudi starih cekinov iz časa kralja Matijaža. Nogavica se je debelila, Magda pa sušila.

Toda čemu so bili Magdi novci?

„Za mir duše,“ odgovorila bi bila Magda mirno na tako vprašanje in motala naprej svoj molek (rožni venec).

Da, za mir duše! Dobra starka. polna pobožnih sanj, hranila je s svojimi žulji novc za novcem, da si prihrani toliko svoto, ki bode omogočila, da se bode po njeni smrti za pokoj njene in njenega moža duše mogla vsako leto na dan sv. Magde pri sv. Marku brati sv. maša

V tej misli je bila srečna, v tej misli je delala rada.

Radi tega se ni čuditi, ako je bila priljubljena po vsem mestu, ako se je z vsakomur razumela dobro. Le en sam človek jo je sovražil — mestni brivec Grega Čokolin, ki je imel svojo sobo pod obokom stare mestne hiše na voglu trga sv. Marka.

Čuden mož je bil ta Grega Čokolin; suh je bil kakor treska. Glava mu je bila debela in okrokla, kakor zeljuata glava, obrvi gosti in nad nosom skupaj zrasteni; oči je imel male, črne in ostre, kadar jih ni prevlačevala vinska megla; nos je bil top, širok, zavihan in rudeč, da bi se bil bal približati mu smodnika, lice obrito in brez brk, rekel bi prava izobešalna tabla Gregejevega stanu. Takšna je bila zunajnost mestnega brivca. Ali tudi duša mu ni bila vstvarjena bolje. Omahovalec, svojeglavnež, potuhnjenec, stikal je rad po vseh kotih in stegal svoje krevljaste prste v vsako zadevo, kjer bi ne bilo treba.

Ljudstvo ni prav vedelo, odkod se je bil Grega priklatil; beseda mu je tekla zagorski, a za silo je znal sodnika ali duhovna pozdraviti tudi latinski. Ljudje ga niti vpraševali niso po domu; vedeli so, da se je bil odnekod priklatil na dobro srečo in bali so se njegove zamere, ker je imel jezik kakor hu-

dičev bič. Sam je pravil, da je bil prehodil mnogo sveta; hvalil se je, da je služil v banovi vojski pod zastavo Petra Bakača, da je bil pri Ivaničgradu ranjen in na čudežen način je vedel pripovedovati o Turkih, o svoji srčnosti, a če mu ni hotel kdo vrjeti veliko o njegovem pretiranem junaštvu, zadril se je Grega nad njim in pokazal na brazgotino na čelu, rekoč: „Pri moji veri! Ali morda ni res? Le poglej, človek božji! Tukaj me je poljubila turška sablja. Hvalite Boga, da ni udarila hujši, kajti potem bi ne imeli nikogar, ki bi vas bril!“ Ljudje so pristavljali, da dobi človek slično brazgotino tudi lahko v pijanosti, pa Grega je hotel biti junak in je ostal junak. Po-božen Grega ravno ni bil; zdravil je, kakor sploh brivci v prejšnjih časih, meščane s kafro in pijavkami, zdravil živino, bril gospodo in kmete.

O prostem času pa je popival, igral in klet.

Govorilo se je, da se bavi z nepoštenimi opravki — da kuha razne pijače in še več kaj. To se je seveda samo govorilo, a gotovo se je vedelo, da se Čokolin ne posti po tedanji navadi ob sredah in sobotah.

Radi tega ni čuda, da ga Magda ni gledala milo, a pripeti se dogodek, ki naredi med poprovko in brivcem popolni razpor. Magda je stanovala blizu kamenih vrat ravno nasproti Draškovičevega vrta v hiši Petra Krupiča, mestnega zlatarja in starešine.

Peter Krupič, plemič iz Velike Mlake, živel je v Zagrebu že iz mladih let. Mlad je prehodil mnogo sveta in se izučil zlatarstva; obiskal je vse kraje, o katerih je slišal, da so tamkaj najizvrstnejši zlatarji.

Po velikem trpljenju in napornem uku vrnil se je v Zagreb, dal se upisati v rokodelsko zadrugo in si je pri ženitvi pridobil zidano hišo pri kamenih vratih. Čeprav je dobro uspeval v svojem rokodelstvu in mu je cvetela sreča, vendar se mojster Peter ni prevzel in si ni onečastil imena z nikakšnim nepoštenim ravnanjem; meščani so ga radi poštenega srca in bistrega uma jeli kmalu spoštovati in so ga izvolili za mestnega starešino. Pa sreča mine naglo in nesreča pride brzo. Na veliko zlatarjevo žalost umrje mu prehitro mlada žena in zapusti možu malo dekletce, ki je dobilo pri krstu ime Dora.

Tej Dori je bila stara Magda botra pri krstu in na njo je starka pazila, kakor na svoje lastno oko. Krupič ni imel časa gojiti svojo mladenko. Turčija je vedno nadlegovala na vse strani in trebalo je skrbeti za hrano in obrambo zagrebškemu mestu. A tudi veliki gospodje Zrinjski, Bakači in Alapiči zadajali so Zagrebčanom dovolj jeze, tako da ni bilo pravde ne konca in ne kraja. Zagrebčani so se med sebo pobijali in grizli že iz stare navade in vedno je bilo treba miriti, soditi, a ne za kakšno plačo, ampak za hvalo in čast. Reklo se je torej paziti za življenje in delati ter kovati noč in dan. Zadržan vsled svojega rokodelstva in opravkov pri mestni opravi veselil se je Krupič, da je imela Magda toliko skrb in vedel je, kako ima starka dušo kakor zlato in da bode z umno roko in pobožnimi nauki spravila dekletce na pot časne in večne sreče.

Dora ni delala ne očetu in ne Magdi mnogo skrbi. Dekle je bilo duševno dobro in ni poznalo

hudobnosti, a bilo bi samo po sebi našlo pot, po katerem se ne pride v hudo. Bilo je bistrourmno, živahno in se je že v detinski dobi postavilo tako na trdne noge, da je niso smatrali kot otroka, ampak so deklico sploh nazivali „zlatarjevo modrijanko“, ker se je bila že mala — a za takratno dobo ni to šala — naučila pisanja in čitanja pri mestnem šolniku Blažu Dragšiču.

Pa kakor postane iz popka cvetka, tako nastane iz otroka devojka. Čim lepša je, tembolj se mili očem!

Kadar je ob nedeljah in praznikih šla od zgodnje maše črez Markov trg domu, predstavljala drobni in v rudečo, koničasto obuvalo obuti nožici, zibajé lepo glavico z glavnim lišpom in spuščajé lepi, črni kiti po modrem, s krznino obšitem oprsniku, držé z nežnima ročicama veliko in s srebrom okovano molitveno knjigo na prsih, gledajé sramežljivo pred sé, da nisi mogel videti ognjenega očesa izpod dolgih, svilenih trepalnic, vsakdo bi bil lahko rekel: Glej, ta svetnica je stopila raz oltar med svet, da razveseli s svojo milo prikaznijo revne zemljane.

Marsikateremu mestnemu gospodiču — in ne malokateremu — uhajale so rade oči za Doro; marsikatera mati je računala v duhu, kdaj bi znala Dora že biti dovolj odrasla za možitev z njenim sinom in celo mladi plemiči, kadar jih je mimogrede za kratek hip opazovalo krasno oko zlatarjeve hčerke, šepetali so drug drugemu: „Oh, ni lepše devojke, kakor je ta!“

Ali Doro ni dičilo samo lepo lice in ni jo krasila samo lepa duša. Še nekaj drugega je bilo, nekaj vелеvažnega, kar velja več kot samo zlato. Pregovor pravi: „Boljši je dober glas, kakor zlati pas!“ In oboje je veljalo o Dorici; bila je na dobrem glasu in imela je tudi zlati pas, kar se pravi, da se je lahko zanašala na lepo doto.

Ni torej nobeno čudo, ako so vsi odličnejši zagrebški mladeniči radi obdarili mladenko z božičnimi darili ter pohajali z željami in naklepi za zlatarjevim zlatom; toda dosegli niso ne eno, ne drugo. Vrata v zlatarjevo hišo bila so jim zaprta, a po zlatarjevem zlatu so želeli zastonj.

Vse to ni bilo nobeno čudo, ali čudo črez vse čudo, o katerem bi ne bila sanjala ne ena duša v celem mestu, bilo je to:

Kar si ni upal domišljevat noben gospodič, to si je jel domišljevati brivec Grega Čokolin. Dobil je želje po Dori! In ravno on! Kar je grdo, ponaša se čestokrat, kakor bi bilo lepo; žaba se je napihovala, da bi postala vol, a Čokolin je hotel postati zlatarjev zet.

Najprej je radi Dore potrkal pri stari Magdi, dobro vedoč, da je ona najboljši ključ k Dorinim durim. Magda pa se je delala, kakor bi ga ne umela. Nakrat pa se ojunači brivec in se zanese na srečo. Nekega dne vstane Čokolin prav rano, stopi pred kositreno ogledalo, nagizda in opravi se, kakor le zna, obleče novo sukneno suknje, obuje svetle črevlje s srebrnimi čopkicami, dene za pas rudeč, svilen

robec in ko je ljudstvo šlo od svete maše pri sv. Marku, stopi brivec na prag zlatarjeve hiše in potrka na duri.

„Dobro jutro, gospodar Krupič!“ pozdravi zlatarja nagizdani brivec in se nekoliko odkašlja.

„Daj Bog, da bi bilo dobro, gospod Čokolin!“ zavrne starec Krupič in se vzdigne izza velike orehove mize. „Katera dobra sreča vas je privedla že tako zgodaj pod mojo streho? Vsedite se, gospod Grega! Dora, prinesi kozarček slivovke!“

„Hladno je danes, zelo hladno je; bliža se že velikanoč, a znamo še vedno imeti dovolj mraza,“ reče Grega, nasloni se polagotno po klopi, na katero se je bil vsedel; nehote mu primanjkuje besed, vendar nadaljuje. „Post nubila Phaebus (za dežjem pride solnce), tolažimo se torej!“

Nato umolkneti oba. Dora postavi na mizo plošnato steklenico in dve čašici in ne dvignivši oči, reče kratko: „Dobro jutro!“ pa odide iz sobe.

Krupič je slutil, čemu je prišel Grega, a zadnji je izgubil popolnoma govor, ko je videl, kako je nenavadno naglo šla deklica iz sobe.

Brž potegne brivec nekaj slivovke, ohrabri se nekoliko in reče:

„Prej ste me vprašali, gospod Krupič, katera dobra sreča me je privedla pod vašo streho. Povedati vam hočem zelo zadevo. Za mene je lahko sreča ali nesreča — —.“

„Oh, glej! kako resno ste začeli!“ pripomni starec.

„Saj mi tudi ni za šalo. Ne bode mi bržčas potreba dolgo in široko pripovedovati, kdo sem in

kaj sem. Vi, mojster, veste to sami dobro. Dosti jih je po našem mestu, katerim je tuje poštenje kakor star ovčji kožuh, katerega je treba močno iztepsti in izprašiti, a obrekovanje je kakor truje, ki vzraste tudi tam, kjer je nisi nasejal. Jaz menim o vsakomur: „Glej sam v sebe in pometaj pred svojim pragom! Sam o sebi sebi sem takega mnenja, da Grega Čokolin ni tako malovreden, kakor ga ocenjujejo drugi. Pa še boljši bi bil lahko, kakor sem, ali vrag je tako samotariti in sam se sebo mrmrati et caetra (in tako dalje). Torej, mojster, da vas ne mučim s predlogimi litanijami — trdno sem se odločil k ženitvi.“ Zadnje besede izusti Grega nekako s silo, a po odkašljanju nadaljuje:

„K ženitvi pa, kakor sami veste, sta potrebna mož in žena.“

„Celo prav govorite,“ pridene Krupič.

„Moža bi imel, če uštevam sebe, ali ne druge polovice. Adamovega rebra mi primanjkuje — za tem grmom leži zajec!“

„Istina je!“

„Dolgo in dolgo sem se ukvarjal z mislijo na ženitev, v mislih sem preresetal vse zagrebške deklice in naposled — re bene cognita (dobra reč se prikriva) — sem se omislil vašo Doro! Brez zamere, mojster Peter! Dixi! (Povedal sem!)“ vzdihne Grega z velikim naporom.

Krupič, ki je bil že slišal, za kom se rado obrača brivčevo oko, ni se nikakor čudil o brivčevi izjavi, a ker je bil dobrodušnež in ni mogel razžaliti nobene

duše, ni prošniku odrekel kratko, ampak mu je odgovoril:

„Dragi moj Grega! Čast in poštenje velja o vas in vašem stanu! Od božjih darov živimo vsi, ali naj orjemo s plugom, kujemo s kladivom, ali brijemo z britvijo. Tudi vem dobro, da je svet jezičljiv in obrekljiv, da se ljudje vesele tuje nesreče in se jeze nad srečo svojega bližnjega. Ne mislite, da je tuje govorjenje meni merilo, s katerim merim tuje poštenje. Ali vem, kaj je pravo in kaj zdravo. Mojster Grega, ovočje se ne sme obrati prej, dokler ni zrelo, a dekleta se ne sme nobeno prej omožiti, dokler ni dovolj odrastlo za mater. Dora je, hvala Bogu, čvrsta in zdrava, toda o binkoštih bode imela še le šestnajst let. Za njo bi bilo še prerano, vsekake prerano. Naj še nosi nekaj let dekliški naglavni kinč, saj bode še imela dovolj let in situosti s stanom kot žena. Vedeti morate tudi, da sem samec, da sem udovec; roke me od dne do dne zapuščajo bolj in bolj, oči mi ne služijo več predobro, a skrbi imam za polne vreče: zdaj moram leteti sem, zdaj moram leteti tja, deklici pa ostane skrb za dom. Kmalu bodem moral v roko vzeti palico starosti in — takrat se bo reklo: Peter, z Bogom! Torej brez zamere, mojster Grega; želim vam pošteno in pobožno ženo, ali Dora je zdaj še premlada. Brez zamere!“

„Brez zamere!“ pritrди Grega in ne ve, kam bi dal roki in nogi in ves potrti in bled do nosne konice odide domu.

Dora je poslušala ta razgovor pri okencu, katero je bilo narejeno iz sobe v kuhinjo. Samega smeha se

je ugriznila skoraj v jezik. Poparjeni brivec urezal je tistega dne pri britju mestnega kaplana Šalkoviča, da je zadnji zakričal vsled jeze in bolečin.

Stara Magda je izvohala, kako se je bila izpredla kodelja — a kjer je mislil Grega prej najti ključ, tam je našel račun*), ki mu je pokvaril račun.

„Ali ni ta gospod brivec bedak?“ rekla je bila starka Krupiču še pred brivčevim obiskom. „Tudi ciganu bi se morda dozdevalo postati turški cesar! Da, pri moji veri, jaz gizdavost sovražim do dna svoje duše; vsled gizdavosti, ošabnosti so padli hudobni angelji in Bog ne daj, da bi si Dora ogridla dušo s smrtnim grehom. Kajti, gospod boter Krupič, če smo res vsi bratje in sestre med sebo, vendar še nisem slišala, da bi se v vinogradu mešal pravi trs z divjim. Bog daj Dorici dobrega moža, s katerim bodeta živela z dušo pri duši, kakor je prst pri prstu. Nočem videti nebeškega veselja, ako v to svrho ne molim za Dorko vsaki dan k milemu Bogu. Potrebno je, kjer se gre za dobro ali hudo dekličino in ne samo od danes do jutri, ampak za vedno, paziti z očmi, da se ne zgodi kaj nerodnega. Ali Čokolin ni za Doro, ni nikakor! Najprej je treba hleveca, potem kravice; ali pri moji veri, Čokolinovo stanovanje ni hlevec, ampak je hlev v pravem pomenu besede. Čakati in računati na blago in denar starišev, pravi se moliti za njihovo smrt. Dobra glava, dobro srce in dve zdravi roki — to je potrebno. Čokolin pa je razbijač, pijanec, igralec in kakor se govori — po-

---

*) račun = orodje za sekanje stelje.

magaj nam Bog in sv. Blaž — je bil tudi v črni šoli. Eu groš dobi, a izda potem tri. Zadnjič — v sredo — odpre mestni vratar zjutraj ob zori Nova vrata. In kaj zagleda? Grega leži pijan pred vratmi in smrči. V samostanu se je bil nalezal čez mero vina in potem je prespal celo noč takoj na prostem. In takega naj bi vzela Dora? Bog mi odpusti grehe, On ni za Doro, nikakor ni!“

Tako in še več je govorila Magda Krupiču, ta pa bi že po svoji lastni pameti ne bil dal hčerke jedinke in miljenke razuzdanežu in zapravljevcu.

Na ta način sta si prišla brivec in poprovka navskriž.

Brivec se je jezil, da mu je kipel žolč in popival, da mu je začel nos cvetiti v rudečici kakor potonika. Vedno in vedno je tuhtal in koval naklepe, kako bi poprovki skuhal kakšno nadlego.

V krčmi pri „črnem Janku“ hodil je sicer zelo za družbo vneti brivec posedat v najtemnejši kot, kjer je po cele dneve sedel za vrčem vina in tuhtal ter premišljeval.

„Da, da,“ mrmral je in se nasmehoval, „Grega je vinski brat in vragov svat! Dora, lepa zlatarjeva Dora ni za nj-ga! Zavrnil me je zlatar, zavrnil, kakor bi bil jaz kakšen cigan. Dobro, dobro! Čakaj, poprova potuhnjenka! In naj se mi spremeni britev v nož, ako ti naposled ne bodem obril dlakovo nosno bradavico! Da, da, jaz Grega Čokolin — —“

In ni trajalo dolgo, ko se je brivec maščeval resno.

Slavni magistrat dal je nekoč bobnaje razglasiti po mestu, da prodajalke ne smejo prodajati manjših sveč kakor takih, katerih gre deset na en funt*). Za vsako svečo, tako mala, da jih gre iste vrste več na en funt, morala se bode plačati denarna globa enega goldinarja.

Čokolin, ki je vedel, da ima Magda še odprej malih sveč, katerih da najst en funt, poda se brž k starkini kolibi in zahteva manjših sveč. Magda se upira dolgo in jih noče dati, ali brivec ji prigovarja:

„Ne bojte se, teta! Veste, da vas jaz ne bodem izdal. Te sveče so vam ostale še odprej in gotovo nočete, da vam jih pojedó miši!“

Starica ne sluči nič hudega in se poda na tanek led; malopridnež Čokolin pa jo toži pri mestnem sodniku, da je oskrunila zapoved preskrbnega slavnega mestnega urada, ker je prodajala premajhne sveče.

Magda je morala pred sodni dvor. Pred sodišče! Starki se je zdelo, kakor bi ji bila srce prebodla zastrupljena puščica. V celem svojem dolgem življenju še ni imela potrebe stati pred sodnijo in živi duši ni bila še kaj zakrivila, a zdaj na stare dni je morala doživeti to sramoto.

„Jaz spoštujem postave in gosposko in sveta dolžnost vsakega poštenega človeka je, da pazi, kako se izpolnjujejo postave in da se ne oskrunjajo zapovedi slavnega magistrata**),“ izpregovori licemerni Čokolin pred sodiščem.

---

*) funt = stara mera, ki ima približno 56 dekagramov.

**) magistrat = mestni urad,

„Bog ne daj, da bi vsakdo tako spoštoval gosposko, kakor jo spoštujete vi, mojster Čokolin! Naj se vaše ravnanje ne šteje na račun vaše duše, a uverjena sem, da vam ta najstarejša sveča gotovo ne bode posvetila v sveti raj!“ reče Magda.

S tresočo roko izvleče starka iz robca goldinarja, položi ga na mizo pred sodnika in po licu se ji potočite dve solzi, debeli kakor grah. A ko se vrača v svojo kolibo, zdi se ji, kakor bi se ji bili vsi kamniti svetniki iznad cerkvenih vrat podrli na srce.

Brivcu se je nekoliko potolažila duša po tej, osveti, toda celo ni miroval. Trebalo se je maščevati nad povzročitelju njegove jeze, trebalo se je maščevati nad zlatarjem in njegovo hčerko.

II.

Bilo je četrtega dne po binkoštih popoldne in sicer leta 1574. Nad goro in polje zagrebško se je bil razvil črn oblak in posul zemljo z gostim dežem. Kmalu pa je ponehala ploha in veter je ponesel oblak proti vzhodu; modrikasto nebo se jame zopet svetiti kakor steklo, a sredi neba zasiže zopet žgoče solnce, pošilja svoje zlate žarke na goro in v dolino in se odseva v tisoč kapljicah, ki so trepetale na bujni zelenjavi. Čist in svež je zopet svet, čista in sveža je duša sredi čarobnega sveta.

Kakor bi bila božja roka prenesla del rajske pokrajine na zemljo, tako je blestela savska ravnina, ponekod zelena kakor spredena svila, podrugod rumena kakor kovano zlato, a sredi ravnine se je kakor

srebrn pas vila bistra Sava. Od ravnine proti severu dviga se hribček ob hribčku, vsak posut in obrasten z vinsko trto, belimi hišami, pletenimi ograjami, a za griči se vzpenja pod oblake temna zagrebška gora, navidez tiha in vendar v tem trenutku živa. Pastirska pesem z bližnjega holmca, dih lahnega vetriča, ki je raz veje tresel viseče deževne kapljice, klopotanje mlinskega kolesa iz dolinice, pevajoče ptice, ki so se oglašale s svojimi čistimi grli, zvonjenje zvonov — vse to soglasje spajalo se je v mično glasbo, kateri ne poznaš pojma in vse je opajalo dušo z milobo, kateri se nisi mogel ustavljati.

Sredi gorskega krila vrh strmega vršiča odsevalo je iz sence stoletnih hrastov belo pročelje starega Medvedgrada, ki stoji sredi cvetečega vrta. Stare temne zidine mu je nedavno popravil in pobelil kraljevi graditelj Girolamo Arkonati. Na tankih stolpih svetlikali so se svetli klobuki. kakor zlate jabolke na vilinem vrtu, a na visokih oknih so se igrali žarki poletnega solnca.

Toda v gradu in okoli grada je vse tiho. Le tuintam prekine tihoto kaplja, ki pljuskne z viške strehe na kamen ali pa hitra lastavica, ki poletava izpod strešnega obrobka v božji zrak.

Ena jedina duša je bila živa v tem gradu — ali tudi ta je sanjala, kakor bi lahko rekel.

Tik vrat samotnega dvora je zelenela na gričku košata zelenika (pušpan) in razprostirala košate in temne ter z rosnimi biseri posute vejice. Bila je izvanredno velika, celo drevo.

Pod zimzelenom je sedel močen, junaški mož. Polti je bil temne, lase je imel črne in kratke ter črno in dolgo brado. Vrh debelega nosu vzpenjalo se je široko, oglato čelo

Izpod črnih oči videl si močne kosti in debelo lice, a debeli ustni ste se tesno stiskali — vse je značilo bistro glavo, krepak duh in nepremagljivo voljo. Zelenkasta suknja je zakrivala junaške prsi, peti debelih in rumenih črevljev zarivali ste se v mokro trato, lakta sta se upirala na koleni, a debela glava sklanjala se je na prsi. Človek je bil zamišljen. Črez nekaj časa je privzdignil glavo in pogledal v mikavni svet. Lahni vetrič in prijetno dišeče cvetje sta ga vzbudila iz sna. Lepota pod njim ga je očarovala, kakor ublažuje posmeh lepe devojke divjakovo srce.

Plamen črnega očesa mu nakrat pogasne, stisnjeni ustni se razmaknete, grenko lice prevleče nek blagi čut, kakor bolniku, kadar mu zatvori skelečo rano hladeči obliž. Nemo je gledal mož in gledaje je užival. Kakor nemiren metulj letalo mu je oko zdaj črez dolino, zdaj črez goro. Saj je bil pa tudi razgled krasen. Na zapadu videti je Sosedgrad nad Savo, ki sedi kakor orel vrh pečine; nedavno je v njem izdahnul dušo stari grešnik Tahir. Nadalje se vidijo samoborski stolpi, kjer biva in zapoveduje prelepa gospa Klara Gruberj-va; nadalje se rumeni v solučnih žarkih sredi zelene gore trdni Okič, gnezdo Bakačev, liki rubinu v smaragdnom vencu. A tamkaj na vzhodu potaplja se v sinji megli beli Sisek, večni porok hrvatskega junaštva.

Ali v trenutku mu švigne črez čelo senca, glava se vzravna, lice postane temno in oči gledajo divje v svet.

Vrh sela Griča dvigujejo se temne zidine, a nad zidinami dvigujejo se kakor močne straže štiri trdni stolpi. V nje upira zdaj mož svoje oči, kakor bi jih hotel s pogledom zapaliti. Ta vzrok močeve jeze je bil — Zagreb.

„Oh, da bi te ne bilo, prokleta krtovo gnezdo! Katera nemila sreča te je vrgla meni pred oči, tebe, ki bodeš pokončanje mojega rodu, ki nam bodeš hujši nesreča kakor turška besnost! Glej, kako se ti revni kramarji opasujejo s trdnim zidovjem, da jim trdna pest ne razvali prodajalnic, ne raztepe popra. Da, da! Tudi ti se štejejo plemičem, ali če poseže katera močnejša roka v njihov osi ajek, tedaj je regljanja kakor v žabji luži radi njihove „zlate svobode“! Čeprav imam krščansko sabljo, vendar še z očesom ne bi trenil, ako bi se turško kopito dotaknilo te golazni, ako bi Gubec podavil vse te cigane. Pa ko bi ti polži ostali vsaj v svojih kolibah, da bi svoji mirovali pri svojem. Ali kaj! Dopade se jim moj Medvedgrad; hoteli bi ga imeti, da bi bili od strani varni pred medvedom; hoteli bi imeti Kraljevi brod, da bi mogli s svojo kramarijo v Primorje in sline se jim cedijo po Črnomerci in Hudobitki — toda le počasi, mestna gospoda! Za vaše visoke in široke želje bodem vas meril grdo, pobil vas hudo — pri grobu mojega očeta! bodem vas, sicer se nočem več imenovati Štefan Gregorijanec.“

Dolgo so se sukale take misli po Gregorijančeveji glavi, dvigaje in valé se kakor valovi deroče reke,

Solnce se je jelo nagibati k okički gori, a po gorskih dolih jel se je kakor iz šume razprostirati tihi večer. Nakrat se iz hrastove goščave zasliši konjsko kopito. Gregorijanec privzdigne glavo: Ne minete dve minuti in že se po gorski cesti razločno prikažeta dva popotnika. Raztrgano, boso človeče, ogrnjeno v plašč iz dolge trave in pokrito s širokim klobukom, cepetalo je za uzdo vodeč poleg konja, na katerem se je zibal debel, osivel in v črno duhovsko opravo oblečen gospod v dolgi suknji — hrvatski kronist in zagrebški kanonik Anton Vramec.

„Vidim li prav? Dober večer, častiti prijatelj!“ zakliče Gregorijanec, skoči kvišku in gre po hribu navzdol, da sprejme prišleca. „Glej, to je redka sreča za mojo grešno streho! Ali kaj te je pripravilo, prečastiti gospod in prijatelj, da se zdaj proti večeru potikaš po gori in zalezuješ moje medvedje gnezdo. Solnce je že na zatonu, rosa že jame padati, a večerni hlad gotovo škoduje tvoji sivi glavi. Vrh tega je povsod polno vojakov, ki so uskočili banovi vojski in bi znali poljubiti tvoj zlati križ, ali ga celó obdržali v spomin!“

Vramec ustavi konja, a Gregorijanec vzame razcapanemu vodji uzdo iz rok.

„Pax tecum (Mir s tebo)!“ pozdravi starček medvedgrajskega gospodarja, priklonivši se nekoliko. „Prihajam od kanonične vizite iz bližnjega samostana; na vsak način sem te hotel obiskati, čemu, bodeš slišal kmalu. Tatri v samostanu so mi dali za vodjo tega Jurka in nisem se bal hajdukov,*) kajti čeprav

---

*) hajduk = ropar.

je Jurko nem in gluh, vendar ima trdne roke in še trdnjšo gorjačo. Toda menim, dragi, da je postalo hladno, a jaz starček nimam pretrdnega zdravja. Tedaj pa ne govoriva tukaj preveč, ampak pojdiva pod streho, kjer se imava mnogo pogovoriti.“ Po teh besedah zamahne Vramec Jurku z roko. Jurko je bil do zdaj stal mirno kakor kamen in si je ogledoval grajščaka; na kanonikov namigljaj poskoči dva ali trikrat in že v prihodnjem trenutku izgine v leskovem grmovju. Grajščak potegne Vramčevega konja za uzdo in popelje častitljivega obiskovalca do svojega dvora.

Kmalu na to sedita gospodar in gost za veliko hrastovo mizo v veliki, nekoliko temni sobi levega medvedgrajskega poslopja. Na mizi stoji debela voščena sveča, poleg sveče pa steklen vrč, poln zlato-rumenega vina. Ko potegne prišlec dva ali tri požirke iz vrča, cmokne z jezikom in pokima s sivo glavo. Videti je, da je za ta čas zadovoljen.

„Ali kje je gospa Marta, kje sta tvoja mlada sinka Pavel in Niko (Nikolaj)?“

„Marta je šla v Mokrice. Pravijo, da je tam nebo bolj milo, milejši zrak za njo, ker je bolna na prsih. Niko je šel obiskat svaka Mihajla Konjskega. Kakor slutim, snuje gospa svakinja nekakšno svatovščino. Kar se pa tiče Pavla, ne morem povedati, kje se klati ravno zdaj. Videl ga že nisem več dni.“

„Morda se tudi zanj kuje svatovščina?“

„Ah kaj! — Njemu je toliko za svatovščino, kakor meni za mniško juho. Kar leta po svetu; Bog

ve, po kom se je rodil ta deček! Svoje glaven divjak je in gre vedno po svojih potih.“

„Pusti ga, dragi!“ zavrne Vramec, hoteč pomiriti gospodarja, „mladost je norost. Tudi midva sva bila takšna. Sčasom pa se ukroti najognevitejši žrebec. Dobro poznam Pavla do duše. Ali mu nisem boter? Dobrega srca je in zdravega mozga. Res je živ kakor iskra iz kresnega kamena, ali boljši je kot takšen, kakor pa če bi bil zunaj svetnik, znotraj pa vrag. Kakor vidim nadalje, sva sama?“

„Sama!“ odgovori Štefan.

„Hočem ti povedati, čemu sem prišel na obisk; kakor veš, za šalo ne pridem?“ pridene Vramec važno.

„Naj slišim, častitljivi prijatelj!“

„Prvič sem prišel svojevoljno, da se nadiham gozdnega zraka in se nagledam divnega sveta; kajti — med nama rečeno — moji prečastitljivi tovariši v konzistoriju so godrnjači, ki mene „pisatelja in kronista“ precej gledajo črez ramo, rekoč, da pametnjaku ni pisati bajke in izmišljotine.“

„Vijamem; saj se pravi, da hranijo nekateri ljudje svojo pamet v trebuhu,“ pridene porogljivo Gregorijanec.

„Prišel sem tudi, da se za nekaj časa otresem Zagreba, tega Zagreba, ki je gnezdo bridkosti in tuge, jezičljivosti in ničvrednosti, kjer se krščanski ljudje grizejo kakor neumna živina. Naj bode! Prihranil sem Zagrebčanom v svoji kroniki poseben list, katerega si gotovo ne bodo dajali v okna.“

„Bog te živi častivredni!“ poskoči živo grajščak, „govoriš mi kakor iz duše.“

„Nadalje,“ nadaljuje kanonik in povzdigne glas ter dvigne kazalec na levi roki, „prišel sem tudi iz tuje volje. Pošilja me prečastiti gospod in brat Niko Želnički, stolni prošt časmanski.“

„Želnički?“

„Da, on. Ti poznaš našega bana in škofa.“

„Oh, predobro!“ zavrne Gregorijanec nekako jezno. „Juri Draškovič čuje, kjer ne posluša, in vidi, česar ne gleda. Ti si po banovi misli garjeva ovca in odpadnik svete matere cerkve.“ pristavi takoj kanonik.

„Ali on je — —“ plane Štefan kvišku.

„Bodi miren! Mnihi samotarji opisali so te pred njim — oprosti mi besedo — kakor posinovca živega satana, da jih pleniš, da jih sužnjiš in da ne poznaš ne Boga in ne svetnikov. Tudi so mu rekli, da mestne hčerke vedo najbolje, kako izpolnjuješ šesto božjo zapoved in držiš zvestobo svoji soprogi, gospej Marti —.“

„Laž! Sama peklenska laž!“ oglasi se Gregorijanec ter zareži dovrh glave, da je bil celo utemeljen sum, kako velja ta „laž“ za pol istine.

„More že biti.“ potrdi Vramec mirno in gleda Štefana zvito izpod obrvi. „Sicer pa je to briga tvojega duhovnega zdravnika, a jaz nisem tvoj izpovednik. Na vsak način vidiš, da nisi banu povolji in da bi on ne pohvalil ravno kanonika, kateri bi ljudem očitvidno lomil s teboj kruh. Jaz ne maram mnogo za vsako malenkostno zlovoljo, toda prečastiti gospod Niko je boječ, vrhvsuga pa tudi velik gospod, ki bi rad bil še večji. Mitra*) se zdi kanoniku kakor

---

*) mitra = škofova kapa.

mladeniču lepo dekle. Njegovo srce je naklonjeno tebi in tvojemu rodu vedno, ali boji se podati ti pred svetom roko. Zato je poslal mene sem.“

„A čemu?“

„Slušaj! Časmanski stolni prošt je prejel pismo z Dunaja, v katerem se piše tudi o tebi.“

„O meni? Z Dunaja? Pa kaj se piše?“

„Piše se ne ravno dobro in ne govori se dobro o tebi na cesarskem dvoru.“

„A kaj so si zopet izmislili o meni?“

„Mnogo, marsičesa. Prvič: na Dunaju sumničijo, da si tajno deloval z Gubcem*), katerega so nedavno tako čudno venčali na Markovem trgu, da si tajno hujskal kmete in male plemiče na gospodo in jim tudi dajal pomoči.“

„Prvič: to je podlo obrekovanje,“ razsrdi se Gregorijanec, „da, obrekovanje, prečastiti gospod! Gregorijanec je moje ime in ime mojega rodu. Velikaš sem mogočen in premožen, kmet je smet, a vsi drugi vsakdanježi in naj imajo sto in sto grbov od našega praočeta Adama, niso mi bratje. Res je bilo včasih, ko so me nakrat pritiskali stari rogovilež Tahí, kraljeva sodnija in podli Zagrebčani, da me je navladala jeza in sem vzkliknil: Štefan, kaj ne, kmetske pse na gosposke volkove! Toda kmalu sem se premislil in rečem lahko pri moji veri, da nisem kmetskega punta podpihoval in ne prilagal gorljive tvarine. Ali čeprav

---

*) Matija Gubec (Gošec) je vodil kot kmetski kralj leta 1573. kmetski punt. Bil je premagan in v Zagrebu na Markovem trgu mučen. Posadili so ga na železen prestol in mu razbeljeno, z dolgimi žreblji obito krono pribili na glavo.

sem rekel tako, vendar nisem grešiv kajti če si ne morem nakloniti Boga, hočem si na pomoč poklicati pekel.“

Gregorijanec je govoril s hudo jezo in potegnil večkrat iz obilnega vrča, a kanonik ga je mirno poslušal in gledal.

„Drugič.“ nadaljuje starček, „pravijo, da podpiraš in ščitiš luteranske pridigarje, katere je pokojni Ive Ungnad poklical v naše kraje, da zatirajo pravo katoliško vero. Cesarska svetlost sama ti to sicer ne prišteva v velik greh, Maks se natihem sam nagiba k tem novotarijam, ali tvoje ravnanje ti štejejo v greh Draškovič in druga dvorska gospoda, ki nemilo trgajo smrdljivo dračje iz njive Gospodove.“

„Ha, ha! Glejte te velike hudobije! Jaz sem naj luteranec ali vsaj zaščitnik luterancev? Jaz moram za to pasjo luterščino, za vse paganske prikupljive in neprikupljive strele, katere so nam poslali iz Uraha in Tübingena, toliko, kakor za prerokovo brado, za brado turškega preroka. Čeprav sem res grešnik, a vendar sem trden katoličan. Toda vprašaj naprimer gospode Zrinjske, kdo se da krstiti po obredu odpadnega virtemberskega patra, kdo li vlačí tiskano kugo iz nemške zemlje?“

„Jaz sam ne verujem, da bi se nagibal k luterščini, kajti potem bi me nevidel pod to streho, katera bi postala sicer hudodelna jama. Pa nisem še končal. Tretjič: na Dunaju govore — in to jim je tvoj največji greh — da drži Štefan Gregorijanec, ta daleč okoli znani junak svojo sabljo v nožnici, kadar šiba božja gomazi po hrvatski kraljevini, da

Štefan Gregorijanec iz zasede meče pečine pod noge jednemu nadvojvodi Karlu, katerega je cesarska svetlost imenovala zapovednikom naše kraljevine; da ravno isti Štefan Gregorijanec dela spletkarije proti generalom vojniške krajine, kateri prihajajo, da nas branijo pred turško sužnostjo. To govore o tebi na Dunaju.“

„To govore?“ zakriči Štefan ježno. „Ne čudim se dunajskemu blebetanju, a tudi nisem tako neumen, da bi ne uvidel, kako me ni ne naša in ne dunajska gospoda zapisala z rudečimi črkami v svoj koledar. Nisem klečeplazec in ne znam se uklanjati po španski. Toda ne spletkarim, ampak mirno živim zase; kaj hočete torej z obrekovanjem? Ali vem, čegavo je to maslo! Ferko Tahi je izredil te peklenške tožbe v svoji gnjusni duši, katera nikdar naj ne gleda raja božjega —“

„Ne bodi blazen!“ pretrga mu Vramec besedo.

„Da, on! Še zdaj, ko mu je že satan vzel nečisto dušo, še zdaj me grize strup, katerega je bil on v življenju izbrizgal na me. Že teče šesto leto, odkar me je bil tožil pri cesarski svetlosti na Dunaju, odkar so me bili poklicali v Požun pred kraljevo sodnijo, a čemu? Ker sem branil pravice svoje tašče Uršule, materinstvo svoje žene, gospe Marte Henningove, ker nisem pripustil, da bi hudobni oderuh Tahi pograbil ves Sosedgrad. Hujskal je na mene tudi zagrebško kramarsko pesjad, naj se dvigne nad mene, češ, Medvedgrad in vse moje imetje ni moje, čeprav imam pismo s kraljevim pečatom, da je vse to kralj Ferdinand blagega spomina daroval za vedno mojemu pokojnemu očetu Ambrožu in po

njem njegovim naslednikom. Ali naj pozabim, kako so osramotili naš rod, odstavili mojega očeta kot banovega namestnika, da je potem umrl same žalosti? Kdo je vsemu kriv? Tahi! A lani, ko mu je bila duša že na jeziku in mu v kosteh sedel vrag, ni li hujskal in hujskal mojega lastnega brata Baltazarja, dokler ni ta slabotnež ogrdil sebe, mene in ves Gregorijančev rod, ko me je v javnem zboru hrvatskih stanov in hrvatske duhovščine dolžil v Zagrebu, da ga mislim ogoljufati za njegovo dedščino po očetu. In čemu? ker sem menil pol Medvedgrada zastaviti Krsti Mikuliću, da popravim naše gospodarstvo, ki je bilo propalo vsled velikih stroškov za vojske proti Turčinu in za pravde s posvetno in duhovsko gosposko. Vse, vse si je izmislil stari prekanjenec, da bi me zatrl in uničil. In jaz bi se naj ne jezil? Naj ga udari božja strela v grob!“ —

Vsled jeznega govora dvigajo se mu prsi in stiskate pesti: jezik mu obnemore in prevladan od jeze skloni se na stol.

„Ne skruni Boga!“ svari Vramec in dvigne roko. „Praviš, da si katoličan, a jaz pravim — da nisi kristjan. Čemu bi li inace besnel nad mrtvim imenom? Tahija ni več!“

„Na oči samo ga ni, častiti prijatelj!“ zavrne Štefan krepko in upre glavo ob dlan, „na oči samo. Njegov hudobni duh je še vedno v službi gospode — a sosebnost v službi Jurija Draškoviča in ta velika gospoda pazljivo zaliva strupeno drevo mojih jadov, katero drevo je bil vsadil Tahi. Tukaj je tudi izvir dunajske govorice.“

„Pojdi torej med svet in pokaži se mu; ti imaš dovolj volje, duha in moči. Dokaži jim jasno, da lažejo, kateri te obrekujejo, kajti pravi se: kdor šepeče, ta podpihuje.“

„Nočem. Ne maram, kaj se govori o meni in če bi tudi maral, kaj mi pomaga? Izlaži se o poštenjaku: „Človeka je ubil!“ A poštenjak naj se opere krivde, naj gre čist izpred sodišča, obrekovalec bode vendar trdil: „Ubil je!“

„Ali te nič ne miče, da bi se lotil dela in opustil nedelavnost?“

„Nič. Vse me le miče, naj se ogibam sveta. Že mojega očeta Ambroža so davili in mrevarili, odstavili ga kot podbana, a tako davijo zdaj tudi mene. Ali je vredno s sabljo mahati po tujih levih, ako te grizejo domače muhe in domači komarji? Ali je vredno staviti glavo za one ljudi, ki ti medtem zapalijo hišno streho? Ne. Vrhtega imam dovolj nevolje doma. Gospa Marta gine mi od dne do dne kakor sneg na solncu. Hladna je in občutljiva; zdaj se posti in moli, potem pa zopet moli in se posti. Niko je cela materina podoba, mrtva oseba, ki se nji drži vedno za predpasnik. A Pavel — stara mladik Gregorijančevega rodu — je svojeglavnež, nemirnež, svojevoljnež in vroče krvi. Do meseca bi se vzprejel, ako bi mu le kdo prislonil lestvo.“

„Vročje krvi je, praviš,“ pretrga mu Vramec besedo, „tedaj je rojeni sin svojega očeta.“

„Motiš se. Pavle ni, kakršen sem jaz in ni, kakršen sem bil. Ako sem vroče krvi in trdne volje, vendar nisem še uganjal budalosti. Vsa moja moč,

vse moje napenjanje veljalo je samo jedni smeri — slavi in koristi svojega rodu. Naše imetje izbil sem s sabljo iz krempljev lakomnih sosedov in mislil sem, da bodeta to, kar sva jaz in moj oče nabrala, čuvala in razširjevala sinova. Ali v mojo žalost rjavi mi stara sablja. Pavel se klati po svetu, gleda vedno v oblake, potika se po stranskih potih in noče nič slišati o ženitbi. Domovje moje se ruši, ruši. Razun-tega imam žalost tudi zunaj svojega domovanja.“

„Kako si naj mislim zadnje?“ vpraša radovedno kanonik.

„Kako? Opravki ne tečejo po tisti strugi, po kateri bi se meni zdelo brodit. Kar se godi po našem kraljestvu, ne dopade se mi. Le poglej Draškoviča! Moder je kakor knjiga, gladek kakor držaj od cepca, sladek kakor ciprsko vino, ki ti hoče prekaniti pamet. On je bršljan, ki se oprime vsakega in se povsod vzpenja, a ni hrast, ki bi stal sam ob sebi in se ustavljal burji, ki je jela vršati po Hrvatski. Preveč streže višji gospodi, preveč dopisuje na Dunaj. Jaz — jaz mu ne zaupam; banska čast mu je le oprijemišče, po katerem se lahko vzpenja višje in višje. Ali ni postal lani iz zagrebškega gjurski*) škof? Čemu li? Ali se briga on količkaj za koristi in svobode hrvatske in slovenske gospode? Ne verujem. Dokler je ž njim skupaj banoval še Franc Frankopan, verjel sem, ker je bil modruški knez duša kakor iz stekla in junak brez para. Da, takrat sem bil tudi jaz krilat zmaj in kjer se je vila banova

---

*) Gjor = Raab, mesto na Ogrskem.

zastava, tamkaj ni pomölel Turčin dvakrat svoje glave pred mene. Kakor nadangelj hudiče z nebes tiral je Frankopan Turke iz dežele in ni se imenoval zastonj „hrvatski ščit“. In vendar ni bil tem in onim povolji. Ali misliš, da je bila njegova smrt poštena? Vsled malega tura za ušesom otekla mu je cela glava in on je kot junak umrl revno v Zagrebu v postelji! Govori se, da je zdravnik bil kriv. Kdo ve? A kdo banuje zdaj? Draškovič? Ne. Nadvojvoda Karl in njegovi nemški generali. Ali čemu Karl, ko nam je postavno vendar ban vojskovodja? Čemu so nam vsi ti Papendorfi, Haleki in Teufenbachi, ko vendar zna hrvatska gospoda sama voditi svoje čete? Misliš, da nam bodo pomagali oni in njihova štajerska vojska? Hvala jim. Za zidinami, za oklepom, pod železnim loncem (čelado) glej junake, kar zemlja se trese pred temi našopirjenci; a če se le pokaže izza grma turška kapa, potem pa Bog pomagaj! Turčin ne vidi drugega, kakor hrbta teh pogumnih strelcev, a vi hrvati pogubljate svoje glave. No, dovolj sem se izgovoril. Vse me je razjezilo tako, da sem se umaknil v svoje gorsko zavetišče; nočem igrati v takem plesu.“

„Tedaj pa bodi naš!“ reče z veselim licem kanonik, ki je dozda ostro pazil na vsako besedo medvedgrajskega gospodarja.

„Vaš? Čegav? Samo tebe vidim pred seboj!“ vpraša Štefan, vzdigne glavo in začuden gleda kanonika.

„Da, naš!“ odgovori Vramec odločno, vzdignivši se na noge. „Mnogo je hrvatske in slovenske gospode, posvetne in duhovne, ki je istih misli, kot ti, ki te

ne dolži grehov, katere ti očitajo na dvoru. Imetje in vladanje izginjuje hrvatskim stanovom in hrvatski gospodi iz rok, tuji generali hočejo izpodriniti domače velikaše, hočejo nam kraljestvo poseliti, a poleg tega nam ne pripusti turška gomazen, da bi si oddahnili. Luč je dogorela do nohtov. Popusti brezdelavnost in bodi naš.“

„Ne skušaj me, prečastitljivi oče! Jaz ostanem doma, da branim svoje in vsakdo naj stori kakor jaz,“ odgovori odločno Gregorijanec.

„Mislil sem, da si modrejši. Čakaj, kadar se plamen loti sosedove hiše, potem pa gasi svojo! Za korist in slavo svoje rodovine delaš? Lepo delo z nedelom. Lepa slava, kjer ti rjavi sablja. Tudi neumna zver se zalazi v svojo duplino, pa misli: „Varujem dom!“ Ako je brod zabrodil v nepravo smer, treba je poseči s krmilom; temu je pri nas treba trdne volje in trdne volje si ti. Da poskušamo ukloniti cesarsko svetlost, moramo razbiti štajersko komando (poveljevanje), sicer se oglasi drugi Kacijaner! Skusimo sami voditi vojsko, a vojskovodja bodi nam ti!“

„Pusti me!“ brani se Gregorijanec obotavljaje.

„Še eno. Zagrebčani so se udali v pravdo proti tebi, da bi ti odvzeli Medvedgrad in kraljevi brod. Kmalu bode prišlo do sodbe. Kakor sem slišal, pre vračajo in prelistujejo kraljevi sodniki stara zagrebška pisma. Bog ve, ali nimajo Zagrebčani pravice?

„Nikdar!“ zakliče Gregorijanec in skoči na noge. „Moje pravice so jasne kakor solnce na nebu.“

„Sodišče že ve, kaj je prav. Ali pri sodišču imamo mi dovolj prijateljev. Bodi naš!“ prigovarja Vramec in ponuja Štefanu desnico

„Vaš sem!“ meni Gregorijanec črez nekaj časa in prime starčevo roko.

„Amen!“ pristavi kanonik.

Kmalu se je stemnilo v Medvedgradu in pogasnila zadnja luč. Kanonik je sanjal v svoji postelji vesele sanje, a Štefan je še dolgo stal pri oknu in zrl v nočno nebo, da bi pričakal svojo zvezdo sreče.

III.

Po sestanku na Medvedgradu še ni bilo minulo leto dni. Približal se je bil praznik sv. Jurija. Polja so bila posuta z gostimi bilkami, drevje in mladike pa so se jele svetliti v belem cvetju. Po nebu so se tu in tam poganjali lahni oblački, kakor bi bili čudne ptice iz neznanih krajev; lastavice so sedele na strehah, gibale se in čvrče pozdravljale staro domovino. Mirno se je valila Sava v svoji strugi in zadevala zdaj ob vrbe, ki so rastle ob peščenih plitvinah, zdaj ob revne ribiške kočurice, ki so stale tik vode ob pobrežju. Takrat še ni bilo ne savskega mosta, ne savske ceste. Kdor je šel iz Siska proti Zagrebu, moral je iti prek vodo pri Kraljevem brodu, ne daleč od mesta Trnja. Prevoz so takrat imeli Gregorijanci; bil je še v bližini tudi mali prevoz, ali ljudje so se prevažali rajši z večjim, češ, Sava je varljiva voda.

V jutro Jurjevega dne prijezdi do Kraljevega broda mlad junak. Konj in junak sta bila vsled pota opešana, konjiček je kimal z glavo in leno stopical, čeprav se je videlo, da ni cigansko kljuse, a konjenik je mirne volje pustil korakati konjiča, čeprav je nosil na črevljih velike in ostre ostroge.

Mladenič je štel kakih dvajset let. Lice mu je bilo blede, plemenito. lase je imel dolge in črnkaste, brke male, čelo visoko, a modri očesi pod temnima trepalnicama bili bi se svetili kakor dve živi zvezdi, ako bi ju ne bila kalila neka otožnost. Mladenič je bil lep, močen, a veliko lepši vsled otožnosti. Kapo je imel pomaknjeno na uho, nad kapo pa se je majalo orlovo pero. Suknjo iz modrega sukna zapenjala je velika srebrna zapon, a ozke hlače so se ovijale okrog močnih nog. Črez široka pleča nosil je rudeč plašč, katerega je pod grlom zapenjala zlata zapon. O boku mu je visela kriva sablja, za pasom iz rumene svile bil je zataknjen mali, s srebrom okovani samokres. Takšen je bil mladenič.

Prijezdilši do broda obstoji, stegne se v sedlu in zakliče na ves glas: „Hoj, ljudje, odrinite!“

Takoj pohitita iz kolibe na drugem bregu dva človeka in skočita v ladijo. Ne mine toliko časa, da bi izmolil dva očenaša, in že se zarije ladija pred mladeničem v pesek.

„Pomagaj Bog!“ vzklikne mladenič, vzpodbode konja in kakor strela skoči v brod.

„Da, pomagaj Bog! odzdravi mladi brodar in se upre v veslo. Nekaj časa mine v molku in že stoji mladenič na zagrebškem bregu Save. Takoj

postoji malo in pogladi konjiču grivo, potem se obrne proti brodarjema, ki se globoko klanjata.

„Kako je vama?“

„Hvala za vprašanje, vaša milost,“ odgovori mlajši, krepki človek, „da se le živi!“

„A ti, starček Miha?“ vpraša mladenič starejšega, belolasega moža, „kaj dela tvoja mreža?“

„He, he!“ odvrne starec, nerodno se smeje, „boljših rib ni za svetek, a belic komaj in komaj za petek. Sava je bila dozdej, oprostite gospod, prekalna in prevelika. Na Kranjskem nekje je preobilno deževalo in lov nič ne izda.“

„Kako je na gradu? Kaj delajo gospod oče, kaj gospa mati?“

„Na gradu ni nikogar. Stari gospod je šel v nedeljo nekam črez gore v goste, a milostljiva gospa je še vedno na Kranjskem,“ odgovori mladi brodar.

Istočasno se zasliši mogočno zvonjenje. Iz Zagreba se je oglašal velik zvon. Trojica obrneglave proti Zagrebu.

„Kaj pomeni to?“ vpraša mladenič začuden.

„Ali je danes obhajanje godu katerega svetnika?“

„Čuden god se obhaja!“ opomni starec. „Janka Pokopčeva mi je nekaj pripovedovala, a ona zopet je slišala od svojega sestriča, ki je sluga pri gospodu stolnemu proštu. Nekega turškega duhovna žgó na kapitolu. Samemu se mi zdi čudno, da za pagansko dušo zvoné z velikim zvonom — če ni morebiti turški kanonik!“

„Bode že tako! Z Bogom!“ Mladenič se nasmeji, vzpodbode konja in pohiti proti Zagrebu, predno še moreta brodarja odzdraviti.

Mlajši brodar gre v kočo, starejši pa gleda dolgo za mladeničem, potem se poda tudi on v kočo in z glavo kimaje premišljuje o turškem kanoniku.

Kakor veter poleti mladenič naprej ob vrtilih Petrinjske ceste in dospe na kapitolski trg. Tu je bilo mnogo videti. Ljudstva je bilo silno veliko.

Kakor mravlje so mrgoleli tukaj stari in mladi, ženske in možki, gospoda in kmeti, konjeniki in pešci, vsi klicaje, kriče, gibaje se, rivaje in potiskaje se. Tukaj se je zibal na konju spačeni, grbavi Gašo Alapič, poleg njega podban Ivan Forčič, sodnijski notar Mirko Peteo in mnogo druge hrvatske in slovenske gospode na konjih in z narodnimi kapami, a med njimi kakor bela vrana s širokim klobukom in rdečorumenim peresom nemški general Heribert Auersperg — radovedno obračaje oči proti železnim durim levega oddelka škofovskega gradu. Tudi mestna gospoda je prišla; posebno se je med meščani široko-ustil Ivan Blažekovič, velikanski človek, po stanu kovač, a po časti mestni sodnik. Ostali so ga prav pobožno poslušali in gledali, kako je spremljal svoje velevažne pogovore z mahanjem z roko.

Tudi nekoliko dalje od škofovega dvora zabavljala se je gruča ljudi pod lipo

„Da, tako je, rečem vam,“ govoril je človek, stoječ na praznem sodu. „Verujte mi! Jaz se razumem na take reči, ker nisem bril samo vas zagrebške kramarje. Učen človek sem in sem služil pod zastavo bana Petra Bakača. No, pogledjte brazgotino! — Pri Ivaničgradu —.“

„Slišali smo, slišali!“ pristriže mu besedo Blaž Štakor, načelnik kovaške zadruge.

„Govorite, govorite, gospod Grega,“ oglesi se stara in suha pekarica Tihodiška iz Popovske ulice, „poslušala bi vas celi božji dan lačna in žejna.“

„Ergo (torej),“ nadaljuje Grega Čokolin, „ta nekrščeni Antikrist, kateri je stanoval v tem dvoru, teptal je sveti evangelij z nogami, dal si je obriti grešno glavo — da si pogani brijejo glave, dobro vem — in postal je Turčin.“

„Varuj nas, Bog, vsega hudega!“ vzdihne debela mesarica Barinkinka z rudečim nosom; „če bi prišlo mojemu Matiji na pamet obriti si glavo, izkopam mu oči.“

„Vidiš, vidiš!“ pridene hladnokrvno škiljavi bobnar Juri Garuc, zvan „škofova palica“ in pokima z glavo.

„Ljudje govore,“ pripomni še Čokolin, „da je Franjo Filipovič —.“

Pri teh besedah prekrizajo se vse okolistoječe babure.

„Da je Franjo Filipovič,“ zopet nadaljuje brivec, „kot kanonik in kapitan (poveljnik) imel z našo vojsko poloviti Turke pri Ivaniču.“

„Slišali smo, slišali,“ potrdi Štakor.

„Vidiš, vidiš!“ zazeha bobnar.

„Poloviti Turke kakor miši v past. Ali kaj! Kdo bi imel tako težke skrbi! Turki niso šli na njegovo, ampak on na njihovo slanino. Vojsko so razsekali za klobasice, a finega gospoda so posadili k sebi na konja in ga peljali pred turškega cesarja. Sultan mu je dal sto centov suhega zlata, dve sto oralov zemlje, zidano hišo z vrtom in tri sto žen, ker nima Turčin z jedno dovolj.“

„A nam je še jedna preveč,“ meni hladnokrvno Štakor.

„Pomagaj nam sveta Gospa!“ prekriža se suha Tihodička.

„Ako bi moj stari imel tako velki turški tek, s kuhljo bi ga učila pameti,“ reče, rudečonosna mesarica.

„Vidiš, vidiš!“ prikima bobnar.

„In zatajil je Boga, vse svetnike in postal Turčin,“ govori Čokolin dalje. „Ali danes ga bodo sodili. kajti vedite, da je ta pagan postal celo oficir in pri Sisku in Križevcu dal je sto naših nabiti na kole, Danes ga bodo sodili — tega lopova. Samo ako, bi ga le imeli! Ako bi mene poslali do Siska —“ tukaj se nenadoma ustavi brivčev brljavi jezik. Ako se mu debelo upre v bledega mladeniča, ki je jezdil na konjiču.

„Glej, glej!“ povzame brivec besedo. „to čudo! Tudi mladi gospod Pavel Gregorijanec je prijezdil na konjiču, da se navžije te komedije. Toda kam upira oči? Aj, aj! Vidite li, v Krupičevo Doro. Tudi ta gizdavka je prišla s staro čarovnico Magdo. Kako se je dekle nagizdalo, ali prišel še bode čas, ko ne bode imela najmanjšega novčiča! Da, prišel bode —“

„Resnično, ali me hočete za debelega svata, brat Grega?“ vpraša smeje Štakor.

Brivec orudeči kakor rak in že se hoče po svoje odrezati kovaču, ali na svojo žalost ostane sam na sodu, kajti ljudstvo se je bilo že obrnilo proti drugi strani.

Od kapiteljskih duri oglasili so se težki koraki. Filipovičevemu dvoru se je približala četa močnih mož z železnimi čeladami, rudečorumenimi rokavi in

težkimi, železnimi sulicami na rami. Bila je to kompanija cesarskih nemških mušketirjev (streljcev), a vodil jih je stotnik Blaž Pernhart.

Prišedši pred dvor razprši četa ljudstvo in prostor pred dvorom postane prazen. Sredi prostora prikaže se grmada in nekoliko dalje lesena prižnica.

Tretjikrat zazvoni veliki zvon z žalostnim, zamolklim glasom. Ljudstvo umolkne. Istočasno se odpro železna vrata škofovske palače, a iz njih se izvali čuden sprevod. Prvi se prikažejo štiri trobci v modrih suknjah, za njimi beli samostanski brati svetega Pavla, redovniki svetega Frančiška in svetega Dominika, potem častiti kapitel zagrebški in čas-manski, drže pred sebo s črnim tenom ogrnjeno raz-pelo in v rokah prelomljene sveče. Zadnji pride v rudeči halji in beli, srebrni mitri (škofovi kapi) s črno brado in malo postavo knez Juri Draškovič, škof zagrebški in ban hrvatski.

S pripognjeno glavo in lahkinih korakov premiče se sprevod okoli kapiteljskega trga, peva je z močnim glasom: „Miserere!“

Nakrat postoji vrsta pred dvorom izdajalskega kanonika. Trobente zatrobijo trikrat. Na prižnico stopi prečastiti gospod Blaž Šiprak, kanonik stolne zagrebške cerkve in začne med splošno tišino čitati veliko pismo tako le:

„Mi Juri Draškovič, knez Trakoščanski, po božji in apostolske stolice milosti škof zagrebške in gjurske cerkve, komornik Nj. ces. in kr. svetlosti Maksimilijana II., cesarja rimskega, kralja ogrskega, češkega itd., tudi kot ban Dalmacije, hrvatske in Slavonije

svojim vernikom, ki so vredni in pred katerih oči pride to pismo, pozdrav in blagoslov. Prva naša pastirska skrb je, da duše, ki verujejo v našo sveto katoliško vero, branimo večnega zla, da izločimo garjeve ovce iz zdrave črede, da izpulimo luliko iz rodovitne pšenice. Raditega je bilo naše očetovsko srce močno razžaljeno, ko smo izvedeli, da je Bogu nemili in hudiču mili Franjo Filipovič, prejšnji kanonik zagrebški in vernik svete matere cerkve, bil ugrabljen od nevernih Turkov pri Ivaničgradu in je pogazil božjo in človeško postavo, zatajil trojedinega Boga in božje zakramente, izdal sveto cerkev, ki ga je posvetila, izdal materinsko zemljo, ki ga je rodila, odpadel od naše svete vere in se podal pod jarem večnega prokletstva, sprejel turško vero, pridjal si pogansko ime Mehmed in s hudodelno roko vodil neverne čete v našo kraljevino ter s peklenko goljufijo uničaval svoj rod in svojo domovino. Sledimo torej večnemu pravu, ki dobre plačuje in hudobne kaznuje, sledimo svetim obredom, ako imenovanega Franja Filipoviča s svojo apostolsko oblastjo iztiramo iz krila svete matere cerkve, iztiramo iz občin tega kraljestva in mu odvezamemo sveto čast; proklet naj bode on in njegov rod; proklet oni, ki ga zagovarja in brani; prokleta njegovo ime in njegov zarod; siti ga naj jeza in nadloga, spremlja kuga in žalost; voda ga naj potopi, zemlja požre, grob naj mu izmeče kosti in veter naj raznese njegov prah. In kakor se bode žgala njegova prokleta duša v peklu z Judežem Iškarijotom, tako naj rabel zažge in uniči njegovo stanovanje in imetje, in kakor se je njegova

neverna duša ločila od vinograda Gospodovega, tako naj popali pravični ogenj vse njegove vinograde, njive in vsa njegova polja. Proklet naj bude na veke!“

Od strahu se strese množica. Grozna pesem „Miserere“ zaori zopet, z višine cerkve sv. Marka zaječi mali zvon liki obupnemu žalovanju proklete duše.

Škof stopi na vzvišeno mesto, da blagoslovi množico. Na mah poklekne vse.

In zopet zatrobijo trobente. Zdaj se prikaže krvnik s štirimi možmi in zapali grmado.

Trepetaje gleda Dora strašni prizor, a Magda stoji poleg nje in šepeče z zaprtimi očmi litanije. Pavel Gregorijanec sloni na vratu svojega konjiča, a ne vidi ne škofa ne krvnika, ne sliši ne zvona, ne mrtvaškega psalma. Vsa duša mu je stopila v oči, a oči so se upirale v zlatarjevo Doro.

Zdaj razbije krvnik s sekiro Filipovičeve duri. Brž pohiti v hišo, možje pa jo jamejo mazati s počrnjenim apnom. Plaho čaka množica, kaj se bode zgodilo

Okno v prvem nadstropju se odpre. Krvnik pokaže ljudstvu podobo izdajalčevo.

„Glejte Juda Iškarjota!“ zakriči krvnik in prebode z nožem na sliki srce Filipovičovo.

„Pokončaj ga, zažgi izdajalca!“ kriči divje množica in dviga roke, kakor bi hotela doseči sliko prokletčevo

In krvnik dvigne sliko visoko in jo vrže na grmado, ki je gorela pred oknom, da se zaprši na tisoče isker v zrak.

„Proklet bodi izdajalec!“ hrumi po ljudstvu. Kakor hudournik udrlo je ljudstvo proti Filipovičevi hiši, kriče, psovaje, preklinjaje, kakor hijena, kadar se zaleti v plen. Komaj so cesarski streljeci odbijali divji naval s svojim orožjem. Kmalu pa jih naskok premaga; ljudstvo jih raztre kakor mogočna reka slabo žito.

Množica se zavali v palačo, razbije in stere vse, kar ji pride v pest. Razbije vse duri in vsa okna in pomeče skozi okna na grmado vse, kar je bilo prej Filipovičevega.

Tudi okoli grmade vse hruši in truši. Besno ljudstvo skače kriče okoli nje. Še celo rascapani mutec Jurko skače in se suče po eni nogi in vrti na svoji drenovki kanonikovo kapo.

Vse vre, kipi in se vali — kakor bi bil nastopil sodni dan.

Nakrat nastane krik. Množica se začne stiskati. „Bežimo, běžimo! Poginemo!“ Od grmade štrknil je žareč ogel in padel na Alapičevega konja. Alapič je padel na tla. Konj se vzpne, griva mu začne goreti. Kakor bi ga jezdil vrag, začne se okrog sukati med prestrašenim ljudstvom. Za njim začnejo uzdi kljubovati še drugi konji. Ljudstvo beži, trg postaja prazen. Po trgu divja tropa zdivjanih konj in pred njo vranec z gorečo grivo. Pred tropo beži mlada in lepa deklica. Pade na zemljo. Že jo skoraj dohiti peklena tropa, da jo pogazi.

„Joj!“ glasi se vik med ljudstvom, „izgubljena je sirota!“ Toda kakor strela prihiti od strani mlad junak na konjičku, požene se proti devici, pograbi

jo okoli pasu, dvigne jo k sebi na sedlo in pohiti proti kapitelskim durim.

„Živijo, junak!“ kliče ljudstvo za njim, ki kmalu izgine. Trušč poneha, sprevod se razide, a ljudstvo se poda domu. Medpotom so govorili ljudje, da so konji poteptali nekega mutca, ki je hotel deklici priskočiti na pomoč. Govorili so, da je ostal mrtev na mestu.

Na Kapitolskem trgu je pogorela grmada in Filipovičev dvor je opustošen, očrnjen s črnilom in samotni zija kakor čudna prikazen — kakor strašni opomin vsem izdajalcem vere in domovine. Njega se spominja še danes ljudstvo z imenom „črna šola.“

Pavel dospe s svojo rešenko do studenta Manduševca na „Harmici.“ Ustavi konja in ne ve kam z deklico. Ni vedel ne za njeno ime, ne za njen dom. Brez zavesti in blede leži deklica v njegovem naročju. Komaj diha nekoliko in le trepetanje obrvi razodeva, da je še življenje v telesu.

„Lepa je — živa podoba angelja, ki spava,“ zašepeče mladenič in gleda nesrečno krasotico. „Ali čegava je, kje je doma?“

Medtem se približa nekaj meščanov, govore o današnji sodbi.

„Špoštovani mojster!“ pokliče Pavel jednega izmed njih, „ali bi mi znali povedati, čegava je ta nesrečna deklica?“

„Kako ne! To je Dora Krupičeva, milostljivi gospod!“ odgovori meščan.

„Hči starega zlatarja pri Kamenih vratih, vaša milost!“ pristavi drugi.

Že hočejo spoštovani mojstri začeti hvaliti mla-dega, neznanega junaka, ali Pavel jim reče kratko: „Hvala in z Bogom!“ in že je s svojim lepim to-vorom na poti proti Kamenim vratam. V Kameni ulici svetil se je nad durmi zidane hiše, ki je stala sredi vrta, meden prstan. Pavel postoji.

„Kje je gospodar Krupič?“ zakliče mladenič.

Pri durih se prikaže starec. Obledi in kladivo mu pade iz roke.

„Za božjo voljo — Dorka! Ona je!“ zakliče prestrašeni mojster.

„Pomirite se, mojster! Prinašam vam hčerko. Lahko bi bilo hudo, ali bilo je, hvala Bogu, dobro. Bila je v hudi zadregi. Oterite ji zaprte oči s kisom.“

Po teh besedah da Pavel deklico očetu. Mla-denka vzdahne, pogleda, upre pogled v Pavla — in zopet zapre oči.

„Ali milostljivi —“ začne starec začuden in drži hčer.

„Z Bogom, mojster!“ poslovi se mladenič in odhiti nemudoma. Iz mesta izjezdi pri Novih vratih in krene proti gori. Pri mlinih dospe po gozdni cesti do štirih ljudi. Nesli so na vejah polumrtvega člo-veka.

„Kam greste, možje?“

„V samostan!“ odgovori jeden, „nesemo mutca Jurka. Hotel je na Kapitolu izpod konjev rešiti neko deklico“.

„Pa je neumnjež sam prišel pod kopito,“ pri-dene drugi „Hudo je bil zadet, težko bode okreval; glavo ima vso krvavo.“

„Ponesite ga brž v samostan,“ pripomni Pavel, „in izročite gospodu opatu lep pozdrav od mene Pavla Gregorijanca. Kako bodo zdravili Jurka, itak sami vedo dobro.“

Naglo odhiti v hrib. Glava se mu povesi. Misli in misli, a vse misli se mu sučejo — okrog Dore.

Bilo je ponoči po Jurjevem dnevu. V mali čumnati ležala je Dora mirna in tiha. Tuintam je gibala z glavo in premaknila roki. Poleg nje je z objokanimi očmi čepela Magda, gledala v oljnato lučico in molila.

Včasih je obrnila svoj pogled v Doro in ji pogladila razpletene lase. Starka se je samo sebe začela grajati.

„Ali kje sem imela neumno glavo? Bila bi morala slušati gospodarja in ne vlačiti deklice med tako množico ljudi. O joj, ko jo je guječa ločila od mene, moje drago — ko je padla pred konja“, tukaj zatisne starka oči — „kakor bi imela lastno svoje srce pod kopitom! Ne, takšnega strahu bi ne hotela prestatati več za vse banove palače. Ali, hvala Bogu, da je vsaj tako, da je Mati božja poslala svojega angelja, kajti umrljivi človek to ni bil. Samo da bi mogla Dora zopet ustati! Zaobljubila sem jo in šle bodeve na božjo pot, samo kadar ustane.“

„Botra, draga botra!“ pregovori s slabim glasom Dora.

„Kaj je, draga moja?“

„Vode bi rada, botra!“

„Kako se počutiš, draga?“ vpraša starka in poda Dori kozarec.

„Sama ne vem, botra! Hudo mi je in dobro mi je! Nekaj me objema, nekaj me drži za grlo. Glava mi gori, gori kakor živi ogenj — a srce mi hoče skočiti iz prs. Ali kadar zatisnem oči, tedaj mi je lahko in dobro, kakor bi me zibali angelji božji, kri se mi mirno pretaka po žilah — srce bije mirno, a skozi sanje se mi smeji lice —“

Dekle nakrat močno zaječi, objame Magdo okoli vratu in po staričinah prsih potoči se cela reka vročih solz.

„Bog mi pomagaj, botra! Znorela bodem.“

Starica molči. Debele solze ji tečejo po licu. Doro pogladi s tresočo roko in jo poljubi na čelo.

„Pomiri se, dete, mrzlico imaš.“ — Da, bila je mrzlica, katero vsaki izmed nas občuti o svojem času — bila je ljubezen.

IV.

Staro kraljevo mesto Zagreb je bilo v šestnajstem stoletju celo drugačnega lica, kakor v poznejših časih. Zagreb je bil trdnjava, ali pravzaprav je bilo v Zagrebu — kakor ga danes imamo — več trdnjav. H kraljevemu mestu spadala je vsa zemlja med potokoma Črnomercem in Medvednico, a med to zemljo se je kakor straža vzpenjalo ospredje zagrebške gore, plodni in široki hrib z imenom Grič. Na tem hribu je stalo obdano z močnimi zidinami — staro mesto Zagreb ali „gornje mesto.“ Pod Gričem, t. j. v poznejšem spodnjem mestu še takrat ni bilo nikakšnih hiš — ampak samo polje, vrtovi in grmovje. Jedino okoli

župnijske cerkve sv. Marjete razprostirala se je vasica Ilica, ki je brojila nekaj revnih lesenih koč. Tudi poznejši Tridesetniški trg ali „Harmica,“ kjer so običajno zažigali čarovnice, ni bil drugega kot močvirna ledina, samo okoli studenca Manduševca stalo je nekaj zidanih hiš, katerim so pridjali v starem času ime „Nemška ves.“

Mesto samo je bilo zidano v trikot. Južni zid proti Ilici se je razprostiral od vzhodnega stolpa mimo kraljevega dvora ali poznejše jezuitske šole in mimo dominikanskega samostana do zapadne točke, kjer je stal zopet stolp; od tukaj se je spuščal zid navzdol do Mesničke ulice, kjer so bila Mesnička vrata, katere je branilo mogočno zidovje in dva železna topa. Pri polovici južnega zida dvigal se je v zrak visoki opazovalni stolp, v katerem je visel majhen zvonec „Habernik,“ ki je naznanjal mestnim vratarjem, kdaj je treba odpreti ali zapreti duri, ki pa je v sili tudi vabil meščane k orožju. Poleg tega stolpa se je moglo priti iz mesta skozi manjše duri, imenovane „Dverce,“ pri katerih sta stala dva okrogla stolpa. Tukaj je bila mestna puškarna, tukaj so meščani hranili večje topove, možnarje, železne puške in arkebuze. Ves grič pod južnim zidom je bil obrasten z vinsko trto, samo od Dverc je držala ozka in strma stezica navzdol do doline. Od mesničkih vrat dvigal se je zid do trdnjave sv. Blaža, a od tukaj dalje do „Novih,“ poznej Opatičkih vrat. Tudi na te strani je branil mesto visok in močen stolp z imenom „Arčel.“ Tukaj je bila mestna smodnišnica, kjer se je hranjeval smodnik in drugo streljivo. Nadalje je

bil zid za Škofovo, poznej Opatičko ulico do stolpa pri „Kamenih vratih,“ a od teh vrat zopet do jezuitskega stolpa. Ves hrib od zapadne strani zida do Medvednice je bil zapuščen in obraščen z grmovjem, samo od harnice do kamenih vrat se je vil slab pot, katerega so pravniki starih Gričanov krstili „Dolga ulica.“ No in ta mali okvir ni bil poln hiš, ampak Zagrebčani so imeli vmes še tudi vrte. Iz kope lesenih kolib dvigala se je le tuintam kakšna cerkev ali kamenita hiša, a zidana hiša, in naj je bila še tako majhna, bila je v očeh tedanjih mestjanov znamenje bogastva. In kako bi ne bila, ko je še celo sam mestni župnik stanoval v lesenem dvoru! Takšno je bilo staro kraljevo mesto. Vse drugo se ni prištevalo semkaj. Stanovalci „Opatove ulice,“ v kapitelski trdnjavi in prebivalci Nove vesi so bili svobodneži zagrebskega kapitlja, imeli so svoje glavarje in posebne svobodščine, stanovalcem Laške ulice pod trdnim škofovim gradom pa je sodil sodnik v škofovim imenu.

Oblast mestnega sodnika segala je samo do krvavega mosta, in če se je kateremu hudodelcu posrečilo preskočiti potok, morali so se mestni panduri (vojaki) vrniti s praznimi rokami, ako niso hoteli odnesti modra ozadja po kapitelskih svobodnežih; zadnji so rajši pripomogli lopovom k begu, kakor pa mestni straži na njihova tla, ker so imeli svoje „pravice.“

Toda med svojim zidom in med svojo ograjo so bili zagrebški meščani sami za se — a njihova občina prava samovlada.

Zlata bula (pismo) Bele IV. jim je bila sveto pismo mestne svobode, temeljni kamen njihovega

prava. Sto in stokrat so jo tekom več stoletij z ne malim ponosom podtaknili bahatim velikašem in lakomnim cerkvenim oblastem pod nos. Zagrebčan si je sam izbiral sodnike in druge glavne osebe. Zastonj ga je vabil pred svojo stolico župan, zastonj celo ban. Kdor je imel svoje domovje na Griču, kogar ime je zagrebški notar vpisal v veliko mestno knjigo, ta je stal samo pod žezlom mestnega sodnika in se je uklanjal le razsodbi kraljeve svetlosti, kajti Zagrebčan je bil kraljevi človek. Dače je plačeval malo, postave si je krojil sam, sam je določeval mero in vago. Stranskim tujim trgovcem je bilo na zagrebškem trgu plačati debelo „postavo“ — tako se je imenovala mestna dača — a Zagrebčan sam je s svojo robo svobodno pohajal po vsem kraljestvu, pokazal je samo pečat s tremi stolpi in — globoko so se mu uklanjali vsi mitničarji. Zagrebčan ni poznal drugega duhovna, kakor župnika sv. Marka in njegovega kaplana, a temu župniku je bilo ostro prepovedano plačati škofu „cathedraticum“ ali cerkveno dačo. Kapiteljski duhovnik ni pri živi glavi smel v cerkvenem ornatu (opravi) prestopiti mestne meje in ne enkrat je bil mestni sodnik odstavljen po meščanih, ker je dovolil, da so škofovi kleriki peli v cerkvi svetega Marka. Meščani „plemenitega“ mesta, čeprav so bili mogočni in ponosni, vendar niso bili bogsigavedi kakšni modrijani in premetenci, ampak bili so priprosti krojači, črevljarji, kovači, mesarji in drugo — sami pravi obrtniki in rokodelci. Pismouke ljudi naštel si lahko med njimi na prste in večkrat se je prigodilo, da sam mestni sodnik —

bivši brivec ali kovač — ni znal podpisati svojega častitega imena. K sreči se je takrat pisalo prav malo, a če je kdo potreboval pisanja, znal je mestni notar slikati na ogromne pole ogromne ugovore proti vsakim mogočim gospodom, pa še celo proti kralju samemu

Tožb, pritoževanja in jadikovanja naslušala se je, kako so ubogi in siromašni, kako postajajo časi slabši in slabši in kakršne so že takšne litanije. Reči pa moramo, da niso bilo reveži, ampak pravi gospodje. Vse jadikovanje je koreninilo v pregovoru: „Trkaj in odprlo se ti bode!“

Mestno zemljišče je bilo veliko in plodno, tukaj bogato z vinom, tamkaj s senom in zopet z gozdovi, a razven mestnega zemljišča spadali so k mestu tudi Gradčani, Zaprudje, Hrašče in Petrovina. Blaga je bilo torej dovolj, meščanov malo, a troškov bi lahko rekel celo nič.

Čeprav niso vse mestne miši jednako glodale debelo slanino, ker je — nota bene — mestna gosposka delala natančen račun, vendar se nikjer ne spominja mestna kronika, da bi bil kateri senator (mestni svetovalec) poleg svoje letne plače dvajsetih tolarjev in dveh parov občinskih črevljev trpel glad ali hodil bos po mestu. Lahko se reče, da je bila mestna gospoda silno natančna. Mestni sodnik si je natančno zapisaval, koliko je porabil govedine, kruha in vina, kadar je kakšnega kanonika odpotovanja ali kakšnega drugega gospoda pogostil na mestne stroške. Teh pogostovanj se je katerega leta nabralo precej; na srečo občinske blagajne pa ni pri

takratnih draginjskih razmerah stalo pogostovanje več, kakor okoli 60 novčičev. Istotako je sodnik zapisal za las natančno, koliko je veljala nova peč za stanovanje gospoda bana, koliko žlahtne kaplje so dobili častiti očetje Dominikanci iz mestne pivnice, kadar so na praznik Rešnega telesa spremljali mestno procesijo. Najhujše rane so mestni blagajni prizadajali mestni odposlanci, ki so hodili na hrvatski in požunski zbor. Koliko se je na ime teh zborov potrošilo mestnih živil, vina in sena! Radi krajšega računa dala se je mestna gospoda sama voliti v zbor in dobri Zagrebčani so se na takšen način lahko tolažili, da niso tujcem polnili žepov.

Živelo pa se je, kakor se je dalo — živelo se je pošteno in podomače v Zagrebu. Mala naselbina je rastla in se širila, dokler ni postala mesto, ugledno mesto, a ko so si hrvatski bani postavili svoje dvore na Griču, ko so si hrvatski stanovi prestavili svoje zборе v Zagreb, razprostrlo je mlado mesto svoja krila in kmalu je nadkrililo vsa druga hrvatska mesta na glasu, moči in procvitanju. Še več! Dokler je tuja sila zatirala druga hrvatska mesta in vasi, stala je glava hrvatskega kraljestva trdna in celotna in nikdar ni nad Zagrebom plapolala druga zastava, kakor — hrvatska zastava.

Pa procvitanje in ugled sta rodila Zagrebčanom mnogo mržnje in zavisti. Nasilni plemenitaši, duhovni mogotei so z zavidljivimi očmi gledali, s kakšno močjo narašča meščanstvo in opazovali so, kako se razvija tukaj početek one svobodne vojske, pred katero so se v poznejših časih morale ukloniti gosposke

zidine. Nad vsemi mesti mrzel jim je Zagreb, ki je bil duša razvijajočega se meščanstva. Stari Gričani, kremeniti značaji, niso gledali pred gospodo na tla — ampak naravnost v lice. Raditega je bilo boja brez broja. Velikaši so ali sami ali po svojih ljudeh grizli in ščipali meščane, kjerkoli se jim je prikazala prilika, ali pa so lazili okoli cesarskega dvora in barvali ter črnili Zagrebčane, kakor bi bili ti živi peklenški izrodki.

Najhujši krvniki so bili mestu najbližji sosedi: škof in kapitelj. Cela knjiga ne bi dovolj mogla pripovedovati o prizadetih nasilnostih. Zgodilo se je, da so si večkrat škof in meščani vošili gromoviti „dobro jutro“ iz železnih cevi. Zgodilo se je, da je zagrebški škof dal v mestnem kopališču pri potoku poloviti mestnega sodnika in notarja in ju dal pošteno preteptsti. Sicer slavni zagrebški škof in ban Berislavič plenil je iz zasede zagrebške trgovce, tako da mu je pisal sam kralj, kako sodi bolje za razbojnika kakor za škofa. Častni kapitelj pa je mnogokrat preklel celo mesto in se zaklel, da noče nobenega zagrebškega sina vzgojiti v duhovna. Mnogokrat je tekla kri na zemljišču med mestnim in kapiteljskim zidom in nemški arkebuzirji (streljci) ter španski dragonci so imeli večkrat dovolj dela, da so ločili zdivjane sosede. Kratko rečeno — živelo se je kakor v soseski in razbijalo se je kakor v soseski.

Ali kakor je bilo s škofom, tako je bilo tudi z drugo gospodo, z velikaši in njihovimi ljudmi. Grajščaki medvedgrajski so bili že od nekdanj na glasu kot brezbožni hudodelci in nasprotniki mesta Zagreba.

in mnogokrat so podili mestne ljudi in mestne hčere kakor volk jagnjeta. Gospodje Heningovci, posestniki sosedgrajski, znali so do golega izsleči zagrebske trgovce, kadar so zahajali ti na tuje sejme. Zrinoviči so zasipali mestjanom rudokope na zlato in srebro v zagrebski gori in jim požgali kleti v Bukovcu. Vukovinski gospodje Alapiči pričakali so nekoč o sv. Klari v zasedi mestno gospodo na prav razbojniški način in ko so prišli sodnik in več drugih loviti ribe, polili so jih Alapiči z vrelo smolo, ranili sodnika na smrt in odvzeli meščanom ribe in vso pripravo. Za posest Hrašca in Petrovine morali so se Zagrebčani s plemenitaši vedno in vedno prepirati.

Pravd je bilo torej vedno dovolj. Ali kaj so hasnile! Nebo je visoko in kralj je bil daleč, a jedina sodnija in jedina pravica sta bila v tisti dobi sablja in bat (kij).

Stari Gričani morali so marsikatero zaigrati s pestjo in izbiti klin s klinom. Čeprav so bili priprosti, vendar so bili dovolj modri; gledali so na lastno roko, da so se branili pretečega zla. Najprej so gledali, da so si mesto ojačili in utrdili; potem so si iskali koristi v medsebojnih krvavih borbah med plemenitaši in pomagali so radi sovražnikom svojih plemenitih krvnikov, a naposled so skrbeli, da so si pridobili vsa ona mesta okoli Zagreba, katera so mogla še bolje utrditi hrvatsko prestolnico.

Močno kamenito ozidje, visoki stolpi, globoke jame in železne, velike puške okrog Zagreba niso bili toliko v obrambo pred turškim strahom, kolikor pred velikaškim nasilstvom in izza teh obramb je

marsikaterikrat sprejelo mestno moštvo nepovabljene goste tako prijazno, da je tekla kri. Najbolj je bila zagrebška trdnjava prizadeta v šestnajstem stoletju. Škof Šimon Erdedi in Zapoljevci razrušili so zagrebške zidine, ker so se bili Zagrebčani po naddijakonu Petru Kiepacku poklonili cesarju Ferdinandu, ob enem pa tudi sprejeli v goste generala Don Pedra Lazú de Castilla in njegove španske regimente. Raditega so stolpi samevali in obzidje je na mnogih krajih zijalo. Da bi si zvesti Gričani nekoliko opomogli in si pokrpali razrušeno obzidje, podarila jim kraljeva svetlost ves dohodek, ki ji je prihajal od zagrebškega mesta.

Mestna gospoda je te dohodke pobirala kaj pridno, a kakor se vidi, popravljala ni nič. Sicer bi kralj Maks II. ne bil leta 1573. pisal Vidu Halleku, generalu slovenske pokrajine, prav po hrvatski, da je lahko razumel, „kako je mesto in trdnjava Zagreb v slabem stanu, da ima pripravna samo dva stolpa in da je zid na mnogih krajih gol in nepokrit. Tuintam še celo stopnic ni na zid, da bi se moglo priti na zid in se braniti proti sovražniku. Sploh ni bilo po smrti pokojnega Lenkoviča položenega nobenega računa.“ Zato priporočuje kralj po generalu, „da ga ne jezi nemalo,“ in da ima imenovani Hallek „imenovanim meščanom gotovo in z žuganjem kraljeve jeze reči, da morajo položiti zahtevane račune, ali so denarje potrošili pošteno, in da morajo popraviti obzidje.“

Ne ve se prav, ali je kraljeva jeza takoj pripravila mestno gospodo, da je napravila zahtevane račune

in popravila obzidje in stolpe, samo to se čita, da je mestni sodnik večkrat Halleku poslal v Varaždin po deset poličev vina. Pa naposled je luč dogorela do nohta, ko jih je popadel strah pred Gubčevo vojsko; začelo se je tesati, zidati in krpati na vse kriplje in sicer po pameti mestne gospode, ker je Gubčevo vojaštvo natihoma podpiral medvedgrajski gospodar Štefan Gregorijanec, hud nasprotnik Zagrebčanov, ki je objednem s sovraštvom protil Franju Tahu sosedgrajskemu, prijatelju gričkih meščanov. Odtod je izvirala bojazen, raditega se je delalo na vse kriplje, kajti kmečki kralj bi bil vendar le znal zapaliti Zagreb.

Z mogočnim Tahom, nekdanjim podbanom, in z meščani se je bil Gregorijanec sprl radi neke velike pravde. Tah in Heningi imeli so Sosedgrad v posesti, vsaka stranka je imela polovico; že je gledal lakomnež Tah, da izpodrine Heninge in že se mu je skoraj posrečila namera, toda vtem vzame junak in bogataš Štefan Gregorijanec Marto Heningovo za ženo in Tah podleži. Od tega dne besnel je sosedgrajski nasilnež proti mogočni obitelji Gregorijančevi v zboru, pri kraljevem dvoru in med hrvatskimi plemenitaši, hoteč uničiti mogočni rod, iz katerega je bil jeden izšel kot škof zagrebski in se proslavil kot zakonodajalec, a drugi — Ambrož, oče Štefanov — se odlikoval kot hrvatski podban, kot junak in bogataš, dokler se ni vsled hudega razpora z banom Bakačem moral odpovedati podbanovi časti. Jezé se Tah nad Gregorijanci, gledal je, da je s pripomočjo denarja, s pripomočjo svojega ugleda delal spletke,

pridobival si na svojo strau vsakega plemiča in čakal prilike, kje bi se dalo škodovati nasprotniku.

Kmalu se ponudi takšna prilika. Stari Ambrož se dogovori s Petrom Erdedom in Nikolajem Zrinjskim, vsled katerega dogovora zamenja del svojih posestev s posestvi imenovanih rodovin. Gregorijanec da Bakačem svoj grad Rakovec s sedmimi vasmí, a dobi kraljev brod na Savi, Medvedgrad in vasi Kraljevec, Botinec, Novaki, Hudibitek in druge.

O tej priliki oglasi se Tahi in se potegne za Medvedgrad imenu svoje žene Jelene Zrinjske. A bil mu je trud zastonj. Kralj Ferdinand potrdi leta 1561. to zamenjavo in drugęga leta vpelje plemeniti zagrebski sodnik Mato Raškaj Ambroža Gregorijanca kot posestnika v Medvedgrad.

A Tahi še ni miroval. Z očmi je jel ljubkovati z Heningovimi sovražniki, z meščani Zagrebčani. In ni se varal.

Že od nekđaj so gledali modri meščani, da si utrdijo mesto, da si utrdijo samovlado in že od nekđaj so opazili, da je okoli starega Griča mnogo mest, s katerimi bi se dala zagrebska trdnjava utrditi še bolje; z večjo močjo upali so se bolje upirati nasilnim pleminitašem.

Ravno tako mesto, po katerem so se najbolj obračale meščanske oči, bilo je trdno gnezdo — trdni Medvedgrad, velęvažni prevoz kraljevi brod in vse bogate in plodovite naselbine medvedgrajskih gospodov okoli mesta. Izmed vseh napadov, katere je moralo prestati kraljevo mesto tekom svojega razvijanja, bili

so najhujši napadi medvedgrajskih gospodov in njihovih oskrbnikov.

Ni torej čudo, ako so Zagrebčani vedno in vedno mislili, kako bi dobili pod svojo oblast medvedgrajske stolpe in ker se to ni dalo doseči s silo, skušali so s pravdo. Pravda — ne ve se, na podlagi kakšne pravice — začela se je bila že pod Matijo Krvinom, prijateljem Zagrebčanov, ali njegova roka je bila pre-slaba v hrvatskem kraljestvu; poznej se je pravda ponovila pod Vladislavom, podbanom Ivanom Ernestom in Petrom Berislavičem. Zaman! Ali zdaj ko je dobil Medvedgrad Ambrož, ki po smrti cesarja Ferdinanda ni bil v milosti na cesarskem dvoru — zdaj je mislil Tahi spraviti nasprotnika v zadrego, začel je hujskati Zagrebčane, naj zahtevajo svoje stare pravice, rekoč, da ima na dvoru in pri kraljevi sodniji mnogo prijateljev, ki bodo na njegovo prigovarjanje sodili Zagrebčanom v prid.

In res. Že leta 1571. predloži mestni sodnik kovač Ivan Blažekovič pred bana Jurija Draškoviča tožbo radi Medvedgrada, ako umrje stari Ambrož, dvignejo se Zagrebčani še hujši nad njegovega sina Štefana. Hudo bolan, razkačen, sovražen od celega sveta poda se stari Tahi, da ruje in psuje pred kraljevo sodnijo proti Gregorijancu, da mu izviije lepo gospodarstvo v korist Zagrebčanov.

Že je imela soditi kraljeva sodnija — že so se pripravljali Zagrebčani, da slavijo svojo slavo v medvedgrajskem gnezdu — ali ravno v neugodnem času zruši se v grob njihov najjačji steber, umrje Tahi. Kmalu premine tudi Gubec, trepet Zagrebčanov,

pod železno krono na Markovem trgu; toda živ ostane Stefan — hujši od Gubca, sicer nepriljubljen na cesarskem dvoru, toda bogat, slaven in ugleden med hrvatskim plemstvom.

On in Zagrebčani čakali so zdaj razsodbo, ki bo imela ali Štefana pahniti v prepast, ali Zagreb dvigniti k večji moči, ali Štefana potrditi in Zagreb potisniti med žrtve za osveto oholega plemenitaša.

V.

Bila je prva nedelja po sv. Šimnu leta 1576. Minila je bila večernica; ljudstvo in kanoniki razšli so se naglo domu, ker je deževalo kakor iz vedra. Dvoje izmed njih je stalo pod manjšo leseno vežo, pred katero je gosto rastla vinska trta. Med potom sta bila molčala oba, ker se vsled prehudega deževja ni dalo govoriti. Dež je curkoma lil po dolgih haljah, a širokokrajčna klobuka bila sta kakor dva žleba.

„Hvala Bogu!“ reče debelejši izmed obeh, Anton Vramec, „zdaj sva na suhem. Pojdi, častiti brat, nekoliko pod mojo streho. Imam ti povedati dve ali tri besede.“

„Ne morem brat,“ odgovori drugi, suh in zgrbančen človek, ostrega obraza in sivih, ostrih oči, kateremu je prsi kinčal zlat križ; „ne morem, ker pričakujem Franja Stolnikoviča iz Dunaja. Pisal mi je, da hoče danes priti, ako ga medpotom ne zaleze kakšna nesreča. Dobro veš, da sem rad tvoj gost; toda rad bi izvedel novosti in on kot hrvatski poslanec bode mi jih gotovo prinesel.“

„Ali se pa zaneseš na gospoda Stolnikoviča?“ pripomni Vramec.

„On je naš,“ odgovori stolni prošt Niko Želnički poltiho; „tudi njemu so že začeli presedati nemški generali“

„Tem bolje!“ meni Vramec, „poslal bodem slugo na tvoj dom, naj pride Stolnikovič sem, ako je prišel. Pojdiva v hišo!“

Primši stolnega prošta za roko odvede ga Vramec brž pod svojo streho.

Po strmih, nekoliko razdrtih stopnicah dospeta najprej na prost in odprt lesen mostovž, odtod še le potem v sobane.

Ko odpre Želnički duri, se ne začudi malo. V sobi je bilo še več gostov. Za veliko, hrastovo mizo sedel je temni Štefan Gregorijanec in grbavi podban Gašpar Alapič Vukovinski — prvi je zamišljeno slonel z laktom ob mizi, drugi se je po svoji navadi zibal na stolu in govoril.

Nadalje je stal pri oknu mladi Pavel Gregorijanec, pritiskal čelo na mokrotno šipo in gledal v sivo, oblačno nebo.

Po nizki sobani se je razprostiral mrak. Staro razpelo nad lesenim klečilnikom, zastarele slike svetnikov, debele knjige in zaprašene mape — vse se je zgubljalo vsled slabe svetlobe temnega neba.

Na pragu postoji Želnički. Teh gostov se ni bil nadjal. Podban Alapič in Štefan Gregorijanec, ta dva nasilneža in še pred nedolгим časom ljuta nasprotnika — za jedno mizo! To se je zdelo prekanjenemu duhovniku sumljivo in nepravo stanje.

Vsi trije pozdravijo stolnega prošta.

„Klanjam se tvoji prečastitljivosti!“ skoči grbavi ban Nikoli nasproti. „Čemu se obotavljaš stopiti v ta varni zakot našega prijatelja? Kaj te zadržuje? Glej mojega in tvojega prijatelja Štefana — da, tudi mojega! Smešno se ti zdi, kaj ne? Sin pokojnega podbana Ambroža in svak pokojnega bana Petra, katera sta se na zboru prepirala kakor besna, podajata si zdaj roke. Le čudi se. Toda Štefan je človek celo po mojem srcu, a stari odnošaji se tudi menjajo,“ pridene zvito Alapič in namežika kanoniku, ki stoji neodločno pri durih in se igra z zlatim križem na prsih.

Po zadnjih besedah vukovinskega gospodarja odleže stolnemu proštu mržnja in stopivši dva ali tri korake naprej, poda podbanu roko.

„Mir z vami — velemogočni ban in vi, gospod Štefan.“

„Ha, ha! „Ban“ praviš?“ nasmeji se Alapič porogljivo, tresoč Nikovo roko. „Nisem vedel, da se zna tvoja prečastitljivost tudi rogati. Ban! Da, lepa beseda! Lepa čast! Reče se, kadar je človek v resnici ban. Ali jaz — jaz sem peto kolo v kraljestvu in prej bi verjel, da sem ravne in vitke rasti, kakor gospodič Pavel, nego li da sem ban hrvatski!“

„Tvoja velemogočnost je danes sosešno voljna sebi na kljubu izbijati šale,“ nasmeji se Želnički.

Debeli hišni gospodar je slušal pogovor, smejal se dobrovoljno in sukal palca nad trebuhom. Naposled se tudi on oglasi:

„Znana reč je, da je gospod ban največji veseljak med Dravo in Savo. Gotovo vam je znano, kako so ga Turki vjeli pri Sigetu, mené, da imajo priprostega vojaka pred seboj; ko se je odkupil s 500 revnimi goldinarji, poročal je turškemu generalu, kako mu je žal, da ni znal turški general debelega kapuna, katerega je imel v rokah, pošteno oskubsti.“

„Varate se, gospod!“ pristriže mu Alapič besedo in gladi rudečkasto brado, „tokrat se ne šalim ampak iz šale govori prava resnica. Prej včasih sem morda govoril drugače, ali zdaj imam polno srce in žolč mi prehaja iz ust.“

Gregorijancu zarudi lice. „Resnica je,“ pripomni, „tudi ognjena gora dremlje dolgo, dokler ogenj ne prodere vrhu in obsije celo okolico.“

„Resnica je oster meč“, pristavi nekako krepko stolni prošt, „ali ta oster meč mora imeti močno roko, da udari dobro taj, kamor je treba.“

„Amen, častitljivi!“ vzklikne Alapič. „Prav govori tvoja modrost, a takšno roko je treba poiskati.“

„Da vam pomaga božja milost!“ konča Vramec.

„Sedimo gospodje!“ nadaljuje ban in sede na stol. „Poslušajte me. Kar nas je pod to pošteno streho, vsaki je postal v življenjskih borbah in mukah zrel mož, vsaki je okusil dobro in hudo, a okusil več hudega, kakor dobrega. Tudi ti, gospodič, poslušaj!“ obrne se ban do Pavla. „Mlad si še sicer, ali v hrastavički borbi si pokazal, da nisi izrodek svojega rodu in da imaš dobro desnico. Toda junaška desnica potrebuje tudi modre glave. Zato nas poslušaj! Odkar se spominjamo, gospodje, vidimo kri, zatiranje, vidimo,

kako se pustoši, tepta in drobi zemlja, katera nas je rodila, po nevernikovi nemili roki, kako nam neverni divjak trga grudo za grudo od našega starega kraljestva, kako vejo za vejo grabi od našega stebila. Pogrezamo se v lastni krvi do grla. Gine rod, gine zarod, a hiše požira plamen. Trebalo bi se braniti. A kako? Sami? To je toliko, kakor če se črv postavi na tropo mravelj. Vedno gradimo in delamo, ali kar se naredi podnevu, to se razdere ponoči. Hudo je za nas! Res nam pomaga druga krščanska gospoda, celo iz rimskega cesarstva. Da, pomaga nam, pa kako? Mi imamo samo stroške za nje, stroške za cesarsko voj-ko. Pa ko bi štela ta le junake, toda ne! Takrat bi še človek pozabil na silne stroške. A vojska je takšna, kakor bi bilo rimsko cesarstvo pometlo vse svoje pleve in nam jih poslalo na hrbet. Ali ni tako? Kadar se pošteno zaigra bojni ples, takrat mora Hrvat udrihati, a pomagači poskačejo v grmovje, ker jim smrdi sovražnikov smodnik. In še to bi jim odpustil. Vse bi lažje prestali, kajti lahko se muči telo, dokler še sedi duša v njem. Ali kaj je deželi duša? Njene svobodščine, njene pravice. Toda vprašam vas, kje je naša svoboda, kje so naše pravice? Imajo jih po krvavi borbi v rokah generali Auerspergi, Teufenbachi, Globicerji, kateri gospodarijo, sodijo, ocenjujejo po našem kraljevstvu brez bana, brez banovih odlokov in kakor na kljubo odlokom hrvatskih stanov. Kadar jih pa kdo napade, odgovore s smehom: „To je volja prejasnega gospoda nadvojvode Karola!“ Tako ni samo pri nas, tako je v Požunu, v Ljubljani in v Gradcu. Moj tovariš Draškovič je človek na dva kraja. Na

vsaki način se prede nekaj okrog nas. Hudo je bilo za nas dozdej in vara me slutnja. bode še hujše. Zato zberite pamet, gospodje. Treba se je zjediniti v eno kolo, to bode najboljša roka za meč resnice. In hoc signo vincas (Pod tem znamenjem bodeš zmagal). Črez mesec dni bode se zbral kraljevi zbor. Tukaj bomo rekli mirno tudi kraljevi svetlosti, kaj nas peče, a komisarjem bomo pošteno zakurili. Dotedaj pa roke skupaj, da bode zмага naša!“

„Živijo, ban!“ oglase se vsi z enim glasom.

A kmalu potihne klic. Iz lope se slišijo težki koraki, težki, da se trese vsa hiša. Vrata se odpro široko, a na prag stopi človek, večji od vrat. Bil je črn, suh, živih oči in velikanskih brk. Težek plašč, usnjati telovnik, močna sablja in na glavi bela kapa dokazovali so jasno, da je ta človek prišel s potovanja.

„Dober dan, in dobro zdravje!“ pozdravi orjaški prišlec goste, sklonivši se nekoliko, da ne buti ob vratni tram.

„Dobro došel, Stolnikovič!“ pozdravijo ga domači, skočivši na noge.

„Ali nam nosiš oljkino vejo miru?“ vpraša ga živahno prošt.

„Nisem prišel iz Noetove barke!“ zavrne prišlec smeje, pokaže bele zobe in odloži plašč; „nisem golob“, pridoda ironično.

Brž sede na stol in ostali okoli njega

„Torej!“ reče grbavi ban, „iztresi pred nas vrečo svojih novosti!“

„Kralj Maksimilijan —“ začne Stolnikovič važno.

„Kaj je ž njim?“ vprašajo vsi kakor enoglasno.

„Umira!“ konča Stolnikovič stavek. Nastane tihota.

„Requiescat in pace (Naj počiva v miru)!“ izpregovori Želnički.

„A Rudolf?“ vpraša Vramec.

„Išče sreče po zvezdah“, odgovori Stolnikovič.

„No — bojim se, da za nas ne bode našel sreče. Rudolf je Španjolec in v španjolskih pesteh. Čehe preganja, avstrijskemu protestanskemu plemstvu grozi, a novotarji se dvigajo pregosto v rimskem cesarstvu. Ker že pokojni Maks — ta tajni podpiratelj Lutrove klike — ni smel pozivati Nemce v pomoč proti Turčinu, tudi Rudolf ne bode. Obletal sem gospodo, kolikor sem mogel, a dobil sem sladkih besed dosti, novcev pa še toliko ne, da bi nabil enkrat puško.“

„A kaj je z našim kraljestvom?“ vpraša Alapič prišleca.

„Draškovič bi se rad iznebil banstva.“

„Ali mesto njega?“ oglasi se zopet grbavi podban bojazljivo.

„Ne vem“, meni Stolnikovič, „mislim — nihče. Presvetli nadvojvoda Karol ve najbolje, kdo bode vladal Hrvatsko. Več nisem mogel izvedeti.“ Zdaj se obrne Stolnikovič proti Štefanu: „Glej, gospodar medvedgrajski! Dobro, da vas vidim. Prinašam vam veselo vest: kraljeva sodnija je sodila.“

„Kakšna je razsodba?“ oglasi se Štefan plaho in vstane.

„Zagrebčani so izgubili pravdo za Medvedgrad.“

„Glej, glej“, pripomni zvito Vramec, „tudi pravda je rodila.“

„Ha, zopet sem človek“, ojunači se Štefan in oči se mu zablišče divje radosti, „da, gospoda moja, pravi gospodar sem medvedgrajski in ves sem vaš. Moja glava, moja roka, moja blagajna: vse je vaše. Mora mi je legla na prsi, da komaj govorim. Ne žalite se, ako je razsodba ugodna za me. Slišali ste, kako je gospod Stolnikovič z živo besedo svojih ust dal pečat ne ono, kar je bil prej izustil modri gospodar vukovinski. Da moramo delati, da moramo zopet vzdignuti pravice našega plemstva. Sto glav mora imeti eno misel, sto rok mora dvigati eno sabljo. Pavel, hiti in osedlaj konja ter naznani stricu Mihaelu Konjskemu, kar si ravno slišal. Naj pride takoj sem na dogovor. Kajti“, Štefan se obrne zopet k gospodi, „moj svak je človek kakor voda, ki povsod prodere. On si naglo namisli pot, po katerem bi bilo dobro iti. Od njega se nadejam velike pomoči. Poznam ga iz borbe s Tahom in — od Gubčeve ustaje; idi, sinko!“

Pavlu se razvedri lice. Poklonivši se gospodom gre po konja. Nebo se začne vedriti, zrak postane čist in prozoren. Z žarečim očesom, glavo pokonci drže pohiti mladenič na brzem konju proti Kamenim durim. A kaj mu je okrililo dušo? Mar li važni pogovor gospode? Ne, njega je neslo srce.

* * *

Dvor Mihaela Konjskega, blagajnika kraljestva Slavonije, stal je v mestu ne daleč za Kamenimi vrati, a tik njega zidana hiša zlatarja Krupiča sredi vrta, ki je bil ograjen z lesenim plotom. Z nekoliko be-

sedami pove Pavel stricu vse, o čemur se je govorilo v Vramčevi hiši. Teta Anka je hotela nekoliko pridržati mladeniča, a ni se dal, rekoč, da mora do večera priti v Medvedgrad k bolani materi, katere že dolgo ni bil videl.

Toda Pavel ne krene proti Novim vratam, od koder drži cesta iz Zagreba v gore. Prišedši za ogel stričevega dvora, ustavi konja pri ograji Krupičevega vrta in ga priveže za steber; sam pa pohiti skozi vrt proti zlatarjevi hiši. V vrtu ni videti žive duše in tudi pred hišo ni nikogar. Mladenič je v skrbeh.

„Ah, glejte, oče!“ vzklikne nakrat mili glas kakor vzklik bolestne duše. Na pragu se prikaže bleda Dora liki angelju iz marmorja. Ali kmalu izgine.

Mladeniču zažare oči, zažari lice. Z dvema skokoma pohiti čez kamniti prag v zlatarjevo prodajalnico. Tukaj zagleda Doro in postoji kakor nem. Dekle je sedelo na stolu svojega očeta. Kri ji je prešinjala lica, ustnici ste trepetali, a svetli očesi ste srečno zrl v krasnega mladeniča, kmalu pa premaga sramežljivost Doro in dekle gleda v tla; roki začne sklepati nad prsi, kakor bi hotela stiskati burno srce. vsa se trese, diha le komaj in ne najde nobene besede.

Za njo še le zdaj opazi mladenič Magdo. Čudno je bilo izraženo njeno staro lice ali vsled sreče, ali vsled bojazni. Še le čez nekaj časa izpregovori starka:

„Božja pomoč bodi z vami, mladi gospodič in rešitelj moje Dore! Bog vas naj poplača. On ve in mati božja, koliko strahu sem prestala istega dne. Ako bi ne bilo vas, kje bi bila moja Dorka —? Starka zajoče. „Še pomisliti ne smem,

sicer me zazebe v dušo. Toda vas že dolgo ni bilo videti v Zagrebu, ali ste bili na potovanju, ali po opravkih? Da, da, gospoda ima vedno dovolj opravkov.“

„Ne zamerite, Dora“, pretrga mladenič z milim glasom govor brbljajoče starke, „ne zamerite, da sem tako nerodno bruhnil v hišo in vas prestrašil. Prišel sem radi nekega dela h gospodu Krupiču —“ tukaj je lagal Pavel — „prišel sam pa tudi vprašat po vašem zdravju, ker sem izvedel, da vas je nadlegovala huda bolezen.“

„Greh bi bil“, ojunači se dekle, „ako bi vam zamerila. Veseli me, da vas vidim; zdaj se vam vsaj morem zahvaliti za svoje življenje. Dozdaj se nisem mogla; dokler ste še bili v Zagrebu, bila sem prehudo bolana, a poznej vas dolgo — dolgo ni bilo tukaj. Veseli me, da se še sredi boja spominjate mene. Bog vam naj poplača, kar ste storili meni, jaz sirota — ne morem.“

Beli roki ji padeta v krilo, solza se ji potoči po licu in z blagim nasmehom se nasmeji mladeniču, kakor se smeji zvezda skozi temni oblak.

„Po gospodarju Krupiču ste vprašali?“ umeša se Magda. „Žal mu bode, ni ga doma. Gotovo bi se veselil. V samostan je bil odšel, da popravi krono čudotvorni Mariji.“

„In vaše zdravje?“ vpraša Pavel deklico.

„Hvala Bogu, gre na bolje. Toda bilo mi je hudo — zelo hudo.“

„Gre na bolje, gre na bolje praviš?“ zabrblija Magda, „še zdaj se zatajuješ, kakor bi ti ne manjkalo

nič. A ni še dolgo, odkar jo je še lomila raznovrstna bolezen. Naj vam povem, gospodič!“

„Povej, povej!“ reče Pavel in sede na klop blizu Dore.

„Vse hočem povedati. Ko ste jo takrat polmrtvo prinesli domu, treslo jo je, imela je mrzlico. No, varuj nas Bog, pa skoraj bi lahko rekla, da je bila mrtva. V hišo dospevši padla je sirotica v omedlevico. Morali smo je škropiti in omivati, a še le, proti noči je nesrečnica pogledala nekoliko. In zopet jo popade trdno spanje. Skrbela sem in kako, molila in jokala sem, kakor bi bilo treba izprositi zdravja, katerega bi imela dovolj dva človeka; oče je bil siten in nevesel, mrko je gledal in čemu tudi ne! Žalost mu je gledala iz oči. Lekar Globicer je moral kuhati zdravila, jaz sem jih dajala nji, a s slabim uspehom. Dora začne nakrat še blesti in sicer dan na dan; govorila je različne reči, a nisem si jih mogla zapomnit, ker so bile preveč namešane. Blodla je o duhovnih, o Turkih, o ognju — klicala je na pomoč, da so mi kar noži parali srce. Da res — tudi o mladem gospodiču, o krasnem junaku je govorila.“ —

„Teta!“ pokara jo Dora in zarudi do vrh čela.

„Pusti, pusti! Vse naj povem. Da, o mladem junaku je govorila in še več kaj. Torej ste prišli, gospodič, vprašat, kako je z njenim zdravjem?“

Pavel pokima z glavo.

„Jaz pa rečem, slabo je. Obupovala sva, jaz in oče. Potem ko ste vi odšli nad Turke, začela se ji je vračati zavest. Ali moči ni imela toliko, da bi dvignila glavo, še manj, da bi naredila korak; vsa

pobita je bila in trda. Takšna je bila štiri ali več mesecev. Trpljenja je bilo res dosti, a hvala Bogu, da bode le ozdravela. V dolgih onih nočeh, v katerih sem bedela poleg nje, pogovarjale sve se tudi mnogo o vas. Potem je začela pomalem ustajati. Bode že bolje, rečem. Ali postalo ji je zopet hujši. Prerano je jela pohajati in prehladila se je v cerkvi, bolezen se je vrnila in je bila stokrat hujši. Ginila je, kakor bi jo bile sesale kače. Srce mi je hotelo počiti, in tudi očetu. Zdravila so storila toliko, kolikor voda. K sreči sem šla k stari znanki, ki zna zdraviti na svojo roko in kuhati zdravila; morala je neko posebno želišče skuhati na mleku in Dora je morala piti. Pomagalo je, hvala Bogu in svetim nebesom! Dora je prestala bolezen. Potem je šla na deželo, ker se pravi, da je tam boljši zrak; okrepčala se je res, kakor vidite, a ni še povsem. Zdaj mora samo gledati, da izpolni zaobljubo in vse bode dobro!“ Starka konča in s tresočo roko pogladi Dorino glavo.

Pozorno je Pavel poslušal starkino zgovornost, zdaj gledal v tla, zdaj v lepo dekle, ki je tiho sedelo in tiho uživalo čustva njegove blage navzočnosti. Kadar je starka pripovedovala o mukah bolane Dore, takrat se je mladeniču kalilo lepo oko, kakor bi zdaj preboleval vse Dorine težave.

„Hvala ti stokrat, dobra starka, da si bolani Dori o hudih časih nadomeščala mater,“ reče mladenič z ginjenim glasom Magdi. „Huda skrb me je bila prevzela in bal sem se, da njen mladi život ne bode prestal hude bolezni. Povpraševal sem vas, kako ji je, a vsikdar ste mi odgovorili, da je brezzavestna.

Potem pa sem moral iti nad ljutega Turka.“ Pavel se obrne k Dori, ki ne gane očesa od njega. „Moral sem iti nad nevernike, ker bi bilo grdo tamkaj se izogibati s sabljo, kjer sorodniki in rojaki izgubljajo glave. Pa kaj vam pripovedujem, gospodična, ko vidim, da zehate.“ —

„O pripovedujte dalje, lahko poslušam,“ poprosi dekle. „Pripovedujte, gospod Pavel, iz srca rada vas poslušam.“

„Da, da, gospod,“ pridene starka, „do zore bi vas poslušala, ker znate tako lepo govoriti. Kaj vemo me reve, še za nos ne dalje, kakor od doma.“

„Dolgo me ni bilo,“ nadaljuje Pavel, „in skoraj bi se ne bil vrnil.“

„Nikdar?“ zakliče Dora bojzljivo.

„Da, nikdar! Le poslušajte. Lanskega leta. ko je nastopila že huda vročina in ste bili vi v hudi bolezni, dospe k nam glas, da se bliža Turčin. Vse plemstvo skoči k orožju in oborožim se tudi jaz. Poslovim se od očeta in matere in odidem. Naša vojska se je pomikala od Rakovca proti primorski strani. Bili so sami vrli in odbrani možje. Najprej se je reklo rešiti trdnjavo Hrastovico katero je oblegal bosanski paša (general) Ferhat. Hodili smo noč in dan. Naši lahki Hrvati in tudi srbske čete so se pomikale precej naglo, ali Štajerci pod svojimi železnimi kapami in težkimi bati (kiji) so radi pešali. Vodila sta nas Auersperg in Ivan Vokovič. Nekoč dospemo z nekega griča v dolino. Zemlja je bila skalnata, le na desni strani je pokrivala goro šuma. Stali smo, ker vsled vročine ni šlo nikamor dalje.

Okoli poldneva prihite z gore pastirji k nam, pripovedujé, da koraka Ferhat paša nad nas. Komaj poldrugo uro je še oddaljen. Ni bilo druge rešitve, kakor bojevatí se. Vojska se postavi v dolini v vrste. Spređi so topničarji, v sredini hrvatski pešci, srbski vojevniki in žolti kranjski mušketirji (puškarji, strelci). Na levi stoje štajerski železni jezdeci, v dolini dva oddelka, a jeden na levem griču. Desno krilo so bili hrvatski jezdeci z bansko zastavo. Po gričih so stali ark-buzirji (strelci). „Gospod Pavel,“ zaklče mi Vojkovič, ko prihiti na svojem belcu od Auersperga, „vidite li ono goščavo na desni? Tamkaj loči goro globoko sedlo. Mora se paziti, da nas Turki ne napadejo na desnem krilu. Vzamite sto mestnih jezdecev in dve sto srbskih puškarjev, zasedite planino in ne dovolite nevernim psom črez sedlo!“ Greva torej jaz in srbski četovodja Steva Radmilovič in zasedeva planino in sedlo.

Sto puškarjev in petdeset konjenikov nastavi se v sedlu črez pot. Druge puškarje odločim za breg na desni levi ob potu, a v bližini doline ob gori se postavim jaz s petdesetimi jezdeci. Puškarji nabijejo puške, nasujejo smodnik in pričakujejo mirno v senci ležé Turka.

Nakrat se strese zrak; nastane divji krik. Brž pohitim na vrh, da vidim, kaj je. Turki so se bližali glavni vojski. V dolini se zabliska in naši topovi zagrme. Turki se nekoliko umaknejo, a zopet napadejo pa topot prav divje. Puške jamejo pokati, oklopniki naskočijo, a banska četa spopade Turke od desne. Videti je, kakor bi bila zmaga naša. Visoko se vije

banska zastava, glasno kliče trobenta naprej. Toda levi breg se obsuje z novimi turškimi četami. Oklopniki popadajo po turških krogljah in kakor nevihta navale se neverna krdela navzdol na naše levo krilo. Vidim, kako odtrga kroglja Auerspergu glavo. Žolti mušketirji začnejo bežati, za njim drugi in prišlo je na enega našega deset Turkov. Jezil sem se, da sem moral čakati na svojem mestu. Ali nisem dolgo. Iz sedla zaori divji krik: „Allah!“ Hitro pobitim k četi. Turki hočejo prodreti čez sedlo. Enkrat, dvakrat, trikrat jih odbijejo naše puške izza grmovja, kamenja, trnja. Ob sedlu navzdol je tekal prej bister potoček, zdaj potoček rudeče krvi. In znovič naskoči nasprotnik. Bilo ga je šestkrat več, kakor naših. Lahko so izgubljali glave. Mnogo naših konj je bilo postreljenih, a strelcem je pomanjkovalo smodnika. „Puške na hrbet in nože v roke, otroci!“ zagrmí Ramilovič, stojé na visokem kamenu. Toda komaj izgovori, že se zadet prevrže na zemljo. „V imenu našega Kristusa, udarite, možje!“ zakličem jaz in kakor strela udarim s svojo četo Turkom v stran. Vsak pet zemlje je veljal deset turških glav, vsak grm, vsak kamen so plačali Turki s svojim življenjem. Sablja me udari čez čelo, same krvi ne morem gledati. Konj se mi divje vzpne, pušica mu je prebila oko. Jaz padem, a moji zbeže. Da bi mogel vstati, bil sem preslab. Okoli mene ležala so trupla. Poklekнем na kolena, da bi se zavlekel do potoka, ker me je preveč žejalo. Toda izza bližnega grma se prikaže sovražna glava. V skoku kakor zver navali se Turek

nad mene. Jaz padem na hrbet, a divjak potegne nož in poklekne mi na prsi ter zamahne . . .“

„Za rane božje!“ zakliče prestrašena Dora in nagnivši se razprostre roki proti Pavlovi glavi, kakor bi ga hotela braniti. Starka v kotu pa se trikrat prekriža.

„Ne bojte se, gospodična Dora! Še imam živo glavo!“ tolaži z mehkim glasom Pavel in se s prsti lažno dotakne Dorine roke.

„Nevernik zamahne,“ nadaljuje Pavel, „— ali ne udari me. Strašna pest ga zgrabi za roko, zgrabi ga za goltanec, dvigne ga visoko v zrak in trešči ž njim ob pečino, da se mu razlete kosti. „Crkni, vražja mrha!“ zamrmra siv človek, ki je stal poleg mene.

Bil je Miloš Radak, srbski pešec od Auerspergove čete. „Beživa, gospod!“ reče. „V dolini so vse naše posekali.“ Radak me nabaše na hrbet in me srečno ponese skozi gozd; toda nad gozdom se je dvigal skalnat hrib. Zdaj je bilo slabo za naju. Kroglice so jele sičati za nama. Radak je jel pešati. Iz boja je bil odnesel krvavo ramo. Obrneva se za pečino in ta naju je ščitila nekaj časa. Brž si zaveževa rane, a jaz naredim požirek iz Radakove steklenice. Že morava zopet bežati, kajti Turek je za nama. Srečno dospeva na vrh in jo mahneva navzdol proti gozdu. Na vrhu se medtem pokažejo Turki, jeden bolj predi, trije za njim. „Počakaj, gospod!“ nasmeji se Radak in me spusti za nekaj časa s hrbta. „Glej gozd! Drevje naju bode branilo. A pokažem naj malopridnežem, da še ni celo pogorela najina hiša.“ Hitro

poklekne, pomeri in puška počí. Kakor zadet maček odskočí Turčin nazaj in pade, midva pa jo pomakneva v najgostejšo šumo. Radak je grede opazoval debela. „Tukaj le imava dom! reče in se postavi pred star, košat hrast. „Turki nama ne dajo miru.“ Priveže me s pasom na sebe in spleže na drevo. Na hrastu sva morala prebiti poldrugi dan. Vedno so naju stražili sovražniki. Sicer so bili izgubili sled, a iskali so naju vedno in so se hrastu približali včasih za streljaj. Potem so odšli in tudi midva se podava naprej. Nikjer ne najdeva kočé ali vasi, ali kjer je bila prej vas ali hiša, vse je bilo po Turkih popaljeno; tretjega dne naletiva na dva štajerska oklopuika, beguna od Hrastovice. Vzameta naju na konja. Tako dospemo vsi v Samobor, kjer si jaz in Radak ozdraviva rane. Zacelile so, hvala Bogu, in zdaj sem živ in zdrav.“

„Hvala Bogu!“ sklene Dora slabotni roki, „Bog, ti si rešil mojega rešitelja. Skoraj sem revica umrla že samih vaših besedi, a kako ste le vi prestali živo resnico! Ako bi vas bili ujeli, slabo bi se vam godilo — ubili bi vas bili! Ali ne, ne! Vidim vas, da ste živi, da ste zdravi in hvala Bogu!“ konča dekle in vroča solza se ji prikaže v jasnem očesu.

„Na pol samo,“ opomni mladenič s tihim glasom in obrne glavo od deklice, da je ne vidi. „Celo zdrav bodem še le potem, ko ozdravite tudi vi, kajti“ — mladenič skočí na noge — „moje življenje si ti, moje zdravje si ti. Ne govori, ne govori, dokler ne izgovorim, kar mi teži srce. Od onega dne, ko sem te polmrtvo potegnil izpod besnega kopita, ko sem

te ponesel pod očetovo streho, slišim v srcu vedno tvoje ime, vidim v svoji duši vedno tvoje milo lice. Sredi hudega boja, v smrtni nevarnosti, v hudi mrzlici, ko me je žgala rana — samo na tebe sem mislil. Ne obsodi me, da ti pošteni devici govorim tako nerodno. Ne zahtevaj od mene mirne pameti, naj sodi srce. Dora, vrni mi milo za drago, osreči me z majhno besedico in reči mi, da sem ti drag!“ Mladenič se skloni k Dori.

Dekle vstane, obledi in zopet zarudi. Zdi se ji, kakor bi sanjala. Nestanovitno gleda okrog sebe in kri ji razburja živce; naposled razkrili roki, nasloni se ob Pavla in reče pol smeje in pol jokaje:

„Joj, Pavel, kaj si storil iz mene!“

V istem trenutku se prikaže na pragu polpijani brivec.

„Dober dan! Ali je gospodar Krupič doma?“ vpraša s hudobnim smehom.

„Ne!“ odgovori z veliko silo bleda Dora, ker starka vsled začudenja ni mogla govoriti.

„Ni?“ govori brivec dalje. „Ne zamerite. Videl sem konjiča pred hišo in sem mislil, da imate kakšnega gosta. Hotel sem gospodarja nekaj vprašati. Ne zamerite, gospodična! Lahko noč!“ Po teh besedah odide.

Kmalu je tudi mladi Gregorijanec hitel proti Novim durim. Ob oglu škofove ulice je stal Čokolin. Dvignil je glavo in se nasmejal, gledaje za mladeničem:

„Tako, tako, gospodična Dora? Ali je to tvoj zaročenec? Dobro. Zdaj je prišla vrsta na mene!“

VI.

Na zvoniku sv. Marka je bila ura odbila devet. Bilo je dopoldne. Meščani in meščanke so se vračali s sejma, med njimi tudi Barbara, žena črevljarja Ivana Freja. Frejevka, jezična, rudečelična blepetulja, bila je nakupila nizozemskega sukna, ljubljanskega olja, čebuljo in je s tem tovorom šepala domu; hišo je imelo nedaleč od župnijskega dvora. Kakor se že sosedje silno ljubijo, ako si ne izkopljejo oči, tako je tudi Frejevka silno spoštovala svojo sosedo, kramarico Šafraničko, precej zamazano in melanholično žensko, katera je znala biti prej kdaj vrlo nežna devica, a je zdaj postala debela, sitna babura z rudečim nosom, ki je znala svojega zakonskega moža Andreja vsako soboto tako dobro meriti z vatlom, da so vse miši v njeni prodajalni zapustile vsled neznosnega ropota sir. Črevljarico in kramarico je vezala čudna vez; njuna ljubezen se je stikala v slivovki a Šafranička je imela zelo dobro slivovko. Raditega se je tudi danes godilo Frejevki zelo hudo in morala je iti v prodajalno.

Kramarica ni bila več tešča, oči so se ji večkrat kalile. Da si okrajša brezposelni čas — ona ni bila ravno preskrbna gospodinja — cepljala je po prodajalni in tolkla s cunjo muhe.

Zelo se razveseli, ko vidi sosedo. „Vsedité se, draga sosedá. Ali kaj nosite, kaj ste kupili? Oh, tako debelo čebuljo! Ali mislite, da bode deževalo? Kako pa kaj viha nova mestna sodnica Teletička svoj nos?“

Ta klepet in blebet je baburi ropotal kakor iz mlina; pustivši cunjo, sede na klop pred prodajalno, ponudi sosedi žganja in blebeče naprej.

„Mha!“ cmokne črevljarica, hvala vam, da ste me malo zagreli; vsakega jutra mi je tako nekoliko prazno v želodcu, ali vaše zdravilo mi vsikdar pomaga.“

„Verujem, tudi meni je tako,“ potrdi kramarica, „pa če pozabim pred drugo mašo svoj kozarček, ne gre mi juha v tek. Ali je čudno, kako stori ena in ista reč nekateremu dobro, nekateremu hudo. Mene, kakor vidite, greje in krepi, ali če jo moj ubogi Andrej le povoha, že je po njem. Ko so ga zadnjič prinesli domov, mislila sem, da mu sedi duša že na jeziku. Izlila sem vedro vode po njem, a brivec mu je puščal kri — nič ni pomagalo. Potem mi je dala Tihodička neko mast, to sem mu nastavila na podplate in takoj mu je izvlekla vročino.“

„A! A!“ čudi se Frejevka in kima z glavo, „vidite, vidite, kdo bi vedel kaj takega, draga soseda! Ali naj vam povem nekaj. Imela sem čudne sanje.“

„Povejte, kakšne?“ vpraša kramarica.

„V sanjah sem videla mačka, ki je šel nad mene!“

„Pomagajo vam naj sveta nebesa! Hudo je soseda! Kaj pomeni stari maček, veste? Hudobna duša vas sovraži!“ pripomni važno kramarica.

„Glejte, glejte! Tamkaj je Grega Čokolin!“ zakliče Frejevka, „to mestno rešeto. Pokličem ga na pogovor!“

„Da, pokličive ga na pogovor! ponovi kramarica.

„Mojster Grega, mojster Grega! Ali bi ne prišli nekoliko sem?“ zakliče z močnim glasom črevljarica.

Res je šel brivec črez Markovi trg. Črez rameni je nosil plašč in v roki je držal palico, kakor bi šel na potovanje. Na poziv črevljarice postoji in se obrne proti prodajalni.

„Aj, aj! Dober dan!“ pozdravi brivec, ko se približa. „Ljubo mi je, ako morem malo k vama, da si nekoliko odpočijem, ker sem na potu.“

„Na potu? Kam?“ vpraša radovedna Frejevka.

„Bst!“ zašepeče Čokoiln, da prst pred usta in se pozorno ogleda.

„Ne bojte se!“ ohrabri ga Šafrančika. „Nikogar ni blizu.“

„A oni?“ pokaže brivec na Jurko, kateri je sedel na cesti ne daleč od prodajalne.

„No, tega se vam ni treba bati. Mar ga ne poznate? To je mutec Jurko, ki prodja biče za male novce. Gluh je in nem, zato pa vsakega gleda debelo,“ potolaži Frejevka mojstra.

„Konec sveta se biža!“ reče brivec kakor v skrbeh.

„Ali res?“ vprašate ženski.

„Da, prisežem lahko, res je. Oči vidijo in ušesa slišijo, o čemur si pamet še sanjati ne upa,“ nadaljuje Grega, „in še celo v našem plemenitem mestu!“

„No, povejte!“ sili črevljarica.

„Nočem,“ otrese se brivec, „nočem, gnusi se mi!“

Šafrančika natoči kozarček žganja in ga ponudi lažidoktorju

„Saj nismo otroci, domačini smo vsi, le povejte!“ prigovarja Frejevka in prime brivca za roko.

Grega izpije kozarček, sede na klop med ženski, pokašlja nekoliko in črtaje latinske pismenke v prah, začne govoriti:

„Če imate otroke, dragi sosedinji, to je ženske otroke, rekel bi, zakopajte jih žive, da ne bodo videli Zagreba. Ne čudite se premalo. Resnico govorim. Globoko smo zagrezli v blato, da globoko. Kje so stari časi poštenosti in čistosti, kje so? Išcite jih s svetilko. Danes? Vse smrdi po žveplu; zunaj je huj, znotraj pa fuj! Danes nosi marsikatera dekliški pajčolan, ki bi morala nositi kapo, da bi si zakrila — razne grehe. Da, da, tako je. Saj poznate zlatarjevo hčerko, kaj? Kakor svetnica iz kamena je, kaj ne? Seveda, če ji sveti oče odvzame smrtni greh!“

„Je li mogoče?“ zatrobi kramarica

„Mar li nagizdana Dora?“ vpraša radovedno Frejevka.

„Da, Dora, Dora, Krupičeva Dora. Mene in moj stan je odbila. rekoč, da je premlada. Seveda, ker se ji zdi do gospode. Zdaj bi bila lahko poštena in veljavna mojstrova žena. Ali zdelo se ji je do gospode in če se ne motim, bode kmalu prestara. Jaz skromnež, ker sem sam pošten, sodim tudi o drugih pošteno, rekel sem, ko mi je pred nosom zaprla duri: kaj hočeš Grega, ni ti odločena; gotovo ima že kakšnega mojstrskega sina. Vrhtega je bila močno bolana od onega smrtnega strahu na kapitelskem trgu in ni bilo misliti na gostijo. Tako sem mislil jaz kot dober človek. Pa treba je samo videti, kar sem videl jaz na svoje oči in Bog mi je priča.“

„Kaj pa?“ razvne se Barbara.

Studi se mi povedati kaj takega pred pošteno žensko,“ hlini se brivec in udari s palico ob tla. „Ali povem naj. Nekega dne grem skozi Kamena vrata v mesto. Pred Krupičevim vrtom vidim privezanega konjiča. Bes te lopi! si mislim, odkdaj pa jedo gosposki konji meščansko travo? Hotel sem več izvedeti in pohitim k Krupiču, da bi menjal zlat. Stopim v hišo, ali sosedinji, kaj vidim! Devica Dora sedi na klopi, okoli pasa pa jo drži mladi Gregorijanec in govori in golči, kakor spomladi maček, a Magda, svetnica Magda sedi zadi in gleda. Kaj porečete? Fuj! Ni to sramota! Zdaj ste čule! Ali jaz jima hočem biti dober boter!“ Po teh besedah skoči Čokolin na nogi, reče: „Z Bogom!“ in jo krene proti gori.

Babure okamene. Še ne odzdravite brivcu, le skleplate roke.

„Pa to!“

„Pri nas!“

„In Dora!“

„Ta čista pšenica!“

„In Magda!“

„Ta sveta sveča!“

„In stari Krupič!“

„Ta gizdavec, ki je nekoč mojemu Andreju rekel, da mu je vrana izpila mozeg.“

„Kateri v zadrugi mladim mojstrom govoriči le o poštenju“

„Strašno!“

„Varuj nas Bog smrtnega greha!“

„Z Bogom, teta Šafranička. Idem k pekarici!“

„Z Bogom, teta črevljarica. Poiskala bodem svojega starca!“

Ženski se razletite v sosesko, da si pobrusite jezik.

Za brivcem pohiti Jurko. Skrbno pazi, da ga ne vidi brivec, ali sam ga ne pusti iz vida. Čokolin krene proti Medvedgradu, Jurko za njim. Čekolin stopa po gozdni poti, Jurko v bližini po šumi. Čokolin ne sluti, da ima zvestega spremljevalca. Iz gozda dospeta na prosto polje. Brivec gre črez polje, Jurko pa se drži žive meje, kakor bi bil brivcu privezan na dušo.

Koncem polja pod gričem stal je košat gaber. Pod gabrom je bilo nekaj videti. Brezbrižno je korakal brivec proti gabru, kraj katerega je hotel kreniti v gozd. Nakrat postoji in obledi. Začne se tresti — odskoči in kakor strela pohiti dalje v gozd. Izza grma se pokaže Jurko in dvigne radovedno glavo. Po trebuhu se plazi do grma, da vidi kaj je tamkaj. Pod gabrom je spal človek, siv velikan dolgih brk in gostih obrvi. Nad srebrnimi nožnicami, zataknjeni v pas, bile so videti košmate prsi. Poleg njega je v travi ležala suknja iz temnega in debelega sukna, visok klobuk, pletena torba in težka puška. Po obleki bi človek sodil, da je pešec hrvatske narodne vojske ali pa ropar. Mutec pogleda divjaka in se nekoliko nasmeje. Kakor lisica potuhne glavo in se požene v gozd za brivcem, katerega kmalu zagleda. Brivec se je bil obrnil proti Medvedgradu. Sedel je na kostanjev štor, da si oddahne. Še zdaj

se mu je videl na licu smrtni strah. Istočasno se iz gozda pokaže konj in na njem gospodar Štefan.

„Oho, brivče! katera zloba te nosi tukaj okoli?“ vpraša Štefan.

„K vam grem, vaša milost!“ pokloni se Grega do zemlje.

„Da mi poveš, kaj delajo moji prijatelji Zagrebčani? Kašljajo same jeze, kaj ne?“ nasmeji se Gregorijanec. „Ali si prišel po aro za nove novice, katere mi skrivaj nosiš od razne gospode?“

„Ne eno, ne drugo!“ odgovori brivec, „tiče se vas.“

„Mene? Kaj slišim!“

„Mladi gospod Pavel je izgubil glavo.“

„Za vraga! Kako?“

„Pustil jo je v prodajalni zlatarjevi pri lepi Dori.“

„Pri Zagrebčanki?“ Mar noriš?“

„Celo tešč sem še, vaša milost.“

„Bržčas te je kdo žejnega prepeljal čez vodo.“

„Imam ostre oči!“

„Ti si torej videl —“

„Na svoje oči!“

„Tri sto —! Ali kaj?“

„Kako je ljubil in objemal mladi gospod pri belem dnevu tisto dekle, katero je bil rešil lanskega leta!“

„Ej, naj bi ji bili raji konji razbili glavo! Resnično si videl?“

„Tako, kakor vidim vas.“

Štefanu se stemni čelo, močno nategne uzdo in ves se trese.

„Dobro!“ reče naposled. „Pojdi na Medvedgrad; najej se in napij se. Kmalu se vrnem. Še danes bodeš ponesel pismo gospej Gruberjevi v Samobor; pojutrišnjem moraš biti zopet tukaj. Zdaj idi in me čakaj!“ Štefan vzpodbode konja, Čokolin pa se poda v Grad. Za njima stopi na cesto Jurko; bil je videti nekako vesel. Poda se proti izhodu — v samostan, kjer je imel svoje zavetišče.

* * *

Kakšni dve uri po poldnevu korakal je brivec naglo proti Samoboru. Nosil je pismo gospej Klari Gruberjevi, lepi udovi in gospodarici samoborskega grada. Gospodar Štefan pa je zamišljen stopal po svoji sobi semtertaj. Bil je zamišljen, zelo zamišljen. Včasih je postal pri oknu, pogledal v svet in stopal naprej.

„Luka!“ zakliče pri durih in takoj vstopi sluga.

„Ali je Pavel doma?“

„Da, vaša milost!“ odvrne sluga.

„Naj pride sem! Takoj!“

„Da, vaša milost!“ in sluga odide.

Nepremično je stal Štefan pri oknu. Bil je j-zen. Vsaka žilica mu je trepetala. Zdelo se mu je, da bi uničil sina in Zagreb. Dvakrat ali trikrat si pogladi čelo in začne gristi brke.

„V taki mlaki bi se naj izlivala reka našega slavnega roda! — Deček je znorel! — Znorel je! Strela božja — zadavil bi ga! —“

Nato začne premišljevati in si gladi dolgo brado.

„Ne, nočem tako! Tukaj ne gre klin s klinom. Deček je divji — moja kri, kakor je rekel Vramec. Ne sme celo zdivjati nora glava, zagrezla bi še dalje v norosti. Proti temu zastrupljenju pomaga samo protistrup — a ta mora biti Klara. Mlada je in lepa, bogata — pa udova, pametna udova, ki je ukusila sad z drevesa spoznanja. Ni plaha in nerodna, kakor so devojke kakor je Pavel. Dober trnek je, riba se mora poloviti.“

Istočasno se tiho odpro velike duri. Plah in nekako zmeden vstopi Pavel.

„Kaj zapovedujete, oče?“ reče mirno in spoštljivo.

„A ti si!“ odgovori Štefan in krene nekoliko glavo. „Stopi blizu!“

Pavel se približa očetu. Ta stopi pred njega in mu ostro pogleda v oči.

„Pavel,“ reče mirno, „pamet te zapušča. O tebi mi govore marsičesa. Mestna devojka ti je vnela mozeg; ali je res? Aha! Pobledel si, torej je resnica.“

„Oče —“ pregovori mladenič.

„Poslušaj, sin! kaj takega ne sodi za tebe. Muha si brez glave. Jaz snujem in delam, da bi postal naš rod velik in močen, a ti kolovratiš brez smisla — mesečnik si. Ali se ti ne studi, da se drgneš ob priproste smeti? Ti si prvorojenec slavnega plemena, a ona je dekle brez imena. Ako si že zrel za ženitev — oženi se! Ne branim ti. Stotine nevest imaš plemenitih na jeden miglej in tudi bogatih, a lepših, kakor je ta cvet z zagrebškega smetišča. Kje drugod bi ti oprostil. Ali imajo Gregorijanci dosti kmetov, ali nimajo kmeti dosti žen? Ali ravno v

Zagrebu! Dokler se jaz prepiram in pravdam z zagrebškimi kočarji, gladi in ljubi je moj sin zagrebško dekle. Lepo bodeš si oplemenil rod! Pa še več. Zlatarski nezakonski otroci bodo ponosno nosili lice po svetu. Fuj! Sramota!“

„Nehajte, oče!“ ojunači se mladenič, dvigne ponosno glavo in blede lice mu zažari. „Na krivem sledu ste. Ne vodi me grešna kri. Nočem si na nepošten način omadeževati imena. Ne dotikajte se čistega lica, ki je tako čisto, kakor ribje oko. Pokoren moram biti kot sin svojemu očetu, ali kot plemič moram odbiti vsak madež, ki se vrže na tuje poštenje, sosebno če se poštenje ne more braniti z mečem. Poslušajte me, oče! Kakor vidim, ovaduhi so vam vse prijavili, a jaz vam hočem prijaviti še več in bolje. Ne znam se hinavsko zakrivati in nočem si duše skruditi z lažmi. Kakršnega me je rodila mati, takšen sem, hvala Bogu. Kakršno dušo mi je Bog dal, takšno kažem tudi pred svetom. Kar mi kaže oko, to gledam in kamor me vleče duša, tje grem. Nisem kakor nuna, ki moli na očigled venec, a misli na druge spakarije. Kaj hočete? Duša se mi je ločila od gosposkih nazorov in sodim, kakor sodi svet. Moje oko je zagledalo Krupičevo Doro in duša me vleče k nji. Ko sem jo rešil gotove smrti, ko sem se polmrtve dotaknil s tema svojima rokama, zavrelo mi je srce kakor se vzpenja čil konjiček. In duša mi je rekla: Ali ni to čelo ravno tako belo, kakor je najdeš v gosposkem dvoru? Ali niste kiti svileni, ustni mehki in prsti tanki in lepi, kakor ponosnim gospodičnam, katere vidiš na očetovem

dvoru? Res je, stokrat je res, pravilo mi je srce. In udal sem se devici z dušo in s telesom, pa okoli vročega srca se mi vije trden oklep. — čast in poštenje!“

Oče zarudi v lice. „Oh, gospodič, previsoko vzdiguješ jezik! Ali te je tako pridigo naučil kakšen pijan pater?“ nasmeje se v jezi srditi Gregorijanec.

„Srce, oče — srce!“

„In ti hočeš biti moj sin — moja kri Gregorijanec? Rojak hočeš biti onega Gregorijanca, katerega je dičila zagrebška škofova mitra? Vera in Bog, ako bi te ne izdajalo plemenito lice, katerega rodu si, sumničil bi, da je tvoja mati prelomila zakon, ko te je jela nositi.“

„Oče, ne govorite tako!“

„Ali hočeš zares med kramarsko ljudstvo? Ali te naj zares vidim, kako bodeš pomagal svojemu vrednemu tastu okopavati vrt, ali kako bodeš na konju spremljeval njegovo blago in klical: „Kupite, kupite lepe robe za groš, za dva.“ Toda ne bode šlo tako, ne bode. Pavel, ti poznaš očeta. Trd je kakor železo. Pavel, pazi, da se to železo ne razžari, ne zapuščaj pota, po katerem te vodi očetova roka, kajti pri moji veri, ako ne opustiš nepravlega znanja in ne zapustiš te zlatarske deklice, nahujskal bodem na tebe pse.“

„Nikar se ne zaklinjajte, oče! Nenadoma mi je ljubezen nadvladala srce. Iznenadila me je. Ako bi si hotel iztrgati ljubezen, moral bi si iztrgati tudi srce.“

„Poberi se mi izpred oči, izrodek mojega rodu!“ zakriči divje Gregorijanec in skoči k zidu, da bi pograbil bat.

Pavel se strese. Obrne se proti durim.

Očetu omahne roka. Spomni se, da ni ravno hotel udariti sina in da ga je le prevarila vroča kri.

„Ostani!“ izpregovori mirneje. Mladenič pcstoji.

Ker imam izvišiti nekatere račune z gospo Gruberjevo radi samoborskih kmetov, osedlaj si takoj konja in jezdi v Samobor. Ni še dolgo, odkar sem bil pisal gospej. Spravi zadevo na čisto in prej, predno se vrneš. Idi!“

„Idem! Z Bogom, oče!“ odgovori mladenič in odide.

Omamljen pobiti Pavel v gozd. Oči mu žare, možgani mu vrejo v glavi, a na prsih se mu zdi, kakor bi mu ležala gora. Zdi se mu, da bi se najrajši pogreznil v zemljo. V grmu poleg njega se oglasi slavček, a Pavel ga ne sliši. Vrže se na tla. Hoče misliti, a napor mu je zastonj. Pred očmi se mu blišči, pri grlu ga davi, a glava mu če počiti. Brž pritisne vroče čelo v mrzlo zemljo. Ker nič ne pomaga, skoči na noge in pohiti v grad.

„Nasédajte mi konja!“ zapove hlapcem. Potem skoči na konja in v naglem diru poleti naprej, kakor bi ga gonile izdane duše.

Bil je tih večer; nobenega glasu ni slišati. Goste zvezdice se blišče na nebu. Gozd je kakor mrtev. Samo šum potoka in topot Pavlovega konja sta slišati v nočni tišini. Pavel dospe iz gozda na polje. Na izhodu se je bledilo rumeno nebo, a na nebu

se je že prikazala rudeče plameneča luna. Črez pot, po katerem je jezdil Pavel, potegne se dolga senca. Kakor bi bil iz zemlje vzrastel, prikaže se velik mož. Mesečina je odsevala od svetlih nožnic, a črne oči so se svetile v nenavadnem žaru.

„Kdo si?“ vpraša Pavel.

„Bog z vami, mladi gospod! Miloš sem,“ odgovori velikan, upiraje se na dolgo puško.

„Ti si, moj Miloš! Kam greš na noč?“

„Iz Zagreba pridem. Solnce me je varalo in zakesnil sem se.“

„Kako je na tvojem domu?“

„Svojce imam vse zdrave, hvala Bogu! Toda mene je gnalo od hiše, Prazna je. Manjka ji Mare*)—“

Mož umolkne in skloni glavo. Ali se mu je solza zabliščala v očesu ali kaj? Bog ve!

„No,“ ojunači se zopet velikan, „grede po Zagrebu sem slišal razne novice. Nekaj se kuha. Ljudje se hudujejo nad vašim očetom radi neke pravde — kakor se mi zdi. Zbirali so se v mestni hiši k posvetovanju.“

„Vsi?“

„Da, vsi!“

„Tudi Krupič?“

„Seveda tudi.“

„Poslušaj me, Miloš!“ nadaljuje Pavel nekoliko tišje, „radi nekih opravkov moram iti v Samobor.“

„Naj li grem z vami?“

„Sam pojdem. Črez nekaj dni se vrnem. Ti pa pohajaj v Zagreb in gledaj, kaj se godi — soseбно

---

*) Mara = Marija.

okoli zlatarjeve hiše in potem mi natančno poročaj vse. Z Bogom!“

„Z Bogom gospod!“ odvrne Miloš in gleda za Pavlom. „Hm! Vrag naj pozna mojega gospodarja. V svojem življenju še nisem videl takega čudaka. Zdivjan je kakor volk z gore.“

Po malem se poda mož naprej za gozdnim potokom. Začne popevati miljotno, žalostno pesem, kakor bi mu ž njo kapala kri iz srca. Dospevši v globino neha popevati.

In više se je povzpela na nebu luna.

Po zagrebških ulicah ni videti žive duše. Dremajé odpre zaspani vratar Pavlu mestns vrata. Mladenič požene konja proti kamenim vratam. Mar li gre k teti na prenočišče? Da, šel bode k nji, toda poznej. Iz zlatarjevega vrta je dišalo bujno cvetje, ki je omamljevalo dušo. Izza strehe je jel gledati mesec po vrtnih gredah, a prednji del hiše je bil v senci. Mladenič ustavi konja. Toda glej! Ali se ne svetli nekaj v senci? Da, svetli se nekaj. Ali je ženska? Da, dve ženski ste. Na klopi pred hišo pričakuje Dora svojega očeta, a na stopnicah poleg nje sedi Magda. Ali bode oče kmalu prišel? Bog zna. Mestna gospoda se danes pri mestnem sodniku pogovarja nekaj tajnega. Čuj! Kaj pa je?

„Jezus!“ zakliče Dora in si prikrije obraz.

Pred njo stoji Pavel. Senca mu prikriva telo, samo glavo mu oseva bleda mesečina.

„Dora, jaz sem!“ oglasi se mladenič z mehkim glasom in nagne glavo proti deklici.

„Vi ste!“ ogласi se starka, „milostljivi gospod! Pa zdaj? In kakor goba ste vzrastli iz zemlje. — Bog, reši me hudega straha! — Ali tako ne sme biti, nikakor ne sme biti! — Pojdite, da se ne zgodi kaj hudega! Ako pride gospodar —! Bog pomaga!“

„Odidite, gospod Pavel!“ dihne Dora v strahu in dvigne roko.

„Dora.“ odgovori Pavel živahno in vlovi dekle za roko, „odidem naj? Ali morem?“

„Joj, joj! Moj Bog, moj Bog!“ zakokodaka starka; „kakšna sramota, velika sramota! Čast in poštenje, gospod, kadar pridete podne, pri durih! Toda ponoči in čez plot. oprostite, gospod, kakor tat — to je greh in sramota. Takega dovoljenja ne najde noben človek v svetem pismu tudi za gospode ne!“

„Teta!“ posvari Dora starko.

„Res je, kar govorim, Dora! Pojdi v hišo, takoj pojdi v hišo. Ako nas zasači oče — ubije me. Dora, draga Dora, idi v hišo. Moj Bog, moj Bog! — Ako bi te tako videla pokojna tvoja mati!“

„Gospod Pavel, ako verujete v Boga, pojdite!“ šepče Dora in ga prijema za roko.

„Šel bodem; toda poslušaj me prej. Samo eno besedo moram povedati. Danes se mi je porinil v srce nož in preklinjati moram dan, katerega me je rodila mati. Tema se mi je delala pred očmi, na srecu mi je ležal kamen in tako hudo mi je bilo, da bi se bil najrajši živ pogreznil v zemljo. Toda nevidna roka me je vzdramila iz omotice in prišel sem k tebi, dekle. Ako bi mi bil pot zabranjeval lastni brat, ubil bi ga bil. Res nisem prišel na pošten način

sem, toda okregaj me, Dora, okregaj me! Videti sem hotel le vašo hišo in potem sem opazil tebe. Sree me je zapeljalo črez plot, tisto srce, ki nosi v sebi z zlatimi pismenkami zapisano — tvoje ime. Kam mi je šla volja, kam moč, kam pamet! Vse je le pri tebi, dekle moje Takrat, ko sem videl, kako so ti po licu tekle solze prve ljubezni, dozdevalo se mi je, da sanjam — da sem v raj, da sem pri Bogu. Ali zdaj sem pri tebi. Držim tvojo roko in dobro mi je. Oh, Dora, ne daj, da bi bile to samo sanje; reci, da me imaš rada. Dozdeva se mi, da se mi ne izneveriš, čeprav naju bodo hoteli drugi ločiti. Tudi jaz ti podajem svojo roko, da hočem biti le tvoj in da nočem gledati božjega lica, ako nisem pošten in čiste vesti.“

„Ne govori, ne govori, Pavel,“ odgovori dekle ihte, „da, da, tvoja sem, a ne govori — preveč sem srečna!“

In pade mu v naročje; ko se mu izmakne iz rok, reče:

„Z Bogom, Pavel! Pojdiva, teta!“

„Odpusti nam grehe, milostljivi Bog!“ zamrmra starka in odide z Doro v hišo.

Naglo odhiti Pavel na svojem konju.

Mesec se je zakril za oblake. Ob voglu stoji človek dolgin, Jurij Garuc — kot nočni čuvaj z veliko helebardo.

Ko urni jezdec pohiti mimo njega, prekriža se dolgin in zamrmra:

„Vidiš! Vidiš!“

VII.

Za Krupičevo prodajalno se je razprostirala prostorna soba. Tukaj je gospodar sprejemal goste. Sicer ni bila podobna palači, pa človek je takoj opazil povsem, da je hiša stanovanlišče imovitega meščana.

Soba je bila podolgasta in bela kakor sneg. Skozi dvoje malih in z železno mrežo zavarovanih oken prihajalo je le malo dnevne svetlobe, katera je bila raditega polmračna, kakor kakšna cerkvice. V kotu širila se je velika peč, na kateri je bilo nekaj prediva, semena in velika steklenica kisa. Poleg peči je visela na steni lesena podoba, a pod njo je noč in dan gorela srebrna svetilka. Na prvi mah se ni moglo takoj razločiti, katerega svetnika predstavlja slika, kajti bila je slabo izdelana in že zelo stara. Po zlatih ključih, katere je držal svetnik v roki, dalo se je soditi, da je hotel slikar z dobro voljo izraziti svetega Petra. Za svetim Petrom je bila zataknjena palmova vejica od zadnje cvetne nedelje, da čuva hišo strele in groma. Ob zidu je visela tudi kovinasta sklečica za blagoslovljeno vodo, veliko razpelo in težka puška. Na polici so se svetili kositreni krožniki in skleda — o takratnem času znamenje imovitosti — v zidu v stekleni omarici so se belili mali trebušasti vrči iz majolike, ki so bili lepo oslikani z modrim cvetjem.

Nadalje je stala v sobi visoka omara, okovana z medenim cvetjem, a v omari je bilo izrezano ime blažene device Marije in leto 1510., poleg omare pa se je šopirila velika železna skrinja. S srednjega

trama je visela steklena omarica, v kateri je bil shranjen venec, s kojim se je bila pri poroki ovenčala pokojna Krupičeva žena. Na stropu se je čudno ločeval grb zagrebske zlatarske zadruge — srebrna kadilnica in zlat prstan v modrem polju. Najboljše znamenje pa, da se v tej sobi sprejemajo gosti, bila je dolga miza in okoli nje leseni, temno pobarvani stoli, ki so imeli v srčasto obliko izrezana naslonjala.

Danes je pa tudi bilo dovolj gostov zbranih na burni veselici. Prvi je bil Krupičev debeli boter Pavel Arbanas iz Lomnice, malo siv človek s topim nosom, porezanimi brkami, sivih oči, košatih obrvi, od glave do pete modro opravljen in vedno udan smehu, naj li je bil pijan ali trezen. Pridružil se je bil tudi novi mestni sodnik Ivan Teletič, beli starec, bel kakor sneg, poln kakor luna, moder kakor knjiga, a težek kakor svinec. Z njim je bil prišel mestni notar Nikolaj Kaptolovič, visok, sključen, suh, ne star in ne mlad, rudečih las in rudečih brk, a po nosu — prava krtica. Zadnji je sedel pri mizi mestni kaplan Peter Šalkovič, velik in močen, obrit in hladnokrven človek.

Trikrat že je bilo omizje izpraznilo vrč in Dora ga je napolnila že četrtikrat. Ni se torej čuditi, ako se je o različnih tajnostih govorilo na ves glas.

„Kdo bi si bil mislil,“ začuje se Kaptolovič in dvigne pet prstov ter šiljasti nos, „vse sem storil, kakor jo bilo prav in položil sem sijajne argumente (dokaze). Le vedite, da sem porabil kopo papirja in za več vinarjev črnila. Vse sem glasno in razločno omenil, kar je bilo treba reči, vse naše pravice od

Bele IV. do današnjega dne sem navedel. Mislil sem, da bodo moje ostro pero zadelo Gregorijanca uprav v srce. Ali kaj! Ali kaj! Ko so ga pozvali pred sodišče, ni šel in naposled je vendar zmagal. In zdaj slavi zmago. Lepa medvedgrajska graščina izdržala je plemenitemu mestu kakor riba iz roke. Jaz vprašam: kako je to mogoče? S kakšno pravico?“ Notar se tako razjezi, da zamahne z roko po zraku in otrese glavo. Naposled se nasloni na naslonjač, izpije čeli vrč v eni sapi in pogleda zmagonosno po družbi.

„Ne čudim se tvoji kopi papirja, ne tvojemu ostremu peresu, ne tvojim imenitnim dokazom, dragi Niko,“ pripomni debeli sodnik, drže se za pas, „ali čudim se, da ni oni zlati dokaz, katerega ti je dal moj prednik iz mestne blagajne, ko si šel takrat v Požun, da sodnikom razjasniš tem bolje naše pravice — da oni zlati dokaz ni padel na tehtnico pravice in so nas, kakor bi lahko rekel, popolnoma poparili.“

„He! Človek obrača, a Bog obrne,“ meni Pavel Arbanas, dvigne desno roko in jo spusti na desno koleno.

„Ne reče se tudi lahko: človek obrača a sodnija obrne, ako oprostite!“ zavrne rudečeglavi Niko nekako užaljen.

Kaplan je bil dozdej sedel kakor pravi kamen. Noge stegaje pod mizo in s prsti bobnaje po mizi odobral je vsako besedo s kimanjem glave. Pri tem poslu se je močno potil in zdaj izbočil, zdaj skrčil debele obrvi, v očitno znamenje, kako vrolo resno razmišlja o celi stvari. Naposled se oglasi tudi on:

„Estote sapientes sicut serpentes“, to se pravi toliko, kakor: imejte soli v glavi, veli sveto pismo. Samo večni zakon je jasen in čist, kakor to vince na mizi. V večnem zakonu stoji vsaka pika kakor klin, a kdor z neumno namišljotino sili v tak klin, temu je dušo omamil lucifer. Človeški zakon pa je naredba, katero je napisala slaba človeška roka; delo je krhko in prhko. Človeški zakon — čeprav poznam samo odločbe svete matere cerkve — je po moji slabi domišljiji kij na dva kraja, a kdor ima jeden kraj v roki, ta drži, a drugi kraj neusmiljeno bije po hrbtu svojega protivnika. Kjer se razpre dvojica, naravno je, da mora imeti jeden prav, a drugi mora biti kriv. In ne sumničim celo nič, ako je kraljeva kurija enemu prisodila in drugega obsodila, ker je celo resnično, da volk ne more postati sit, ako ostane ovca cela. Ali da je plemenito mesto izgubilo, ni nič drugega, kakor navaden slučaj, ki se je prigodil le raditega, ker je obveljal gospod Gregorijanec.“

„Resnica je, resnica,“ potrdi Arbanas važno.

„Ne, častivredni — ne!“ požene se rudečelasi notar v kap'ana, kateri se začudi, da se mu razt-g-nejo obrvi in izbulijo oči. „Uporekam slovesno vašim trditvam. Jaz kot veščak moram ugovarjati Ime, naslov — za tem grmom leži zajec! To je ta ptič, katerega držim v roki tako trdno, kakor ta vrč. Nam niso prisodili Medvedgrada kot lastnino, a mi hočemo priti pravici do živega in naj traja pravda sto let.“ In jezno udari Kaptolovič s pestjo ob mizo.

„Nočemo, ne hočemo, gospod notar!“ oglasi se debeli sodnik hladnokrvno. „Hvala Bogu, da smo

se rešili te sitnosti. Mar li hočete, da moramo prodati mestni gozd za sodnijske stroške in druge izdatke — a mi naj s slamo grejemo peči! Hvala lepa! Vrag nas je zmotil, da smo se šli prepirati za to vražje medvedje gnezdo. Varujmo svoje in ne silimo v tuje. Da, da. Ne čudite se, da govorim tako. Ne praskajmo se, kjer nas ne srbi.“

Stari Krupič, vredni starec sive glave in močnih mišic, sedel je dozdej zamišljen na stolu in se upiral z laktom ob mizo. Nakrat pa dvigne obraz, zasučé si bele brke in reče:

„Oprostite! Jaz ne znam čitati ne pisanih in ne tiskanih knjig, tudi ne vem, kako se sodi po knjigi. Moje pero mi je kladivo in ž njim pišem po nakovalu. Pa, hvala Bogu, prehodil sem mnogo sveta, videl in izkusil mnogo dobrega in hudega in tako se ravnam po svoji lastni pameti. Morda se mi smejite, da pustim med pismouko gospodo svojemu jeziku uzde. Ne zamerite mi, ako govorim iz srca, čeprav nerodno; vi, gospodje, razumete bolje govoriti, sicer — čemu bi vam bila vaša latinščina, katere ste zmožni? Mislím, da se da resnica tudi s preprosto hrvaščino povedati. Jaz sodim o imenovani zadevi tako. V starih pismih, vedite, je napisano, da je Medvedgrad naš in da je vse medvedgrajsko posestvo naše. Mogoče je tako; to bode učeni naš gospod notar vedel bolje, nego jaz. Ali vprašam vas, ali smo že imeli kdaj Medvedgrad? Ni smo. Torej vidite To vam je prava skleda brez jedi, kost brez mesa. Bilo bi seveda lepše, ako bi imeli to posest, in najlepše, ako bi bil celi svet naš. Pa ljubi Bog

je odredil, da ne sme vse iti v eno torbo. Naša gospoda se je vrlo postavljala v pravdi na starega Gregorijanca in se postavlja še zdaj. Jaz sem vedno rekel: Iz tega zruja ne bode pogače, pustimo stvar pri miru! Vi ste se hudovali nad meno, rekoč, da ne razumem reči in da je naša pravica jasna, a stari Tahi da nam bode pomagal; jaz sem umolknil in sedel v kot. Rekli ste, da ima Tahi mnogo prijateljev pri kraljevi sodniji. No, mislil sem si, ako so sodniki takšni, kakršni bi morali biti, morajo pravdo razsoditi po zakonu, a zakon ne pozna ne prijateljev in ne neprijateljev. Zdaj je sodnija razsodila. Mi smo izgubili — tako je in nič drugače. Ali Gregorijanec je ohol, bogat, nagel in se rad maščuje. Odkar stoji prvi kamen našega Zagreba, ni imelo mesto tako zagrizenega sovražnika, kakor je medvedgrajski gospodar. Ako je priložnost, takoj se maščuje Gregorijanec, ako je ni, jo pa najde. Trn smo mu v peti; sodnija je sicer izvlekla trn, a rana je ostala. Ne razširjajte rane, da ne bode še hujša. Pustimo Gregorijanca pri miru. Kadar bode silil v mesto, v našo posest, v naše pravice, da takrat! Takrat z batom (kijem) po glavi! Takrat, čeprav sem star in slab, poskočil bi tudi jaz in pomagal — ne s peresom, ne s papirjem — ampak s pestjo. Tedaj pa ne smemo izgubljati časa; mora se delati, da bomo imeli v sili dovolj moči in dovolj prijateljev. Gospodi Zrinski nam niso bili nikdar prijatelji in sami veste, kako nas je bil pokojni ban Nikola hudo napadel. Ali zdaj je drugače. Sin njegov, gospod Jurij, nam je naklonjen. Vi sami ste složno sklenili, da mu ho-

čete na mestne stroške pokloniti srebrno čašo k njegovi ženitbi z Ano Erdedijevo in jaz jo imam narediti. Držimo se Jurija in pustimo Gregorijanca pr imiru; ali če se držimo Jurija, tedaj se tembolj držimo svojih. Tako mislim jaz.“

„Tako je!“ potrdi sodnik Teletič in ploskne zlatarja po rami. „Moj-ter Peter, vi sicer niste čitali učenih knjig, ali govorite vendar kakor knjiga, ker vam je Bog dal zdravo in pravo pamet.“

„Tako je!“ pokima tudi Pavel Arbanas in namežika izpod obrvi na Krupiča.

Kaplan si je, stegnivši obrvi, gladil trebuh ter neprestano kimal z glavo, kar je bilo znamenje, da tudi on pritrjuje miroljubni večini.

„Dobro, dobro!“ zamrmra zlovoljno Kaptolovič; „le bodite krotke ovčice, le bodite! Toda kaj bodo rekli previdnejši in skrbnejši meščani in mojstri rokodelskih zadrug, ne vem. *Apellatio ad populum* (poziv na ljudstvo), to vam je vražua stvar. Za vas pa, mojster Peter, vem, čemu ste tako krotki na Gregorijance. Mladi Pavel se je zagledal v vašo hčerko in niste voljni, razpreti se ž njim.“

„Nehaj, gospod notar!“ pretrga mu Peter besedo in skoči na noge. „Vsa čast in poštenje vam velja, ali kar ste rekli o Dori, je gola laž. Jaz ljubim svojo hčerko iz srca in koga naj sicer ljubim? Jaz dajem vso hvalo mlademu Gregorijancu, da mi je rešil jedinko pred gotovo smrtjo, češar bi vi s svojim ostrim peresom gotovo ne bili storili in rad ga sprejem pod svojo streho; ali oče sem samo pod svojo streho; zunaj hiše sem meščan in Bog naj ne dovoli greha,

da bi občni blagor radi moje očetovske ljubavi trpel škodo. Govoril sem samo zato tako, ker mi moja pamet kaže tako in ker nočem, da bi se za veliki denar kopalo nevidno blago, katerega ni v zemlji.“

„Dovolj!“ odloči zdaj debeli sodnik. „Za mladega Zrinskega bode torej srebrna čaša. Ali ste jo že izvršili?“

„Seveda, gospod sodnik!“ odgovori stari zlatar in lice se mu nekoliko razvedri.

„Naj vidimo vaše delo!“ pripomni sodnik.

„Dora! Dora!“ zakliče zlatar pri durih ven, „prinesi mi ključ od omare. V čumnati je.“

Črez nekaj časa se prikaže Dora, čila in lepa. Črni kiti ste ji padali po modri majki, a na prsih se je belil snežen predpasnik, okoli vratu pa je nosila šest vrst rudečih koraljev.

„Kaj ste zapovedali, oče?“ vpraša očeta.

„Odpri omaro in mi prinesi srebrno čašo za gospoda Zrinskega.“

Takoj odpre dekle omaro, odvijje iz platnenega omota veliko in bogato pozlačeno časo ter jo postavi na stol.

Čaša je bila izvršena v podobi velike lilije. Na eni strani je bila ploščica a v nji sredi venca iz rož izrezana dva grba: dve orlovi krili in grad s stolpom, grb Zrinjski, a zraven jelen na kolesu, grb Bakačev. Pod grboma je bil izrezan podpis: „Juriju knezu Zrinjskemu in Anki knežici Erdedski daje in pokloni občina zagrebska. L. 1576.“ Na drugi ploščici je bil izrezan bog Himen, kako vodi boga ljubezni po vencu iz cvetja.

„Optime, optime, eximie (vrlo dobro, izvrstno), mojster Peter!“ zakliče sodnik presenečen, da se mu je tresel podbradek. „Vidi se, da ste mojster.“

„Zares fino, mojster!“ potrdi stari Arbanas.

Gospod Šalkovič se nagne nad čašo in pomeri z jednim očesom na dno, kakor bi hotel pomiriti, koliko vinske rose bi se dalo naliti v to srebrno lilijo.

„Zares,“ izpregovori kaplan in pogleda proti Krupiču, kateri je ponosno se smeje gledal svoje delo, „zares, to je prava čaša ljubezni in rudeči ustni velemogočne Anke Erdedijeve se ne bodele malo nasladili, ko bodele pili iz te srebrne lilije zlate ambrozijo.“

„Ali se vam ne zdi, gospodična Dora, da bi si tudi vi osladili ustno z zlato kapljico iz srebrne čaše, kadar vas bog Himen pokliče v svoj hram, ali če rečem bolj jasno, kadar se omožite?“ obrne se rudečelasi notar proti zlatarjevi hčerki.

Dekle obledi, kakor bi se česa domislilo, ali kmalu se zave in živo odgovori Kaptoloviču.

„Oprostite mi, gospod modri notar! Naše ženske glave ne razumejo teh modrih historij in moja pamet je pobrala iz vašega govora le nekaj besed, kakor tudi slepa kokoš včasih najde zrno. Če ne bode na moji svatbi vino preкисло, tedaj mi bode že osladilo usta. Ali iz srebrne čaše ga nočem srkati; za nas mestna dekleta so dobri ti majolkasti vrči. Ne spodobi se gizdavost, ker je pred Bogom greh.“

„Glej jo glej, Doro!“ nasmeje se kaplan, „kje si dobila takšen fini brus, da imaš tako oster jeziček?“

„Veste kaj.“ zakliče Teletič, „posvetimo čašo; mi smo jo kupili, čemu bi je mi ne posvetili?“

„Bene dixisti! (Dobro si rekel)“ meni kaplan nekako navdušeno in naliže najboljšega vina v srebrno čašo.

„Bog živi mojstra!“ dvigne sodnik čašo in jo izpije, a za njim kaplan.

Prišla je vrsta na Kaptoloviča

„Gospodična Dora, srknite!“

„Hvala, ne pijem vina.“

„Ali srknite samo.“

Če že zares moram, pijte tedaj najprej vi, gospod notar. Jaz bodem pila za vami, da ustrežem vaši želji.“

„Tako naj bo!“ potrdijo vsi. Kaptolovič odpije in za njim nekoliko Dora.

„No, kaj mislim?“ vpraša notar Doro.

„No, kaj misli?“ ponove vsi.

„Vaše gospodstvo — a ne zamerite mi — vaše gospodstvo misli, da ste najpametnejša glava v vsem Zagrebu.“

„Ha, ha, ha!“ udarijo vsi v krohoten smeh.

* * *

Dokler se je mestna gospoda tako veselila pri gospodarju Petru, sedela je teta Magda kakor navadno v svoji leseni kolibi. Bil je lep in jasen popoldan in starka se je sončila kakor kakšna gaščarica. Večkrat je zazevala in med zazevanjem prikrila usta, večkrat pa je tudi pognala kakšno sitno muho.

Na trgu ni bilo nikogar, ljudstvo je bilo v cerkvi pri večernicah, samo na spodnji stopnici je sedel

velikan Miloš Radak, a poleg njega je ležala zvesta puška. Takrat se ni pečal z junaškim opraviлом; z nožem je obrezoval rebro, a k mesu je prigrizoval kolač iz Magdine peči. Malo se je brigal kaj se godi okoli njega.

Nakrat umolknejo orglje. Ljudstvo začne izhajati iz cerkve. Prvi pridete iz cerkve Frejevka in Šafranička. a za njima se prikaže dolgin Jurij Garuc.

„No!“ ogласi se Frejevka in se ustavi pred Magdino kolibo, „stric Jurij, vaš slavni mestni urad bi pač lahko popravil ta steber.“ Črevljarica pokaže na nizek, širok kamenit steber, ki je stal pred cerkvo in bil že pol razrušen. Tudi trava je že rastla po njem.

„Lahko bi!“ odgovori hladnokrvno mestni bobnar, kopaje po žepih svoje suknje.

„Pa čemu ga ne popravi slavni magistrat? Čemu vpraša tudi Šafranička in odmikuje z glavo.

„To ve najbolje slavni magistrat!“ odreže se Garuc.

„Ali čemu so ga postavili naši predniki? Čemu?“ ujeta se jezičljivo črevljarica Frejevka.

„Naši predniki so ga postavili zato, da se vse ženske, ki nimajo pred svetom sramote in studa in se prodavajo vsakomur, stavijo javno na ta steber in tako osramotijo pred vsem plemenitim mestom,“ raztolmači z jeznim glasom Garuc staro odredbo.

„A! V dite! Zato? začudi se Frejevka „Pa mislite vi, stric Jurij, da nima Zagreb več te ženske kuge? Ali mislite, da so vse Zagrebčanke čiste kakor belo platno? Ali mislite?“

„Hm! odkašlja si Garuc, „to ve že slavni magistrat.“

„To vem tudi jaz, dragi Jurij — slišite tudi jaz! Mnogo je nagizdanih in pobožnih deklet, katera sodi svet le po zunanosti, a niso drugega kakor črvena jabolka. Pa tudi stark je mnogo, katere bi ljudje postavili pod steklo na altar, a katerim je resnično sam vrag otepel dušo s svojim kosmatim repom. One so hudobne, strupene zapeljivke, ki skrivaj vodijo plemenitaške gospodiče in mestna dekleta k sestankom. Pazite, dragi Jurij. Star pregovor pravi, da tiha voda močno dere.“

„Da, da, tiha voda močno dere,“ pritrdi kimaje Šafranička.

„In jaz jih poznam, dobro jih poznam in rečem: na steber ž njimi, da, na steber; naj svet ve, kakšne so te svetnice. Kaj pa vi rečete, teta Magda?“ obrne se Frejevka k starki, ko vidi, da se je bilo zbralo precej ljudstva okoli nje.

„Jaz? Nič — pustite me pri miru!“ odgovori Magda.

„Nič? Res nič? Ha, ha! Naj sem pri miru!“ Pa ravno nočem!“ zakrohoče črevljarica in udari z dlanjo ob dlan. „Poslušajte, ljudje, poslušajte in čudite se! V našem mestu je stara svetnica, o kateri je mnenje, da ji je sam sveti Peter boter, da je škrinja miru — ali v resnici je sam pravi vrag — Bog mi odpusti greh — njen boter; ona je stara čarovnica, ona je škrinja pravega nemira. Tudi je v našem plemenitem mestu dekle, o kateri je mnenje, da je bela kakor sneg in krotka kakor mačja dušica, a ona je črna kakor ogel.“

„Da, smrdljivi dren je!“ pripomni Šafranička.

„Vidiš! Vidiš!“ meni Garuc.

„Da, da, in o njiju ne ve slavni magistrat nič! In ta starka poučuje mlado, a mlada se objema in poljubuje — in Bog ve, kaj še — z mladim Gregorijancem, s sinom onega Antikrista, ki nam je ukradel naš lepi Medvedgrad. In ta starka je — ha? Kaj mislite? — naša sveta Magda in dekle je Krupičeva Dora, da, Dora! Fej, fej, fej!“ in Frejevka pljune na tla, „in me poštene meščanke naj trpimo kaj takšnega!“

„Mi ne trpimo!“ oglesi se jezna množica.

„V našem mestu?“

„Z Gregorijancem!“

„Dora!“

„Ta lilija!“

„Na steber z Magdo!“

„Na steber z lilijo!“

Magda se trese v jezi in lice ji žari.

„Oh ti hudobna zgaga! Stokrat hujša si kot vse one, ki so kdaj stale na tem stebru;“ zakriči Magda.

„Hu, strela —! Jaz sem taka — jaz meščanka, ki ima svojo hišo, kateri je mož upisan v rokodelski zadrugi! In ljudje še gledate in dopuščate to?“ obrne se zdvijana črevljarica proti množici. —

„Na steber ž njo! Na steber!“ kriči množica.

In jata naskoči kolibo. Kamenje, blato, pesek pada kakor dež proti kolibi. Starka začne moliti in se stiska v kot, ali množica je vedno besnejša — ubiti če Magdo.

„Na stran, malopridneži! Sicer, pri svetem krstu — zmečkam vam lobanje s kopitom moje puške!“ zagrmí Radak, skoči pred kolibo in dvigne svojo ogromno puško nad množico.

Oči se mu svetijo kakor divjemu mačku, brke se mu šopirijo prehude jeze, a razgaljene prsi se mu burno dvigajo. Jata se umakne.

„Na stran, rečem še enkrat! Kuga naj vas vzame! Ali ste božje stvari, ali ste ljudje? Živina ste, neumna živina! Kaj vas briga ta revna starka? Kaj vam je storila, da jo hočete ubiti kakor pišče? Izpraznite ta kraj, sicer naj me požre črna zemlja: kdor se dotakne žene, iztresem mu dušo iz grla!“

Za malo časa se umakne jata pred strahovitim velikanom, ali kmalu se zopet ojunači, ko vidi priti več stražnikov.

„Ali kaj se ima umešavati ta Srb v naše zadeve!“

„Doli ž njim!“

„Pobijte ga!“

Na Radaka se vsuje kopa kamenja. Kamen mu odnese klobuk. Toda kakor burja skoči junak v jato, pograbi prodajalničarko Šafraničko za tilnik in jo liki ščitu drži z močno desnico proti ljudstvu v zrak. Žena se otepa v zraku kakor privezana žaba, a lice ima rudeče liki kuhanemu raku.

V množiči je krika, vika, smeha in kletve obilo.

„Dober dan, Šafranička! Zdaj se lahko gugate brez gugalke.“

„Ubijte Srba!“

„Glej vruga! Debela kramarica je lahka kakor pero!“

„Visi v zraku kakor leseni angelj nad velikim oltarjem!“

„Po glavi mu dajte, vražjemu človeku!“

„Kaj pomeni to? Kaj vas jezi? zagrmi Blaž Štakor, velik človek, črn in podstavljen ter z zavihanima rokavama, ki si je s silo naredil prostor skozi guječo. „Magda je krvava! Ali vas je stekel pes ugriznil, ničvredneži? Hočete biti meščani, ljudje? Turki ste, volki, volkodlaki. Ako je stara kaj zakrivila, pojdite k sodniku. Ali ste vi sodniki, ali so zaušnice in kamenje postave? In Srba psujete, a sami hočete biti krščeni ljudje? Ali vam velevala tako obnašanje sveto pismo, ali ste to šlišali pri večernicah? Nebajte in domu! Sram vas bodi! Ali nimate doma kaj delati? Ako se ne umaknete, odvedla vas bode straža. Vi pa,“ obrne se poštenjak k Radaku, „izpustite žensko in pojdite po svojih opravkih, na Magdo bodem pazil jaz. Ali vi, gospa Šafranička, izginite v vašo prodajalnico in pobijajte muhe. Ni bila škoda. Možgani so se vam sicer nekoliko pretresli, a ste zopet pri zavesti. Prav je bilo tako! Ne porivajte nosu v svet, da ne bode vanj udarila strela — vi stara žlobedravka — vi!“

Radak izpusti ženo, katera se psuje umakne proti svoji prodajalni kakor poparjena koklja.

„Z Bogom!“ reče Radak kratko Blažu, „pošten človek ste.“ Vrže puško črez ramo in odide. Ostalo ljudstvo se sramote in strahu razide, a prva je našla sled Frejevka. Zadnji odide Jurij Garuc, poprimalje se za šiljasti nos, kateri je bil močno otečen. Kamen,

ki je bil odletel od kolibe, zadel je bil nemilo bobnarjevo vohalo.

Družba pri Krupiču ni slutila, kaj se godi pred svetim Markom. Vino je gostom oslabilo posluš in če bi bilo slišati kakšnega vika, nihče bi se ne menil zanj. Naj se ljudstvo zabava in če teče tudi malo krvi. Mestnim stražnikom so bile takšne kolobocije mile komedije, katere so gledali radi in ostali popolnoma bladnokrvni. Narod naj se sodi sam.

Nakrat se odpro vrata Krupičeve sobe in v sobo se privali debelotrebušnat malček zelo debelega lica, imajoč na glavi širok klobuk — kramar Šafranič. Bil je razkačen — tudi pijan — za njim pa se prikaže še Grega Čokolin.

„Povejte mi, kaj se godi? Recite mi, ali smo v Zagrebu? Ali sem jaz meščan in ste vi sodnik? Ali je Eva moja žena, moja zakonska žena? A?“ izbrbra mali kramar v eni sapi.

Gosti se začudeni pogledajo, kaplan pa pokaže s prstom ob čelo, hoteč označiti, da se meša kramarju.

„No, no! Dragi Andrej, ne bodite tako hudi, kakor mlado vino. Povejte nam mirno, kaj vam je!“ reče pomirljivo gospodar.

„Mirno, mirno! Seveda! Mrtvoud me hoče zadet in zdaj naj bodem miren? Kaj mi je? Žole se mi je razlil, to mi je! Ali čemu? Sodoma, Gomora, Babilon! Sramota, greh, gđoba! Meni, mestnemu posestniku, moji ženi, mestni posestnici, to — to fej!“

„Hočete, naj sodim, a ne vem, kaj vam je in kdo vam je storil krivico?“ začudi se sodnik.

„Izprašajte ga mojster,“ meni modro Kaptolovič.

„Povejte gospodu sodniku vse, stric Andrej!“ pouči ga brivec. „On je pravičen in bode krivca obsodil.“

„Dobro, slišite torej moje izpovedanje. Mojo Evo lomi krč. Njena nova obleka je šla z Bogom. Petnajst kron sem dal za njo na semnju — petnajst kron, ali ste slišali? In vse to ste zakrivali vi, mojster Peter!“

„Jaz?“ vpraša začudeno Krupič.

„Da, vi, vi!“ oglasi se pri durih brivec.

„Jaz? Ste li znoreli?“ nadaljuje Krupič.

„Nisem znorel, ne,“ govori kramar dalje, „ali ni lepa Dora vaša hči in ji ni stara Magda botra? A Magda je vse napeljala tako, da, kadar ni očeta doma, mladi Gregorijanec semkaj zahaja in poljubljuje Doro tako, da se majejo vsi žreblji pri hiši. Oj, jaz sem neumen, telebast, kaj ne, mojster Peter? Ali radi neumnosti bi pa še vendar ne hotel imeti vnuka prej pri hiši, kakor zeta. Drugi ljudje hočejo tudi tako.“

„Andrej!“ zakriči Peter in pograbi vrč, pa sodnik ga še pravočasno zagrabi za roko.

„Andrej, da, Andrej se zovem! Pa ta Andrej vam hoče povedati še več. Kdo je Gregorijancu izdal naš Medvedgrad? A? Vi? Tako se je danes govorilo po večernicah in dobri ljudje so že bili napadli staro čarovnico Magdo, ali prišel ji je na pomoč nek Antikrist — Srb. In ta pesjeglavec zagrabi mojo Evo — mojo siroto Evo za vrat in jo ziblje, pa jo ziblje, kakor bi bila nabijalo v velikem zvonu. Raztrgal ji je tudi novo obleko. Ali kdo mi plača obleko, kdo plača zdravila? A?“

Peter se je jezil. Krčevito je stiskal stol, pri katerem je stal. Bledo lice se je treslo, a oči so mu hotele skočiti izspod obrvi.

„Ležoš, ničvrednež!“ zakliče naposled z zamolknim glasom, „kdo more trositi takšen strup po mojem jedinem detetu, kdo?“

„Jaz.“ izpregovori s hladnim posmehom Grega Čokolin in stopi naprej za korak.

„Ti?“ vprašajo vsi navzoči.

„Da, častna gospoda,“ potrdi brivec in dene roki za hrbet. „Morem se zakleti na sveti evangelij in na sveto hostijo, da sem zdrav in trezen videl z lastnimi očmi, kako je plemeniti gospodič Pavel Gregorijanec to častito devico Doro objemal in poljuboval, kakor objema mož svojo ženo, a Magda je bila navzoča.“

Vsi umolknejo. Dora stoji, kakor bi ne bila živa. Možgani ji hočejo okameneti, nogi ste ji kakor prirastli k zemlji, a kri ji vre v telesu, kakor bi bila sam živi ogenj. Tako nekako je človeku, kadar ga peljejo k smrti.

„Dora — Dora! — Ti?“ zašepeče starec kakor omamljen in znoj mu stopi na čelo. „O Jezus — kaj sem zakrivil, da me tako kaznuješ?“ vzklikne glasno, udari se jezno s pestjo ob čelo in se nasloni z glavo ob mizo.

„Oče!“ zakliče dekle in pade pred očeta — „nikar tako — odpustite mi!“

Kakor plamen dvigne se starec, otrese si debele solze s sive brade in sune Doro od sebe. Brž pohiti

k steni, da bi zagrabil puško, ali sodnik ga prehitil in ga prime za roki.

„Peter!“ zakliče sodnik.

„Ne grešite, mojster!“ opominja kaplan, „Bog sam sme soditi grehe.“

„Oče, pri materinem grobu“ — zaječi dekle na kolenih.

„Molči, izrodek ženski, ne budi svetnice iz groba. Umakni se!“ Peter se zdaj nekoliko pomiri. „Boter Pavel,“ reče potem Arbanasu, „nekaj vas prosim. Dokler bodem živ, ne sme mi ta grešnica pred oči. Nočem, da bi poginila gladu, kajti zaklel sem se pokojni ženi, da je ne bodem zapustil. Črez tri dni se bode te vrnilo domu v Lomnico. Vzamite jo se sebo. Tamkaj naj služi in pase živino. A v Zagreb ne sme nikdar, kakor rečem pri duši moje pokojne.“

„Ali boter, boter!“ izpregovori Arbanas.

„Prosim vas tako. Ali hočete —“ prevzame mu zlatar besedo.

„Hočem, hočem!“ prikima Arbanas.

„Dobro in hvala. A z vami, mojster Andrej, hošem govoriti jutri pred sodnijo. Zdaj z Bogom!“ konča zlatar.

Gosti se razidejo in Čokolin gre z kramarjem, da pri Evici proslavita svojo zmago. Poznej prineso še nezavestno Magdo domu. Dora ji začne streči. Že je legala noč po mestu; vse je bilo tiho in mirno kakor v grobu, samo iz Krupičeve hiše je bilo slišati ječanje: „Mati božja, čemu sem se reva rodila na svet!“

Bilo je že proti polnoči. Po Markovem trgu je svetila jasna mesečna luč. Nikjer ni bilo duše, nikjer

glasu. Nakrat stopi iz Šafraničeve prodajalne človek. Koracal je po Markovem trgu zdaj sem, zdaj taj; nogi ste se mu motali in zapletali. Mrmral je nekaj. Sredi trga postoji. Zapazil je svojo senco.

„Ho ho! Ti — ti — ti — ti si tu?“ reče svoji senci. „Dober večer, dragi moj! Kaj ne, danes je bilo veselo? Ho ho in zelo! Danes smo pokazali te — te — temu bahatemu zlatarju, ako je človek. Ali čakaj, brat, nismo še gotovi. Juh, juh, juh! Ho ho, nismo! Dora mora biti moja, da moja. Razdeliti se čeva ž njo — jaz in gospod Štefan. Hi hi, Štefan je vražen ženski lovec. Naj si preskrbi prvenca, a mi bodimo za njim pobirali. Dora mora biti moja: ne rečem, da —“

Zaj udari kladivo v zvoniku sv. Marka polnoč.

„Kaj se ti, sveti dolgin, mešaš v najine razgovore?“ obrne se brivec proti zvoniku. „Bim, bam, bum! to je vsa tvoja modrost. Ne jezi me, dolgin, ne jezi!“ zagrozi Grega s pestjo zvoniku, ker — ker — ker sicer se morava ločiti. In tedaj,“ začne šepetati svoji senci, „morava iz Zagreba, ker Radak — ta prokleti Radak — bes ga je prinesel sem! Morava iti, ker sva — Turka! Ali bšt! Da naju ne izda sv. Marko, ako bi to izvedel. Hi, hi, hi, hi!“ zakrohoče se brivec na ves glas. „No, zdaj ravno ne, ravno ne! Dora mora biti mo — ja — ja — ja moja! Pobiral bom, da — pobiral. La — lahko noč, brat! Lahko noč!“ Brivec se pokloni svoji senci in odkoraka v svoj brlog.

VIII.

Kakor zelen venec vije se velika okička gora, polna divote in lepote, po hrvatski zemlji. Dolina in vrh, gozd in polje se menjavata v čarobni menjavi, da se oko očarano divi prirodnemu veličanstvu. A pogleda oko globje v gorsko krasoto, vzplamti duša in se topi srce v milini in nehote se izviije iz ust vzklik: „Lepa si, divna si, o mati naša, o zemlja hrvatska! Ali te je vsetvorna moč hotela ustvariti in te zapustiti zemlji kot spomenik zlatega veka, ali te je divno okrasila, da postaneš dragocena čaša, v katero naj padajo skozi burne veke krvave solze tvoje lepote? Da si krasna kaže nam oko, da te ljubimo, bije nam srce, kajti rojen biti v tebi in ne te ljubiti, bil bi greh pred Bogom!“

Bil je lep jesenski dan. Košati hrasti so po gori vzpenjali goste svoje veje drug v drugega, da so bile veje videti kakor oboki velikega hrama. Brzna ververica je skakala od veje do veje. Le redko kdaj je posvetil solnčni žarek v šumino gostino. Tukaj je ubiral tankonogi jelen svoje nagle korake, tamkaj pa je srebrni studenec izviral izpod senčne skale. Po nižjih parobkih zorevala je živa in zlata kri hrvatske trte.

Sredi te gore stoji stari grad samoborski kakor zlato jabolko v krilu deve lepote, kakor beli metuljček na cvetki — a pod njim je prijazno mestece Samobor.

Jak, širok in lep je bil Samobor, lepa in široka njegova posest. Ni se torej čuditi, ako se je rad vsakdo, ki je imel moč in denar, potegoval za njegovo

posest. V drugi polovici šestnajstega stoletja je imelo samoborsko mesto dva gospodarja, a noben ni bil pravi. Od nekdanj so mu bili gospodarji Ungnadi, štajerska rodovina, ki so se že pol pohrovatili. Ivan Ungnad, svojevoljen in svojeglaven človek, bil je pristaš Lutrovih nauk in vse njegovo delovanje je merilo na polutrenje slovenske in hrvatske zemlje. Vse svoje dohodke in še več je uporabil za tisk luterskih knjig s hrvatskim jezikom, po katerih bi se naj vse kraljestvo poluteranilo.

Strasti Ungnadovi priskočil je na pomoč gospodar samoborskih rudnikov Lenart Gruber, bogataš, brezdušen trgovec in oderuh. Z bakrom je mešal zlato in to zlato je dajal Ungnadu za nove hrvatske knjige. Seveda ni dajal zlata zastonj ali samo na prazno besedo, ampak mu je moral luterski privrženec zastaviti pol grada in mesta Samobora. Ivan Ungnad je umrl in ni rešil zastave, umrl je tudi Lenart Gruber, a izsesal in odrl je revne Samoborce do živega in je lepi plen zapustil svojemu sinu Krištofu. Toda ta ni živel dolgo. Kmalu je umrl in pol Samobora je ostalo pod vladjo njegove mlade udove Klare, ki je slovela kot lepotica.

Pa tudi druga polovica Samobora ni ostala Ungnadovemu rodu. Krištof, sin Ivana Ungnada, bil je vojak in zapravljivec in potreboval je vedno dovolj novcev. Bojeval se je pod vsako zastavo in proti vsakemu sovražniku, ali prav gosposki ni nič računal. Dedščine je bilo kmalu malo, dolga pa veliko. Naposled sklene storiti slično svojemu očetu. Zastavi torej drugo polovico Samobora bogatašu Ambrožu Grego-

rijancu, a po Ambroževaj smrti pride zastava pod vlast njegovih sinov Baltazarja in Štefana.

Bilo je popoldne lepega jesenskega dne. Pred velikimi durmi samoborskega gradu razprostirale so nekatere košate lipe svoje dolge veje in delale obilno senco. Za lipe jebilo privezanih več osedlanih konj, a na trati je ležalo pet ali šest oklopnikov.*) Po belem in zelenem pasu bilo je poznati, da so ti konjeniki kakšne štajarske deželne čete, ki bržčas dočakujejo svojega gospodarja. Bržčas so bili v gradu gosti, bržčas. Nemški častniki so radi pohajali v dvore gospe Klare, a ona jih je rada sprejemala. Še za življenja Krištofa Gruberja so se ti gospodje lahko povoljno zabavali v Samoboru, kajti tudi pokojni Gruber je bil Nemec. Tudi zdaj so se oglašali pri mladi in lepi udovi.

Čudno — v veliki dvorani samoborskega gradu ni žive duše. Tiho in mirno je vse. Ali tem živahnejše je v sobi gospe Klare.

Pravo čudo je Klarina soba. Nahaja se v stolpu proti Savi. Močni oboki so pobarvani z modro barvo, v kateri se blišče zlate zvezdice. Pozlačena rebra posameznih obokovih delov so se na sredini stekala v lepo izrezljano evetlico, iz katere je na svilnati vrvici visel bakren in pozlačen svetilnik v podobi dveh angeljev, ki sta držala v rokah štiri baklje. Zidovje so pokrivalo umetno tkane italijanske preproge. Jedna preproga je kazala čisto Suzano. Med senčnatimi palmami teče srebrna voda. V njej stoji

---

*) oklopnik = sluga (vojak, oproda) s prsnim oklepom.

krasna ženska, oblečena v temno haljo, ki ji pada z belih, okroglih ramen. Žena ima predi sramežljivo prekrižani roki. Lepa glava se ji poveša na prsi; črni lasje so gosti, dolge, tanke vejice pokrivajo črne oči, a na tankih, rudečih ustnih trepetah lahke smehljaj. Okoli belega kolena igra bistra voda, a skozi vodo vidiš dve beli, okrogli nogi. Na strani stoji gost grm širokih listov, a na grmu cveti ognjeni cvet lotosa. Tu je zaseda, izza tega grma gledata dva poželjiva starca. Gola glava, nabrano lice, siva brada, nagubane roke — vse je videti kakor okamenelo, samo oči žare in gore, odsevajo in plamte kakor peklenski kres.

Na drugi preprogi se vidi pozlačen šotor. Predi stoji velikan, črn in temnega pogleda. Vojniki ga vežejo in se mu posmehujejo. A on besni, z nogo se upira v tla, mišice se mu napenja o, brada se mu mrši, oči pa mu plamte, kakor dve zvezdi, ki hočete zažgati nebo in zemljo; oči mečejo strele na lepo žensko. Ta počiva na levovi koži. Biser ji zapenja rumene lase, a polno telo pokriva nagubana obleka iz zelene svile. Vrh čela se ji blišči smaragd kakor strahovito oko baziliskovo. Glavo ima oprto ob bujno rame, izpod trepalnic glada na velikana, a okrog usten ji igra porogljiv smehljaj. Levo roko ima dvignjeno. V roki drži nekaj. Drobnji prsti se igrajo s črnimi lasmi, katere je odrezala možu, da ga izda Filistrom, sovražnikom judovskega naroda. Žena je hudobna Dalila, mož je ukročeni lev Samson.

Ves pod v sobi je sestavljen iz pisanih kamenčkov v podobi raznolikih zvezd. Velika vrata zakriva zastor

iz črnega bržuna, v kotu pa izliva zlat zmaj bistro vodo iz žrela v podstavljeno veliko školjko iz mramorja. Okoli školjke cveto v kristalnih posodah rože in liče in omamljevajo človeka z milim duhom. Po sobi letajo bele grlice, golčijo in se poljubujejo. Okoli in okoli stoje pozlačeni stoli, prevlečeni z modrim damastom. Tukaj sprejema Klara goste.

Danes kratita samo dva moža mladi udovi dolgečas; sede na velikih stoli priporovedujeta smešnice, da izvabljata go-podarici smeh. Gosta sta general Servacij Teuffenbach in polkovnik Mihael Rindsmaul. Prvi je visok in nekoliko osivel človek, obritega obraza razun španjolske brade, nizkega čela in dolgega nosu, v vojski neustrašen, grozen in surov, a pri ženskah krotek, zaljubljen in nežén kakor jagnje. Tovariš njegov je manjši, a ne manj močen, debele glave, redkih, rudečih las, velikih ušes, rudečih lic in polne brade. Po nizkem in oglatem čelu, po topem nosu in praznih, modrih očeh se je dalo soditi, da ni ta bojevnik sosebuo tankih čutov in ostre pameti. Oblečena sta bila oba vojaški. Jedina razlika med njima je bila ta, da je nosil general črez prsi črno-rumeni trak cesarskega generala, Rindsmaula pa je značil belo-zeleni znak štajarske vojske.

Oba gospoda sta se globoko klanjala gospej Klari. Saj sta se pa tudi lahko klanjala. Pri visokem oknu s pisanimi šipami je sedela na mehkem naslonjaču gospa Klara. Štela je nekaj črez dvajset let; bila je visoke in polne postave. Visoko in gladko čelo dalo je soditi na izvanredno pamet, a ravni in tanki nos, kateremu ste se živahno gibali nosnici in sivkaste,

nenavadno jasne oči kazali so veliko hitrost. Kakšno je srce, kakšna so čutstva, ni se dalo lahko reči. Njeno gladko, fino lice zažarelo je včasih v plemenitem ponosu, včasih je izražalo strupeno porogljivost, zdaj se je nasmejalo s premagljivim posmehom in zopet je okamenelo liki hladnemu mramorju. Samo polna usta, ki so bila polodprta in nemirno gibanje telesa sta kazala, da teka po tej ženski nemirna kri. Kdor je videl polni in besi rameni, ki ste se blestili izza bruseljskega tena, kdor je gledal, kako se polna nedra dvigajo pod modro, svilenko obleko, kako se lepi, okrogli roki kradete izza dolgih rokav, kako se majhni nožici nestrpljivo premetujete na medvedji koži — kdor je vse to videl, moral je reči — ta žena vidi, da je svet ustvarjen za ljubezen, ona hoče in mora ljubiti. Ali je tudi ljubila? To je vedela razna gospoda, samo njen topoglavi pokojni mož ni vedel.

„Tri sto gromov,“ opazi Rindsmaul s hripavim glasom, „gospa moja, vaš zidani šotor je izvanredno lep, a velik, da bi lahko v njem prezimila cela vojska. Bog ne daj, da bi turški psi prišli v ta kraj; bila bi to huda pokora, hudo za vaš lepi dvor, a gorje tudi za vas, lepa gospa; kajti vedite: ti nekrščeni ničvredneži ne poznajo ne reda, ne postave!“ Polkovnik si zasučel rudeče brke.

„Oh, gospod polkovnik!“ zavrne ga Klara z lahko porogljivim nasmehom, „vi me imate za revno siroto, kakor vidim. Nič ne de. Odpuščam vam iz srca; vidiva se danes prvič. Ako bi bili bolj izprašali svojega prijatelja generala, tedaj bi vas ne bil

obšel takšen turški strah radi mene. Kaj ne, gospod general?"

„Tako je, celo tako, lepa gospa!“ pokloni se general in si nespretno popravlja beli ovratnik, „med lepo gospo Klaro in generalom, gospod polkovnik, je samo ta razlika, da nosi general oklep, a naša gospa žensko obleko.“

„Tudi še druge razlike so lahko,“ nasmeje se Klara zlobno, „vsled katerih bi vaša gospa znala doseči več zmag, nego li marsikateri izmed vaših generalov. Da, gospod, Rindsmaul, tako je. In naj pride vsakteri paša, naj pride Sultan iz Carigrada! Pričarala bi ga kruto. Mislite, da ženska nima volje in moči? Ima ju, verjemite mi!“ in Klara dvigne ponosno glavo, povrh vsega ima še pa ženska nekaj, kar vas moške glave prav lahko spravi v podkop — hitro misel. Ali veste za ono bajko o Heraklu?"

„Hm!“ odgovori Rindsmaul v zadregi, „ne vem. Kdo bi pa tudi vedel za vse babje priče! Ako je bil Herakel general, sram ga bodi, ako se je dal prevarati po ženski.“

„Naj vam povem,“ nasmeje se Klara prezirljivo, „Herakel je bil največji junak pri starih paganih, večji junak, kakor ste vi vsi skupaj. Brez puške, brez oklepa je premagoval velikane leve in zmaje. Nikdo ga ni mogel premagati, ne človek in ne bogovi. Ali kaj se mu prepeti? Zena ga pripravi da ji mora prestiti, da razbije svoj bat (kij) in da ji zažiga ogenj na ognjišču.“

„Tri sto gromov!“ poskoči Rindsmaul, „to je morala biti vražja žena, lepa gospa. Ali naj bi prišla

meni v pesti, pokazal bi ji, kdo je Rindsmaul! Tri sto gromov! Junak — in presti! Na takšen način bi moral človek piščance peči na sablji liki na ražnju, ali pustiti, da bi mu kokoši legle jajca v čelado. Pojdite, pojdite, lepa gospa, vi se brijete iz naju norce, a to bajko o Heraklu si je gotovo izmislil kakšen pater.“

„Ne delajte se prevelikega junaka, gospod polkovnik,“ zagrozi mu Klara s prstom. „Na Turke ste morebiti junak, ali na žene!“ — pristavi smeje in pogleda z glavo majajočega bojevnika.

„Ah kaj! Vrag vzami takšne žene! Saj bi ne bilo vredno ž njimi lomiti sulice. Jaz sem kristjan, držim se svetega pisma in tam stoji črno na belem, čemu je Bog vstvaril ženo Evo Adamu,“ izgovori se živo rudečelasi polkovnik.

General se je kesal v duhu, da je vzel se sebo neolikanega polkovnika; vedno bolj in bolj je trgal za ovratnik ali nemirno trkal s peto ob tla. Žalil ga je ta razgovor tem bolj, ker mu je bilo mnogo ležeče na lepi Klari, ali boljše rečeno na njenem bogastvu. Zadnje polkovnikove besede razvežejo mu naposled jezik in obrne se k tovarišu:

„Brat polkovnik, besede ti lete iz ust, kakor bi bile razuzdani konjiči. Lepa naša gospa ne govori povsem brez premisleka. Čital sem že mnogo kratkočasnih povestie, v katerih so žene premagale velike junake, naprimer kako je gospa Kleopatra nadvladala glasovitega generala Antonija in tako dalje. Kadar žena napade, podobna je puški, iz katere kroglja, kakor ti je znano, brat polkovnik, pogodi tudi železnega

konjenika. Ali ni tako, lepa gospa? General se kisko nasmeji in se globoko prikloni.

Udova komaj zadržuje smeh.

„Ha ha ha! Ne vem,“ izpregovori zibaje se na naslonjaču, „ali smo me žene puške ali ne. Ali, gospod general, ne karajte svojega tovariša, ako jo je mahnil nad pripovedko iz raja. In tudi čemu? Narava ni goljufiva. Jezik, s katerim govorite, je meso in kri in če ga tudi pomažete z medom. Govorite le s svojim naravnim jezikom, gospod polkovnik. Sama sladkoba se sčasom ostudi ustom. Pa,“ Klara vrže krepko glavo nazaj, „jaz naj udarim na vas brez vojske, brez orožja — sama, in vi s silno vojsko?“

„Tedaj bi vas naj Bog videl!“ nasmeje se polkovnik, „ujel bi vas kakor miš!“

„Potem pa jaz vas!“ odvrne Klara in ga jasno pogleda.

Polkovnik se začudi.

„Jaz vas, in vi mene! Tri sto gromov, a kako?“

„Vidite, to je tajnost v boju,“ meni Klara zvi-jačno. Po teh besedah sname udova roža s prs, jame ž njo pahljati po obleki in jo spusti na medvedjo kožo.

Oba moža skočita za njo, da jo pobereta in polkovnik še celo poklekne. Ali Klara je naglejša. Kakor veter se naglo nagne, pograbi rožo, a polkovnik zapazi tukaj njen gladek in lep tilnik.

„Dajte jo meni, gospa!“ poprosi Rindsmaul.

„Meni!“ ponovi general.

„Vam in vam?“ vpraša Klara zvi-jačno, „pa čemu!“

Oba premišljujeta, kaj naj odgovorita, v istem trenutku pa odpre sluga duri in javi: „Plemeniti gospodič Pavel Gregorijanec se hoče pokloniti vaši milosti!“

„Srčno rada ga sprejemem!“ odgovori Klara. V licu ji zaigra kri, v očeh pa ogenj.

„Hrvatski medved!“ zamrmra polkovnik.

„O nepravem času!“ pridene general slabovoljno.

V dvorano stopi Pavel bled in miren. Pokloni se gospej in pokloni se gospodoma.

„Najprej,“ začne Pavel proti gospej, „sporočam vaši milosti pozdrav in poklon od mojega gospoda očeta, ki se nadeja, da vas najdem v dobrem zdravju. Vaši milosti bode znano, da ne prihajam sam od sebe, ampak po zapovedi mojega gospoda očeta in sicer radi računov o samoborskih kmetih. Oče mi je še rekel, naj izvedem te račune do čistega in povoljno vaši milosti, brez mržnje in brez sodnije. Oprostite mi, vaša milost, ako sem s pota došel naravnost semkaj pred vas in takoj v začetku povedal, kar mi je veleval gospod oče.“

Klara gleda radovedna mladeniča.

„Oprostite, gospod, vam nimam nič,“ odgovori Klara mirno, „ker se oprošča samo greh. Veljavni medvedgrajski gospodar je mojemu domu mil in drag, a njegov sin, mi je dobrodošel, meni najbližji sosedinji in polgospodarici samoborski. Kajti vedita, gospoda,“ obrne se Klara k častnikoma, „da je Pavel Gregorijanec sin gospodarja druge polovice samoborske. On je slaven izza žalostne bitke pri Hrastovici, slaven tudi, ker je rešil mestno gospodično iz smrtne nevarnosti.

Še enkrat, da ste mi dobrodošli pod to streho. ki je tudi vaša. Radi računov mi je pisal gospod oče. Do sodnijskih potov ne more priti med nama, kakor se to ni bilo še nikdar zgodilo. No in ker želi gospod Štefan, da se računi uredijo do čistega in in ker so računi dolgi, voljna sem začeti to delo takoj. Raditega me gospoda oprostita,“ obrne se zopet do častnikov, „ako se vama zahvalim za obisk in vaju prosim, da mi zopet kmalu počastita hišo z vajinim pohodom. Oprostita mi tudi prijateljski, ako vama nisem postregla povoljno!“ Po teh besedah pokloni se Klara častnikoma in vrže roža nenadoma skozi okno.

General in polkovnik se oprostita nekako kislo, a se še nevolnejše poklonita Pavlu.

„Ali si slišal, brat general, računi!“ pripomni polkovnik jahaje navzdol po grajski poti.

„Sem,“ odgovori general zlovолjno, „golobradiču so računi srečni, a nama nesrečni.“

Pavel je stal sam pred Klaro. Na prsi mu je legala neka bojazen.

„Sedite, gospodič, sedite!“ ohrabri gospa plahega mladeniča z blagim, lahkim glasom in sklence roki v krilu. „Ravno o pravem času ste prišli. Rešili ste me dolgočasne družbe. Ta človeka sta natolcevala Hrvate, da so medvedi. „Ali, ljubi Bog,“ nasmeje se udova zaničevalno, „sama sta gladka, kakor njihova železna in trda oklepa. Jaz ne ljubim računov, sosebno dolgih računov ne, pa topot so mi prišli prav. Naj vas nekaj vprašam. Kaj je z vašo rano, ki ste jo dobili pri Hrastovici?“

„Ne čutim je več. Bila je samo prasketina, vaša milost!“ odgovori Pavel.

„Hvala Bogu,“ nadaljuje Klara, „ko ste ležali v vročnici v Samoboru, skrbela sem se za vas, da, da, verujte mi, zelo sem se skrbela!“

„Hvala, vaša milost, za skrb!“

„In vaša gospa mati?“ Klara dvigne glavo. „Marta, mila gospa Marta, moja druga mati.“

„Vedno boleha.“

„Sirota; slabo ji je, vem. Ko je bila v Mokricah, videla sem jo vsakega drugega dne. Ne samo enkrat so mi solze zalile oči, ko sem gledala njeno nadlogo. Oh, gospodič Pavel,“ nadaljuje udova s solzami v očeh, „srečni ste, da jo morete imenovati svojo mater! To ni žena, to je angelj od Boga. Pa kaj rekajo zdravniki — no, pustiva to!“ Obrne se proti oknu, naj bi Pavel ne videl njenih solz.

Mladeniča ganejo njene besede. Začuden motri lepo ženo

„Kaj pa vaš brat Niko?“ izprašuje zopet Klara. „Ženi se, kakor sem slišala, z Ajnkernovo gospodično. Ali je res tako?“

„Mislim, milostljiva gospa.“

„Pa sem slišala, da vas bode preskočil. Običajno je vendar najstarejši na vrsti. Čudno! Kako je to mogoče. Pavel?“ Klara ga meri natihoma.

„Nisem še nikdar mislil o tem, vaša milost,“ odgovori Pavel mirno.

„Niste? Ali če boste morali kdaj misliti o tem?“

„Vojak sem, milostljiva gospa,“ meni nekako zmedeno Pavel. „Zdaj sem tu, zdaj tam, zdaj v

šotoru in zdaj zopet na potu in tako mi primanjkuje časa, misliti na svatovščine.“

„Ali vi ste hrvatski plemič, niste plačani najemnik. O času miru imate prilike dovolj — toda oprostite, gospodič,“ nasmeje se udova, izprašujem vas kakor spovednik in pozabim najinih računov, pozabim tudi, da ste prišli s potovanja. Zagovori se človek. Lepa gospodinja, ki je pozabljiva, kaj ne? Ne kruha, ne piti vam ne ponudim. Okarajte me, okarajte! Nisem si zaslužila drugega. Glejte, nad goro se že rumeni večerna zarja. Pustiva svatovščine, gospodič Pavel! Ali prosim vas, pustiva za danes račune; ne izvršiva jih do polnoči. Glava me hoče boleti. Vroča je — na, počutite sami,“ izpozabi se Klara in ujame mladeniča za roko, a kmalu popravi: „Ne štejte mi tega v greh. Bolana sem, nerodna sem. Spominjam se, kako ste ležali v vročnici. Nakrat sem vam stavila roko na čelo in tako sem se zdaj izpozabila.“

Pavel zarudi. Zastonj išče besede.

„Anica! Anica!“ zakliče nakrat Klara. „Ali poznate mojo hčerko Anico?“

„Nisem še imel sreče, videti je?“ odgovori mladenič.

„Pokazati vam hočem angeljčka, jedino radost mojega udovskega stanu. Anica, pridi sem!“

Pri durih se razgrne črni zastor, a v sobo pri-skaklja dekletce, staro kakšna štiri leta, drobno, nežno kakor cvetka in oblečeno v modro obleko. Zlati kodri so ji igrali okrog milega ličeca, ki je bilo prava podoba matere.

„Joj, mama, mamica!“ zakliče dekletce in ne opazi tujca, ker je sedel nekoliko na strani. „Glej, vrtnar je bil ravno zalotil krtico, črno in kosmato. Pa jaz se je nisem bala, nisem. In Tomo je rekel, da mi je ta žival jedla cvetlice. In Tomo jo je ubil, popolnoma ubil. Pa povej mi, mamica —“ hoče dekletce vprašati nekaj, a ko zapazi tujca, umolkne. Pritisne se k materi in jame došleča opazovati z velikimi, bistrimi očmi.

„No, Anica, pozdravi gospoda!“ opomni jo mati ter jo pogladi po glavi.

„Dober dan, gospod!“ pozdravi dekletce.

„Dober dan, mila Anica!“ odzove se Pavel in gleda s prijaznim očesom malčiko.

„Glej, mamica,“ zašepeče malka Klari, „on me pozna, a jaz ga ne poznam. Kdo je ta gospod?“

„Lepo dete!“ opazi Pavel.

Klara se nasmeje. Dvigne jo k sebi in jo poljubi na čelo. V istem trenutku se oglasi zvon samoborskega samostana.

„Čuj, čuj, mamica!“ nagne se mala k materi in dvigne prstič. „Ave Marijo zvoní. Treba bode moliti!“

Klara sklene dekletcu ročici in se nagne nad njeno zlato glavico. Glasno se je razlegalo zvonjenje iz doline. Skozi bršljan na oknu se je svetila večerna zarja in trepetala okrog Klarine lepe glave in po licu nedolžnice, ki je molila. Nem in ginjen je gledal Pavel ta prizor.

„Zdaj, srce drago!“ reče mati hčerki, poljubivši jo na čelo in spustivši jo s krila, „lahko noč! Idi! Spavaj sladko. Ivanu pa reci, naj prižge luč.“

„Lahko noč, mamica! Lahko noč, gospod!“ pokloni se mala in odcaplja skozi duri.

„Niste li srečni, milostljiva gospa?“ vpraša z blagim glasom Pavel. „Vam li ne poskakuje srce močnejše, kadar imate takšnega otročiča poleg sebe?“

Vsled blagega glasu Pavlovega postane Klara pozorna. Oči se ji zaiskrijo, ustni vztrepetate.

„Ali smete mater še vprašati, če je srečna s svojim detetom?“ zavrne Klara.

„Oprostite, plemenita gospa, ako je stavilo srce tako vprašanje. Zdaj mi dovolite,“ opomni Pavel in se dvigne, „da vaša milost ne nadlegujem dalje. Noč se bliža in gotovo je vaša milost potrebna miru. Dovolite mi, naj vam želim lahko noč in grem v svojo sobo. Če se bode vaši milosti dozdevalo jutri, lotiva se lahko najinega dela.“

„Nimam česa oproščati,“ reče Klara živo in se dvigne, „a ne skrbite se, gospodič, za moj mir. Ostanite, plemeniti gospodič, ostanite,“ poprosi Klara, „in ne odbijajte mi prošnje v moji hiši! Kaj ne, da še ostanete?“ nagne Klara glavo in pokaže v smehu bele svoje zobe.

„Vaša želja mi je povelje,“ pokloni se Pavel dvorljivo, toda čez čelo mu zaigra oblak nevolje.

Kmalu se prikaže sluga, prižge na svetilniku sveče in postavi na mizo finih jedi in kristalen vrč ognjenega ciprskega vina. Za mizo sede Klara, sede tudi gost in oba začneta večerjati.

„Na vaše zdravje, na vašo srečo, mladi vitez!“ dvigne gospa z lepo roko čašo, „bodite slavni in

srečni! Tako vam kliče moj glas iz tukajšnje naše pustinje!“

„Hvala za vašo zdravico, milostljiva!“ odgovori Pavel zmedeno. „Iz pustinje, pravite? Dobro vem, kako zna ta umetna roka, ki je iste tako zložno uredila tukaj, spremeniti vse v raj.“

„Sreča se ne meri z zlatom,“ vzdihne udova in upre glavo ob belo dlan. „Vaše mlado življenje je kakor vihar, ki preleti brezozirno ves svet. Ali jaz! Veste li, kaj so dolgi dnevi, ki lazijo drug za drugim kakor kaplja za kapljo; veste li, kaj so dolge in brezsanske noči, ki se vlečejo kakor črna pošast? Prikovana vedno na jedno mesto, brez obrambe, brez zaščitja, brez — zore lepše sreče; tako živeti, tako samovati, to se pravi živemu ležati v grobu.“ Na licu lepe udove se pojavi neopisna žalost, ki pa nezmerno divi njeno lepoto. Glas ji trepeče kakor zapuščeni, tužni slavki.

Mladenič ne ve, kaj mu je. Z roko se prime za čelo, kakor bi lovil misli, kakor bi hotel pregnati meglo izpred oči.

„Ali vaše dete, milostljiva gospa?“ zave se na posled.

„Da, prav ste rekli,“ spomni se živo gospa, „moje dete mi je vsa sreča, vsa radost, zlata vrvica, ki me še veže s tem svetom. Ljubim je z vsem ognjem svojega srca. Moja miljenka, če jo pogledam, izvabi mi vsikdar solze v oči. Žalostna je prošlost in jedino dete ne more izpopolniti srečnega doma. Ali me more moja nedolžnica ščititi? Mar li mene?

Ženo? Oh!“ nadaljuje udova, povesi glavo in gleda pred se; „plemeniti gospodič, pred menoj zija prepad!“

Žena umolkne. Pavel molči, tihota zavlada.

„Pa kaj!“ vzklikne nakrat Pavla in vrže glavo nazaj. Oko se ji zasveti. „Čemu tožinke? Neumna sem! Ste li prišli zato, da vam popevam vigilije liki nuni? Kar je bilo, prošlo je. Srce naše je grob, v katerem naj mirno počivajo minole žalosti. Bodočnost? Slepí smo, čemu jo tolmačiti? In sedanja radost? Zlata muha je, ki se ob zori rodi in ob večerni zarji pogine. Poloviti je je treba o pravem času. Bodimo torej junaški, gospodič Pavel!“ Klari zažari lice in oko. „Junaški pijte na sedanjo radost in na srečno bodočnost, a rože vam naj cvetijo vedno!“

Neizrečeno so se svetile Klarine oči, ustni ste živo trepetali. Pavel je kakor okamenel držal srebrno čašo.

Žena se dvigne.

„Pijte, Pavel!“ zapove mladeniču.

„Na srečno bodočnost!“ ponovi Pavel brez misli, brez glasu in izpije časo.

„Pa znate Pavel, kakšna je najina bodočnost?“ začne zopet Klara z zatajenim, drhtečim glasom, prežavo gledaje proti Pavlu. „Znate li, Pavel? To je uganka, kaj ne? Pa moje srce jo lahko reši. Vi bodite moj, jaz naj bodem vaša in če nasprotuje sam Bog. Mladi ste še, mladi. Ne poznate še srca, ne poznate še plamena ljubezni. Oh, ljubezen vam ni kakor jagnje krotka in mila! Ne, divja reč je. Kadar zdivja, kadar se vzbne in poleti kakor strela nebesna, kakor severni

vihar, ali jo more ukrotiti človeška roka? Oh, Pavel, poslušajte me," zaječi gospa. „Jaz nisem nikdar ljubila svojega moža. Prodali so me bogatemu nebriznežu in ta me je zapregel v jarem hišnega zakona. Duša moja je bila krilata ptica in morala je umirati v zlati ptičnici. Oh, dozdevalo se mi je zares, naj zberem vse svoje zlato, vse svoje bisere in dragocenosti, pa idem po svetu jokaje in proseč: „Vzemite blago, vzemite! Dajte mi srce — srce mi dajte!“ V srcu mi je vrelo plamenno morje, a nad njim se je delala ledena skorja — mržnja in preziranje do moža, do sveta, do vsega. Postala sem mati. Objemala sem dete, ljubila je iz srca. In umre mi mož. Jarem odpade, odpade mržnja, ali v srcu gori za vedno ogenj. Zdelo se mi je, naj objamem nebo in zemljo, ali oba bi bila zame kakor megla. Pa si prišel ti v te dvore; ranjen in bolan si prišel. Izgubil si zavest, prevzela te je vročnica. V tihih nočeh, ko je vse spalo, priplazevala sem se v tvojo sobo. Praznovorni ljudje so rekali: „Plazi duh!“ In videla sem te, kako si ležal bled in krvav, bled in lep, oh, kako lep! Nastavila sem svoji vroči ustni na čelo in prvikrat se je po mojih žilah razlilo nebeško čutstvo ljubavi. In zaklela sem se pri sveti hostiji, da nočem nobenega na svetu razun tebe. Pavel, zastonj sem čakala priložnosti, da ti razodenem svoje srce, ali danes sem imela srečo. Pavel, za tebe stavim dušo in raj, tvoja sužinja hočem biti, tebi hočem dati dušo in telo! Usliši me! Vzemi me! Glej, vzemi me, ker — jaz te ne pustim!“ Z divjim ponosom, a s solznimi očmi skloni se lepa žena k Pavlu. Njeni

kodri se dotaknejo njegovega lica, da ga zazebe v srce. Vse je tiho! Po sobi golčijo grlice, dišejo rože in lilije, a še milejši dišijo Klarini lasje. Iz kota šumi pljuskanje zlatega zmaja, poleg Pavla pa šumni svilena obleka. Nad glavo se mu svetlita zlata angelja ljubavi. Nestalni plamen voščenih sveč meče blede svitlobo na nežno polt lepe žene. Glej, glej — na zidu pogleda Pavel Suzano! Ali ni vetrič zaigral z njenimi lasmi, z njeno tanko obleko? Ali ni zapršala voda z belo peno? Ali ni letos zažarel v sijajnejšem cvetju? In ona, divna in krasna, se li ne pripravlja, skočiti pred mladeniča?

Možgani se mu spuntajo, pomanjkuje mu sape, kri pa mu kakor besna divja po žilah. Zavest ga zapušča. Istočasno pa zapazi na tleh pismo. Izgubila ga je Klara in naglo pregleda Pavel vrste. Očetova pisava je. Strepeče. Obledi in skoči kvišku. Klara se zgane in zapazi pismo; zakriči in je hoče vzeti mladeniču. Zdaj se upre njegovo oko na drugo sliko, na Dalilo, na porogljivi nasmeh izdajske žene.

„Ha!“ zakliče Pavel ježno, „milostljiva gospa, v dušo vas poznam in pod angeljsko lice. Jaz nisem Samson, ali vi ste Dalila! Prokleta bodi, rajska pošast! Najini računi so dokončani!“ In ni ga bilo več v sobi.

„Pavel!“ zaupije Klara in se brezzavestna zgrudi na tla.

Od samoborskega grada je mladenič kakor strela hitel na svojem konjiču. Luči mirnega mesteca so hitele mimo njega kakor iskre. Burja mu je besnela v srcu. Udari v gojzd.

„Stoj!“ zagrmi nakrat glas.

Konj se vzpne. Iz gojzda skoči človek, drže v roki bakljo in pograbi uzdo.

„Stoj! Dora propada!“ zaupije drugič — mutec Jurko.

IX.

Pavel se začudi.

„Jurko, ti —?“ zakliče začuden in se skloni, da se uveri, ali mutec res govori.

„Da, Jurko!“ odgovori razcepani mladenič dvignivši bakljo.

„Ali ti — ti —?“ nadaljuje Pavel.

„Jaz — jaz sem govoril,“ potrdi Jurko. „Ne izprašujte! Pojdiva!“

„Kam?“

„Za oni holm, v grmovje. Niti lisica naju ne sme izvohati.“

„Čemu pa? Ali za Boga, kaj si rekel o Dori?“ vpraša Pavel živo.

„Pojdiva, gospodič! Sedite s konja in hajd v grmovje! Tiče se Dore, da Dore,“ nadaljuje bakljonosец ognjevito, „njo je treba rešiti, ker — no, le pojdiva!“ Jurko udari togotno z nogo ob tla. „Razgovoriti se morava. Ali tukaj ni pravega mesta — sredi pota. Lahko naju kdo sliši, mogoče vaš oče sam!“

„Pa za Boga, povej samo —“ sili Pavel v Jurka.

„Ne besede! Pojdiva!“ zapove Jurko.

Kakor lisica se požene capin v šumo, za njim pa Pavel, vodeč na uzdi konja. Dospeta za holm.

Tukaj se je iztekala gora. Okolica je bila tesna kakor volčja jama. Ob vrhu je rastlo drevje, v jami pa grmovje. Z gore je tekel potok, poleg potoka pa je ležal velik in gladek kamen. Pavel priveže konja za vejo, a Jurko požene bakljo v vodo. Oba sedeta na kamen.

„Tako!“ oglasi se Jurko in gleda, kako pogasuje luč v vodi. „Premini, luč izdajalstva, da nama ne privabiš neljubih poslušalcev — saj sem res danes pretrpel že dovolj strahu; čemu bi se naj radi luči bal slušatelj. Ves dan sem čakal na vas. Zastonj. Že sem mislil, da vas je omamila pisana kača v gradu.“

„Molči o njej!“ razkači se Pavel.

„Nič, nič! Hvala Bogu, da ni nič! Bilo bi slabo za vas, za mene in za Doro!“ oddahne si Jurko.

„Govori in ne delaj mi muk, Jurko!“

„Le pomalem. Zdaj je dobro. Nič se ni bati. Mesec še ne stoji na nebu visoko, ampak šele stranski škili skozi veje; imava še dobri dve uri do polnoči in do poldneva ne zamudiva nič!“

„Govori, kaj je z Doro? Govori!“ sili Pavel zopet v Jurka. „Ti nimaš srca, deček!“

„Srca? Da nimam srca, gospodič?“ nasmeje se Jurko žalostno in upre glavo ob dlan. „Kdo vam je rekel to? Že vem, bržčas moje krpe na obleki. Mutec — berač — siromak — naj bi imel srce? Kaj ne? Znete li, kod se ljubezen priplazi v srce? Pri očeh, gospodič, pri očeh! Izplazi se pa pri ustih — vam, ker imate brzen jezik. Pa kadar je človek nem, takrat ostane ves ogenj v srcu. — In meni so bila

usta dozdam zaprta kakor izklesana rakev. V srcu čuvam ljubezen do mile, pokojne matere, do oč — ne, oče je zame mrtev. Ali čemu žlobudram? Kaj vam je mar zame!“ nasmeji se mladenič v solzah. „Vam je le mar Dore, in prav je, ker je lepa, oh Bog, lepa kakor kakšna svetnica. Ali oteti jo je na vsak način treba“ — ojunači se Jurko ognjevito — „oteti ali umreti.“ Zamišljen skloni glavo.

„Mladenič, hočeš li, naj me konča žalost?“ vzklikne Pavel.

„Poslušajte!“ nadaljuje Jurko in ne posluša mladega viteza. „Ko so vas poslali lepi ženi Klari kakor muho v pajčevino, dogodilo se je v Zagrebu marsičesa. Bilo je sramote, kakor bi se bližal konec sveta. Prišlo je na svitlo, da ste Dorin ljubimec in da ste —“ tukaj pogleda Jurko Pavlu ostro v oči.

„Kaj sem?“ pretrga mu Pavel besedo.

„Nič,“ odgovori mladenič mirno, „vem, da ste poštenjak, da ste plemeniti ne le po imenu, ampak tudi po srcu. Toda ljudski jezik je kakor kuga. Vas opravljajo jeziki po Zagrebu, Dorino srce pa zastrupujejo. Največ ta garjevi, grbavi brivec.“

„Ta ničvrednež?“ poskoči Pavel.

„Ravno on. Rad bi dobil zlata in mlado ženo. Zlatarjeva ga je prezrla in zato se huduje nad njo.“

„On — Doro!“

„Ravno on. On je nahujskal ljudstvo na vaju. Bilo je po večernicah. Kakor slaba letina prišla je nezgoda nad sirotico. Pred ljudmi — pred gospodi očitali so ji v lice, da je radi vas pogazila svojo deviško čast! —“

„Za Boga! A kdo — reci, kdo je rekel tako?“ zakliče Pavel divje in zagrabi sabljo.

„Oče bi jo bil vsled jeze ubil, ako bi ne bila vmes posegla sodnikova roka. In ko mu je minila jeza, rekel je botru Arbanasu, naj jo vzame s sebo v Lomnico, naj bode tam pastarica, a pred njega ne sme več živa. Danes je sreda, jutri bode četrtek in jutri gre Arbanas v Lomnico. —“

„Dora, moja Dora!“ zaupije Pavel in se udari s pestjo ob čelo. „Ali pri Bogn, ne sme v Lomnico, ne sme!“

„Pomirite se in poslušajte. Drugega dne opazim briveca v šumi. Šel je v Medvedgrad k vašemu očetu; on je očetu desna roka in on je tudi nesel pisemce radi vas v Samobor. Kaj je iskal na Medvedgradu? Dobrega nič, ker je hudič. Podal sem se tudi jaz na grad, da bi kaj videl in slišal. Brivec je bil pri očetu. Kaj početi? Skozi duri ne vidiš, skozi zid ne slišiš, in vprašati sluga? — Če si nem. Zmračilo se je. Vedel sem, da sta v velikem stolpu. Oblazil sem stolp kakor lisica kurnik. Vse je gorelo v meni. Čul sem govoriti; bilo je tiho, toda okno visoko. Nakrat zafrfra ptič nad meno in sede na hrast, ki je nedaleč od stolpa. Spležem tudi jaz na hrast, višje in višje. Dospel sem na pravo mesto in splezal po močni veji naprej, kakor daleč se je dalo. Ker ni svetil mesec, bil sem varen in vse je bilo dobro. Vse sem videl — in slišal sem mnogo. Ob mizi je sedel vaš oče, pred njim pa je stal grbavi brivec. „In kaj je rekla ona?“ vprašal je gospod Štefan brivca. „Nasmejala se je prav srčno,“ odgovoril je brivec, „pa je rekla, naj oprostite, ker ste res vražji človek. Ona sicer ni

mislija več voliti moža, ali ker je vaš sin fin gospodič, noče se ga braniti. Rekla je tudi, da ga pozna in da ji bode prijetno delo, ako bode divjemu ptiču pristigla peruti.“ Vaš oče je potem menil: „No, hvala Bogu, da je tako! Zdaj bode že ostal v Samoboru.“ „E, milostljivi gospod,“ menil je brivec, „ne recite hop, predno ste skočili. Vaš gospod sin je, oprostite, svojeglaven in mlad — mlad. Takšen skače zdaj sem, zdaj taj; Gruberjeva gospa zares ni šala za moža, ali ljubezen se izhlapi kakor dobro žganje na roki.“ Kako pa ti misliš brivče?“ vprašal je gospod oče. „Mislim na Doro, vaša milost. Za tem grmom leži zajec. Čeprav bode Klara Gregorijančeva gospa, Dora bode vendar zopet njegova ljubezen. In to bi bilo hudo — hudo radi njegove, radi vaše sramote!“ — „Ne blebetaj!“ zavrnil ga je gospod Štefan. „Oh, gospod Štefan, jaz sem star ptič. Dobro vem, kaj se pravi, če ženska prvič ulovi moža. Ne iznebi se je lahko. Tako je, kakor bi v norem sreč navlašč gorelo nekaj posebnega. Kadar se pa mladenci samo za nekaj časa omami, takrat poje druga struna; omama mine, ostane pa duševni maček, oprostite.“ „Vse bode ozdravila gospa Klara,“ trdil je gospodar, „njeni beli roki ste kakor železne klešče.“ „Pa recimo,“ nadaljeval je brivec, „da niste, ker je treba misliti tudi na to. Recimo da ostane gospodič Pavel trezen na Samoboru. Kaj pa potem, ako razdere mladi jelen nastavljene mreže? To je, kar mi hodi in blodi po glavi. Sramota bi bila za vašo častito glavo. Ti zagrebški reveži bi se še bolj zaupali nad vaš plemeniti rod. Sosebno še po tej včerajšnji

sramoti.“ — „Po kakšni sramoti?“ začudil se je vaš oče. In brivec je začel pripovedovati o nezgodi, katera se je bila pripetila Dori. Videl sem, kako so očetu igrale oči prehude jeze, kako se je tresel po vsem telesu. „Ne, pri mojem krstu,“ zaupil je, „tako ne sme iti dalje! Prav imaš. Povej brž, kaj misliš.“ — „E,“ odgovoril je grbavi ničvrednejš smeje, „vedel bi za zdravilo, a bojim se zamere pri vaši milosti.“ „Govori prosto!“ zapovedal je vaš gospod oče. „Vaša milost, kolikor mi je znano ljudsko mnenje o vas, ne zaničuje žensk, doker so mlade in ne klubujejo — govorim le tako, kakršno je ljudsko mnenje o vas — in če so te ženske meščanskega ali kmetškega rodu, kajti take se še rade gizdajo in ponašajo s svojo sramoto. Dora pa je lepa, zelo lepa. Vaša milost gotovo pozna meščanske hčere — ali lepše ni med njimi, kakor je Dora, verjemite mi! Ko bi tedaj Doro — no, saj me razume vaša milost. Pa bi ne bila to najlepša osveta nad zagrebškimi kramarji? — Ha, popokali bi same jeze! — —“

„Lažeš, Jurko, lažeš!“ krikne Pavel, skoči pokonci in trepeče po vsem telesu. „Kaj takšnega ni mogoče!“

„Bog naj mi je priča, da je bilo tako!“ zavrne Jurko mirno in dvigne roko proti nebu.

„Oh! — Pravi dalje!“ prosi Pavel tiho in sede ves omamljen na kamen.

„Vaš oče,“ pripoveduje mladenič dalje, „se je zamislil po brivčevih besedah. „Vaša milost vidi sama,“ govoril je brivec, „da je to povsem jasno. Oče in sin ne moreta eno in isto dekle, kakor se

reče — ljubiti. Pride oče prej, mora se sin umakniti. „Dobro, dobro,“ pritrdil je vaš oče, „ali kako? Zagrebčani so moč!“ „Lahko se pomaga, samo ako vaša milost ne bode pekla vest. Črez tri dni odvedel bode stari Arbanas dekile v Lomnico na vozu. Starec je slab. On nam ne bode napoti. Malko ga butimo po stari tikvi in za nekaj časa bode omamljen. Od Botince naprej ni nobene vasi. Ob potu je grmovje. Oblečite dva krepka moža kakor španjolska vojaka — navlašč Luka Črnčiča, ker se on razume na takšno delo. Kadar pride voz, napadeta moža iz zasede in odvedeta dekile na vaš grad Molvico ali dalje črez mejo v vašo službo. Zagrebčani pa naj kričijo! Kaj hočejo? Španjolski beguni so ugrabili sirotico in Bog ve, kje je zdaj dekile! Ha, ha!“ nasmejaj se je brivec. „Velja!“ pritrdil je vaš oče; jaz se spustim naglo z drevesa, da vas poiščem. Ali veste zdaj, kaj nama je storiti?“ konča Jurko.

„Vem, vem,“ zaječi obupno Pavel. „Oče, oče, kaj si storil. kam goniš svojega sina? Tebi pa, dobri mladenič, bodi hvala, stokrat hvala! Pošten si in Bog te bode poplačal. Pojdiva takoj, da izpodrineva hudobneže in jim odvzameva plen!“

„Ne še,“ odgovori Jurko in si zakriva vrele solze. „Vi me ne poznate, čeprav sem vaš in Dorin suženj. Mirujte, pričakajva zoro. Ob zori najdeva tudi Miloša na svojem mestu.“

Pavel se pomiri. Slišane besede so mu omamile možgane. Začne premišljevati. Nehote pogleda na Jurka.

„Jurko!“ obrne se k njemu, „ti vendar nisi nem? Kako si začel govoriti? Na kakšen čudežen

način? Ti služiš meni in služiš Dori, ali čemu? Kdo si?“

Jurko povesi glavo na prsi in ne zine besede.

„Si li slišal, Jurko?“ vpraša zopet Pavel z milim glasom, položivši mu roko na ramo.

„Ne izprašujte me!“ odgovori Jurko slabovoljno.

„Govori! Zaklinjam te pri materinem grobu, govori!“

Mladenič molči. Nek nemir se ga polasti, prsi mu nemirno kipe, dva ali trikrat pogleda Pavla in videti je, kakor bi se ga bal. Nakrat pa dvigne glavo in reče: „Tvoj brat sem!“

Pavel poskoči. Nemo začne gledati mladeniča, ki je mirno sedel na kamenu.

„Ali si znorel?“ zavpije mladi Gregorijanec.

„Tvoj brat sem,“ ponovi Jurko mirno.

„Ti? — Na kakšen način?“

„Glej, tako je!“ Jurko potegne izpod srajce svetinjico, ki mu je visela okoli vratu, iz žepa pa dragocen prstan. „Poznaš li tale grb? Tvoj je. Na dan mojega poroda obesil mi ga je okoli vratu moj oče — tvoj oče. Gregorijanec sem po krvi, kakor ti — po mleku nisem. Tebe je rodila druga mati. Starejši sem od tebe — ali ne boj se za dedščino; tebe je rodila na svet zakonska žena, mene greh najinega očeta. Čudiš se, kaj ne? Poslušaj me! Izvedel bodeš, čemu je mutec izpregovoril, čemu čuva tebe in čuva Doro. Sedi k meni.“

• Nehote se usede Pavel na kamen.

„Povedati hočem vse,“ začne Jurko, „kar vem o sebi in kar sem o sebi slišal od drugih. Mati

moja je bila kmetskega rodu in se je imenovala Jela. Ako se gre iz Zagreba v Gračane, stoji pod bregom lesen mlin. Tukaj je živetarila revna starka s svojo hčerko Jelico. Te dve ženski niste imeli na vsem božjem svetu razun materinega brata, patra v samostanu, nikakega sorodnika. Živelii ste se od mlina, od mlina, od motike in od živali. Treba je bilo dajati gosposki, cerkvi, delati na gosposkem polju in za oproščenje greha v samostanskem vinogradu in kar je ostalo in se porabilo doma, bilo je komaj za glád. Kaj si hočeš? Slabe so ženske roke in ne veljajo za pol moške glave pri hiši. Slabo se jima je torej godilo, beda je bila pozimi, beda poleti. Moralo se je iti nađ Turka. Od vsake hiše moral je po en mođ v vojsko pod banovo krdelo, a kjer ni bilo mođa, moralo se je plačati in dati hrane. Stric pater dal je starki marsikakšen groš, ali bil je sam siromak in niso mu dovolili drugi patri, da bi nesel raznolikęga živeža iz samostana. Pravili so mi, da je bila moja mati zeló lepa, pa tudi pobožna in pametna. Znala je na pamet vse molitve za hišne potrebe, za vsaki petek in svetek. In delati je znala, kakor malokatera reduša.*) Vse to mi je povedal stric Hjerolim. Imela je mnogo snubcev, a ni hotela iti od matere, od mlina. Kamor bi bila šla, povsod bi ji bilo bolje. Ali kaj si hočeš! Tudi beda je srečna, ako ne pozna bolje sreče in tudi ženski v mlinu ste rekali: „Hvala Bogu, tudi pri naju je tako!“ Tedaj so medvedgrajski kmeti dobili novega gospodarja.

*) reduša = gospodinja (tista, ki gospodinji kot prva pri taki hiši, kjer je več žensk).

Gospodje Erdedi so prodali grajščino vašemu dedu Ambrožu. Ljudstvo se je veselilo, ker je mislilo, da bode bolje. Erdedi so praznili kmetom torbe do dna in sosed ni mogel pomagati sosedu včasih še s košjim jajcem ne. Ali prišlo ni bolje. Stari Ambrož je sedel vedno na gradu in če je bil stari še za silo, bila sta njegova sina prava vruga. Baltazar Gregorijanec ni bil pri pravi pameti. Kadar ga je popadla norost, šlo je vse okoli njega na kose. Mlajši Štefan, sicer trezen, je pa bahat in nasilen. „Oprostite, gospodič,“ opraviči se Jurko, „da govorim o vašem očetu tako malo spoštljivo, ali zdaj ponavljam to, kar mi je pripovedoval stric Hijeronim. Ko se je Štefan vrnil iz turške vojne — on je večkrat šel nad Turke — bilo je gorje za okolico. Oropaval je mnihe, iz zasede napadal meščane, mučil kmete in jim s silo onečaščal žene in hčere. Gregorijanci so priganjali kmete, da so jim morali zidati trdnjavi Koprivnico, Ivanič in še več drugih. Mnogo ljudi je pomrlo. Prišla je naposled še kuga. Ljudje so popadali kakor muhe, vsaka druga hiša je bila prazna. Kuga je pobrala tudi starko v mlinu. Mlada je ostala zdrava. Mnihi so rekli, da je le po božjem čudežu ostala pri življenju, a mlin je vendar okužen in treba ga bode zažgati in zažgali so ga. Zdaj se je Jeli godilo slabo. Kaj hoče? Naj gre služiti v samostan, želel je stric. Toda ne, Gregorijanci, vedno nasprotni mnihom, ne dovolje, ampak Jela mora iti služiti v grad. Šla sicer ni rada, a je morala, kmet mora. Ker je bila marljiva in spretna, godilo se ji je dobro. Nekega dne v jeseni — ravno na malo Gospojnico — šlo

je vse v cerkev. Doma sta ostala le stari vratar in moja mati, da čuvata dom. Tukaj se vrne Štefan iz Mokrica. Na prvi mah zapazi Jelo. Šla je nekoliko pogledat po vrtu. Štefan stopi za njo. Govoril ji je marsičesa na uho, da, ponudil ji je celó zlato vrstico. Ona ga ni poslušala, kratko ga je zavrnila. Njen ugovor ga razjezi, dogodi se in s silo prevari dekleta.“

Jurko nekoliko preneha, oči se mu svetijo v divjem plamenu, potem pa zopet nadaljuje:

„Da, s silo! Naj bi ga bila tožila? Ali komu? Mar li očetu, ker se je sin po pleminitaških nazorih le malo pošalil s kmetico? Bilo bi preveč smeha, preveč sramote za Jelo. Zgodilo se je, minilo, a ni ostalo brez posledic. Rodil sem se jaz revež — toda ne v gradu. Mladega ni bilo doma, stari pa je dekle iztiral iz grada, rekoč, da je nepošteno. Rodil sem se reven v pastirski kolibi, na trdi zemlji in za odejo sem imel slamo. — Štefan pride nekoč domu. Bil je še neoženjen. Kmalu izve, kaj se je zgodilo, da ima sina — sicer od kmetice, a vendar lastnega sina. Obiskal je naju. Imel me je na roki, poljuboval me je in v radosti mi je obesil ta zlati prstan okoli vratu. Dal je naju k neki stari ženici v gori na hrano. Človek bi mislil, da nama je hotel dobro, ali ni bilo tako. Kmalu se je oženil z gospo Marto iz Sosedgrada. Za njo se je potegoval tudi jeden izmed mladih Bakačev. Grozil je, da bode Štefanove grehe razodel očitno. Podkupaval je tudi mojo mater, naj me nese mladi gospej v grad. Mati moja pa ni hotela. Kmalu potem porodi gospa Marta sina Pavla — vas. Prvo-rojenec pri hiši — kakšno veselje! Kmetski rojenec

se ne šteje med ljudi. Zdaj je nagovarjal Štefan starko, naj naju odpodi od hiše kam daleč, ker sva preblizu. Kaj bode gospa Marta rekla, če izve celo zadevo! Starka pa noče. Bila je pobožna in vse je naznanila stricu Hijeronimu. Nekega dne napade četa oboroženih ljudi kočo in išče matere ter deteta, pa — kočja starkina je bila prazna. Usmilil se naju je stric. Majko nastani dalje za Granešinom na kapiteljski zemlji kot seljanko, a mene sprejmejo mnihi v samostan iz ljubezni do bližnjega, pa tudi iz maščevanja do Gregorijanca. Zadnji je dal preiskati vso goro, a zastonj. Patri so modri možje. Rastel sem in rastel. Matere nisem nikdar videl. Jaz si iz strahu pred Gregorijancem nisem upal iz samostana, ona pa iz istega vzroka ne blizu samostana. Ko sem bil star sedem let, pove mi stric, da mati boleha. Neke noči prebudi me stric nenadoma. Na konju udariva jo črez goro. Zelo sem se čudil. Hijeronim je nosil se sebo tkano mošnjico s posvečeno hostijo. Črez dve uri in pol dojdeva do male kočje, ki je stala v gori na strmi samoti. Stopiva v kočjo. Na postelji najdeva ženo, blede in upadlih lic, zaprtih oči in s sklenjenima rokama. Nisem je poznal. „Glej, to je tvoja mati!“ reče mi pater. Ne vem, kako mi je bilo pri srečanju; nekaj me je davilo pri grlu. Čutil sem, da mi je hudo. Toda nekaj me je vleklo k blede ženi. Vrgel sem se na posteljo in zaklical jokaje: „Mama, draga mama!“ Živo se še spominjam tega trenutka. Žena je odprla oči, pogladila mi s hladno roko čelo, pritisnila me na prsi; pritisnila me je tako močno, kakor bi me hotela zadaviti. Jela je močno

jokati in tolpe solze so mi celo zmočile srajco. In izpustila me je. Jela je težko sopsti, pomanjkovalo ji je sape. Nakrat namigne patru stricu. Ta poklekne, jame moliti z latinskimi besedami, potem pa poda materi hostijo. Pokleknil sem tudi jaz in molil. Čemu? Nisem takrat vedel. Mati se je sklonila, naslonila se ob laket in upirala glavo ob ramo. Prsti so ji nemirno gladili odejo, oči pa je imela uprte v mene. „Sinko!“ rekla je s slabim glasom, „sinko moj! Glej, materi je hudo, zelo hudo. Zapustila te bodem za dolgo — dolgo. Moli za mater vsaki dan po en očenaš, slišiš, vsaki dan. Ali še nekaj,“ pristavi natihoma in oči ji zažare v posebnem plamenu da me je obšel strah, „ljudje so hudobni, zelo hudobni! Ubiti te hočejo! Varuj se in ne govori. kdo si — ne govori.“ Potem je namignila stricu: „Stopi sem, dragi brat! Odpusti mi, kar sem grešila. Nisem iz svoje volje. Samo nečesa te prosim. Zapriseži mi, da hočeš biti temu detetu oče in mati! Zapriseži mi, da mu hočeš povedati ko bode dorastel, kdo je njegov oče; a naj ga ne napade, ampak varuje se ga naj. Zakolni se, da ga hočeš imeti kot mutca, da ga bodeš zadržaval, da ne bode govoril in izdal tajnosti; nem naj bode, dokler ne bode zanj skranje sile. Nem naj bode, ker se bo lažje izogibal preteče smrti. Zapriseži mi za to dete, kajti samo še ne ve, kaj govorim.“ — „Sestra!“ izpregovori pater. „Zapriseži mi!“ zahteva ona. „Dobro, zaprisežem ti!“ zapriseže pater in mi položi roko na glavo, „bodem ga učil, da bode znal molčati kakor grob!“ „Naj te blagoslovi Bog, sinko, in naj te blagoslovijo vsi svetniki božji!“

S tem blagoslovom poljubi me mati na čelo. Ustni ste ji bili mrzli kakor led. Nakrat pade nazaj in ni več govorila. Pater je jel moliti in jaz — jaz sem jokal. Mati je bila mrtva.“

Jurko nagne glavo, pokrije si lice z rokama, da bi ali v duši ponovil še enkrat ta žalostni prizor, ali pa da bi se ubranil solz.

„Jurko!“ tolaži ga Pavel z mehkim glasom.

„Vrnila sva se v samostan,“ pripoveduje mladencič dalje. „Od tega dne začelo se je zame novo življenje. V šumi so naju napadli hajduki (roparji), rekel je stric patrom in vsled hudega strahu sem izgubil jezik. Pred ljudmi nisem smel govoriti niti ene besede. Tako je zahteval moj stric, rekoč, da me bo sicer kdo ubil. Kakor grob so mi bila usta. Vse tuge sem zakopal v srcu; slišal sem, kako me je obožaval svet, slišal tudi, kako me je zasramoval včasih, pa bil sem nem in nem sem tudi ostal. Strah pred ljudmi in zaprisega sta mi trdno zatvorila usla. Vse sem slišal, vse sem videl, kar se je godilo okoli mene, toda vse, naj je bila radost, naj je bila žalost, vse sem moral zapreti v svoje srce — vse. Nisem se smel smejati, ako sem slišal kakšno milo pesem, nisem smel žalovati, ako sem občutil kakšno težko bol. Vse žive vzklike mlade duše moral sem zakopati v duši; življenje mi je bilo živa, tekoča voda — ali pod ledom. Razun mojega strica vedel je samo opat, kdo sem in katerega rodu sem. Drugi patri in ljudstvo me je smatralo za kakšen divji izrodek izmed navadnega ljudstva, kateri nosi svojo nadlogo vsled kakšnega velikega greha. Imenovalo

me je vse Jurka — nemega Jurka — da, celó norega Jurka. Stric me je oblačil v priprosta oblačila, da bi ne prišlo do sumničenja. Gregorijanec je mislil, da se njegov izrod potepa po svetu in niti v spanju ni sanjal, da živim blizu njega pod priprosto suknjo. Dela sem imel malo. Kitil sem svetnike s cvetjem, nosil bandero pri procesijah in enakih prilikah, gonil patru organistu meh in delal v vrtu. Učil sem se plesti bičje, klobuke iz slame in dolbsti korita; to sem prodaval ljudem. Ker me ni nihče poznal, ni bilo nevarno in hodil sem lahko po vaseh. Psi so se zaletavali v mene, ljudje so se norčevali iz mene, da sem božji strah, babe so govorile, da sem živa kuga, a deca me je ometavala z blatom. Oh, včasih mi je bilo hudo, da bi bil skoraj zdivjal, da bi bil zakričal kakor ranjena zverina, da bi bil glasno proklet ves svet in vse, kar je na svetu. Nisem storil tega, ker sem se spominjal materine volje. Ali neumen nisem ostal. V tihih nočeh, v mali sobici učil me je stric marsičesa koristnega. Naučil sem se pisati, čitati in moliti, naučil sem se poznati trave in zverine, kako se suče solnce, kako se gibljejo zvezde in drugo. Ponoči sem bil modrijan, podnevu neumnež. Mnogokrat sem se splazil v gozd, v goro, kjer ni slišati človeškega glasu. Tu mi je bilo dobro, po volji. Legel sem na zemljo in premišljeval sem, kakšni smo ljudje, kakšen je ves svet. Pa ko sem bil sam kakor kaplja na listu, a vendar nisem hotel zaničevati materine volje, začel sem oponašati slavčka, žabo, volka, kukavico in druge živali. In bilo mi je lažje. Ljudje so se mnogokrat čudili,

kako zavija volk poleti, kako se oglašča čuk podnevi. Pa to ni bil ne volk in ni bil čuk — to sem bil jaz. Umrje mi stric, pred njegovo smrtjo moral sem mu ponoviti strašno zakletev, on pa mi je dal zvitek papirja, na katerem je zapisano vse, kar se tiče moje osebe. Ko smo ga pokopali, pobegnil sem semkaj v goro in prečital sem listino, katero je bila napisala starčeva roka. Jokal sem se potem celo noč. Ostal sem še naprej v samostanu? Izgubil sem tamkaj jedino srce, ki mi je med zidovjem prijalo. Sam — sam sem stal na svetu. Spomnil sem se, da imam očeta, da imam brata. Priplazil sem se čestokrat do Medvedgrada, da bi videl svoje sorodnike. Gledal sem temnega očeta v srebru in zlatu, a tudi vaju sem gledal, gospodič, vaju brata, lepa in mila dečka. Ali se še spominjate, kako sta me nekoč dosegla v gozdni samoti — vi in vaša mati?“

„Spominjam se!“ potrdi Pavel.

„Mati,“ rekli ste, „glej siromaka, nem je; dajte mu novec!“ In gospa Marta mi je podala novec, ker je mislila, da sem berač. Jaz pa sem skočil v grmovje nor same radosti in sem začel ogledovati novec. Privezal sem si ga okoli vratu in nosim ga še vedno kot jedino vez, ki me veže z mojo rodbino, o kateri sem bil prej mislil, da nima srca. Od tega dne prikupili ste se mi v srce. Naj priznam, kako mi je srce poskakovalo veselja, ko sem vam prinesel prvič jagode, ko sem vam polovil veverico in vam iztesal leseno sabljo. Bil sem srečen, zeló srečen. Zdaj ste slišali, kako se je godilo revnemu Jurku. Tajnost je bila do zdaj. Do tega trenutka ni nihče

vedel o ti tajnosti kakor Bog in jaz. Ne smejte se mi! Morebiti se vam zdé zadnje besede neumne. Pa kaj hočete! Bog je dal tudi revežu oči, da vidi, dal mu je srce, da občuti. Bilo je pred štirimi leti. Bilo je ravno o Binkoštih. V samostanu se je obhajala velika slavnost, velika peta maša. Zbralo se je mnogo ljudi od vseh krajev in tudi iz Zagreba jih je bilo mnogo. Zopet sem patru organistu gonil meh. Nakrat zapazim mlado dekle, lepo in fino, ki je klečalo s sklenjenima rokama poleg starca. Skozi visoko okno je pošiljalo solnce svoje žarke in ti so kakor zlato trepetali okoli dovojkine glave. Zagledal sem se, pozabil sem celó na svoj meh in orglje so umolknile za kratek čas; organist me je nemilo pogledal. Vsa kri mi je vrela k srcu, vsa duša se mi je stresla. Toda kaj bodem govoril dalje? Ali veste, kaj se pravi, ako se dekle dopade mladeniču? Mislil sem, da mi hoče raznesti glavo. Šel sem za dekletom. V gozdu je odlomila vejico in jo zopet vrgla od sebe. A jaz sem jo pobral in jo poljubljal ter pritiskal k srcu. Dekle je bilo iz Zagreba. Prežal sem mnogo okoli njenega doma, prihajal sem tudi ponoči k njenemu vrtu in gledal proti oknu, iz katerega se je svetila svetilnica. Prebdeval sem po cele noči in čepel za plotom ter zrl proti njeni hiši. Pa li veste, kako je bilo dekletu ime? — Dora, Kru-pičeva Dora!“

„Dora!“ zakliče Pavel izven sebe.

„Da, ona. Vedel sem za vsak njen pot, za vsak giblje. Ona seveda ni slutila nič. Pa kako bi tudi? Mene — mene — reveža bi naj opazila!“ In začel

je Jurko plakati. „Prišel je tudi oni usodepolni dan na Kapiteljskem trgu. Saj se spominjate, hotel sem jo rešiti. Vi ste bili srečnejši, a mene so pogazili konji. Oh, da nisem našel takrat smrti! Ozdravel sem zopet vsled vaše skrbi. Rane so mi zacelile, srce ne bo nikdar. Izvedel sem tudi, da ste si vi, gospod Pavel, izvolili Doro. Hotel sem se usmrtiti. Ali pamet mi je pravila naposled drugače. Rekla je: naj se ljubita! Ta dva, ki sta ti najdražja na tem svetu, sta se našla in se ljubita. Trpi mirno, neumno srce, gledaj njuno srečo in bodi po njuni sreči tudi ti srečen. Pavel, brat, tukaj v nočni samoti, ko naju ne vidi nihče in tudi ne čuje nihče, tukaj se ti zaklinjam, da hočem paziti na vaju, da hočem biti srečen pod svojimi capami, ako le bodeš tudi ti srečen z Doro!“ Solze privró mladeniču v oči; smrtno blede je njegovo lice. Naposled se vrže na tla in joče, joče, kolikor more.

„Jurko, brat!“ zakliče ga Pavel in ga dvigne k sebi. „Vstani in izjoči se na mojih prsih. Hvala Bogu, našel sem prijatelja, našel sem brata!“

„In ti me imenuješ tako, me ne zaničuješ?“ vpraša Jurko bojazljivo.

„Zaničevati? Jaz tebe zaničevati? Z meno moraš v naše kroge!“

„Hvala ti,“ odgovori mladenič žalostno, „srečen sem, da sem našel človeka, kateremu lahko povem vse, kar čutim, ali tvoji krogi niso moji krogi. Moram hoditi svoja pota. Poslušaj me dalje. Izvedel sem peklenske zapletke proti tebi in dekletu. Pomoči bode treba, mislil sem si. Pohitel sem tebi nasproti

in že sem se bal, da ti je lepa izdajalka prevzela dušo. Čakal sem in čakal. Toda nakrat pridrviš iz grada. Mislil sem, da mi bodeš ušel. Spomnil sem se zakletve pri materi, da smem svoj glas rabiti le v skrajni sili. Spomnil sem se, da mi ni več živeti, ako se mi pogubi najdražje na svetu. Zbral sem ves svoj glás in po dolgih letih sem zopet zaklical s človeškim glasom: „Stoj! Dora propada!“

„Oj, hvala ti, plemenita duša, hvala!“ objame ga Pavel.

Drže se za roki, sedeta brata na kamen. Ne govorita nič.

Kmalu pa skoči Jurko na noge.

„Čuj!“ zakliče, „od Samobora se slišijo petelini. Čas je! Pojdiva — rešit Doro!“

X.

Mogla je biti najjaka ura predpoldne. Nebo je bilo sivo prepreženo, a nad grmovjem tik Save vlačila se je tuhtava lahka megla. Zrak je bil vlažen in precej hladen, bila je prava jesen. Pred kočjo pri brodu je sedel škrbati starček Miha in strgal s topim nožem luske z rib. Bil je v svoj posel tako zamišljen, da ni zapazil, kako je njegov mlajši prijatelj prebrodil k drugemu bregu. Nakrat ga vzdrami konjsko kopito. Dvigne glavo in začne nepremično zijati, drže v roki ribo in nož. Zelo se začudi. Proti kočji prijezdita dva oboroženca v črnem oprsniku. visokih rumenih črevljev, črnem plašču in z globoko

v lice potisnjeno čelado, da jima nisi mogel pogledati v lice; sosebnó čuden pa sta imela meč, ki jima je bil silno dolg. Oboroženca kreneta mimo kočé na cesto, ki drži proti Siseku. Mladi brodar Šimen vtakne veslo pod streho in hoče iti v kočó. Starec mu namigne z očesom, kakor bi ga hotel vprašati, kdo sta ta dva človeka.

„Hm,“ odgovori Šimen in strese rameni, „Bog ve, kakšna človeka sta. Bržčas kakšno španjolsko odposlanstvo; po dolgih mečih bi sodil tako. Voznino sta plačala pošteno.“

„Plačala!“ začudi se starec, „čudno, čudno! Voznino sta plačala. Kaj takega nikdar ne storijo ti španjolski razbojniki!“

„Hiti, Miha, hiti!“ opomni ga Šimen. „Strgaj! Ali, glej,“ udari se z roko ob čelo, „pusti ribe. Pojdi v Zaprudje. Tukaj imaš denar, vzami vrček in prinesi slivovke. Hladno je in zebe me do kosti. Kaj ne?“

„Hu! Da, da!“ strese se Miha misleč na zimo, a še bolj na žganje. Brž vzame denar, vzame vrček, vzame klobuk in jo mahne skozi gosto grmovje proti Zaprudju.

„No, hvala Bogu!“ zašepeče Šimen, ko opazi, da je starec izginil za grmovjem. „Neumneža sem se otresel kakor volk psa. Kaj bi tudi neumna glava pri takšnem poslu? Govori, žlobudra; ne zna vezati jezika, kadar mu uide. Dobro vem, da bode pil po poti toliko žganja, dokler ne bode obležal kakor ustreljen zajec. Ali Grega! Vedno ga še ni. Čudno!“ Šimen dvigne dlan nad oči in gleda na drugo pobrežje. Naposled sede na Mihovo mesto in začne

snažiti ribe, peva je skozi zobe: „Lepa ti je ptica kos!“

Iz daljave se oglasi: „Kvar, kvar!“, a za kratek čas zopet: „Kvar, kvar!“, toda veliko bližje.

Šimen dvigne pazljivo glavo.

„Kaj pomeni ta glas? Grega je rekel, da bode oponašal prepelico, a tamkaj čujem krokarja. Ta glas ni od Zagreba, od drugod je. Krokarji, ha, ha! Bržčas že slutijo, da bodo dobili mrhovine. Ha, ha!“

Vse potihne.

Zopet se oglasi glas, topot pa prepelica.

„Aha!“ poskoči Šimen, „to je moja prepelica. Čas je.“

Brž pohiti k bregu, odveže čoln in se popelje čez Savo. Kmalu se vrne in privede se sebo Grego Čokolina.

„No, ali sta moža že na svojem mestu?“ vpraša brivec.

„Da, na mestu sta.“

„In ni nikogar blizu?“

„Nikogar, ako ne računim nekaj krokarjev v grmovju.“

„Ti nam ne bodo delali nadlege. Kje pa je starec Miha?“

„Ne bodite si radi njega v skrbah, mojster Grega. Njemu sem pamet nekoliko podkuril in ga spravil v drugo vas. Slivovka mu je popotnica, poti so dolgi, jame globoke, a na pesku se baje mehko spava. Ha, ha! Miha bode lovil rake, naj vas radi njega ne boli glava.“

„Dobro, vse je prav! Pametna glava si, Šimen!“

„Mislim, da sem. Nisem vse svoje dosedanje življenje pekel suhe hruške ob tem brodu.“

„Vem, vem, Šimen!“ odgovori brivec zvito. „Tebi se godi, kakor meni. Vsaki božji dan moram striči človeške tikve, ali kaj si hočem? Molčati vedno, kakor pes, je vrag. Nihče te ne vpraša, imaš li soli v glavi, kakšnega rodu si in če imaš li kaj v mošnji. Slabo, slabo je danes pametni glavi. Če hočeš dobičkariti, moraš se prodati ali Bogu ali vragu. Ali kaj je potem?“

„Prav ste rekli!“ potrdi Šimen zlovoljno. „Dobro vem, kako je. To je stara pesem. Moji so me zavrgli, ker so rekli, da sem pustolovec, zapravljivec in razbojnik; zavrgli so me kakor prazno kost. Ako bi mi bil v prvih letih kdo rekel, da bode gospodič Šimen moral še kdaj vsakega bebca prevažati z brodom črez Savo, da bode moral prezimovati in se poleti senčiti pod borno slamnato streho, zahvalil bi se bil prav lepo svoji materi, da me je rodila na svet.“

„Pomiri se, Šimen!“ tolaži ga brivec, „ne more biti drugače. Ali si mar že pozabil vse. Ali ne veš več, kako so te hoteli obesiti, ker si na javni cesti oropal in ubil duhovnika? In ako bi te gospod Štefan ne bil s težkim zlatom odkupil iz temne ječe, zibal bi te bil ob zagrebškem potu jesenski veter.“

„Vem, vem!“ potrdi bodar, „toda Gregorijaneč že ve, čemu me je odkupil prav drago. Mene bi bili obesili, a s tem činom bi bili topli po sedlu in ne po mrhi. Ako bi bili začeli „ostro“ izpraševati Šimena, to se pravi, ako bi bili na meni začeli poskušati

razne priprave, kakor natezalnico, klešče in druga enaka izpraševalna sredstva, kdo ve, ako bi ne bil moral povedati, kdo je pravzaprav držal duhovniku zadnjo svečo. To je skrbelo Gregorijanca, to. Pa pustiva te bajke. Samo nečesa vas naj vprašam, ker že ravno molim roko v to igro: čemu bode Gregorijancu mlado dekle?“

„Čemu?“ nasmeji se brivec, „ali si bedast, Šimen? Deset let že služiš svojemu gospodarju in zdaj še vprašuješ, čemu mu bode mlado dekle! Čemu so pa sploh mlada dekleta?“

„Vendar ne bode —?“ začudi se Šimen.

„Ali čemu ne?“

„No, Bog mu daj zdravje! Resničen je izrek, da volk sicer menja dlako, ali naravo svojo ne. In seosebno takšen ženskolovec. Poznam ga in kako bi ga ne! Kolikrat sem šel ž njim na lov na to ali ono mlado dekle. Mnogokrat je bilo prišlo tudi do pretepa. Nekoč smo premetali celo goro, da bi našli mlado kmetico in njenega dečka — ali bilo nam je vohunenje zastonj. Pobegnili sta bila še pravočasno. Praznih rok smo morali domu. Bog ve, kako je bila cela zadeva.“

„Glej, glej! Ali je bil morda mlad Gregorijanec? Povej vendar!“ izprašuje radovedni brivec.

„Bst!“ zašepeče Šimen. „Že gredo! Glejte! Sem od Zagreba se vije po cesti prah. Voz je. Pravi ljudje so.“

„Resnično že gredo,“ privzdigne brivec glavo kakor lisica. „Zdaj le pozor! Povej mi hitro, kam se naj skrijem, da vidim vse, a mene nihče.“

„Pojdite v kočo. V kuhinji najdete lestvo na podstrešje. Pojdite na podstrešje. Od tam je linica na cesto in lahko gledate, kakor in kolikor vam je volja.“

„Dobro. Ti se pa obnašaj, kakor veš, da bode najbolje. Pokorno, ponižno, da nihče nič ne opazi.“

„Ne bodite si v skrbeh. Dobro vem, kako bode prav. Ni prvikrat,“ nasmeji se Šimen. „Zdaj le bežite, glejte, voz je že blizu.“

„Že grem!“ reče brivec in se poda v kočo, Šimen pa se vsede celo miren k bregu.

Istočasno se oglasi zopet: „Kvar, kvar!“ in nedaleč v grmovju tudi: „Kvar, kvar!“

„Za vraga! Kaj pomeni ta glas?“ strese se Šimen, „čemu ravno danes ti vražji krokarji krokočejo okoli hiše?“

Medtem se je približal bregu navaden kmetski voz, na katerem sta sedela starec in dekle.

„Hoj, brodar, hoj!“ zakliče stari Arbanas.

Šime vstane prav leno in se počasnih korakov poda na brod.

„Že pridem, že!“ oglasi se starcu.

Istočasno zašumi nekaj v grmovju in bilo je videti, da se nekaj premiče dalje in dalje. Mar li kakšna zver? Kdo ve?

Na vozu je sedela poleg starca Dora.

Glavo ji je ovijal pisan robec. Lica je bilo celo malo videti. Dekle je bilo blede kakor sneg. Okoli oči so se videli rudeči sledi prelitih solz, a lepe, sicer vedno bistre in žive oči, bile so danes motne, brez življenja in so srpo zrle pred se. Dekle je s

prekrižanima rokama v krilu sedelo mirno in tiho poleg starca, le kadar se je spomnilo na žalost, izvil se ji je globok vzdih iz prs in solze so ji zavrele v oči. Stari Arbanas je priganjal konja in vedno opazoval Doro. Jezil se je, da mora dekletu toliko trpeti. Smilila se mu je Dora. Voz se zapelja na brod. Dekle se prestraši in pograbi spremljevalca za roko.

„Dora, ne boj se! Nič se nama ne zgodi, nič! Strmo je sicer do broda, ali je že dobro. Hoj, konjiček, hoj! Dora?“ vpraša starec dekletu, ko je brod že vozil po Savi.

„Kaj je, boter?“ vpraša dekletu polglasno.

„Dora, čemu se jočeš? Oči imaš polne rose, kakor je zvečer polna trava.“

„Ne morem drugače, boter. Srce mi je tako.“

„No, no, srce, sirota — vem, da so te hudobni ljudje zadeli v srce. Ali jaz bi dal ne vem kaj, ako ni vse to laž. Kaj ne, da imam prav?“

„Bog je moja priča, da je res!“

„To sem si takoj mislil. Sama zavist! Ali kaj hočeš, ko je že tako? Na vsak način je bolje, ako greš z meno. Oče se jezi, silno se jezi!“

„Oh — še pogledati me ni hotel, ko sem odšla!“ zajoče se dekletu.

„Nič se ne joči! Vse se bode še izboljšalo, ako Bog da. Jaz mu hočem vse povedati, a meni mora vrjeti. Arbanas se še ni nikdar zlagal. Potem se bodeš zopet vrnila domu. Dotelej pa le lepo pri meni ostani. Saj hočeš, ne? Toda pure pasti? Ne, tega ti ne bode treba. To bi bilo lepo. Jedla jih bodeš, a pasla ne.“

Brod je dovozil medtem do brega. Starec brž požene konja na suho.

„Na, Dora, primi nekoliko vajeti, da plačam brodnino.“ Mladenka prime vajeti, starec pa izvleče mošnjo, da izplača brodarja, ki se je naslonil na voz.

„Šimen, kaj je novega?“ vpraša Arbanas brodarja.

„Mnogo hudega, in malo dobrega!“ cdgovori Šimen hladnokrvno in poškili na Doro.

„Daj Bog, da bode bolje! Letos ni prava letina, ni. Megla in dež slabo pridita. Ali je šel kdo pred nama čez Savo?“

„Da. Spominjam se. Nek pater je šel pobirat milodarov, potem sta šla še dva kranjca steklarja in nekaj vojakov. Drugega ni bilo nikogar. Kaj pa je v Zagrebu novega?“

„Meša se in vedno meša. Zdaj tako, zdaj zopet drugače. Čudni ljudje! Ne moreš storiti vsakemu prav. Tukaj je brodnina in z Bogom, Šimen!“ poslovi se starec in požene konja.

„Z Bogom! Srečen pot!“ želi mu brodar in gre v koč, v podstrešje k brivcu.

„Dobra sta, mojster Grega,“ meni brijaču, ki je pozorno gledal skozi lino.

„Dobro, dobro!“ oglasi se jezno Grega, „pusti me pri miru in naj se zgodi, kar se hoče.“

„Tudi dobro!“ reče Šimen, „pustil vas bodem pri miru.“ In brž odide v kuhinjo peči ribe.

Brivec je naslonil roki na kolena in tako sključen gledal pri linici ven. Tresel se je in oči ste se mu svetili in iskrili.

Voz se je polagoma premikal naprej po pesku. Arbanas ni naganjal konja, ker ni bila sila, konja bi ne bila stopila za korak hitreje in naj bi ju bil križal črez hrbet s polenom. Voz dospe na cesto. Pomikal se je tudi tukaj tako, kakor je mogoče na slabi cesti. Na desni in levi strani je bilo grmovje. Kakšnih petdeset korakov naprej se je razsprostil gozd. Voz pride do njega. Brivec začne nagljeje dihati.

„No, ali ne bode kmalu?“ zamrmra srdito.

Istočasno se zasliši žvižg. Konj začne poslušati in postoji. Starec zamahne z bičem. Ali kakor blisk iz vedrega neba skočita iz šume dva rudeča konjenika.

„Glej ju!“ poskoči brivec, „dobro je, naša sta. Dora, skupaj smo!“

Kakor veter se požene jeden izmed konjenikov proti konju in mu porine svoj meč med rebra. Konj pade. Dekle zakriči in se prime za voz, a starec se dvigne, da bi zamahnil s sekiro, katero je imel kot orožje na vozu. Ali že prihiti drugi konjenik, popade starca za vrat in ga z močno roko vrže na zemljo.

„Dekle popadi!“ zakliče prvi konjenik hrvatski, čeprav je nosil na sebi španjolsko obleko.

Drugi se stegne k deklici. Pa — že skoči v istem trenutku mlad junak na konju iz šume.

„Ti bodem že dal dekleta, ničvrednež!“ zakliče mladenič in zamahne z batom (kijem) lopovu nemilo po glavi, da se brezzavestno zvali s konja v prah. Istočasno pa priskoči prvi jezdec in nastavi mladeniču meč na prsi. Mladenič je izgubljen, kajti ne

more se s kratkim batom pomagati proti dolgemu meču.

„Daj ga!“ zaupije jezno Grega iz svojega skri-vališča.

Pa že plane nekdo iz gozda, puška počí in podere konjeniku konja.

„Strela božja!“ zaškrtne brivec. „Šime, Šime, hudo je! Vrag nam je prinesel mladega Pavla pred noge. Vse je izgubljeno!“

„A — res?“ začudi se Šimen hladnokrvno in obrača svoje ribe.

Iz grma se prikaže Miloš.

Brivec obledi in se začne tresti kakor šiba na vodi.

„Miloš,“ zakliče mu Pavel, „poglej, kdo sta ta dva razbojnika!“

Mirno pristopi Miloš in odpre s puškinim kopitom železni šlem prvopadlemu konjeniku.

„Pri svetem Nikoli! To je, gospod, Luka Črnčič, sluga vašega gospoda očeta. Glej, ničvrednež! Spreoblekel se je v španjolsko opravo in železno čeljado, da more ložje ropati po okolici. Toda bode mu jelo presedati. Vaš bat ga je poljubil tako nemilo, da mu bode po pameti brenčalo do temnega groba. A kdo si ti, hudobnež?“ obrne se Miloš Radak k drugemu jezdecu, ki se je zvijsal pod ranjenim konjem. „Dvigni šlem, da vidim tvoj hudobni obraz!“

Trese dvigne nesrečnež železno krinko in gleda Miloša z obrazom, kakor bi mu ga lomil krč.

„Ivo Pervan!“ nasmeji se Radak, „ti si, sirotež? Nesrečo si imel na svetek in petek. Rodil si se

sicer v nedeljo. No, plačo bodeš vendar dobil, če prav ni danes sobota!“

„Gospod, oprosti,“ izgovarja se nesrečnež. „kaj morem jaz — jaz sem revež — moral se m ubogati — moral!“

Pavel je pristopil k vozu. Dora je vsled prestanega strahu ležala bleda in brez zavesti na vozu. Bila je kakor mrtva. Mladenič se skloni nad njo in ji gleda v lepo lice. „Angelj sladki,“ zašepeče z žalostnim licem, „koliko nezgode se je navalilo na te! Zloba in neumnost zarotili ste se proti tebi, da bi postala plen grešne volje. Ali čemu? Radi mene, radi moje ljubezni. Pa hvala Bogu, zopet sem te rešil iz nesreče, sirota moja, v katero te je vrgla hudobija obrekljivih ljudi. Oprosti, draga, oprosti, ker trpiš radi mene; maščevati se hočem radi tebe, pri moji veri — hočem se!“

Dokler je mladenič gledal Doro, moral je brivec pod ribičevo streho prestati peklenske muke. Vse njegovo snovanje in kovanje — vse je bilo uničeno. Dora je bila rešena, ona, o kateri je že mislil, da bode njegova, vsaj pol njegova. Možgani so se mu jeli vrteti, zakričal bi rad same jeze, hotel bi zadaviti Pavla, a vsled strahu ni smel.

Za savskim bregom od Grguričevega broda začuje se konjski topot. Brivec pogleda proti tisti strani. Vsled grmovja in šume ne more nič videti. Za grmovjem je jezdila desetica cesarskih vojakov. Pred njo je korakal Jurko, ves izmučen vsled dolgega in naglega hoda. Bil je v Zagrebu, kamor je nesel pismo svojega brata Pavla, ki je prosil pomoči pri kapitanu

Blažu Pernhartu. Pri Grguričevem brodu je prevedel Jurko oklopnike čez Savo. Prišedši do kraljevega broda namigne vojakom, naj gredo po poti dalje, sam pa izgine v grmovju. Groze zatrepeče brivcu srce, ko vidi svetle cesarske oklopnike jezdit po cesti. Pavel privzdigne glavo, vzame plašč z rame in ga pokrije na brezvestno siroto.

Pred njim se ustavi vodja oklopnikov, brkasti možak.

„Vaše gospodstvo“, začne govoriti, „kakor se mi dozdeva, vi ste gospod Pavel Gregorijanec, poročnik hrvatske narodne vojske!“

„Sem!“ odgovori Pavel kratko.

„Poslal me je vaši milosti gospod Blaž Pernhart, kapitan njegove cesarske svetlosti — z deset možmi. Desetnik Jurij Mencinger sem in pričakujem vaših zapovedi.“

„Nekoliko pozno pridete, ali dobro je, da pridete“, reče Pavel. „Desetnik! Jaz Pavel Gregorijanec, poročnik narodne vojske, zasačil sem ta dva hudobneža, kako sta z oboroženo roko in na prav roparski način na javni cesti napadla tega starca in to deklico, da jima prizadeneta hudo na duši in na telesu. Teh tolovajev je mogoče še več v gozdu; vi jih polovite po možnosti, a to dvojico, ki je očitno oskrunila deželske postave in kršila krščanski mir, oddajem vam, da storite, kakor je prav.“

„Razumem vaše gospodstvo“, odgovori desetnik in se obrne k svojim ljudem. „Pet mož pogleda naj po gozdu, pet mož pa s konjev!“ Pri zadnjih besedah pokaže s prstom na Črnčiča in Pervana.

Brivec obledi kakor zid, zdaj zatisne oči, zdaj jih zopet široko odpre, da bi videl, kaj se bode zgodilo še dalje.

„Miloš!“ obrne se tudi Pavel k svojemu spremljevalcu, „odreši mrtvega konja, a z drugim odvedi dekle v Zagreb k zlatarju Krupiču. Starček, tudi vi sedite na voz“, reče Arbanasu, „in se vrnite v mesto; povejte Krupiču, kaj ste videli. Jaz pridem za vama.“

„Vrnem se!“ odgovori prestrašeni starec, „danes ne bi šel domu ne za celo zidano hišo. Ta tolovaja, Bog jima odpusti grehe! No, stari Krupič bode gledal — ali sam si je kriv — sam“.

Pet oklopnikov stopi s konjev. Brž povežejo napadalca in ju zavlečejo dalje v gozd. Miloš, starec in dekle podajo se z vozom proti Kraljevemu brodu. Za njimi jezdi Pavel.

„Hoho!“ poroga se Šimen svojemu gostu na podstrešju, „ali slišite, mojster Grega, ni šlo dobro radi mladenke, ker so povrh še padale batine. Hvala Bogu, da ni mene v ti kaši! Ivo in Luka z Bogom! Nesrečneža! Bog se jima naj usmili čez dušo! Tudi ti železni vragovi bi znali priti semkaj. Ako vas najdejo, gospod Grega, ne bi vas hotel vprašati, po kateri ceni kupujete lan in konopljo. Ni prijetna ta reč. Da, da, saj sem že sam izkusil ta strah — takrat radi duhovnika. Žal bi mi bilo za vas! Tudi ni šala, če mora sicer živ in zdrav človek na huj! v nebeški raj.“

„Molči, kača!“ zaškrtno Grega divje z zobmi, ali kmalu začne prositi: „Šimen, Šimen, ako veruješ v Boga, skrij me, da me ti razbojniki tukaj —“

„No, no — saj sem kristjan, kadar je sila. Pojdite v dimnik. kjer se suše ribe. Splazite se vanj in niti sam vražji sin vas ne more izvohati. Malo bode smradu, malo dima, ali kaj — kadar se gre za glavo!“

Naglo se splazi brivec v dimnik. Dim mu udari v oči in v nos. Mora kihniti.

„Bog pomagaj, mojster Grega!“ zakliče mu Šimen hudomušno. „Ali ste dobili nahod? Seveda, jesen je. Zdaj grem, ker se že bližajo vragovi in jih bode treba prepeljati.“

„Hoj, brodar, hoj lena kuga!“ zagrmí zunaj Milošev glas.

Brivca zazebe v srce.

„Že grem, junak!“ pohiti Šimen iz koče. „Pa kaj vidim? Boter Arbanas vračate se nazaj in dekle tudi? Čemu? So li slabi poti?“

„Nadležnosti“, odgovori starec in stopa na brod, „lopovi, antikristi so mi zabodli konja, mene vrgli v prah in mi hoteli odvzeti dekleta.“

„A, a!“ začudi se Šimen in ziblje z glavo. „glej jih, grešnike. Ljudje so zdaj hudobni, da nas Bog varuj hudega. Ali kako je bilo potem?“

„Pošteno smo jih, prav pošteno!“ nasmeji se starec in bil bi še dalje brbral, ako bi ne bil prišel na brod Pavel. Šimen se sključi in upre v veslo in družba je kmalu na drugi strani.

Čokolin se je bil že oddahnil; vedel je, da je Miloš odšel. Brž izlazi iz dimnika in si otrese saje.

„A kdo, kdo je moja vražje fino nit prerezal? Kdo je izdal tajnost? Oh, ko bi ga dobil!“ zakolne

se brivec in stisne pesti. „Svoje nohte bi mu zakopal v vrat!“

Zdaj se sliši klopotanje. Brivec se strese in po-
hiti k linici. Mimo kočē vidi vojake odjahati z veliko
naglico, da se je dvigal prah ze njimi.

„Hvala Bogu!“ vzdihne Čokolin, „zdaj sem varen.“
Brez skrbi stopi stari grešnik z podstrešja. Pride tudi
Šimen.

„Glej, glej! Črni ste, mojster Grega, kako bi se
bili poljubovali z Antikristom. Bilo vam je gotovo
tesno. Čemu se li Pavel umešava v te posle?“

„Neumnež!“ odreže se brivec kratko, „zagledal
se je v dekle.“

„A tako? Torej oče in sin? No — na zdravje!“

„Čas je, da odidem,“ meni brivec slabovoljno.
„Vrniti se moram praznorok. Lepega me pričakuje
pri gospodu Štefanu! Danes smo zapadli, ali prišlo
še bode drugače. Ti pa molči radi mene. Z Bogom!“

„Kakor mravlja bodem molčal; z Bogom!“ od-
zdravi brodar, „ali pa nočete črez brod?“

„Nočem; pusti me pri miru!“

Čokolin se oddalji od kočē; kmalu postoji.
Nekaj je razmišljeval. Naposled pa krene lahkih
korakov in s povešeno glavo po sisački cesti. Kmalu
pride do mrtvega konja.

„Tu je bilo.“ zamrmra, „tu so mi jo ugrabili
iz mreže. Oho, tu še leži Črnčičeva čelada.“ Brivec
vzdigne španjolsko čelado. „Strela božja!“ zakolne
jezno in trešči čelado ob tla. Nazaj hoče k brodu.
Nekaj mu ne pusti nazaj. Vrne se nazaj v šumo
in gleda plaho in izvedljivo okoli sebe. Vidi konja,

ki se je pasel. Bil je Pervanov konj. A dalje, glej — Čokolin se začne tresti — dalje v gozdu visita na drevesu dva rudeča oboroženca. Brivec dene dlan nad oči. Vse je mirno in tiho. Nakrat zaori krohoten smeh. Brivcu se začne koža ježiti. Pod drevesom, pod obešenima je ležal celo omamljen po žgani kapljici starec Miha in govoril kakor iz sna.

Čokolin začne bežati. Kapa mu pade z glave in ledeni znoj ga oblije. Vedno globokejša in globokejša pride v gozd. Ali kakor bi ga peklenski duhovi podili, glasila se je za njim enolična krokarjeva pesem: „Kvar, kvar!“ Sape mu jame pomanjkovati, tako beži. Z glavo buti ob drevo, kri mu priteče po čelu, ali on nič ne mara. Beži in beži, ker krokoče za njim krokar svoj: „Kvar, kvar!“ Naposled pride do vrbja. Hvala Bogu, Sava je blizu. Še deset korakov in videti je voda. Glej vodo! Ali kje je brod? Daleč gori se vidi ob bregu ribičeva koliba. Kam zdaj? Oh, za vodo.

„Na vislice, Grega, na vislice!“ zagrmí mu nakrat za grmom iz grmovja nepoznan glas. Kri udari brivcu v glavo, razprostre roki in ves omamljen — vrže se v Savo.

Iz grmovja se prikaže človek — Jurko.

„Plavaj, plavaj, brivče,“ nasmeji se mladenič, „srečen pot!“

XI.

Za nakovalom je v svoji prodajalni sedel mojster Krupič. Koval je in koval s svojim kladivom veliko bolj živo, kakor navadno; bilo je videti, kakor bi

koval cesarsko krono. A zastonj, posel mu ni šel dovoljno izpod rok. Večkrat je prenehal, vzdihnil, zamislil se nekoliko in zopet koval naprej. Nekaj ga je grizlo pri srcu. In kako tudi ne? Druge dni se je slišalo veselo Dorino grlo po hiši; danes pa? — Vse je pusto, vse prazno in tiho, kakor bi imeli mrliča pri hiši. Solze privro starcu v oči. Izpusti kladivo in se zamisli. Bog ve, o čem misli? Ali prazno vprašanje — o čem misli? O hčerki, o jedinki. Lahko, prav lahko se mu potoči solza po licu navzdol na belo brado. Mislil je starec in mislil, naposled pa je v mislih pogledal nazaj v mlado dobo, kako se je zaljubil v svojo poznejšo ženo, kako jo ljubil kot ženo in kako mu je rodila hčerko na svet. In kako je ljubil, pestoval dekletce, kako mu stregel. Bilo je lepo takrat. Poznej pa, ko je jelo hoditi in jelo pomalem govoriti, kakšno veselje sta občutila oče in mati! Spomnil se je tudi, kako je začela žena bolehati, kako ga je takrat bolelo srce in kako je naposled umrla. Žalost je bila velika. Toda zapustila mu je drag spomin — hčerko jedinko. Rastla je na umu in na telesu liki pisani cvetki. Ljudje so se čudili, on pa je bil ponosen na njo. Mučil se je vse življenje, pa za koga? Le za Doro, za njeno doto, ako bi ji Bog dal vrednega moža. A danes? Oh danes! Vse je prišlo drugače, vse izginilo liki snegu na solncu.

Starec dvigne glavo in si obriše z rokavom solze.

„Kaj zdaj?“ zamrmra, „grešila je, osramotila je pred Bogom mene, mojo hišo in moje ime! Ničvrednica! Ljudje so jeli takoj sumiti, da nimam po-

štenih misli, jaz — Krupič! Uh, naj bi vrag — odpusti, o Bog, greh! A kje, imajo pamet? Očitali so mi, da rujem in kujem tajne spletke proti mestu, jaz? — Ali ni moje delovanje čisto kot beli dan in ni moja duša čista kakor steklo? Naj pride kdo in naj dokaže, da je Krupič izdajalec — goljuf! Grešniki smo vsi od kralja do berača — ali jaz izdajalec! Rajši si dam odsekati desno roko. Ali pa je tudi vse resnica, ali je? Ona je bila do zdaj čista kot rosa, pobožna kot angelj in naposled je prevarala svojega očeta! Ne, ne, lažejo! Poznam jih v sree, poznam te kače. Lažejo. In priče, te priče! Ta brivec, ta brivec! Ali nisem rekel, da bo on za mojo hišo nesreča? Saj je vse sovražstvo od njega, ker sem ga odbil kot zeta. Čemu se ni dekle izgovarjalo? A Magda, ta je stara licemerka. Joj, joj, Peter, stara glava, pojdi v grob! Bolje bo zate, da ne bodeš videl in slišal sramote.“

Tako premišljaje sedel je Krupič na stolu in ni opazil, da je stopil v hišo njegov prijatelj Blaž Štakor. Lahno mu položi roko na ramo.

„Brat Peter!“

„Ah, glej ga, ti si, Blaž?“ začudi se starec in krene glavo.

„Zamišljen si, žalosten! kaj ti je nepovoljno?“

„Ali me še vprašaš?“

„Da, vprašam te.“

„Glej, oče sem brez otroka! Žalost me tare in sramoto imam pred vsem svetom, da, z lastnimi očmi jo vidim.“

„Z lastnimi očmi? Moj Bog! Slep si, čeprav imaš zdrave oči.“

„Ne tolaži me. Tolažba je slab lek ranjenemu srcu. Tako je, kaznovala me je božja roka, hudo kaznovala.“

„Ni res, brat Peter!“ odgovori odločno Blaž in sede k Petru, „ni res, govoriš o roki božji, a tukaj je le obrekovanje sveta, ne sodi zveri po dlaki. Glej, Peter, tebi je zavrela kri in oči imaš motne. Obriši si jih nekoliko. Ni mi za tolažbo; meni je le za resnico. Poglej dobro.“

„Videl sem vse.“

„Ah, kaj! Nič nisi videl. Kaj si videl? Da druhal laja po ulicah. In kdo? Pijana Šafranička, ta ljudska trobenta, kramar Andrej in brezverec Grega. Ti so tvoje priče? Ni bilo prav, da si prenašlo planil pokonci, da nisi sodil hladnokrvno. Moral bi bil poslušati, izpraševati in potem še le soditi. Ali tako pognati dekleta — jedinko! Tako ne stori kristjan, ne stori pri moji veri!“

„Govoriš mi zastonj! Premehek si.“

„Mehek — jaz? ključavničar, železo — in mehek! Pojdi, pojdi! Ne norčuj se! Le vprašaj moje učence, ali je moja roka mehka. Ali jaz ljubim pravico. Hladen sem, nisem plamen. Gledal sem —“

„No, in kaj si videl?“

„Dosti, hvala Bogu! Zlatar si, pa kakšen. Če ti prinese cigan rumen gumb in reče: „Na, gospodar, vzemi cekin!“ ali bodeš ti rekel: „Da, cekin je, cigan!“

„Ne bodem!“

„Kaj pa bodeš?“

„Skušal bodem v ognju, ali je zlato“

„Aha, vidiš, modri človek! Ljudje so na svetu tako, kakor dobri in slabi novci. Skušati jih mora, da, skušati. V ognju se skuša zlato.“

„In kaj mi hočeš povedati s temi besedami?“

„Hočem ti povedati, da doženeš, ali je vse pravcata resnica, kar govore ljudje. Ko sem slišal, kaj govori svet o Dori, vprašal sem, kdo jo dolži in toži. Čokolin! Za vraga! rekel sem takoj, ali ni to vražja kuhinja? Ve se, da si mu odbil Dorino roko.“

„Resnica je.“

„Aha, vidiš! Tukaj tiči zajec. Dolgo že opazujem brivca in zdi se mi sumljiv. Katerega rodu, odkod je, sam vrag naj ve! Znano pa je, da je hudoben in opravljen. Kjer le more komu pred ljudmi prišiti krpo, prišije jo. Danes ve to, jutri ono, pa dela, kopa in ruje, kakor dela pravi vrag.“

„Rekel je, da lahko priseže, kako je videl na svoje oči — ne smem povedati!“

„Čokolin in prisega! Misliš, da veruje ta človek v Boga? Prisega! kihne, pokašlja in priseže — to mu je vsejedno. Pa kaj je videl, kaj? Da je bil mladi Gregorijanec pri Dori? Ali ji ni bil rešil življenje?“

„Pa bil je brez očeta!“

„Tebe res ni bilo zraven, ali bila je stara Magda.“

„Stara Magda —“

„Ne zaničuj je, poznam jo. Ona je poštena in pobožna in ne bode pred očmi hotela trpeti greha. In da gospodič ljubi dekle?“

„Ljubi — da, in ni to nič? Ali morda ljubijo plemiči mesta dekleta radi zakona?“

„Le čakaj! Res je, da plemiče in meščane prav redko veže štola. Srce, brat, srce začne goreti in gasi, če moreš. Nesreča je, zares — a sramota ni!“

„Kdo ti je rekel, da je mladi Gregorijanec bolji od svojega očeta?“

„Jaz rečem. Poznam očeta in sina. Oba sta si kakor ogenj in voda. Sin se je rodil po materi in mati je dobra gospa. Pavel bi si ne hotel onečastiti imena. Verjami mi, Peter! No, in si izprašal starko?“

„Nisem!“

„Izprašaj jo. Ona ne laže. Hočem jo poklicati. V svoji sobici sedi kakor kamen. Gre ji na bolje in rane že celijo.“

„Pokliči jo, ali kaj pomaga!“

Blaž stopi k durim in pokliče starko.

„Kdo me kliče?“ ogласi se starka in pomoli iz svoje sobice močno obvezano glavo.

„Pridite, Magda, gospodar bi rad z vami govoril!“ reče Blaž.

„Pridem, pridem!“ približa se starka počasno v prodajalno. „Kaj je?“

„Magda,“ začne Krupič, „stara si, ob grobu že stojiš, torej mi povej resnico!“

„Bog dobro ve, da govorim vedno le resnico,“ zavrne Magda, „le vprašajte.“

„Magda, ali je bil kdaj mladi Gregorijanec tukaj, a mene ni bilo?“

„Da, bil je.“

„Večkrat?“

„Dvakrat.“

„Kdaj?“

„Prvič je bil tukaj, ko se je vrnil iz vojske. Čakal vas je, vprašal je tudi po Dorinem zdravju in pripovedoval je o bitki pri Hrastovici.“

„In drugič?“

„Drugič je bil zvečer, ko ste bili pri posvetovanju radi dogovora proti staremu Gregorijancu.“

„A si bila ti navzoča?“

„Da, bila sem.“

„Ali je kaj govoril?“

„Da, govoril je, da mu je srčno mila in draga. Ona mu je povedala ravno isto.“

„In dalje?“

„Kaj dalje? Ne razumem vas, boter,“ odgovori starka.

„Ali me ne razumeš? Govori in ne muči me! Saj si tudi imela moža!“ sili v njo že nekoliko razjarjeni Krupič.

„Peter! Naj ne sliši Bog vašega greha! Kaj naj pomeni vaš sum? Ali vas ni sram govoriti kaj takšnega? Da bi bila Dora s Pavlom grešila, a jaz bi naj bila pomagala! Kje imate srce, kje dušo, boter? Dora, ta bela rožica, ta golobica, ki ima srce, da bi se ž njim dičili še celo angeljci božji, kateri nima Zagreb para, ki je krotka in čista in kateri sem jaz botra! In jaz, njena botra, njena druga mati, jaz bi jo naj bila napeljevala k grehu! Ali mislite vi, botrin Peter, da bi mogla stara Magda, ki mora za svojo botrinko zagovarjati se pred Bogom, ki ji ne preostaje drugega, kakor stopiti v grob, da bi

mogla Magda na svoje stare dni zakon božji in božje zapovedi metati pod noge in zastrupiti mlado srce? Lepo so vas te vaše priče nakrmile! Pa ne samo priče! Sam peklenski duh — ne bodi mi šteto v greh — zašepetal vam je v sanjah to peklensko bajko v uho, a vi verujete prazni besedi. Oj botrin Peter, naj vam ne teži duše, pa storili ste hudo in napačno! Doro ste kakor veliko grešnico nagnali od doma, a meni starki zabodli ste zastrupljen nož v srce. Mislite li, da je to šala?" Magda se začne jokati. „To bode moja smrt. Lepo je, lepo! To imam v zahvalo, da sem pazila na dekle kakor na svoje oko! In čemu? Ker se ljubita dva. Kaj hočete? Mlada sta. Srce jima je ušlo in oči so ju izdale. Ali, dragi botrin, ljubezen ne vpraša, čegav si, kakšnega rodu, kakšne krvi si. Bog je dal tako, ostalo bode tako. Naj mi pride kdo, ki mi dokaže, da je vsled te ljubezni ostal na Dorini duši madež, velik kakor makovo zrno; povem mu v lice, da laže, da je hujši od Turka. Bog je moja priča. Botrin Peter, Dora je odšla. Mislila sem, da mi bode ona zatisnila oči pod to streho, pod katero sem preživela toliko veselja in žalosti. Bog ni hotel tako; pokoriti se je treba. Moji sklepi so gotovi, botrin Peter. Danes še pripustite, da spim pod vašo streho. Jutri odidem. Pobrala sem že siromašno svojino in jutri se umaknem. Vam daj Bog mnogo sreče in zdravja!“ Solze niso dale Magdi govoriti dalje; obrne se torej, da odide v svojo čum nato.

„Vidiš, Peter,“ pripomni Blaž polglasno, „človek se ne sme zanašati samo na uho, ampak tudi na

pamet. Le reci zdaj starki kaj, ona ti je govorila resnico!“

„Magda!“ izpregovori starec Peter nekoliko omehčan.

„Kaj je?“ obrne se Magda.

Istočasno se začuje zunaj ropot voza. Blaž hiti k durim.

„Kaj pomeni to?“ zakliče ključavničar.

Vsi se vzdramijo.

In že vstopi v prodajalnico mlad junak — Pavel Gregorijanec, za njim nese velikan Miloš brezzavestno Doro, a zadnji prikoraca starec Arbanas.

Krupič se čudi, Magda pa se silno trese.

„Gospod Gregorijanec — Dora — za rane božje, kaj pomeni to?“ zakliče Krupič v strahu in začudenju.

„Ha ha ha!“ nasmeji se starka in pade po Dori: „Dora, moja Dora! Tu si, tu si zopet. Ne bodeš šla več od doma, ne bodeš in tudi jaz nočem iti, botrin Peter, tudi jaz nočem! Naj mi še kdo pride! S kuhljo mu hočem pokazati pot. Hvala svetim nebesom, zdaj je vse dobro. Dora, moja Dora! Ali kaj ji je? Moj Bog, bleda, bolana! Nesite jo sem, sem na stol, dobri človek!“ in brž pograbi Miloša za rokav ter ga vleče k stolu. Velikan posadi blede revo na stol.

„Kaj pomeni vse to?“ vpraša Peter ves zmeden.

„Kaj pomeni, kaj?“ izbrbrbra stari Arbanas, „jeden vrag ali trije! Lepa je kaša! Hvala lepa, boter Peter, za to grčo na moji glavi! Vi ste krivi, vi! Nočem imeti vaše Dore, nočem; sami jo čuvajte! Duša mi

je že čepela na jeziku in njo so bili že skoraj odvedli. Lepa je takšna sala, bodi Bogu potoženo!“

„Počakajte, boter Arbanas,“ izpregovori mladi Gregorijanec in stopi za korak naprej, „da izgovorim tudi jaz nekoliko besed. Gospodar Peter, že drugič vam prinesem hčerko v hišo. Ze drugič sem jo rešil. Tokrat bi ji bili hudobneži skoraj poškodovali dušo in telo, skoraj je bila že izgubljena. Na javni cesti so jo hoteli odvesti.“

„Kdo pa?“ vpraša Krupič.

„Ljudje mojega očeta, a za mojega očeta,“ zašepeče Gregorijanec Krupiču polglasno.

„Rešili smo jo iz nastavljene mreže, jaz in moji prijatelji, a napadalca sta plačala greh s svojo glavo,“ nadaljuje Pavel glasno. „Pa govorimo natančneje; vse vem. Vem tudi, čemu ste pognali svojo jedinko iz hiše. Radi mene. Grešili ste. Hudobni ljudje so vas zaslepili in vas spravili na krivo pot. Resnica je, da ljubim vašo hčerko in čemu bi tajil? Nisem se prikradel v vašo hišo skrivaj kakor tat. Čuden slučaj me je spravił takrat na Kapiteljskem trgu z Doro v dotiko. Nehote sem jo moral objeti, da jo rešim in ljubav mi je prišla v srce. Ljubim jo, da, ali tako, kakor ljubi moje oko zlato zvezdo na nebu. Vojak sem in plemič, pošten človek sem, torej —“ pri zadnji besedi položi mladenič roko na Dorino glavo, „zaklinjam se pri mili njeni glavi in pri sveti Trojici, da nisem delal nečasti vašemu imenu. Bog mi je priča, da je to dekle pošteno kakor božje solnce in vsakogar bodem pozval na račun, kdor le bode

že s samim posmehom sumničil o tem, kar sem rekel. S to svojo sabljo bodem posekal vsakega, naj li je plemič ali meščan, kateri si bode s svojim zlobnim jezikom upal obrekovati to dekle. Proti redu pregrešil sem se le jaz, ker sem prišel v vašo hišo, ko vas ni bilo doma. Odpustite mi nadležnosti in tugo, ktere sem vam prizadjal. Srce me je zapeljalo. Razjezil sem vas bržčas s svojim prihodom, ker vas je moj oče razjezil s svojo pravdo. No — očetovo početje je njegov račun, a moj je drugačen. Oprostite, nočem več tajnosti. Dovolite, da smem kdaj pogledati to mило lice, ali ne skrivaj, ampak ob vaši navzočnosti, da ne bode govoričenja. Dovolite mi to in kadar postanem sam svoj gospodar, bode mi Bog priča, da kot mladenič in kot mož ne zahtevam večje sreče od Dore, in naj mi jo zabranjuje in se nad me dviguje ves svet.“

Zacuden je zlatar poslušal mladega velikaša.

„Gospodič,“ reče naposled, „jaz vam ne morem na vse odgovoriti v eni sapi. Vidim, da imate poštenje in spoštujem to poštenje. Rešili ste mi dvakrat hčerko, rešili ste tudi mene iz bloduje, v katero so me bili pahnili hudobni jeziki in hudobni ljudje. Žal mi je iz srca in obžaljujem tudi Doro. Hvala vam, gospodič, ker vam dolgujem dvoje življenj in svoje poštenje. Moja siromašna streha bodi vam kakor vaša. Prihajajte po svoji volji, ogledujte si Doro, toda — o moji navzočnosti; kajti kakor vi plemenitaši čuvate svoj rod kakor redek cvet, tako tudi mi meščani ne privolimo, da bi se nam v zdravo in čvrsto steblo zaril črv.“

Dokler je zlatar govoril, odpre dekile oči in si kakor v sanjah potegne z roko črez čelo. Ko vidi, da je zopet doma in sliši očetove dobrovoljne besede, dvigne se, skoči s stola in pade pred očeta.

„Moj oče, moj oče! Oh, zopet sem tvoja hčerka, zopet maraš za Doro! Pridna, dobra in krotka hočem biti. Stisni me na svoje srce, ker pri tebi mi je dobro in —“ sramežljivo pogleda na Pavla in na licu se ji prikaže rudečica, kakor bi hotelo srce pokazati, da razun očetovega imena še neko drugo sladko ime počiva v njem.

Strastno objame oče hčerko in pritisne na prsi njeno lepo glavico, a na lepe lase padajo vroče njegove solze.

„Ne smeš več od mene, dete! Pa kaj bi tudi brez tebe?“

„Kam neki sili solza drugam, kakor v oko!“ nasmeji se Blaž.

„Boter Arbanas!“ oglesi se Magda, „morda so napadli španjolski lopovi našo siroto? Mojo Doro — ti neverneži! Ali kaj govorim? Morda je lačna. Brž ji moram kaj skuhati, tudi za vas.“

„Dobro, dobro,“ meni Arbanas, „zdaj je zopet vse v starem redu. Hvala bodi Bogu za mojo grčo na glavi, kajti ako bi ne bilo nje, bi tudi Dore ne bilo doma.“

Pavel Gregorijanec se poslovi od zlalarja.

„Z Bogom, gospod Pavel!“ reče mu Dora pri odhodu. Bilo je samo par besed — pa v njih je ležala njena cela duša.

Nastala je noč. Vse je mirovalo, vse je počivalo v Medvedgradu in okoli njega. Samo iz enega okna je še svetila luč. Gorela je v sobi gospoda Štefana. Tukaj je spal. Nekdaj je tukaj bivala tudi gospa Marta, ali zdaj, ko je bolehala in bila pobožna, zdaj je imela svoj stan na drugi strani mostovža. Štefan ni mogel trpeti ne žen-kih muh in ne duhovnih litanij. Gospodarjeva soba ni bila preveč prostrana, a bila je visoka. Zidovi so bili pokriti s tapetami iz temne kože, v njih pa si videl utisnjene pozlačene utise v podobi zverinjih glav. V kotu je stala široka in močna postelja iz hrastovega lesa, katere ogli in robi so bili umetno izrezani. Na steni vrh postelje je bila razpeta velika medvedja koža, a na nji je visela pozlačena čelada, turški okrogli ščiti, zakrivljene sablje in široki meči, s srebrom okovane puške, lovski rogovi, helebardi, bati in druge enake priprave iz starodavnih časov. Oknu nasproti je na ognjišču iz črnega mramorja plapolal ogenj. Rumeni ogenj se je čudno svetlikal po svitem orožju in razlival svojo nestalno svetlobo tudi po gospodarjevi postelji. Pol oblečen ležal je Štefan na nji. Z desnim laktom je podpiral glavo in neprimično zrl v plamen, kakor bi v njem videl odsev svoje duše. Telo mu je počivalo, ali duša mu je gorela. Večkrat je dvignil glavo in pogledal proti durim, kakor bi koga pričakoval; potem je zopet zrl v ogenj. Na licu so mu drhteale mišice. Kaj mu je bilo, o čem je razmišljeval? Moreš li povedati z eno besedo stotine misli in čutstev, ki so kipele v siloviti duši? Nemir v deželi, nesreča v rodovini, upanje na taščo, pohota za mladim dekletom,

maščevanje proti Zagrebčanom — vse to se je metalo v njegovi duši, kakor na polju, kadar se zbero silni vetrovi in se sučejo v divjem plesu. Pamet molči, kri drvi. Skozi okno pa je gledala temna noč kakor črna grdoba, rogaje se nemiru gospoda Štefana.

„Za vraga!“ zamrmra ježno, „čas gre počasi kakor krevljasta baba, a ljudij še ni. Ko bi vsaj vedel, ako se jima je posrečilo, ako je dekle moje; kajti lepo je neki to zlatarsko dekle. Vse je igralo v meni, ko sem jo v Zagrebu zagledel po Čokolinovem posredovanju. Da, moja mora biti in naj dam deset kmetov. Povel ni neumen. Ali te črešnje niso za njega, ker bi morala skleda viseti višje. Ha! Čuj! Grega pride, on je!“ Štefan skoči kvišku, kakor bi ga pretresel grom.

Trikrat se oglasi zamolkli vratarjev rog v znamenje, da se nekdo bliža gradu. Štefan je kakor znova oživljen. Kri mu igra v licu in oči se mu svetijo. Začne poslušati, sede na postelji. Čuj! Zdaj se spušča most, zdaj gre nekdo na konju črez njega. Most se zopet dviga. Da, ni drugače: Ivo in Luka mu prinašata vest, da je delo uspelo. Zdaj mu hočeta vse javiti, kar jima je zapovedal, kakor hitro prideta, naj se oglasita takoj pri njem v sobi.

Po mostovžu zazvene ostroge. Vrata zaškrtnejo in zavesa pred njimi se razmakne.

„Povej, kaj je?“ skoči Štefan strastno proti durim, ali pri razmaknjeni zavesi se prikaže njegov sin Pavel.

Štefan se strese in se zagleda.

„Jaz sem, gospod oče! Dober večer!“ pozdravi sin mirno očeta.

„Ti si!“

„Da jaz.“

„Kaj pa delaš tukaj? Kaj je s Samoborom z računi, z gospo Klaro?“

„Računi z gospo Klaro so dovršeni,“ odgovori Pavel trpko. „Vsekako so se za mene bolje dovršili, kakor za gospo Klaro.“

„Deček, kako misliš to?“

„Mislim, gospod oče, da sem mož, da sem ple-mič, a Klara je — studi se mi imenovati jo s pravi-m imenom.“

„Deček, ali si zblaznel?“

„Nisem! Poslali ste me, da poravnam račun. Ko sva hotela račune poravnati, jela se mi je zlata kača ovijati okoli srca; a jaz sem jo pograbil z močno desnico in jo vrgel od sebe; zdaj je račun gotov.“

„Zlokobni jezičnej, ti si plemenito gospo —.“

„Oprostite mi, iz pisma, katero ste o meni pisali gospej Klari, razumel sem, da jo zelo cenite. No, mogoče so oči varale mojega gospoda očeta. Kar je nemškim najemnikom kosilo, to ne sme biti hrvat-kemu plemenitašu večerja.“

„Grom in pekel!“ udari Štefan jezno s peto ob tla, „deček, izpipal ti boдем kačji jezik.“

„Ne jezite se, gospod oče. Oprostite mi, ako mi poštenje reče tako, kakor je prav. Ali hvala Bogu, da sem še o pravem času zapustil gospo Klaro in zaprečil veliko hudobijo, ki bi bila onečastila naše ime.“

„Naše ime? Ti? Kako?“

V istem trenutku se zavesa pri durih nekoliko premakne.

„Da, gospod oče. Na javnem potu, pri belem dnevu napadla sta vaša človeka dekleta, da bi ga odpeljala kakor razbojnika.“

Štefan prebledi in pomiri sina, kakor kača svoj plen.

„Moja človeka? Dekleta — ali čemu?“ zaškrtne divje.

„Ivo in Luka sta napadla — Krupičevo Doro.“

„In ti — ti — si?“

„Jaz sem rešil devojko, a roparja sem dal po deželjski postavi obesiti.“

„O!“ zarjove Štefan, skoči proti sinu in dvigne pesti.

„Oče!“ zakliče Pavel prisrčno, „oče! Zaklinjam vas pri Bogu, mirujte! Moral sem, moral; ako bi me ne bila gnala ljubezen z vsemogočno silo, prisilila bi me bila čast naše hiše, katero čast bi bili ljudje teptali v blato, rekoč: devojko so uropali —“

„Izrodek! zakriči Štefan besno. Brž skoči k postelji, pograbi puško — puška se zabliška — strel poči —

„Jezus Kristus!“ zakriči žensko grlo, zavesa se celo razmakne in v sobo pridrvi smrtnobleda žena z razpuščenimi lasmi in v nočni obleki; črne oči se ji blišče v strahu, ustni se ji tresete in razkrilivši slabi roki poleti proti Pavlu in zakliče: „Sinko, Sinko! Kje si, nesrečnej, kje si?“

V dimu ki se je vlekel po sobi, zapazi poleg ognjišča sina. Bil je bled in s čela mu je kaplala rudeča kri. Mati se vrže kakor brezzavestna sinu okoli vratu in ga krčevito stiska.

„Tu sem, mati, mila mati!“ vzdihne Pavel in ovije roko strastno okoli materinega vratu.

„Kri! Moj Bog! Reci, kje ti je hudo? Pomagaj, božja porodnica!“ zaječi slabotna žena.

„Umiri se, dobra mati! Nič ni. Kroglja je razbila marmor in krhelj mi je ranil čele!“ tolaži jo Pavel.

„Kdo te je klical, Marta? Odstrani se!“ zapove Štefan, ki je kakor izven sebe mrkega lica gledal pred se.

Lahno krene Marta glavo, solzne oči se ji svetijo kakor v nevihti, a na licu se ji pokaže rudečica.

„Kdo me je klical, Štefan? Glej, ta je moj sin! Glej, kako mu je junaško čelo oblila kri. Ali ga je dosegla turška sablja? Ne, ni bil proklet sovražnik, oče, lastni oče je dvignil svojo ubijajočo roko nad svoj zarod, da ga besno ubije. Kdo me je klical? Še volkulja brani svoje mlade, a jaz slaba žena sem prihitela, da se stisnem k sinu, da sem mu živi ščit proti blodni besnosti lastnega očeta. Da, da, ubiti si ga hotel, ubiti. Ali čemu, moj gospod? Ker je zabranil, da ni oče pogazil in grešil proti zvestobi svoje žene —“

„Marta! —“ zarjove Štefan.

„Da, res je — vse sem čula pri durih, vse. Ker je zaprečil, da ni postalo nedolžno dekle žrtev

tvoje grešne strasti, ker ni dovolil, da bi se Gregorijančevo ime omadeževalo z razbojništvom —“

„Marta, molči, sicer —“

„Ne, nočem molčati!“ dvigne Marta ponosno glavo. „Dovolj sem molčala, dovolj pretrpela muk. Dan za dnevom bil mi je čas peklenškega trpljenja. Huda bol mi je zatirala dušo in zatirala telo, a moje srce je bilo gnjezdo strupenih kač. Oh, koliko noči sem prebedela kleče pred razpelom, koliko solz mi je porosilo moje podglavje! Molila sem podne in ponoči za svojo milo deco, za svojega nezvestega moža. Ali moja molitev je padla kakor na neplodovit kamen. In zdaj, ko mi je začel srce glodati smrti črv, ko se mi duša pripravlja, da se loči iz telesa, ko že zija črni grob pred meno, zdaj, o Bog, zada lastni oče svojemu sinu smrt, ker ni pripustil, da osramoti zakonsko posteljo. Oh, Štefan Štefan — grešnik — roka božja —“

„Žena — žena — zadavim te,“ skoči Štefan kakor zblaznel k Marti, zgrabi jo za prsi in jo silno strese.

„Nazaj, oče! Hočeš ubiti mater?“ zagrmí Pavel, iztrga nesrečnico iz rok zblaznelega in ga vrže nazaj.

„Sin — sin —“ vzdahne Marta, razkrili roki, začne se opotekati, iz ust se ji ulije kri in mrtva se zgrudi na tla.

Oče in sin umolkmeta. Toda že kleči Pavel pred materjo.

„Mati, moja mati! Čemu ste zapustili sina?“ in jokal je in jokal kakor dete.

Naposled ustane. Vzame mrtvo mater v naročje ter se obrne k očetu: —

„Gospod oče!“ reče resno. „Dozdaj ste mi dve sreči živeli v tem gradu, oče in mati. Zdaj mi pa še živite samo očetova mržnja in tužni spomin na mater. Moram iti za vedno, oče! Z Bogom!“

„Idi!“ odgovori mrko Štefan.

Pavel odnese drage ostanke, da v tem gradu prebedi zadnjo noč poleg mrtve matere.

Štefan pa? Ogenj je dogorel in nem je stal gospodar poleg ognjišča in zrl v žareče oglje. Nakrat odskoči, kakor bi ga bila pičila kača in se vrže na posteljo, klicaje: „Proklet sem!“

XII.

Hrvatski se je začelo leto 1577. Ali kakšno? Tužno in temno. Potoki junaške krvi so tekli brez konca in kraja, brez nade po hrvatski zemlji. Lahko je pretrpeti muke, kadar se moreš nadjati, da jih bode konec, lahko je prenesti burjo, kadar veš, da bode zopet zasijalo solnce. Pa brez prestanka opazovati, brez nade gledati oblačno nebo — to je težko, pretežko! Iz sto in sto hudih ran je tekla junaška kri, sto in sto vrednih glav potočilo se je v grob; izmučene delavske roke ostavile so plug, da so pomagale zidati trdnjave proti turškim nevernikom. Polja so bila pusta, vasi v plamenu, palače plen zverinskega rodu. Ali vsejedno da človek kri, da se upira vragu, da hrane, da siti gladno vojsko, da denarjev, da plača tuje vojake najemnike. Vedno le

daj, daj, daj! Strašno! Žalostno! Ta mala dežela, ta peščica izmučenih ljudi stala je kakor železen zid na pragu krščanskega sveta proti nečloveku, kakor David proti Golijatu. Oh, koliko vrlih src je nehalo biti, toliko, da bi ne mogle gosli dovolj opevati njih slavo! Ali čemu? Poznaš li sveti oni plamen, ki plapola v srcu poštenjaka, znaš li, kaj je zibelka, kaj oče, kaj mati, kaj grobovi pradedov, kaj deca, kaj narodna pesem? To je ono, ki stori iz mladeniča divjaka — to je ljubezen do domovine. Siloviti so bili ti železni ljudje prošlih vekov; kadar je zatrobila glasna trobenta: „Glejte, sovrag se bliža!“ vse je skočilo kakor v enem hipu na noge in udarilo v imenu Boga za domovino. Niso še bile zacelile rane od Hrastovice, po Ogrski je plenil Turčin, padle so trdnjave Zrinj, Kladuša in druge, že je tudi Koprivnici, trdni skali, pretila poguba, a cesar Rudolf je v Pragi opazoval in štel zvezde in modri nemški zbor je preudarjal, naj bi li pomagal katoliškemu cesarju ali ne — Hrvatska pa se je pogrezala v krvi. Pomagaj cesar, pomagajte kristjani! Taki klici so bili slišati. In prišla je pomoč, ali kakšna? Prišla sta dva cesarjeva strica Ernest in Karl, prvi da vlada Ogrski, drugi da zapoveduje Hrvatski. Že dolgo so se pletle spletke radi Hrvatske, okraj za okrajem se je ločil izpod banske oblasti, okraj za okrajem je prišel pod poveljstvo nemških generalov. In ban? Ban se je moral pokoriti nadvojvodi Karlu in bansko žezlo je bila krhka šiba v slabi roki obnemoglega starca. A hrvatska zbornica? Njo so sklicavali v Zagreb samo zato, da je dajala vojakov in denarjev,

drugo je bilo vse dobro. Strah je jel popađati hrvatsko plemstvo. Kam bodo peljali takšni poti? Kje so pravice, kje stare svobode? Čemu so tuji vojskovodje? Čemu hrvatski novci? Naj bi Hrvatska postala kakor Štajerska? Brez pravice, brez glasu, samo po zapovedi? Da, to se je hotelo. Na čelu Hrvatske je stal Jurij Draškovič, hrvatski ban in škof zagrebški, a njemu na strani banoval je z mečem gospod Gašpar Alapič. Draškovič je slovel kot govornik po vsem kršanskem svetu, a da je učenjak, pričale so njegove modre knjige; ali Draškovič je bil boljše dvojčnik, nego ban hrvatski in njegova slavohlepnost ga je pritirala v krog dveh mogočnejšev, ki sta snovala, naj postane stara kraljevina Hrvatska vojniška naselbina, nemška pokrajina. Zato tudi nadvojvoda Karl ni imel boljšega pomočnika, kakor bana Draškoviča. Ban pa ni deloval očitvidno. Bil je zvit in pretkan. V kalni vodi je razpenjal svoje mreže, da bi polovil tega velikaša, onega duhovnika, tega vojaka in onega meščana. Draškovič je bil dober poznavalec ljudi. A Gašpar Alapič? Bil je vojak poštenega srca in zdravega uma — vrla duša v skaženem telesu. Kaj je maral za modrost? Sablja mu je bila prva in zadnja reč. Tudi on je kakor skozi mrak slutil, kam meri politika, ali rekel je: „Nič me ne briga — naj se gospoda sama opere pred Bogom!“ Draškovič je deloval zase, a povsod je pisaril, lagal, tešil in obetaval, da noče prej leči v grob, dokler bode katera turška glava med Savo in Dravo. Pa kakor strela z jasnega neba počí nakrat po celem kraljestvu vest: knez Jurij Draškovič ni več hrvatski ban, ni več zagrebški škof,

on je nadškof karlovški in kraljevi kancelar! In čemu je postal to? Vpraševalo je razburjeno plemstvo. Ali ne potrebuje dežela zdaj visoke glave, ko vendar od vseh strani pritiska beda? Čemu se je Draškovič odrekel banskemu prestolu? Kdo bode zdaj ban? Nihče? Ali ni zdaj nadvojvoda Karl glavar celega kraljestva? Ali se ni moral modri škof nadvojvodi ukloniti, da bi ta imel proste roke? Čemu bode zdaj zbornica? Čemu sto glav, sto misli? Seveda — po eni volji, po eni zapovedi deluje se ložje.

Vsa dežela se spunta. Tega pa je ravno trebalo! Poleg velikih nadlog še metež pri hiši, pri hiši brez gospodarja. Bilo je seveda dovolj Draškovičevih in dvornih privržencev, ki so povsod pred narodom obračali vse na lepo in dobro, ki so z gladkimi jezikom delali belo, kar je bilo v resnici črno. Toda zastonj je taka zvijačnost, kjer se gre do živega. Narod je dobro vedel, kaj se godi. Čeprav niso bili hrvati po večini pismouki ljudje, vendar so bili zdrave pameti. Spoznali so, da tako ne sme biti dalje. In naj jim je podban Luka Bukovački olepšal zadeve še tako mično, kakor je le znal, vendar so bili Hrvati mnenja: „Dobro je, a mi nočemo tako. Sami dobro vemo, kaj se godi za hribom!“ Začelo se je marljivo zborovati po večjih dvorih in predno so postali vsled jesenskega deževja poti slabi in je zapadel sneg, vozila se je gospoda zdaj sem, zdaj tja, prisegala si in se zaprisegala, vabila in zaklinjala, da mora vse iti složno po starem redu, po starih pravicah.

Gašparju Alapiču pride vest o Draškovičevem odstopu v Vukovini, ko je ravno sedel pri obedu.

„Ha, ha! Mar tako, gospod kolega?“ nasmeji se grbavi in si obriše brke. „Dobro! To znači toliko, kakor idi tudi ti z milim Bogom, stric Gašpar! Zapusti svojo polbanijo, da ne bodeš prejasnemu nadvojvodi Karlu napoti. Sel bodem, šel. Ali prej še hočem malo pobanovati. Da, pokazati hočem ti gospodi, da sem še hrvatski ban. Sablje mi je treba, pa bodedo videli!“

Brž napiše Alapič Ivanu Petričeviču, prvemu notarju v kraljevini, pismo, naj skliče gospodo hrvatsko in poslanike hrvatske kraljevine v Zagreb v deželni zbor, da se bode vršilo posvetovanje o prevažnih poslih hrvatske domovine.

* * *

Prišla je določena nedelja, bilo je predpoldne po peti maši. V dvorani škofove palače zagrebske šetal je človek majhne postave, črne brade, v svileni škofovski opravi, z rudečo kapico na glavi. Bil je — Jurij Draškovič. Roki je tiščal v žepe in nemirno se je gibal. Na čelu se mu je poznala nevolja. Pri oknu je stal postaren, velik človek v dolami*) iz modrega bržuna z velikimi, srebrnimi gumbi — podban Bukovački.

„No, kako stojte zadeve, dragi?“ vpraša nadškof. „Ne vem celo nič. Že dva dni sedim v Zagrebu, ali nikogar ni k meni. Hrvatska gospoda je bržčas izvohala, kdo je Jurij Draškovič. Gospod podban, ali ste dober apostol? Ali ste mnogo nalovili rib?“

---

*) dolama = suknji podobna narodna in do kolen segajoča obleka.

„Presvetlost vaša!“ odgovori podban s kislim lico, „delal sem noč in dan, da, onečastil sem celo svoje podbansko ime, da bi vaši stvari pridobil več glasov med plemstvom, ali bilo je zastonj!“

„Torej kaže slabo! Pa kako?“

„Ne vem, ali vse je trdo kakor kamen in če človek le nekoliko potrka pri tem ali onem, že kliče: „A ha! Tudi ta hoče z Nemci!“

„Neumnost! Ljudje ne vedo, kaj je treba državi, da boče močna in čvrsta. Ali se moremo sami rešiti satanov? Ali že ni bilo dovolj krvavih glav? Norosti!“

„Dokazi slabo pomagajo tukaj, vaša presvetlost!“ meni podban. „Nekaj jim je zavrtilo glave od onega časa, ko ste odložili bansko čast. Zbornica nekaj govori, kriči in se posvetuje.“

„Zbornica! Oh, tega nikdar nočem gospodu Alapiču pozabiti, nočem!“ in nadškof dvigne divje pest. „Zbral je stanove in ne more se reči, da bi ne bilo prav in zakonito. Za napredek se gre in treba je zdravil — ali zdaj? Ali ste pridobili nižje plemstvo?“

„Nižje plemstvo najmanj! Pridobil sem samo nekaj turopoljskih plemičev, a le zato, ker so Gregorijančevi nasprotniki. Toda njih je malo. Vsi drugi so kakor pobesneli. Nekaj jih je pridobil Alapič, nekaj pa plemič iz Moravča, gospod Bornemisa.

„On?“

„Da, ravno on! Plemiči se hučujejo nad nemško vojsko, ker jih pleni.“

„Še tega je bilo treba. Za vraga! Da ne zna ta nemška gospoda svoje vojake držati za uzdo! To ji bodem očital v lice pred samo kraljevo svetlostjo.“

„Nad vse besen pa je Gregorijanec Medvedgrajski. Odkar je dobil pravo proti Zagrebčanom, ruje in kuje proti vaši svetlosti.“

„Vem, toda,“ nadškof se postavi pred podbana in ga prime za velik srebrni gumb, „poznate li vi Štefana v dušo? Ako bi njega imeli, imeli bi tudi večino za nas.“

„Mislim, da ga dobro poznam.“

„Bi ga li mogel človek pridobiti s čim?“

„Mislim, da ne.“

„Jaz pa mislim. da. Ni li lakomen, slavohlepen? Toda pustiva to. Mislil bodem še sam o tej zadevi. Morda pa —“

„Imamo samo dve uri še do zbora, presvetlost!“

„Treba je samo dveh besed!“

„Ne verjamem. Trd je kakor železo.“

„Pustiva to. Vem, da si nista prijatelja, ker ste vi njegovega očeta potisnili iz podbanije. Zdaj vas pa prosim, gospod, pokličite mi gospoda cesarska komisarja Teuffenbacha in Haleka. Na drugi strani palače sta.“

Čez malo časa vrne se podban z znanim Servacijem Teuffenbachom in Vidom Halekom, generalom slovenske krajine, visokim, temnim in v železje oblečenim človekom.

„Sedita, slavna gospoda generala,“ reče nadškof, nakar se oba vsedeta. „Ravno nekoliko prej sem slišal iz ust gospoda podbana, da naše zadeve ne stoje dobro. Zbornica je proti nam. Hrvatska in slovenska gospoda ne mara za cesarsko milost, ampak rogovi za svojimi pravicami.“

„Moramo jim pokazati pravi pot!“ udari Teuffenbach ob svoj meč.

„To ni pravi pot,“ odgovori zviti nadškof, „gospod general imate preveč živahno kri. Čim bolj se katera reč potlači, tem višje lahko odskoči, pravi pregovor. Treba bode čakati. Ako jim povemo, kaj hočemo, naj bode vsa Hrvatska generalat rimskega cesarstva, tedaj bi vse skočilo na noge in mi bi propali. V prvi vrsti potrebujemo novcev za Koprivnico, zahtevajmo torej to najprej. Ne bodo nam zanikavali. Alapič naj bode nekaj časa kakor ban; potem se ga že rešimo, ker je istinito le podban in ni prisegel pred zbornico.“

„Prejasnemu nadvojvodi Karlu bode se zdel ta pot predolg!“ pripomni Halek.

„Ne bodite si v skrbi, zagovarjal bom vse sam,“ odgovori nadškof, „naše pravilo bodi: počasi, ali gotovo.“

„Počasi, ali gotovo!“ ponovi podban Bukovački.

„Kaj pa imamo od tega brskanja vaša presvetlost?“ upira se Teuffenbach, „Jaz bi to delo izvršil hitreje. Dajte mi dve ali tri čete in sam hočem biti kriv, ako ne ukrotim upornike v enem mesecu.“

„Motite se, general!“ dvigne Draškovič ponosno glavo, „motite se. Dobro poznam hrvatsko kri. Tudi jaz sem izšel iz te krvi. Čeprav ni naše plemstvo prenagle krvi, vendar niso hrvatski plemenitaši siromaki, moj general. Dobro vedo, kaj ste sablja in puška. Na vaš način jih ne ukrotite, ampak še pokvarite vse. Prišla bi sablja na brus. Naše ljudstvo je nestanovitno. Nakrat plane, potem pa zopet zadrema. Pustimo je, naj plane, a ko bode dremalo, takrat je primimo. Za zdaj zahtevajmo samo novcev.“

„Podvržem se vaši presvetli modrosti,“ pritrdi Teuffenbach. „ker uvidim, da sicer račun ne velja nič. Naj ostane Alapič, kar je, t. j. ban ali bolje rečeno nič. Razprši se zbornica, raztresla se bode rogovilna gospoda zopet po svojih lesenih dvorih, tedaj jim bode pokazal prejasni nadvojvoda, kdo je gospodar, čegava zapoved se mora priznati in naj pride vsejedno devet banov. Kajti da se mora enkrat uvesti red v ta babilonski metež, da se morajo te stare zlorabe, katere imenujejo domačini svobode, do kraja iztrebiti, to razume vsak krščanski človek. Ena glava, ena misel, ena volja — drugi morajo biti poslušni. Vem, da nas gledajo črez ramo, ker ne govorimo v njihovem jeziku in ne nosimo njihove noše. Ali če bi bili ti gospodje pametni, morali bi hvaliti Boga, da smo prišli sem, da hočemo očistiti in poljuditi siromašno zemljo, katera bi bila brez nas že zdavna plen turškega cara.“

„Oj, počasi, le počasi, gospod general!“ ugovarja Draškovič razburjen. „Red, pravite. Lepo! Tudi jaz sem za red in tudi jaz delujem po želji presvitlega nadvojvode ter jo povsod podpiram nič manj, kakor vi, gospoda moja. Pa da bi se mi po vas učili redu, zdi se mi zelo čudno. Ne zamerita, ali moram povedati resnico. Po deželi napravite največ nereda vi nemški gospodje, nakanam presvitlega vojvoda delate ravno vi največje zapreke.“

„Mar mi?“ poskoči Halek.

„Da,“ potrdi Draškovič. „ker vaši ljudje ne poznajo uzde; plečijo in pozigajo huje kakor Turki, in mesto prijatelja vidi ljudstvo v vas le neprijatelja.“

„Presvetli! —“ vstane Teuffenbach, „kje, kdaj?“

„Ravno danes sem izvedel, da so vaši vojaki plenili v Moravču in grdo ravnali s plemiči.“

„Živa resnica!“ doda podban.

„To je opravljanje!“ ugovarja Teuffenbach.

V istem trenutku se odpro duri in vstopi Rindsmaul.

„Sijajna gospoda.“ izpregovori, „gospod Gašpar Alapič se je ravno pred zbornico odpovedal svoji banski časti.“

„Grom in — odpusti mi greh, o Bog!“ udari Draškovič z ного ob tla, „gospoda poverjenika, pojdim o v zbornico!“

XIII.

Na nedeljo Cantate, t. j. osmega dne meseca velikega travna leta 1577., je vse mrgolelo po sicer tihem zagrebškem mestu. Zlato solnce samo se je smejalo, ko je gledalo, koliko junaških, modrih in plemenitih glav se je zbiralo ali na konjih, ali peš, vse pod pernato kapo, vse z zvesto sabljo. Bilo je topota, govorjenja, žvenketa, pozdravov in psolv do mile volje. Tukaj je s srebrom okovani velikaš ustavil konja in se nagnil, da stisne roko debelemu kanoniku prijatelju, tamkaj pa je brkast konjenik iz družbe kakšnega kneza opsoval zagrebško gospodo, ker mu je konj že tretjič padel na kolena vsled grbastega kamenja po zagrebških ulicah. Zopet drugod je stala kopa nižjih plemičev z dežele s kratkimi sabljami ob straneh in kimala z glavo ter ugibala, kaj bi se znalo doseči, a ljube Zagrebčanke so stale z rokami

ob bok pred durmi in zijale, kolikor so jim dale oči. Bilo je krika, vika in motanja več, kakor o sami lepi nedelji. Solnce se je pomladno smejalo, meščani so se veselili, a ni se smejala gospoda, ampak mrko je gledala pred se.

Čudno je bilo gospodi pri srečanju, ko je prihajala v Zagreb. Kako bi ji tudi ne bilo! Znano je bilo, da nadvojvodi Ernst in Karl delujeta in snujeta, naj bi se ovrgele stare pravice v Hrvatski. Znano je bilo, da se hoče ovreči banska čast in odvzeti banu pravico sklicavati zbornico in voditi deželno vojsko. Znano je tudi bilo, da se je pravi ban odrekel banski časti, a oni, kateri je to ime samo le za sitnosti banske oblasti nosil, t. j. Gašpar Alapič, ni imel popolne banske oblasti. Da, po kotih in zavetjih se je govorilo še več in veliko hujše. Mali in grbavi Alapič, v katerem je vse kipelo, prekanil je prezvitega svojega nekdanjega tovariša Draškoviča in sklical je zbornico v Zagreb ravno ob času, ko je videl, da je vse kipelo in vrelo v plemstvu in ker je vedel, da ta zbornica ne bode nikdar četa krotkih ovnov. Prejasna gospoda nadvojvodi Ernest in Karl sta bila v ognju vsled tega čina, ker je že cesar Maks II. kratil hrvatskim banom starodavno pravico sklicevati zbornico in ker sta ta dva gospoda hotela povsem dobiti hrvatsko gospodo v svoje roke. Najbolj se je razkačil Ernst, ki je imel svoj prestol v Gradcu in hotel je z močno pestjo razbiti osnovo malega in grbavega bana. Pa modri Draškovič je dobro poznal dobrohotno, plemenito in nestanovitno srce svojih Hrvatov; potolažil je torej ognjevitoga poglavarja in

ga napotil, da je poziv k zbornici potrdil tokrat. Drugače je seveda sodila o ti zadevi kraljevska oblast v Požunu, ker so ljudje, ki se z novci bavijo in računijo, navadno hladnokrvnejši. V požunski denarnici pa si kaj lahko preštel cekine. Polovica Ogrske je bila pod turško oblastjo in ni bilo jih mnogo, da bi plačevali kraljevski davek; Hrvati so sami davke odmerjali in pobirali, sami vse kupovali in sami plačevali deželsko vojsko, ali kakor so turški neverniki žgali in ropali ter imetje uničevali po deželi, zgodilo se je mnogokrat, da ni blagajnik cele kraljevine Slavonske imel pest novcev v blagajni in takrat se je reklo, da mora požunska oblast priteči na pomoč. Denarje šteti in dajati, kadar jih ni, gotovo je velika neprilika. Zadnjega slučaja se boje, pisala je modra požunska oblast meseca februarja istega leta presvitlemu gospodu Ernstu, kako je slišala, da bode na poziv otvorjena zbornica kraljevine Slavonije, kako je vse dobro premotrla in da se ji zdi, kako bi bilo napačno, ako bi se zaprečilo to zagrebško zborovanje. „Ker brez bana,“ glasilo se je v pismu, „ne more biti na Hrvatskem zborovanje, pa če meni premilostljivi nadvojvoda to čast podeliti kateremu drugemu, tedaj požunska kraljevska oblast močno dvomi, ako bi hoteli hrvatski stanovi biti pokorni kakšnemu tujemu namestniku. Najprej bi bilo torej treba, postaviti zakonitega bana po kraljevski svetlosti. Ker pa je prečastiti gospod nadškof karlovški in zagrebški imenovan dvornim komisarjem, ker se utrjenje Koprivnice in drugi velevažni opravi v Hrvatski ne dajo odložiti in ker je hrvatska gospoda že sklicana

v zbornico, tedaj misli oblast prepokorno, naj bode to zborovanje komisarja in plemstva le dogovor, dokler se ne postavi ban in skliče zakonita zbornica.“

„Berite, prečastiti gospod, kaj mi modra oblast piše!“ reče v Gradcu jezno nadvojvoda Ernst in poda Draškoviču pismo.

Zviti nadškof začne prebirati prepokorno in bojazljivo pismo požunskih računarjev. Ko je prečita, položi je smeje na mizo, pa reče:

„Ti ubogi Krezi, prejasni gospod, kakor se mi dozdeva, izpremenili so se v velemodre Papinijane, ker s pravo odvetniško zgovornostjo cepijo dlako o postavi, čeprav bi morali sami dobro poznati staro prislovico: „Sila zakon menja!“

„No, in kaj hočemo, nadškof?“ vpraša Ernst.

„Na stran, presvetli gospod, na stran!“ nasmeji se Draškovič, „kraljevska oblastnija naj ostane doma.“

„A naše preosnove?“

„Preosnove še povsem niso zrele. Reklo se bode čakati. „Kdor polagoma hodi, prej domu izvodi“, pravi Italijan. V enem letu bodo jabolka zrela. Moji Hrvati so včasih levi, včasih ovčice. Naj za nekaj časa bodo levi proti Turški; pričakujmo, da postanejo za nas krotki. Za zdaj potrebujemo novcev za tiskanje, za vojake. Naj nam dajo najprej novcev.“

„Kaj pa, če bodo dlako cepili kakor požunska oblast?“

„Ako bodo“ — zamisli se Draškovič — „ha, ha, spominjam se svojega milega tovariša Alapiča. Naj se ulovi v lastni pasti. On je resnično le polban. Drži se vendar za celega. Ali ni on pozval zbornico?“

Naj bodi na očigled ban in — zbornica je zakonita. Vidite, presvetli gospod, požun ka oblast se „in puneto juris“ očitno moti!“ nasmeji se nadškof. „Za mene deluje Luka Bukovački in nadjam se dobiti večino!“ nasmeji se zopet nadškof.

„Izvrstno!“ ploskne Ernst radostno ob mizo, „vam, prečastiti, nikdar ne zmanjka soli. No, če ste zagotovljeni z večino, čemu bi ne šli dalje?“

„Mogoče, presvetli gospod!“ odgovori Draškovič.

Črez nekoliko mesecev napoti se nadškof v Zagreb.

Gašpar Alapič izve, da so v Zagreb prispeli kraljevski komisarji Draškovič, Halek in Teuffenbach in ne začudi se malo, da ga priznavajo zakonitim banom. „Kaj pomeni to?“ reče samemu sebi, „nadjal sem se odpora, a zdaj je vse dobro in mirno!“

Dan pred zbornico mudil se je Alapič dolgo v dvoru stolnega prošta Nikolaja Želničkega, kjer se je sestel tudi z Vramcem. Vračaje se domu bil je grbavi mož neobičajno vesel.

* * *

Na dvoru vladnega doma v mestu Zagrebu bilo je nenavadno živo. Okoli dolge zelene mize, na kateri so bile debele knjige, papir, črnilo in pisana škrinja z uradnimi pismi, mrgolela je silna množica poslancev v bogatih narodnih suknjah, okinčanih s srebrom in zlatom, v kapah, na katerih so se bliščali biseri in dragoceni kinči; ob strani imel je vsak poslanec lepo okovano sabljo. Blagajnik Miha Konjski uganjal je šale z debelim gospodom sodnikom Matijem Črnkovičem iz Črnkovca in si vihal velike,

rumene brke. Varaždinska poslanca Kašpar Druškoci in Ivan Zaboki obstopila sta gospoda Petra Ratkaja Velikotaborskega ter mu pripovedovala z močnim glasom, kako gospod Matej Keglevič s silo napada in ubija kmete. Gospod Ratkaj, gladivši si črno brado, čudi se Keglevičevi nasilnosti in opomni kakor mimogrede, da je Matej Keglevič velik prijatelj bivšega bana Draškoviča. Gospod Niko Alapič Kalnički, podbanov brat, zbral je okoli sebe kopo kalničkih nižjih plemičev in zdaj kuje svojega brata med zvezde. Prečastiti stolni prošt Nikolaj Želnički klanja se mlademu gospodu Štefanu Tahu, rumenolasemu mladeniču, a na tihem namiguje Francu Stolnikoviču, kateri se trdno zaprisega nižjim plemičem iz Moravča, da jih hoče pred stanovi zagovarjati in braniti radi navalov Halekovih vojakov. Nekoliko oddaljen stoji žilav starec okoli 60 let, črnih oči in malih brk ter v modri dolami — Blaž Pogledič, župan turopoljski in se živo razgovarja s suhim, visokim, v črno obleko oblečenim človekom — s pisateljem Ivanom Jakopovičem — poslancem plemenitega mesta zagrebškega. A sam v kotu, temnogled in zamišljen sedi opiraje se na svojo široko sabljo gospod Gregorijanec Medvedgrajski. Vedno več in več plemstva se navaluje, vse govori, kliče, žvenkeče, a med njim se tu ali tam po svoji črni obleki razločuje kak častiti duhovnik.

Sredi tega vrenja in vika sedi za mizo gospod Petričević iz Miketinca, podnotar celega kraljestva, urejuje velika pisma z velikimi pečati, premetuje zakonske članke in reže svoje pero; samo včasih dvigne glavo z velikim in visokim čelom in pogleda s svojimi

ostrimi in modrimi očmi proti velikim durim, kakor bi koga pričakoval. Kdor je motril to burno morje, kdor je gledal temne in molčljive obraze nižjih plemičev, kdor je opazil, kako se včasih srečujejo oči s posebnim plamenom, ta ni mogel dvomiti, da se v globini tega morja pripravlja burja.

Mine pol ure, mine ura in ura odbije že najst. Vedno večji nastaja hrup.

„Ban! Kje je ban?“ čuje se zdaj tu, zdaj tam.

„Po bana pošljite!“ kličejo nekateri.

Lahkih korakov pristopi stolni prošt k Petričeviču.

„Kje je gospod podban?“ vpraša podnotarja.

„Pri komisarijih, prečastiti gospod!“ nasmeji se polglasno Petričevič.

Prošt mu zašepeče še nekaj v uho, a Petričevič pokima z glavo.

In stopi stolni prošt na vzvišeno mesto.

„Tiho! Poslušajmo!“ odzove se kakor enoglasno sto grl.

Hrup umolkne.

„Prečastita, ugledna, velemogočna, plemenita, vzvišena, modra in vseskrbna gospoda kraljevine Dalmacije, Hrvatske in Slavonije!“ začne Želnički. „Ker je velemogočni in ugledni gospod Gašpar Alapič Vukovinski in Kalnički, teh kraljevin ban in vrhovni poveljnik, s privoljenjem presvitlega gospoda Ernesta, nadvojvode avstrijskega, grofa tirolskega in namestnika njegove posvečene kraljevske svetlosti, pozval na današnji dan gospode plemiče in druge stanove teh kraljevin k glavni zbornici v to kraljevo mesto, da ob navzočnosti gospodov komisarjev Nj. kraljevske

svetlosti domovini za dobro posvetujejo in odločajo, ker pa je v teh kraljevinah že od pamtiveka navada in zakon, da je glavni zbornici glavar ban, predlagam ponižno, naj poslanstvo vseh štirih stanov, t. j. gospodskega, plemičkega, duhovskega in meščanskega pojde pred velemogočnega bana, in da privede gospoda bana v zbornico.“

„Po bana! Naj živi ban!“ zagrmí iz sto grl.

Dokler je Želnički tako govoril plemstvu, približa se mladi plemič Miha Vojkovič podnotarju Petričeviču in mu poda pismo.

„Odprite in čitajte, vzvišeni gospod — pismo je od bana!“ reče mladenič.

Podnotar odpre pismo. Začne je čitati, obledi in se zamisli. Ali komaj konča stolni prošt svoj govor, vstane Petričevič in se oglasi:

„Gospoda moja. posluh!“

„Kaj je, kaj je?“ slišijo se klici od vseh strani.

„Nimamo več bana!“ zakliče Petričevič s tresočim glasom.

Dvorane se stresejo vsled krika. Krika in vika je toliko, da se ne da razumeti nobena beseda; nekateri se smejijo, drugi čudijo; žvenketanje in psovanje se meša v burni zbornici in v kopah hiti plemstvo k Petričeviču, ki je stal kakor kamen pri mizi in držal pismo v roki

„Naj se prečita pismo!“ zakliče Ratkaj.

„Slišati hočemo!“ zakriči Ivan Zaboki.

„Ha, puška je počila!“ veseli se Bornemisa.

„Kaj, kaj je?“ vznemirja se plemstvo.

„Odpovedal se je časti!“ reče Petričevič.

„Čemu pa?“ oglasi se z vso močjo svojega glasu Blaž Pogledič in se prerine skozi možico do zelene mize. Petričevič dvigne rameni, a Nikolaj Alapič se hudomušno nasmeji, ko vidi takšno vznemirjenje. Jediní Štefan Gregorijanec se ne umakne s svojega prostora in gleda mirno veliko kopo trepetajočih peres, ki so se zibala okoli Petričeviča. Njega — kakor je bilo videti — ni nikakor iznenadila ta vest. Želnički, stoječ na mestu za govornike, nagne se nekoliko, kakor bi hotel bolje slišati, kaj je, in ko je slišal, da se je Alapič odpovedal banski časti, pokima kakor začuden z glavo in gre proti Petričeviču; v istem trenutku sreča se njegovo oko z Gregorijančevim in lahek posmeh se prikaže okoli ust pretkanega kanonika. Zdaj so bile v skupščini razvezane vse vezi redu in miru. Kričalo je vse in psovalo brezozirno in plemstvo se je čudilo, čemu je prišel ta grom iz vedrega neba. Tudi mnogi Alapičevi prijatelji, katerim je bil Draškovič trn v peti, začnejo glasno karati gospodarja Vukovinskega, da je zdaj v tako neugodnem času pustil plemstvo na cedilu. Hitri grbavec ni razun nekaterim nikomur povedal, kaj namerava in zato je bila vsa zbornica zbegana. Nakrat umolkne hrup in plemstvo se zgane. Glasne trobente pred dvorom prebudijo poslance iz čudenja.

„Cesarski komisarji!“ zakliče Petričevič in kakor na mig vrne se gospoda na svoja mesta.

In res se ustavi pred dvorom velika, steklena kočija, katero je spremljalo deset nemških oklopnikov.

V zbornico stopi nadškof Draškovič v sviljeni obleki, a na prsih se mu je svetil križ iz smaragdov. Bil je bled, temnogled in ni se mogel nikakor prevladati, da bi vsaj navidezno spremenil lice. Za njim prikorakata Servacij Teuffenbach pod širokim, s perjem okinčanim klobukom, drže kakor nalašč roko ob širokem meču in Vid Halek, general slovenske krajine, pod sijajnim oklepom, čez katerega se je vil bel in črn trak krajniške vojske. Zadnji se približe podban Bukovački.

Draškovič se prikloni zbornici, ali plemstvo, katero ga je bilo dozdej vedno pozdravilo z burnimi klici, ker je videlo v njem najmočnejši steber domačih predprav, to plemstvo je zdaj molčalo. Molče se podajo komisarji vsak na svoje mesto in zdaj začne nadškof z zadržanim glasom, po katerem je bilo poznati, da vse v njem kipi, govoriti:

„Prečastna, ugledna, velemogočna, vzvišena, modra in vseskrbna gospoda! Presvitli gospod Ernest, nadvojvoda avstrijski, namestnik Nj. posvečene cesarske in kraljevske svetlosti, zapovedal je s pismom in pečatom velemogočnemu gospodu Gašparju Alapiču Vukovinskemu, banu dalmatinske, hrvatske in slavonske kraljevine, naj zbere gospodo, stanove in plemiče v glavno zbornico, da se bode posvetovalo o potrebah tužne naše domovine; ali da bode slavnim stanovom jasno, kam meri milostljiva želja njegove presvetlosti, poslal je mene in blagorodna gospoda generala Servacija Teuffenbacha in Vida Haleka kot komisarje, da z živim glasom naših ust izjavimo vašemu gospodstvu presvetlo voljo in zapoved in da

z modro in razumljivo besedo najdemo lek, s katerim bi se bedne te kraljevine ohranile dozdanjemu slavnemu žezlu in se obranile proti krvnemu sovražniku vsega krščanstva. Slavni stanovi in —“.

„Oprosti mi vaša prečastljivost, a tudi slavni stanovi,“ vstane jezno Stolnikovič, „ako se vmešam v besede gospoda kraljevega komisarja!“

„Čujmo! Slušajmo!“ vznemiri se plemstvo.

„Naj govori kraljevi komisar!“ zakliče Niko Tahi in zarudi same jeze in razburjenosti.

„Ne, Stolnikovič naj govori!“ začnejo klicati plemiči iz Moravča.

„Stolnikovič!“ potrdi zbornica. Draškovič stisne jezo ustni in se vsede na stol.

„Slavni stanovi!“ začne Stolnikovič, „čeprav ni morda vredno moje skromno lice in čeprav sem morda grešil proti redu in se predrznil slavnim stanovom pokazati pravi pot, vendar mislim, da je vsak hrvatski plemič čuvaj domačih pravic. Zato me sili srce, da vprašam, kje imamo glavarja, kje imamo bana?“

„Kje imamo bana?“ zagrmí plemstvo.

„Slavni stanovi!“ izpregovori podban Bukovački bojazljivo.

„Ne vprašamo po podbanu, vprašamo po banu!“ udari Peter Ratkaj s pestjo luto ob zeleno mizo.

„Slavna gospoda!“ pripomni Petričević, „velemogočni gospod Gašpar Alapič naznanja po svojem pismu slavni zbornici, da se je odrekel banski časti in da je že ostavko poslal Nj. kraljevi svetlosti v Prago.“

„Sramota!“ strese se Matej Keglevič. Toda takoj skoči Štefan Gregorijanec na noge, pograbi za svojo mogočno sabljo in Keglevič umolkne takoj.

„Slavna gospoda!“ odzove se bister glas iz kope plemičev in na govorniško mesto se skobaca dozdej neopažen grbavec.

„Živijo, Alapič, živijo!“ zagrmí po zbornici.

„Slavni stanovi!“ začne Alapič. „Srčno mi je žal, da se je zbornica vznemirila vsled mojega pisma, a še bolj mi je žalj, ker so me nekateri gospodje nazivali, da sem sirota. Da nisem revež, ve cela kraljevina, ker nisem samo pobijal po Zagorju uporne kmete, ampak je tudi Turčin že okusil mojo sabljo in sicer ne samo enkrat. In ker nisem več ban in sem presvetli kroni dal na razpolago poglavarstvo naše kraljevine, zato hočem zadnjič govoriti slavni zbornici in se hočem oprati pred plemstvom, ali ako slaba moja beseda najde pred slavnim vašim licem le iskro spoštovanja in ljubezni, zaklinjam vas, slavna gospoda, slušajte črez vse, modre besede prečastnih in blagorodnih gospodov komisarjev; saj vem, da nam prinašajo zdravila za grde naše rane.“ Z zlobnim posmehom pokloni se Alapič Draškoviču, a zadnji se strese, kakor bi ga bila ugriznila kača.

„Živijo, Alapič!“ zakliče plemstvo. „Poslušajmo komisarje!“

Nenadoma se dvigne Draškovič; oči se mu zasvetijo in smeje se začne govoriti:

„V slogi, slavni stanovi dične naše kraljevine, rastejo male reči, a pride nesloga, pokvari vse. Če me je kdaj bolelo srce, slavna gospoda, boli me zdaj

in srce me je prisililo, da sem vam ponovil stari ta pregovor. Jaz zares ne pridem v svojem imenu; pre-svetli gospod namestnik me je poslal sem in čeprav mi poklic govori, da moram biti samo tolmač pre-svetle volje, vendar mi ne da srce, da bi ne govoril iz svoje duše, po svojih mislih. A kako bi tudi ne? Ali se nisem rodil med vami, ali nisem sin vaše do-movine? Ali nisem o burnih časih stal na čelu te kraljevine ne le s križem, ampak tudi z žezlom? Nisem li z vami prebdeval noči in skrbel, da odvratim kugo nevernikov od te dežele; nisem li potratil z vami dneve in delal, da zverinski razbojnik proti svetemu križu ne podvrže že več stoletij krščanske pokrajine? Spominjajte se onega dneva, ko sem po preišji mi-losti stopil prvič pred vas kot ban, ko sem položil desnico na sveti Evangelij, da hočem braniti kralje-vino; kako so vam burno poskakovala srca, kako so glasno klicala vaša grla in kako so žvenketale vaše junaške sablje! Pri Bogu, ako bi vas bila takrat na-padla turška sila, razprišla bi se bila samega strahu, kakor so se razpršili Filistejci pred Gideonom. Kako lepo, kako slavno se je dičilo ime hrvatskega plemstva med krščanskim svetom, ko ste složno pod Franjom Slunjskim, blagega spomina, in tudi pod tukaj nav-zočim velemogočnim gospodom Gašparjem Alapičem sekali Turke, ko ste kakor železne skale stali proti peklenskim navalom. Nikdar še ni hrvatska zastava doživela toliko slave! A zdaj, o mili Bog, ko se je večni previdnosti dozdelo, izkušati vas z velikimi nadlogami, ali ste pravi verniki Kristusovi, zdaj ko bi moč svetega Duha imela plapolati nad vašim glavami

in vam ojunačiti srca, zdaj je sovražnik sina človeškega zasejal luliko nesloge v vaša srca in če se ne vrne sloga božja v to tužno deželo, opustošil jo bode neverni meč in vas okoval v spone peklenške sile. Čemu pa je nesloga nastala? Katera krivica se je prizadela deželi? Ne izvrši li presvetli gospod namestnik vaše želje z milostljivo roko? Ali vam on meri davek? Ne, on tega ne stori. Zapovedal je gospodu banu, naj pozove zbornico, a gospoda in stanovi naj delajo po svoji volji za blagor domovine. Ali ne zbira tujo vojsko, da vam jo pošlje na pomoč? Da, še več! Ali ne zida prejasni gospod Karl trdnjavo Karlovac pri Dubovcu s svojimi stroški za vašo obrambo? Po banu vprašujete? Kdo vam ga je vzel; slavna gospoda? Mar li jaz? Mar li presvetli namestnik? Ne. Vsak je gospodar svoje volje, vsakdo ve najbolje, kako se bode za svoja dela opravičil pred stolom božjim. In tako tudi velemogočni gospodar Vukovinski. Žali me srčno, da ne sedi po starem običaju na čelu tega dičnega zbora zakoniti predsednik. Tega nisem kriv ne jaz in niste krivi vi. Ali hoče vaše gospodstvo čakati tako dolgo, dokler kraljeva milost iz Prage ne postavi drugega bana? Čakati, da vaši poslanci prelete dole in goro, da skličejo junake proti Turčinu? Čakati, da vam — kar Bog ne daj — Turčin postavi svojega bana? Oh, gospoda slavna, odprite oči in oglejte si vašo okolico! Žalostne prizore bode videli. Po Ogrski teče potokoma krščanska kri, raz mesto Budimpešto se bleskeče polmesec, Bosna vzdihuje pod turškim kopitom, Slavonija v svojem dolenjem delu je v sužnosti, ker je ločena od domovine, a sovražnik

že pohaja na Kranjsko, po vaši zemlji in stoji že pred pragom. Ali ni pogorel Cetin, niso padle trdnjave Velika, Kladuša in Zrinj? Ali vam ne živi več v duhu krvavi dan pri Hrastovici? Vi se prepiravate o pravih postav in premetavate zaprašene knjige. Pod nogami se vam krši ladija, a vi krpate jadra. „Salus rei publicae suprema lex esto!“ (Blagor državni bodi najvišji zakon.) Za Boga, za kralja, za dom! Ali je res izumrl junaški duh vaših dedov in ugasnil žar za sveto vero? Jaz rečem: ni! Naj se kdo dvigne, ki bo rekel, da je — jaz mu porečem v lice, da laže. Temni so vaši obrazi, jezne vaše oči, ali vprašajte le srce, srce! Vem, da živi v njem staro junaštvo, ki je pripravljeno, skočiti na zatiralca svete vere! Zjedinite se, oj slavna gospoda, v staro in nepremagljivo složnost, zjedinite modrost in junaštvo z željami presvetlega gospoda in poslušajte me še dalje!

„Čujmo! Čujmo!“ zamrmra plemstvo.

„Štiri trdnjave branijo nas na vzhodu proti Turku,“ nadaljuje Draškovič z mirnejšim glasom, „štiri trdnjave med Dravo in Savo in sicer: Sisek, Ivanič, Koprivnica in Legrad. Ob tem kamnitem pasu se ni samo enkrat razbil osmanski bes. Hrvatska roka je postavila te trdnjave, hrvatska kri jih je posvetila v oltarje večne slave Jezusove. Bog ne daj, da bi katera padla, da bi si katero osvojil Turčin; pretrgal bi cel trdni pas, neverne čete bi poplavile Zagorje in vso okolico, kakor povodenj razlila bi se paganska vojska z juga in Zagreb, dična prestolnica cele Slavonije, moral bi se pokloniti polmescu. A na glavno trdnjavo Koprivnico upira Turčin svoje oči, njo bo de naskočil

z vso silo. To potrjujejo verjetni glasovi. Pa Koprivnica je že mnogo pretrpela; utrdbe so slabe in nje je treba popraviti. Poprav je treba tudi drugim trdnjavam. Vrhtega pomanjkuje vojske. Meja, katero imamo braniti, je dolga, a turška moč je velika. Zato poroča presvetli gospod Ernst, ki izvršuje tukaj kraljevsko oblast, naj se ne opusti v zbornici odredba, da se pošljejo ljudje radi utrjenja Koprivnice, Ivanica in bližnjih trdnjav, da se zbere nova vojska, da se dovoli novi davek za bojne stroške, a kraljeva mesta da dobe hrane, streljiva in konjev za cesarske vojake. To je volja prejasnega nodvojvode, in modrost visokih stanov, trdno sem uverjen, bode izvršila s pokornim posluhom to voljo, da reši naše krajine turške sužnosti.“

Molče sedi plemstvo. Draškovič se vsede na stol in pregleda z ostrim pogledom zbornico ter je uverjen, da je ukrotil plameneča srca hrvatskega plemstva.

Leno se dvigne Alapič, ostro pogleda nadškofa.

„Slavna gospoda!“ začne z jasnim glasom. „ne mislite, da vam hočem srce ojunačiti in vas siliti k junaštvu z resnimi besedami, kakor je storil prečastiti gospod nadškof. Vem, da ste junaki, da vaši odločnosti ni treba ostrih ostrog kakor lenemu konju. Ali ne znam govoriti v kinčanih besedah, niti ne znam rabiti finega peresa, moj posel je sablja. Zato, slavni stanovi, hočem govoriti celo kratko. Moram se oprati pred vami. Prečastiti gospod nadškof je rekel, da se mora vsak zagovarjati pred Bogom za svoje čine, a tudi jaz, ker sem iznenadoma ostavil bansko čast in tako rekoč zapustil kraljevino na cedilu. Toda ni tega storil prečastiti gospod nadškof

sam in morda še o slabši priliki? Ne vem, kako se bode on pravdal z Bogom. Ali jaz, slavna gospoda, nisem pustil bansko čast, da bi postal nadškof, ampak da bi postal navaden plemič, vedno pripravljen potegniti sabljo za blagor mile domovine!“

„Živijo, Alapič!“ pozdravi plemstvo te besede.

„A odreči sem se moral,“ nadaljuje bivši ban, „moral vsled svoje vesti. Ker, moja gospoda, bil sem ban samo s sabljo in ne z žezlom, bil sem vojskovodja in ne sodnik ali vladar. Drugič pa je stara reč, da pod eno streho ne moreta biti dva gospodarja. V našem kraljestvu je gospodar cela vojska. V prejšnjih časih je vojski zapovedoval samo ban, a zdaj zapoveduje vsak tuji general. Pa ko sem nekoč vprašal te gospode, kako smejo delovati brez mojega vedenja, proti moji zapovedi, pokazali so mi neke dekrete, da tako želi presvetli nadvojvoda Karl. Ban biti in ne banovati, biti le mala pičica, tega, slavna gospoda, nisem hotel. Raditega sem ostavil častno mesto, da dobimo novega in celega bana. Zdaj vedo slavni stanovi, da sem čist. Govoril sem!“

Alapič se vsede. Priproste njegove besede vzdramijo celo zbornico in plemstvo udari v burne klice.

„Gospoda moja!“ dvigne se nezadovoljno Matej Keglevič in poropoče s sabljo ob tla. „Ne morem se dosti načuditi slavnemu zboru, ki si išče le brezpomembne zabavice ter izgublja z govoričenjem zlati čas. Ali smo se zbrali, da se pravdamo? Kadar sovražnik potrka s sabljo na duri, ni čas cepiti dlako o zakonovih modrostih. Treba je delati. To vam bodi zakon. Turčin se ne bode vprašal, vodi li vojsko

ban ali kdo drugi. Turka je treba pobiti, a da ga moremo pobiti, a da ga moremo pobiti, moramo se podvreči volji prejasnega gospoda — —“

„Bana hočemo, brez bana ni zbornice!“ plane Peter Ratkaj kvišku.

„Dosti, gospoda!“ zahrumi Teuffenbach in zgrabi z roko ljuto za meč. „Nisem pravdoznalec, vojak sem. Ne vprašam po starih listinah, ampak vprašam po krogljah in smodniku. Nisem tukaj, da bi poslušal vaše paragrafe, imam boljše delo. Vojske je treba in novcev je treba; to nam dajte, potem pa delajte svobodno vaše pravice. In to mora biti, ker je tako zapovedal presvetli gospod namestnik.“ Jezno udari z roko po sablji.

Kakor nevihta skoči na noge vse plemstvo.

„Čemu smo mi?“

„Čemu je zbornica?“

„Ven ž njim!“

„Tako se spoštujejo naše pravice?“

Kakor razburjeno morje divjala je zbornica. Zdaj in zdaj so se hoteli razkačeni plemiči pognati v nerodnega komisarja. Draškovič prime generala za rokav in ga potegne na sedež.

„Slavna gospoda!“ oglasi se zdaj z grmečim glasom Gregorijanec, tresé se prehude jeze, „končamo račune. Prvič je rekel gospod komisar, naj se ne trati zlati čas. Čul sem mnogo besed, a na posled še vendar nisem slišal, kaj nam je storiti. Dopustite, slavni stanovi, naj o tem izrečem svojo priprosto misel. Vi itak po svoje odločite. Ali ste

bili že kdaj v samostanu pobožnih patrov? Tamkaj počiva pepel naših slavnih banov. Nad grobom jim stojita zastava in žezlo. Z zastavo so vodili plemstvo v boj, z žezlom so vladali in sodili. Tako je bilo prej, tako mora biti tudi zdaj. Kraljevska svetlost naj nam da bana za poglavarja, da bode on kot njegov namestnik. Ban bodi kraljevi namestnik, on naj stoji na čelu vojske, on naj sedi na čelu zbornice. Z živo, plamenečo besedo dokazal nam je prečastiti gospod nadškof, kakšne nezgode čakajo na bedne ostanke slavnih naših kraljevin, okaral nas je, da smo nesložni, da ne maramo za sveto vero in svoboščine plemstva. Toda najbolj živo čutimo te nezgode mi, čutimo jih že dalje časa; junaški so odbijali naši dedi nekrščansko silo, ko še ni bilo gospodov Teuffenbacha in Maleka in nismo že mi sami delili pod zastavo Frankopana in Alapiča ljute udarce za našo kraljevino? Ni li ban Nikolaj Zrinjski, blagega spomina, hude udarce zadajal carigrajskemu sultanu in naposled slavno poginil pred Sigetom? Nismo se vadili s sabljo še le včeraj, niso nas gospodi generali učili mahati z mečem. Nismo li dajali zadnje novce, zadnjo kapljo krvi za našo kraljevino? In čeprav smo zrastli na bojnem polju, vendar nam je bil domači zakon vedno svet; kajti brez zakona ni junaštva, brez redu ni zmage. Ali za kaj smo se borili, slavna gospoda? Mar li samo za grudico zemlje? Ne, za naše pravice, za dedščino naših očetov. Zato odbijamo Turke, zato bomo izginili do zadnjega, ker nočemo postati sužnji lažnjivega preroka. Vzvišeni gospodi komisarji zahtevajo podpore, zahtevajo delavnih moči,

ljudij za vojsko. Kraljevska svetlost dobro ve, da so zveste naše krajine vedno izvrševale svojo dolžnost proti presvetli kroni, toda izvrševale jo, kakor je red in zakon. Kdo pa daje pomoči za vojsko? Zbornica plemstva in gosposke. Kdo je zbornici poglavar? Ban je. A mi nimamo bana. Brez bana pa ne bode ne denarja in ne vojakov. Govoril je prečastiti gospod nadškof za novo trdnjavo pri Dubovcu. Ta trdnjava pa bode veliko bolj branila Kranjsko in Štajersko, nego Slavonijo. Govoril je tudi prečastiti, kako nas brani in ščiti tuja vojska. Da, res, brani! Že leta 1566. pritožili so se naši poslanci na požunskem zboru, kako ti naši čuvaji pustošijo našo zemljo in zbor je zapovedal z ostro postavo, da se to ne sme več goditi. Pa kako se gleda na to postavo? Nemški konjeniki gonijo svoje konje po vseh pašnikih naših kmetov. Niso li Uskoki pod Tomažem Severovičem uropali gospodu Herendiču celo imetje? Le vprašajte plemenitega našega brata Delija, kako so mu častniki gospoda Ivana Asperga v Steničnjaku odvzeli vse, kar je imel. Vprašajte tudi plemenitnike iz Moravča, pa vam bodo povedali, kako prazne hiše imajo vsled ropanja nemških čet. Branili se bodemo, toda branili le pod banovo zastavo. Mislim torej, slavni stanovci, da po gospodih komisarjih javimo presvetlemu gospodu namestniku, kako vedno zvesta in prepokorna kraljevina hrvatska žaluje, ker nima zakonitega namestnika kraljevske svetlosti in da se hoče pod bansko zastavo boriti proti nasprotniku krščanskega sveta, ali dokler se ne postavi ban, ne more se po zakonu odzvati želji gospodov komisarjev.“

„Tako, tako je prav!“ kliče mnogoštevilno plemstvo. Bled in potr t pohiti Draškovič k Alapiču ter ga zaklinja, naj pomiri zbornico.

Naposled potolaži grbavec strastno in razkačeno zbornico in po lastnih podatkih zaključi zbornico tako:

„Pred vsem odločijo prezvesti podaniki posvečene cesarske in kraljevske svetlosti, ko so po gospodih komisarijih slišali želje presvetlega gospoda nadvojvode Ernsta radi utrjenja trdnjave Kopriavnice in drugih mest, ki stoje na meji tužne kraljevine Slavonije, da, ker gospoda hrvatska za zdaj v kraljevini nima nikakega zakonitega poglavarja, to se pravi gospoda bana, ki bi vršil popolno bansko oblast, ki bi nebrizno in nemaraje zakonito kaznovati in prebivalce te kraljevine soditi mogel — nikakih vojakov dovoliti ne more in se le zbornica zaključiti mora, o čem se bode gospodom komisarjem dalo pismo s pečatom hrvatske kraljevine; stanovi podelijo gospodu Alapiču, prejšnjemu banu, županu in sodniku, postavljenemu za določeni čas, to privatno oblast, da izvrši vsa zaostala dela, ki so bila že prej sklenjena, okoli Kopriavnice in drugih obmejnih mestih, da sodi in vlada po običajnih pravilih in prisili kraljevske davkarje, da ti po podeljeni jim oblasti poberejo vse zaostanke kraljevske dače in deželnih dohodkov.

Nadalje sklenejo stanovi, da se odpošlje kraljevski svetlosti odposlanstvo in sicer gospod Peter Ratkaj Velikotaborski, častiti gospod Peter Herešinec, tajnik zagrebškega kapitlja in vzvišeni gospod Ivan Petričević, podnotar te kraljevine, naj prosijo, da se postavi zakoniti glavar, to je ban.“

Slabovoljen zapusti Draškovič zbornico, poparjena generala pa odkorakata za njim. Vsa dobro premišljena osnova se jim je razbila ob trdih glavah hrvatskih plemičev.

„Ali ne rečem še: Amen!“ zašepeče Draškovič strastno svojima tovarišema. „Našel bodem uzde za te besne žrebce. Nadvladal sem zvite italijanske kardinale in portugalske škofo, kako bi ne to razuzdano krdelo!“

* * *

Zvečer tistega dne sedeli so v dvorani stolnega prošta Želničkega v veselem društvu: Alapič, Stolnikovič, Vramec. Samo Štefan Gregorijanec zrl je mrko in zamišljeno pred se.

„Na dobro zdravje!“ dvigne Alapič čašo, „kocke so padle na našo stran!“

„Na dobro zdravje!“ odzdravi gospodar, a za njim odzdravita Stolnikovič in Vramec.

„A ti, gospod Štefan? Kakšni jadi te mučijo?“ vpraša kanonik in kronist Vramec.

„Izgubil sem ženo, izgubil sina, kako bi se naj veselil? Toda,“ Štefan prime za čašo in jo dvigne, „zdaj hočem z vami samo za zvezdo — za slavo! Na dobro zdravje!“

„Tako je!“ potrdi Vramec. In zvonko zazvene čaše.

XIV.

Bilo je proti večeru. Zlati solnčni žarki sijali so skozi visoka okna grajske kapele v Mokricah in padli

na nov kamen sredi kapeličnih tal. Bronaste črke v kamenu pozivale so vsakogar, naj moli za dušni blagor plemenite gospe Marte Gregorijaničeve, katere kosti so počivale pod kamenito ploščo. Pred kamenom je klečal mlad junak, oblečen v železno opravo. Pozlačena čelada je stala poleg njega. Roke je imel sklenjena, glavo sklonjeno, a v očeh so se mu svetile solze. Večerno zlato trepetalo mu je nad glavo, nad svetlo čelado, na sijajnemu oklepu, večerno zlato venčalo mu je mlado, junaško čelo na katerem je bil utisnjen pečat hude in globoke žalosti. Mladič je molil, presrčno molil. Usta so izgovarjale besede očenaša, ali misli so se mu utapljale v žalosti, dušo mu je davila tuga. Kaj hoče? Kam hoče? Sam Bog zna. Nedavno so mu semkaj pripeljali drago mater in vrgli njene mile ostanke pod ta kamen. Oče je jezen in divji in se umešava v vrtinec burnega časa, da si se silo zaduši hudo vest in pozabi mrtvo ženo in živega sina. Pod očetovo streho ni zanj življenja, ni zanj obstanka. In kako bi tudi, ko ne najde pod njo srca, ki bi bilo zanj. In brat? Slabotnej je, trepeče pred očetovo jezo, poljubuje svojo izvoljenko in se ogiba starejšemu bratu. Kam se naj obrne? K svoji miljenki ga vleče, k mladi zlatarjevi hčerki. Bil je pri njej sinoči in ji prisegal, da je ne bode nikdar pozabil, da jo hoče ljubiti za vedno. Ona in Jurko sta mu prevzela vso srce. Ali pa mu je mogoče ostati pri Dori in ji ne škodovati na glasu? Ali jo more zopet dati ljudem na zlobni jezik njo sirotico, ki je radi svoje ljubezni pretipela že toliko grenkih muk? Kaj bi naj počel v hiši njenega očeta? Res je velikašev sin in bogatega rodu,

ali brez očetove volje je siromak, uboga duša brez grude zemlje. Ali pa tudi more plemič mirovati o tako burnih časih? Ni mu mogoče. Domovina kliče in treba je iti, treba se je ločiti od dragega srea, in naj bi tudi počilo same žalosti. V boj torej za križ! Oh, težek je bil razstanek! Lož e bi se ločil zeleni bršljan od stoletnega hrasta, nego ste se ločili dekličini roki z vratu dragega izvoljenca. „Moram iti, draga!“ rekel ji je Pavel, „ali slišiš, kako mi žvenkeče sablja? Rekla bi sicer, da sem strahopetna sirota.“ — „Oh, Pavel, šel bodeš med sablje, med puške, kjer vsaki hip prinaša bojevnikom smrt zajetal je dekcle. „V boju se ne vpraša po srcu, po ljubezni, po solzah! Tamkaj se samo davi, kolje in pozablja na Boga. Moj Bog, ko bi bila vsaj tudi jaz mož, da bi mogla iti tudi jaz — ali ženska sem, revna ženska!“ — „Pomiri se, drago srce — glej, moram iti!“ tolažil jo je polglasno. „Oče je divji, da sem si izvolil tebe! Radi mene ti hoče hudo. Ako bi ne šel, prevladala bi ga še večja jeza. Potem bi bilo slabo za naju. Naj mine nekoliko časa, potem se bode morebiti umiril.“ — „Morebiti!“ odvrnilo je dekcle, „a srce mi pravi, da se ne bode umiril nikdar, nikdar! Oh, Pavel, čemu sva se tako rodila? Ti si velikaš, jaz siromašno dekcle; čemu nisem jaz bogata in ti siromak? Čemu sva se sploh našla?“ — „Ali si raditega, ker sva se našla, žalostna?“ — „Oh, nisem žalostna,“ vzkliknila je Dora živo in iz očíj so se ji udrle solze, „pravzaprav sem srečna in te svoje sreče bi ne dala za bogastvo celega sveta. Ali vprašam jaz po tvojem imenu in rodu? Jaz poznam le Pavla,

ljubim samo le Pavla in bodi ubog ali bogat, bodi velikaš ali kmet. Muogo sem že pretrpela in prejkala a srce je bilo vendar veselo, ko sem mislila, da jočem in trpim za svojega Pavla, za Pavlovo ljubezen.“ — „Oj, srce moje! Takšne duše ne rodi niti jedne kakšen gosposki dvor!“ odgovoril je nežno Pavel. — „Zdaj me pa zapuščaš! Kaj hočem sama! Umrta bom vsled samega čakanja na tebe! Pa le idi! Pokorna moram biti, ker ti veš bolje, kaj mora biti, ti veš bolje —“ in dekle je začelo zopet jokati. Pavel jo je še enkrat poljubil na čelo in se poslovil. Šel je nad Mokrice, a Jurko in Radak sta šla za njim. V Mokricah počiva mati in spi ter sanja večne sanje. Njo je še hotel obiskati, od nje se še posloviti in potem odriniti v boj. Nem kleči zdaj pred grobom in gleda v medene črke, ki mi pravijo jedino to: „Nimaš več matere!“ Pred maternim grobom! Moj Bog, zblaznel bi človek! Oni roki, koji ste te zibali, ona prsa, koja so te dojila, one mile oči, koje so se svetlikale z materino ljubeznijo nad tebo, ko si še kot nedolžno dete sanjal svoje prve sanje — vsega tega ni več! Ni več! Vse je — pest pepela. Kako hudo je bilo poslušati, ko so zadnji žrebelj zabijali v materino rakev! Kako hudo, ko so zvalili težek kamen nad odprto žrelo materinega groba! Oh, Pavel sam je hotel skočiti živ v grob! Nesrečna smrt, nesrečno življenje! Pavel položi vroče čelo na hladan kamen in jame poljubovati materino ime. Dolgo časa je tako počival in plakal in postalo mu je lažje.

Pred gradom sta pričakovala mladega Gregorijanca Jurko in Radak. Jurko je s prekrizanimi nogama sedel na kamenu, Radak pa je na trebuhu ležal v travi.

„Dolgo ni gospodarja!“ zamrmra Radak, „solnce je šlo že v zaton.“

„Pusti, pri materi je!“ odgovori Jurko in zamahne z roko, „ali veš, kako je pri sreči, kadar si na grobu milega pokojnika?“

„Ali vem?“ meni Radak žalostno, „oh, in kako, mladenič!“

„Ali ti je nemila smrt že odvzela kdaj katerega dragega?“

„Da, je, mladenič; smrt in hudobija ste storili.“

„Kako pa, Miloš?“

„Pustiva to! Ni mi za žalostne spomine.“

„Pripoveduj vendar! Saj vidiš, da sem prijatelj gospodu Pavlu in prijatelj tudi tebi. Čemu bi mi ne zaupal tvojih spominov?“

„Čemu bi ne? Hm!“ zamisli se Miloš. „Resnica je, da si pošten mož. Pripovedovati ti hočem in naj ti bodo moji spomini dober nauk, kako se godi po svetu in kako pride nesreča lahko čez noč liki strupenemu mrazu. Zapomni si vse. Radak ne pripoveduje svojih spominov vsakomur.“

„Torej pripoveduj!“ reče Jurko in si upre glavo ob roki.

„Torej pa sliši! Kot mladenič nisem bil takšen sitnež, kakršen sem zdaj. Bil sem veseljak in hudomušnež; z zobmi sem pograbil človeka za pas in ga prenesel čez vodo. Ni bilo tako divjega konja, da

bi ga ne bil ukrotil, ni bilo moža, da bi ga ne bil nadvladal, grlo moje se je glasilo črez devet gor, a kamor je počila moja puška, tam je rekla vsaka duša: „Amen!“ O Milošu je govorila vsa krajina, govorili so Turki in Bošnjaki, ker sem jim bil vražji blagoslov, govorilo se je po vseh selih. Bojevatí se s Turki, to je bilo moje najljubše delo, a s plugom sem le malokrat oral v letu. Brezverce sem davil kakor kače v gozdu in če je šlo srečnc, gorele so hiše, da bi bil duhovnik pri takih svečah tudi v najtemnejši noči videl brati svojo mašo. Ljudje so vse dobro vedeli; in če se je ob turški meji zažaril kres, rekli so: „Glejte, glejte, to je storila Miloševa roka! Ob nedeljah in praznikih so imeli Turki pred meno mir; takrat se je plesalo kolo, naš narodni ples, in kako bi se naj bilo plesalo brez mene? Nekoč na cerkveni praznik imeli smo tudi goste iz tuje vasi in med gosti je bila Vukšanova Mara —“

Tukaj umolkne Radak za kratek čas.

„— no, in kaj naj povem? Po celi krajini ni bilo takšne deklice. Bila je dobrosrčna in sramežljiva; kinčile so jo tudi še druge duševne vrline in tako mi je bila prav takšna, kakršne sem si želel. Vprašal sem svojo mater, kaj bi ona rekla k moji ženitbi in rekla je: „Čas je, da se oženiš, sinko, ker sem slaba; boljše ne dobiš od Mare. Potrkaj torej na Vukšanova duri in Bog ti naj blagoslovi vprašanje!“ In šel sem snubit. Vukšan me je sprejel, postregel mi s kruhom in žganjem in mi rekel: „Veljaven si Miloš in v čast si lahko štejem, da hočeš postati moj zet.“ Kratko potem so grmele po krajini svatovske puške in —

pripeljal sem materi v pomoč mlado ženo k hiši, pripeljal sem na svoj dom Maro. Mati je bila srečna, srečen sem bil tudi jaz. — „Takšne sinuhe, dragi Miloš, ne najdeš v devetih vaseh! Kako je krotka, pri delu brzna in povsod razumna!“ Tako jo je hvalila moja mati. Kjer pa ni našla same hvale, tam sem jo našel jaz. Ako bi bil dajal tri vozove zlata in z zlatom okovano puško, našel bi ne bil boljše in zvestejše žene. Hvalili so Maro možje, hvalile so jo tudi žene.

Čas mi je tekkel, kakor teče brzna reka in nisem se bal težkega dela in ne hudih muk. In čemu bi se bil bal? Bil sem srečen, bojeval sem se še naprej s Turki, ali napadal sem srčnejše, bojeval se spretnejše. Vedel sem, za koga se bojujem, vedel sem, koga branim. V prvem času se je Mara vsikdar ločila prav težko od mene; bala se je, da bi se mi znalo pripetiti kaj hudega. Bila je še pač mlada žena! Ljubila me je čez vse. Toda polagoma se je utrdila. Kaj je hotela? Kar mora človek, mora. Svet je takšen, da je Bog odsodil temu knjigo, onemu puško. Pred našo vasjo je bil grič, s katerega se je videlo pol ure daleč. Mara me je vsikdar, kadar sem šel v boj, spremljala na ta hrib, gledala za meno, dokler je bilo mogoče; ko me ni bilo mogoče več videti, zapel sem, da me je še vsaj slišala nekaj časa. Kadar sem se vračal, pričakala me je zopet na griču; odvezla mi je torbo in puško in veselo sva šla v domače selo. Doma me je pričakovala kupica vina za žejno grlo in ovčje rebro za lačen želodec. Sedel sem k ognjišču, žena mi je ovila roko okoli vratu

in začel sem pripovedovati, kako se je godilo proti Turkom, kako so pobegnili turški Bošnjaki in kako so jim ostale prazne torbe, prazne koče. „Glej, Miloš,“ rekla je večkrat Mara, „ako bi ne vedela, da si kristjan, kakor drugi kristjani, ako bi te ne videla zdravega in veselega pri sebi, menila bi, da si volk, da si volkodlak.“ — „Ne govori tako, draga,“ opozarjal sem jo jaz, „saj vidiš, da sem kristjan in če moram res včasih ljuto sekati s sabljo, nisem kriv jaz, ampak krivo je to zverinsko pleme, ki ne spoštuje ne Boga in ne Marije.“ Bilo je mnogo veselja, mnogo smeha. Kadar sem ležal v grmovju kakor kača in prežal na Turke, zaprl sem rad oči in gledal v duhu Maro. Kakor v resnici je stala pred menoj. Gledal sem, kako je urno ravnala po hiši, opravljala svoje gospodinjstvo in stregla materi. Spominjal sem se, da bode po minuli zimi krst, ako bo šlo vse po sreči. Minula je zima in prišla pomlad ter nam prinesla sinka. Videl bi ga naj bil, kako je bil rudečeličen, živ in krepak, no — kakor kraljevič Marko. Stara mati je skoraj znorela. Regljave žene po vasi so se prepirale, ali je deček podoben bolj meni, ali bolj materi. Posmehoval sem se ženicam in bil vesel, da sem le imel sina. Kmalu smo se zopet sprijeli s Turčini. Pobili in ujeli smo celo četo poturčenih ljudi. Boj je bil vroč, ker je poturica hujši od Turčina. Med ujetimi je bil tudi mladi Jusuf-beg iz Požege. Z drugimi ujetimi ga spravimo v našo vas. Poznala ga je vsa krajina. V boju se je bil kakor lev in ni prizanašal nobeni glavi, toda on ni maral ne za zlato in ne za blago toliko, kakor je

maral za ženske. Za njimi je pohajal. Ne žene in ne dekleta niso bile varne pred njim — bil je prava turška kri po svoji turški materi. Ni mnogo manjkalo, da ga niso naši ubili. Toda ubranil sem ga pred smrtjo. Bil sem neumen, kajti sreča bi bila zame, ako bi bil poginil. Pa rekel sem svojim: „Ne bodite reveži! Sredi ravnega polja pobijajte Turke v poštem boju, ali kadar nimajo ne sablje in ne puške, bilo bi grdo, ako bi jih pobijali kakor pse! Čakajte! Tudi zanj še pride kdaj črni petek! Le ako bodo Turki sekali naše kot sužnje, tedaj bomo storili tudi mi tako. Pa brez razsodbe ne velja.“ Turčin je bil v vasi, kakor bi ne bil suženj. Z orožnikom je pohajal po vasi in popeval. Nekoč zapazi Maro, kakor so mi rekli, se je zagledal v njo. Kmalu pride zapoved, naj mu damo svobodo. Gosposka ga je zamenila za naše ljudi, katere je bil ujel požeški paša. Šel je po zapovedi v Ivanič. Ko se vrnem domu, pravili so mi ljudje, da se je v vasi prikazal neki zdravnik, majhen, škiljast, ki je zdravil ljudi in živino in prodajal raznovrstnih mazil. Mara mi je povedala, da ji je ta človek ponujal neko mast, gledal okoli hiše in vpraševal po meni. Kaj je hotel meni? Hvala Bogu, saj sem bil zdrav. Nisem se brigal zanj. Tretjega dne je baje naložil svoje blago na konja in se podal proti dolnji krajini. Nisem maral zanj, ko je vendar toliko pohajačev po svetu. Srečno in zdravo smo preživeli zimo. Kmalu pa pride zapoved, da gospod ban Peter Bakač zbira močno vojsko proti Turkom. Vojskovodje so zbrali vse bojevnike in me uvrstili v Radmilovičevo četo. Poljubil sem sinka,

objel ženo in ji naročil. naj ne pusti dete iz očij. Sicer sem šel veselo v boj, ali tokrat mi je nekaj težilo srce. Hude slutnje so me mučile. „Miloš,“ rekla je žena v solzah in me trdno objela okoli vratu, „božja roka naj te spremlja in naj te pripelje zopet nazaj!“

Ban Peter ni bil šrbozoba baba, ampak imel je železne zobe. Mi smo udarili in Turčin je držal, mi smo udarili in Turčin je bežal. Peter je ničvredneže podil, da so skakali kakor miši pred mačkom. Dobili so povoljno po grbi, krajina je bila mirna, a mi smo se vrnili pevaje domu. Hodil sem dan in noč. Bilo je kakšni dve uri od naše vasi. Več bojevnikov nas je korakalo naprej. Srečamo človeka iz sosedne vasi. „Dober dan!“ pozdravim moža. „Bog daj!“ odzdravi mi plaho. „Kaj pa je, mož, da me gledaš od strani? Kako je doma?“ — „Nič, nič, slabo je, slabo! Ali doma bode že vse v redu!“ — „Oh, hvala Bogu!“ razveselim se. Mož se poda naprej, a mi proti domu. Pridemo vrh griča. Mare ni, kakor navadno. Čudno! Čakaj, mislim si, danes te hočem preteči. Danes hočem biti jaz hitrejši od tebe. Nakrat plane pred nas Jurij, sosedov sin. „Za božjo voljo, ljudje, le bolj naglo!“ reče nam v strahu. „Kaj pa je?“ zakličemo vsi. — „Brž v vas! Turki iz Požege so napadli danes zjutraj vas. Odgnali so živino in sužnje!“ Zazeblo me je pri srcu. „Prišli so naglo in nenadoma kakor grom z vedrega neba. Bili so vsi na konjih. Prvi je jezdil Jusuf, za njim pa ti-ti majhni, škiljavi zdravniki. Kar je bilo živine v vasi, vso so zgnali skupaj. Zdravnik je potem Jusufa gnal k tvoji hiši.

Šla sta v njo. Kmalu se zasliši jokanje iz nje. Iz hiše privlečeta tvojo staro mater vso krvavo in jo kakor kakšno mrhovino vržeta ob tla, ženo in sina pa pograbitna na svoja konja in pobegneta s četo proti gozdu. „Pozdravi junaka Miloša!“ zakrohoče se še zdravnik, ko me vidi stati. Takoj udari iz tvoje hiše tudi ogenj. Turki so ubili tudi popa in njegovo ženo. Oh, hudo črez hudo!“ — Oči so mi začele goreti, zakričal sem kakor zver in kakor bi me veter nesel, pohitel sem proti vasi. Našel sem mesto hiše le prazno pogorišče. Padel sem na tla in gledal žalostne ostauke svoje nekdanje sreče. Srce mi je zvijal krč. Mara, Mara! Sinko! Kje sta, kje? Ni ju! Za božjo voljo! Prehudo me je zadela božja roka. Nisem vprašal po materi, katero je vzel dobri sosed pod svojo streho, ampak vprašal sem po Turkih. Kdaj so prišli in kam so se obrnili? Na sosedovem dvorišču je stal privezan konj. Zajezdim ga in kakor divji se poženem v gozd. Nastala je noč in mesec je svetil nad drevjem. Tiral sem konja eno uro, dve uri. Poznal sem Turke in vedel sem, da ne bodo hodili celo noč brez počitka. In šlo je dalje tri ure, štiri ure, a o Turkih ni bilo ne sluha in ne duha. Solze so mi jele teči po obrazu. Po glavi mi je šumelo, kakor bi se mi obračali možgani. Nagnil sem se na konja. Vroč je bil, penil se je in griva mu je vihrala v zrak, a moral je leteti, moral je kakor divji dalje, da mi je veter bil mimo ušes. Priletel sem že v bližino gorskega podnožja. Nakrat se mi zasveti nekaj pred očmi. Bil je ogenj. Brž postojim in gledam. Oddaljeni od mene so sedeli Turki. Pili

so in kričali. Med njimi je sedel majhen človek, zdravnik. Okoli so privezani ob drevje stali konji. In nekoliko dalje od ognja? — Da, da, bili so sužnji! „Mara, Mara, sinko!“ zakričim na ves glas, „tukaj sem, tukaj!“ — „Moj Miloš!“ odzove se Mara. Turki skočijo na noge, a že pomerim. Strel počí in mrtev pade Jusuf na zemljo. Vsi poskočijo na konje. Še enkrat počí puška in drugi Turk se zvali v travo. Konja poženem na vso moč proti ognju. „Ha, čakaj Miloš!“ zareži se škiljavi ničvrednež, pomeri s puško, izproži in — žena moja se zruši mrtva na tla. Nisem imel časa basati puške, kar hitel sem naprej. Škiljavec že grabi mojega sina za lase; ubil ga bode. Ne, dvigne ga pred sebe na konja in pobegne. Turki uderó prestrašeni za njim. Dospem do žene; bila je že mrtva. Toda sin je še živ. Turki ga odnašajo. Torej naprej za njimi! Leté kot veter izgubim kapo. Konju prične primanjkovati sape. Brž vzamem nož, da vzpodbodem utrujeno žival v rebra. Na konju nabašem zopet puško. Pridem Turčinom bližje, ko ravno zapuščajo gozd. Kmalu spoznam zdravnika, ki drži pred sebo mojega sina. Še enkrat vzpodbodem konja. Blizu sem jim, samo še za streljaj smo si narazen. Čakaj, lopov! Že dvignem puško, ali v istem trenotku pade moj konj in obleži mrtev. Padem seveda tudi jaz, Turki mi pa pobegnejo brez sledu. Za božjo voljo! Ubili so mi ženo, odvedli sina, samo v noč se je razlegel hudobni krohóť škiljavega satana!“

Radak umolkne. Dve debeli solzi potočíte se mu na sive brke. — „Dovolj veš,“ pripomni še, „slišal si vse. Bog ve, kje je moj sin. Ne najdem sledu o

njem. Tako se bijem skozi življenje, kakor voda ob pečine. Ali če dobim kdaj vraga roparja v pesti, raztrgam ga z zobmi“ Radak zaškrtnje z zobmi.

„Majhnega zdravnika misliš? vpraša Jurko. „Morda ga je voda odnesla.“

V istem trenutku se prikaže Pavel.

„Jurko, brat!“ reče polglasno mladeniču in ga poljubi. „vrni se v Zagreb in čuvaj Doro kakor svoje oko. Z Bogom!“

„Bodem, brat!“ odvrne Jurko tiho.

„Pojdiva, Miloš, v imenu božjem!“ Častnik in vojevnik zasedeta konja in odjezdita.

Jurko pa obsedi še nekaj časa na kamenu in gleda proti strani, na kateri je bil izginil Pavel.

XV.

V začetku leta 1578. bilo je zelo burno vreme. Zima je bila tako huda, da niso najstarejši ljudje pomnili takšne. Snega je bilo črez koleno, a snežinke so padale naprej kakor iz vreče. Bilo je ob osmi uri zvečer. Po ulicah ni bilo videti žive duše; kdo bi pač šel ob takem vremenu iz sobe! Nekateri meščane in meščanke objemalo je že prvo spanje. A v hiši zlatarja Krupiča je bila še luč. Mojster je sedel pri peči in svetlikal zlato čelado, poleg njega pa je sedela Dora in čitala iz debele in močno okovane knjige življenje svetnikov. Dekle je bilo nekoliko blede, a vendar lepo. Ni se ji z lica bralo drugega, kakor neka tajna otožnost. Ravno je bila prečitala življenje svetega Avgušтина, zagrebškega škofa.

„Dovolj je, hčerka, prihrani ostalo o svetem Felicijanu za jutri. Pozno je že. Magda se je že zakopala v svoje ležišče. Zima je in burja brije okoli oknov. Idi tudi ti!“ Starec je pogledal svojo hčerko. Zdrava je, zdrava, ali kam je šlo njeno veselje? Od tega časa, ko je pretrpela tako hude muke, ni več vesela. Dekle zapre knjigo in jo položi na polico.

„Da, dragi oče, prav ste rekli!“ meni Dora. „Spanje me sili. Nekoliko slabo se čutim. Krivo je bržčas slabo vreme. Lahko noč, dragi oče!“ Dekle poljubi očetu roko, on jo pa poljubi na čelo.

„Lahko noč, drago dete!“

In Dora odide v svojo sobico.

Za malo časa potrka nekdo s trkalcem, kakršne so prej imeli na velikih durih, trikrat na zlatarjeve duri. Mojster za začudi. Kdo bi mogel biti tako pozno? Brž pomoli glavo skozi okno in vpraša, kdo je.

„Domačin!“ odzove se močen glas.

Zlatar odpre duri in v prodajalno stopi visok in temen človek. Lasje in brki so mu pokriti z ivjem; brž strese z velikega kožuha sneg in vrže kožuh na klop.

„Oh, vi ste, boter Ivan! Pomagaj Bog!“ pozdravi zlatar prišleca in mu ponudi roko. „Odkod pridete?“

„Hvaljen bodi Bog in dober večer, mojster Peter!“ odgovori mož, „pridem ravno iz Požuna. Ko sem šel mimo in sem še videl pri vas luč, hotel sem nekoliko vstopiti da se kaj pogovoriva. Doma me ne čakajo žena in otroci.“

„Vem!“ odgovori zlatar.

„Oh, imamo hudo vreme! Brrr! Do srea me je prezeblo!“

„Glej, iz Požuna! Kaj je tam radi nas?“

„Pravdo proti Gregorijancu bomo nadaljevali.“

„Oh, nadaljevali! Ali jaz mislim, da iz te moke ne bode pogače!“ meni zlatar in odkima z glavo.

„Ali ste vi neverni Tomaž!“

„Rekel sem samo, ne prerokoval.“

„Bomo videli! Še nekaj vem — bana imamo!“

„Tako! Koga pa?“

„Kakor pravijo, barona Ungnada.“

„Čudno! Kako njega?“

„Da dete nosi ime“

„Kakšen pa je? Kaj govori svet o njem?“

„Tako, tako —“ in prišlec strese rameni.

„Bil je dozdej general v Jegru. Nadvojvoda, kakor pravijo, ga zelo čisla.“

„Da, čisla?“

„Pravijo tako. Sicer pa ni domačin. Štajerc je ali kaj takega.“

„Vem, ker se še spominjam starega Ungnada z veliko brado. Ivan se je zval. Ni iz Samobora?“

„Bil je v Samoboru. Dedščino je zapravil in zastavil. Zdaj, ko je postal ban, bode si je lahko zopet rešil.“

„Kakšen bode kaj za nas?“

„Hvalijo ga, da je odločen. Ali preveč se nam ni nadjati. Meščanom ne bode preveč ugajal. Štefan Medvedgrajski bode baje podban.“

„Na zdravje! To so lepe pesmi za nas! Varuj nas, sveti Blaž!“

„Reklo se bode zbrati vse moči, da nam gospoda ne bode prerastla čez glave. Sicer bi bilo slabo za naše mesto “

„Res je in še kako! Obrezujejo nam naše stare pravice kakor zlat cekin. Bojim se, a osobito Štefana.“

„Ne bojte se, mojster Peter,“ reče prišlec odločno. „Dobro me poznate. Česar si Ivan Jakopovič namisli, to on tudi izvrši. Dolgo je že, ko sem premišljal o ti zadevi. Že ko je pokojni Ambrož prišel v našo soseske, premišljeval sem že, ali bi se mu prihod ne dal zaprečiti. Povedal sem mestni gospodi, kako moramo ravnati. Vsi so bili takoj za moj nasvet. Iz začetka je bilo vse v živem plamenu, res. A poznej se je prikradla v njihova srca prokleta zavist in sklenilo se je, naj prevzame celo reč in jo vodi Kaptolovič proti Gregorijancu. Kaptolovič se je zakopal v učena pravila in modre izreke, a zdravo pamet je vrgel za peč. Zdaj naj bi iztirali lisico, ko je stokrat hujši; Štefan bode podban, a črti nas do skrajne sile zarađi — — no, zaradi vaše hčerke. Ungnad bode ugodil velikašem v malih rečeh, da bodo velikaši popustili v velikih. Prejasna nadvojvoda sta uvidela, da se ne da zlomiti velikaško kljubovanje; poslala sta torej vendar bana, a ravnal ne bode drugače, nego po volji vojvod Ernesta in Karla. Slišal sem tako v Požunu.“

„No,“ meni Krupič, „to je stara pesem, Ko ste mi povedali, da dobimo bana, razveselil sem se, misleč, da bode vse bolje; toda ko ste mi rekli, kakšen

je, uvidim, da bode šlo vse po starem tiru. Velikaši so nekateri nasprotni nam meščanom, ker nočemo biti kmeti in hočemo ostati pri svojem. Navezani bi bili na pomoč tujih generalov, a to je vražen posel; jaz ne grem rad v to kolo, čeprav se je že večkrat govorilo pri nas tako.“

„Resnica, resnica!“ potrdi Jakopovič. „prav govorite, dragi mojster. Ali kadar ima človek pred očmi, kako je prav, mora iti po svojem potu in ne se vezati na razsodbe drugih.“

„Kako pa hočete drugače?“

„Tako le. Kadar se jaz branim koga, rabim prav lahko pomoč od tretje strani, dokler mi je zdravo in prav; toda nikdar ne bi hotel biti toporišče za sekiro tretjega. Ako se rešim, rečem mu hvalo za pomoč in želim mu srečo z Bogom. Podvrgel se bodem gosposki volji le tedaj, ako bo spoštovala naše svobodščine. Pa pod štajerskim vodstvom? Ne, nikdar. Hrvati smo.“

„Tako je res. Tako rečem tudi jaz.“

„Bog in naše srce hočeta tako. Niti za las ne smemo popustiti gospodi, niti za dlako ne smemo odstopiti naših pravic. Vi ste pameten in moder človek, pametnejši nego marsikateri izmed naših modrijašev. Na vas gledajo meščani, vas slušajo tudi Skupno nama bode treba delati, meni s peresom, vam z jezikom. In ako da Bog, postalo bode naše plemenito mesto, kakršno je bilo nekdaj in kakršno mora biti. Vi nam morate vsem trdno stati na strani, kajti če propademo in pridemo pod gosposko oblast, tedaj bode zlo za nas; a najbolj zlo

bode za vas in — vašo hčerko. Štefan Gregorijanec se je zaklel, da se hoče maščevati nad vami, ker ste mu odtujili sina.“

„Gospod Ivan!“ odgovori dobrodušno Krupič, „Bog sam mi je priča, da nisem nič kriv. Meni samemu ni ljubo, da je prišlo tako. Rad bi bil videl, naj bi se bila hčerka primožila k meščanski hiši, naj bi bila meščanska žena, meščanska mati, kajti vsakdo ve v Zagrebu, da me ne navdaja gizdavost. Pa, gospod Ivan, sami veste predobro, da se človeško srce ne da brzdati kakor plah konj, a jaz nočem svojemu otroku nalagati muk. Sirota je že itak trpela dovolj. Prigovarjal sem ji z dobrim in ona se je na vso moč čuvala, da bi ne dajala povoda k obrekovanju. Sami dobro veste, kakšni so zagrebški jeziki. Moja hči je celó nedolžna, to ve Bog. Krotila je svoje srce. Ali kaj? Ljubezen se ji je zarila premočno v srce, muči jo in muči, da mi dekle vidoma pojema. Mladi Gregorijanec je pa sicer poštenjak, čist kakor solnce. Dobro poznam svet in poznam tudi mladega Gregorijanca. Le glejte, šel je v vojsko in sicer je šel prostovoljno, da ne bode brezpotrebna govoričenja in ne očetove jeze. Večkrat sem se že vprašal, kaj bode. Vprašal sem se sicer, a nisem mogel najti odgovora. Naj bi ona šla za mladim velikašem? Težko, ni mi verjetno, ker gre proti navadi. Ali pa morem njega pognati iz hiše, ko ji je vendar dvakrat rešil življenje, ko je pošten človek? Bog je tako dal in vse je v njegovi roki, jaz pa sem bil in ostanem pošten Zagrebčan.“

„Bog ne daj! Kdo vam očita, mojster Peter, kdo pravi, da bi bili vi krivi? Reč se je tako dogodila. Jaz sem jo omenil le toliko, da se spomnite, kako vražno delo bomo imeli Zagrebčani, kako nam bode veljalo biti pametnim, kako se bode reklo paziti, da nas nenadoma ne zadenejo nezgode. Rekel bi po svoji izkušnji, da bode strela udarila kmalu in hudo bode, ako nas zadene! Zato bodite za mene, delajte za mene, da bomo videli, ali smo vredni kot svobodni meščani obdržati naše svoboščine, ali smo rojeni, da bomo kmeti, odvisni po imetju in življenju plemeniti gcsposki. Pozno je že; jutri me pričakujte, pa govoriva dalje. „Vi zame, jaz za vas in vsi za naše mesto. Lahko noč!“

* * *

Ivan Jakopovič je bil potomec stare zagrebške rodovine in je bil v vsakem oziru imenitna oseba. Čeprav ni bil plemič, vendar se je ponašal s svojim meščanstvom. Meščanske vrline, delavnost, trdno in nepodkupljivo poštenje, vse je dičilo tega vrlega in izvanrednega človeka; Jakopovič je bil povrh še jako ostrega uma, bil je „literat“, to je pismouk človek, a ne samo takšen, kakršni so bili odlični meščani (patriciji) svobodnih mest, ampak bil je izvežban v pravo in drugih znanostih, katere so se gojile v tisti dobi. In kar je bilo največ vredno: vse svoje znanje in umovanje si je pridobil zato, da proslavi svoje mesto, da mu ohrani svoboščine in da ga stavi na dično mesto. Pomagala mu je sosebno njegova trdna in nepremagljiva volja, izvanredna izgovornost in

brezozirna ravnodušnost. Ni imel ne žene in ne otrok, a bil je imovit. Bil je v najlepši možki dobi in trdnega zdravja. On ni poznal ne jeze in ne strasti, a vse svoje zdravje, znanje in imetje je tolmačil le za sredstvo, da koristi — sreči rojstnega mesta. Soseščani so ga gledali in ga smatrali za neko živo čudo, katero ni osvajal kramarski duh tedanjih Zagrebčanov. Mestna gosposka mu pa vendar ni bila prijazna, ali vsaj iz srca ne prijazna, ker je vedela, kako ji gleda Jakopovič na prste. To opazovanje ji ni posebno ugajalo. No, ker pa je videla, da ima Jakopovič vse ljudstvo na svoji strani, da je zadrugam nekako „bog“ in da zna mesto zagovarjati in braniti najboljše ravno on, klanjalo se mu je, ker ni šlo drugače. A tudi sami velikaši pozabili so vpričo Jakopoviča svoje nasilno nagnenje in ga spoštovali, ker jim je znal povedati resnico v obraz in se jim ni klanjal, ne lepotečil. Dobro so vedeli, da ga ne ujame ne plemenitaška sladka beseda, ne ponosno zasmehovanje in ne obilna pogostitev; vedeli so, da ravna on le po svojem bistrem umu in po svojem poštenem srcu. Zato so ga spoštovali kot nepodkupljivega poštenjaka, a ga tudi mrzeli kot živega antikrista.

Jakopovič je bil obšel mnogo sveta, bil je večkrat v Požunu, v Pragi in na Dunaju. Znan je bil z dvorjaniki, z udi kraljeve hiše in vedel je za vsako reč, ki se je tikala svojega mesta.

Vidši, kako je obče razburjeno plemstvo, podal se je v Požun, kjer je bilo osredje notranje vlade, da vidi, kakšne so cele zadeve. Kmalu je spoznal,

da bi rad nagli Draškovič nadvojvodi Ernesta in Karola pomiril s plemiči; spoznal je pa tudi, da to ne bode dobro za mesto Zagreb.

„Treba je zbrati vse moči!“ rekel je, ko se je vračal domu. Odločil se je, da hoče pripravljen stati na braniku za svoboščine rojstnega mesta, čeprav bodo navali hruli od vseh strani.

XVI.

Hrvati so dobili bana. Nadvojvoda Ernest se je bil težko odločil, da bi povrnil kraljevini to staro čast, misleč, da je že prišla ura, ko bi moral deželi vladati general, ki priseže zvestobo samo kralju in ne tudi narodu. Toda čeprav so hrvatski stanovi do živega čutili turške nasilnosti, vendar niso pozabili na svoje stare pravice. Modri dvorjanik nadškof Draškovič vedel je skloniti svojega gospodarja, da je dal Hrvatski zopet glavarja po starem običaju, pripomni nadvojvodi: „Naj se za bana postavi udan, poslušen človek, ki bode izpolnjeval le previšjo voljo.“ Kmalu se je po vsem kraljestvu raznesla novica, da je banom kraljestva Dalmacije, Hrvatske in Slavonije postal velemogočni baron Krištof Ungnad iz Soneka in Celja, general in komornik njegove cesarske in kraljeve svetlosti. Svet se je ti novici zelo čudil. O Ungnadu je bil do zdaj še malokdo slišal, o njem se sploh mislilo ni, da bode postal ban, in sama Hrvatska ni znala, kakšen človek je. Po rodu je bil Štajerc, človek tuje in ne domače krvi in nihče se ni bal, da bi se mu znalo njegovo srce preveč vneti

za hrvatsko pravo. Toda Ungnadi so imeli svoja posestva tudi na hrvatski strani Sotle in Hrvati torej niso mogli reči, da so dobili popolnoma tujega človeka za bana. Vrhtega so bili Bakači, slavna hrvatska redovina, veliki prijatelji Ungnada. On sam, Krištof Ungnad, ni bil drugega kot vojak — seveda general. Večji del svojega življenja preživel je izven Hrvatske, deloma na konju, deloma v šotoru. Maral je samo za vojaški red in posluh, o svoboščinah hrvatskih je vedel le malo, a dobro je poznal voljo presvitlega nadvojvode in ta mu je bila najboljši postava. Bil je udovec, njegove hčerke so živele pri rodbini na Kranjskem, a on je po povelju pohajal po svetu, bojeval se in plenil, pil in igral. Leta 1578 bil je poveljnik cesarske posadke v Jegru. Tukaj je počival, tratil čas in lovil ribe ter streljal kljunače. Čudno so gledali Hrvati, ko so čuli, kakšen ban je imenovan, a še bolj čudno je gledal Ungnad sam; niti v sanjah bi se ne bil nadejal tako visoke časti. Zapustil je brž kocke in vino, ribe in kljunače in vesel se je podal na pot na Hrvatsko. Hrvati so naposled rekli hvalo Bogu, niso več vprašali, kakšen je, samo da je bil ban.

Na dan svete Agate, device in mučenice, to je 5. dan meseca svečana leta 1578. bil je v plemenito mesto Zagreb sklican zbor gospode in plemstva celega kraljestva, da se uvede po stari in svečani navadi „dolgo in željno pričakovani“ novi ban. Dospela sta bila v Zagreb že cesarska komisarja nadškof Jurij Draškovič in velemogočni gospod Krištof Kinigsberg. Velikaši in manjši plemiči jeli so se

zbirati četoma. Poslanci županij in mest prihajali so pod svojimi starimi zastavami, a banovo konjenišvo je razpelo svoje šotore na trgu „harmici“. Novi škof Ivan Moslavački sprejemal je dan na dan plemstvo. Modri Draškovič je bil vesel in je dokazoval naj-upornejšim velikašem, da je zdaj vse lepo in dobro, da stojé svoboščine plemstva na trdnem temelju, na trdnejšem, nego stoji cerkev svetega Marka. Novi gospod ban je sam hrvatski velikaš, ki bode znal braniti domovinske stare pravice, ostale dostojanstvenike pa naj po volji izbere zbornica, ker je trdna volja presvitlih gospodov Ernesta in Karola, da se stanovom povsem ohrani njihovo pravo. Pilo se je, jedlo se je in popevalo se je; vse je bilo dobre volje, vse veselo in povsod so se slišali klici: „Živijo ban!“ Čeprav je bila huda zima, da so ledene sveče visele z zagrebških streh, vendar se je mestni sodnik, trebušasti Ivan Teletič potil kakor ob času žetve. Kraljevo mesto je moralo „po privilegiju“ zlate bule dati vsakemu novemu banu pečenega vola in mnogo kruha. Mestni sodnik je kupil torej od Matije Verniča rogatega velikana za sedem goldinarjev in dvainšestdeset novčičev in vseskrbnež je naročil pri mojstru Nikoli Tihodiču kruha za oseminsedemdeset novčičev.*) Morala se je povrh še popraviti mestna zastava, po-barvati se je moralo žezlo mestnega sodnika in še mnogo drugega potrebnega storiti, kakor pozlatiti

---

*) Čitateljem, ki še niso ničesa čitali o življenjskih razmerah v prejšnjih vekih, bodo se zdela ta števila smešna; vendar je denar imel takrat (v 16. veku) še takšno veljavo, da so navedene svote istinite.

mestne ključe, ki so se morali nesti pred bana, popraviti mestne puške, postaviti novo peč v občinsko hišo, kjer je imel stanovati ban. No — dela je bilo na vse kraje, a vse je prišlo na skrb nesrečnega sodnika. „Oh, še mnogo, mnogo je treba storiti!“ tožil je sodnik. „Ban nima luknjastega novčiča, a vojska njegova je gladna in žejna. Moralo se bode dobiti hrane, ker zlata bula tako velewa, a preveč skope se ne smemo izkazati novemu banu, ker nam zna še v marsičem pomagati.“ Gospod mestni sodnik ni jedel in ni pil vsled samih skrbi. Pa tudi mestni notar Nikolaj Kaptolovič se je nemilo potil. Zazibal se je v svojo sobico, zaprl za sebo vrata in se vsedel k mizi, da izkleše latinski nagovor, s katerim bode pozdravil gospoda bana. Štiri polne, drobno napisane liste je bil že načečkal in imel je nagovoru — glavo gotovo. Toda še le glavo, a kje je govorniški rep? Uh in uh! Razgrizel je že dva peresnika, a nima še svetega Duha! Ker ne gre, prikrpa mu rep gospod kaplan Šalkovič. Toda ni samo on trošil znoja v slavo barona Ungnada. Prečastiti gospod kanonik Jurij Virfel proslavil je vsa neznana dela gospoda bana v slavospevu, ki je obsegal devetdeset safičnih kitic.

Naravno je, da se je po mestu govorilo dovolj in vsakojako.

Pekarica Tihodička pripovedovala je Magdi, ki je zopet zdrava in mirna sedela v svoji kolibi, da njen mož že res mesi kruh za novo umeščenje. Vedela je tudi povedati, da bode ban v mesto prijezdil na arabskem belcu, katerega griva bode prepletena s suhim zlatom.

Največ opravkov je imela Frejevka. Obletavala je ulice kakor muha brez glave, brbrala tamkaj, govorila tukaj in klepetala zopet ondi, a povsod je imela polno torbo novic.

„Oj, draga prijateljica!“ zagrgrala je v eni sapi, ko je nekega jutra kakor iz neba padla v Šafraničkino prodajalnico, „dobro jutro in dobro zdravje! Oh, bodeve videli parado, katero bode imel ban. Vola so že kupili in kruh se že peče. Za puške potrebujejo deset funtov smodnika, to bode velikanska predstava. Res se že bojim. Kadar počí takšna velika puška, strese se mi srce v prsih kakor škrobotec. Pravijo, da bode imel novi ban plašč iz same modre svile, a po plašču zlate zvezde.“

„Oh, oh!“ čudi se polpijana Šafranička.

„Hreš!“ zahrešči mali Šafranič, stopivši v prodajalnico, „kako vaju napenja svila! Jaz pa rečem, da bo imel ogrinjačo iz medvedje kože.“

„No, kar sem rekla, povedal mi je moj stari,“ odreže se Frejevka, „on je v stanovanju novega bana, v občinski hiši nabil v duri nove žreblje. Tudi to mi je povedal, da je novi ban visok, rudeč človek in da sosebnó rad jé ribe.“

„Ah, kaj!“ otrese se mali kramar, „medvedjo kožo bode imel, rečem še enkrat. Pa visok in rudeč? Majhen, bled — takšen je. Mi mestni gospodje vemo to bolje!“

„Ali čuješ, Andrej!“ pokara ga žena, „botra Frejevka mora vendar bolje vedeti, kot ti. Njeni stari je vse sam slišal, ko je zabijal žreblje. Ne govori neumno.“

„Naj pa bode, draga ženka! Gospa Frejevka ima prav! Visok je in rudeč z zlatimi zvezdami!“ pokori se brž prodajalničar svoji prezvesti tovarišici.

„Škoda, večna škoda,“ zaklopoče zopet črevljarica, „da je zmanjkalo Grege Čokolina iz mesta! On bi znal vse natančno povedati. To je bila glavica, kaj ne?“

„Da, da!“ potrdi kramarica, „bil je pametna glavica. Ali kam je izginil?“

„Varuj nas Bog hudobe! Od onega dne, ko je šel na Medvedgrad, ga ni videla več živa duša,“ pripomni važno črevljarica. „Sam ljubi Bog ve. Ni poštena reč, ni. Pravijo, da je na črnem ovnu poletel na goro Klek*). Varuj nas sveti križ!“ prekriža se klepetulja.

„Škoda, bil je dober človek. Kaj ne, Andrej dragi?“

„Da, dober človek je bil!“ potrdi kramar.

„Samo včasih se je preveč navlekel vina,“ meni črevljarica.

„O, tudi žganja, tudi žganja!“ pripomni kramarica.

„Da, tudi žganja!“ potrdi kramar. „Še zdaj mi je dolžen dva novčiča, ta pijanec.“

„Pa tudi igral je rad pozno v noč,“ dostavi črevljarica.

„A odkod je imel dovolj novcev?“ vpraša kramar.

---

*) Tamkaj imajo po ljudski domišljiji čarovnice in čarovniki z vragom svoje sestanke in plesne veselice.

„Prav ste rekli, boter Andrej,“ razsrdi se Frejevka, „odkod je dobil novcev? Naj vama povem. Zapravljal je zlato, in vrag — pomagaj mi sv. Blaž — in vrag mu ga je nosil. Bil je črnošolec, tako je.“

„Oh, oh!“ začudi se Šafranička.

„Za vraga je imel zlata!“ zamrmra gospodar Andrej in si pogladi trebuh, „slavni magistrat je velel ulomiti v njegovo prodajalno. Ali kaj so našli? Tri rjave britve, dva lonca zajčje masti in staro steklenico. Zlata ni bilo celo nič!“

„Glej, Andrej, zatelebana glava,“ razjezi se Šafranička, „ali nisi slišal, kaj je rekla botra Frejevka, da je bil črnošolec?“

„Da, da, draga žena! Bil je črnošolec.“

„In lopov in goljuf je bil in konec!“ konča Frejevka. „Samo malo žganja še prosim. Ha, ta greje! Hvala! Zima je takšna, da bi človeku odpadel nos. Z Bogom, botra, z Bogom boter! Da, naj še enkrat povem,“ obrne se še pri durih, „lopov je bil. Siroto Doro, kako jo je osramotil, pošteno devojko. In mladi gospodič Gregorijanec — fina roba, e? Pustiti dekleta tako, kakor čašo, kadar je prazna. Ti možje, ti možje — živi greh so — a mi uboge sirotice!“

„Da, možje so živi greh!“ pokima Šafranička.

„Živi greh!“ odzove se pokorno tudi Šafranič in vzdihne prav globoko. Črevljarica popiha jo dalje po mestu, da si nabere novih novic.

Na ulici naleti na dolgina Jurija Garuca, ki je stal sredi ulice in nemilo razbijal po bobnu, a okoli njega se zbirala živahna mladina in spoštovani meščani. Frejevka se ustavi in posluša, kako Garuc v

imenu slavnega mestnega urada vsem in vsakomur daje na znanje, kako se bode jutri svečano umestil novi velemožni gospod ban in da je ostro prepovedano na ta dan metati smeti in izlivati razne nesnažne vode skozi okna, kakor je to navada v plemenitem mestu, ker bi se na ta način prav lahko pokvarila in onesnažila dragocena oblačila gospode in velikašev.

* * *

Prišel je peti dan meseca svečana leta 1578. Po zagrebških ulicah je vrela množica ljudstva visokega in nizkega rodu. Puške so pokale in zvonovi zvonili. Kaj se je brigalo ljudstvo za sneg! Vsa okna so bila polna gledalcev. Puške so pokale in zvonovi so zvonili naprej in naprej. Nakrat se je slišala govorica, da gre ban. Pri Kamenih vratah je stala mestna gospoda; debeli Teletič je držal pozlačene mestne ključe, Andrej Šafranič kot ud mestnega sveta je stražil zastavo s tremi stolpi, a stali so zraven tudi mojstri s svojimi zadrugami, oblečeni v narodno obleko in držeči palice z zlatimi jabolkami. Med njimi je koracal sem in zopet taj gospod Nikolaj Kaptolovič, opasan s kratko sabljo, ki je vedno kašljal in zase ponavljal latinski nagovor. V družbi meščanov je stal tudi mojster kovaške zadruge Blaž Štakor in poleg njega prav zamišljen Ivan Jakopovič, poslanec mesta Zagreba.

„Gospod Ivan,“ obrne se Blaž Štakor, ki je ob jednom bil tudi ključavničar, proti Jakopoviču in ga sune z laktom, „glejte, kako vse kliče in kriči. Vse

je veselo, kakor ob največjem prazniku v letu. Jaz ne vidim dobro v ti kalni vodi. Za Boga, povejte mi kot pametna glava, ali je ta dan ključ k boljši sreči?“

„Hm!“ odgovori Jakopovič, „kdo ve, kaj bode jutri. Počakajva, da vidiva. Pameti je treba na vsak način, seveda in sloge tudi.“

„Da, tako je! Jaz menim, gospod Ivan, paziti je treba. Gledati je pametnega dolžnost, ker tisti, ki se zadnji smeji, smeji se najbolje.“ Štakor je izgovoril besede zelo resno.

„Ban pride, ban pride!“ razlegalo se je med ljudstvom. Trobente so se glasile in bobni bobnali. „Živijo ban!“ klicalo je ljudstvo. In približal se je sprevod kamenim vratam. Naprej je jezdil na ognjenem vrancu gospod podnotar Mirko Peteo in držal v roki rudečo svileno zastavo, na kateri so bili grbi Dalmacije, Hrvatske in Slavonije. Za njim je jezdilo sto banjevih konjenikov v modri narodni obleki (dolami). Za temi so bili uvrsteni poslanci županij in mest pod svojimi zastavami. Tudi oni so sedeli na konjih. Za poslanci je na konjih prikorakalo deset trobentačev in deset bobnarjev z velikimi pernatimi šopi na klobukih. Njim je sledil stekleni voz s cesarskima komisarjema, a takoj za njima — novi ban. Nosil ga je ognjen belec, ki je imel črno zvezdo na čelu. Griva konjeva je bila dolga, a v nji so bile upletene zlate vrvice. Na prsih je imel ôblast dragocen kamen, v katerem so bile urezane zlate arabske črke. Na konju je bila pogrnjena risova koža. Živo je belec zibal glavo, prevzetno je postavljajal noge na

tlak. Ban sam je bil majhen, čokat človek. Lice je imel okroglo, rekel bi leno. Rumena brada je padala na prsi, nad praznimi, sivimi očmi pa so štrleli gosti obrvi. Junaške zunanosti in vedenja ni bil. Ko se je vsedel na konja, spustil se je leno v svoje visoko sedlo, kakor bi mu bila vsa ta slava zoperna; samo včasih je ponosno dvignil glavo, kakor storijo tako navadno ljudje, ki zasedajo visoka častna mesta, a imajo malo pameti. Oblačilo ni nosil hrvatsko. Na glavi mu je sedela okrogla in svetla čelada z zlatim kinčem, a vrh čelade je trepetala bela in rudeča perjanica. Na prsih se je svetlikal železen in z zlatimi žrebeljci okovan oklep, po oklepu pa je rožljala kolajna s sliko cesarja Rudolfa II. Meč in pas sta bila fino okovana s srebrom, a črez hrbet mu je padala medvedja koža. Čudno se je ta rujavi, mali oklopnik ločeval iz sijajne jate bogatih velikašev, ki so na konjih sledili banu. Kegleviči, Bakači, Draškoviči, Maleniči, Gregorijanci in drugi korenjaški junaki hrvatski, vsi osuti z zlatom in dragocenim kamenjem, obračali so na sebe oči radovednega ljudstva.

Pred Kamenimi vrati ustavi se ban. Puške zagrmе. Sodnik stopi naprej in mu poda zlate ključe, a v krog okoli bana stopi pred slavljenca blede in tresoči se dolgin Nikolaj Kaptolovič. Dvakrat pokaljšja, trikrat se pokloni in začne v jeziku slavnega Cicerona:

„Magnifice, egregie, spectabilis domine bane! Ko je nekoč v starih časih slavni junak Herakel stal na razpotju, kazala sta se mu dva pota; jeden lagoten

držal je po bujnih, plodnih poljanah, a drugi je bil strm in s trnjem posut in je držal na visok hrib —.

Nemirno začne Ungnad trepetati z očmi.

„— visok hrib,“ ponovi Kaptolovič nekako zmeden. „Bujna poljana je bila pot razkošnosti, a na strmi vrh je držala pot kreposti. Pa vprašam, gloriose prorex noster*), kdo je bil ta Herakel? Ali je sploh treba vprašati, ko gledam tvoje vzvišeno telo, tvoje temno junaško oko? Ali je treba vprašati, da je šel Herakel po strmi poti kreposti, ko smo videli vsi na svoje oči, kako se je tvoja velemožnost na to našo staro brdo vzpenjala?“

Ungnad ni bil poseben prijatelj latinščine, a toliko je razumel vendar, da je po okinčanem nagovoru postal iz malega človeka velikan, da je dobil mesto sivih nakrat črne oči. Da bi mogel se še dalje vzpenjati po strmi stezi zagrebške kreposti, odreže se kratko:

„Bene, bene!“ (Dobro, dobro!) vzpodbode konja in pohiti s plemstvom naprej. Nesrečni Kaptolovič obstoji z odprtimi ustmi, dokler ga ljudska gnječa ne porine v gornje mesto.

Pred poslanstvom zagrebškega kapitelja, pred zbornico gospode hrvatske in plemstva položi baron Krištof Ungnad desnico na sveti evangelij in zapri-seže narodu, da bode branil njegove pravice. Trikrat ga dvignejo kvišku, klicaje: „Živijo ban!“ — In Hrvatska je imela svojega bana. Ungnad je začet-koma začudeno gledal, kaj se godi, ker še ni bil

---

*) Slavni podkralj naš.

nikdar videl ali doživel kaj takšnega: toda ko so slavni stanovi začeli voliti druge velemožneže, ko so najprej Štefana Gregorijanca izvolili podbanom, ko se je v obširnih latinskih govorih jelo razkladati, kako se ima popraviti sreča tužne domovine, začne ban zdehati in reče svojemu častniku Melhijoru Tompi:

„Lačen sem. Jutri lahko nadaljujemo, za danes je dosti!“

Veselo klicaje se razide plemstvo v svoja stanovanja.

„Zmagali smo!“ slišalo se je povsod, „Gregorijanec je podban“.

* * *

Dobre volje in glasnih grl se je veselilo ijudstvo okoli pečenega vola na Harmici; še veselejše se je zabavala gospoda po dvorih. Okoli gospoda stolnega prošta Želničkega bila je danes zbrana izborna družba. Na prvem mestu je sedel novi podban — temni Štefan Gregorijanec v bogati obleki iz črne svile; ob pasu je imel široko sabljo. Bil je danes izvanredno vesel, vsaka žilica mu je igrala in oči so se mu svetile. Poleg njega je sedel blagajnik Miha Konjski, sodnik Blaž Pogledič, kanonika Šipak in Vramec in druga plemenita gospoda. Čudno je bilo, da je za isto mizo sedel tudi mestni sodnik Teletič, notar Kaptolovič in Matija Vernič. Modri Želnički je zbral meščane in velikaše, da bi se vendar enkrat pomirili med seboj.

Na veliki mizi se je kadilo pečeno jagnje. Iz visokih steklenih vrčev blesketalo se je zlato hrvatsko vino. Brezozirno je gospodi tekel jezik, trkalo se je,

pevalo in šalilo. Samo Štefan Gregorijanec je govoril malo, a pil mnogo. Nakrat se oglasi Gregorijanec:

„Glejte lepo jagnje, voda mi prihaja na jezik, ko je gledam! Tako se je nekdanj godilo nekaternikom, ko so gledali moj Medvedgrad; ali zdaj je ti litaniji amen.“

„Za Boga, gospod!“ začne ga miriti gospodar in pogleda meščane.

„Dobro, dobro, prečastiti!“ odgovori podban, „hočem biti miren. Ali prečastiti prijatelj, glej, mnogo nas je, a jagnje je malo; jaz sem vražje lačen, tako da bi požrl celi Zagreb. Čemu nisi rajši spekel pošteno tele, ko jih ima Zagreb vendar dovolj; kaj ne, gospod sodnik Teletič?“

„Hvala Bogu, da ni volkov v našem prostem mestu!“ zavrne jezno mestni sodnik.

„Gospoda, nehajte!“ poskoči Vramec, „ne zastrupljajte si zlati dar božje roke s strupom mržnje. Mirujte!“

„Da, prav je, prijatelj moj!“ nasmeji se Gregorijanec. „Jejmo in pijmo! Pa moj nož je top! Ej, mestni sodnik, posodite mi vašo sabljico, da razrežem jagnje; za drugo vam ta treska itak ne koristi! Dajte mi jo! A vaš slavní poeta Kaptolovič naj jagnjetu govori grobni govor!“

„Ha, ha, ha!“ zasmеjejo se plemiči.

„No, dajte sabljico! Dajte, Teletič moj!“ in podban se dvigne.

„Čeprav je mala, vendar je ostra,“ dvigne se tudi mestni sodnik, „lahko bi se urezali!“

„Sabljo daj!“ zakliče Štefan jezno, „čemu je vam kramarjem sablja?“

„Kramarji vam bodo že še pokazali,“ razjezi se Vernič.

„Kaj? ho, ho! A tako? Glej, glej! Še kričati si upa nad menoj ta zagrebška zalega? Ne veste, da sem podban? Šilo, kladivo, igla — to je za vas reveže!“

„Štefan!“ prime ga Konjski za rokav.

„Ah, kaj, Štefan,“ otrese se podban, „da, vzkipelo mi je srce; zdaj sem jaz gospodar, zdaj hočem jaz te kramarske lopove križati po svoji volji; da, zapaliti hočem ta luknjasti osinjak za vse njihove stare grehe.“

„V sili je samopomoč potrebna! Tako dela razbojnik!“ plane Vrnič kvišku in pograbi svojo sabljo.

Kakor blisk se zasveti po Gregorijančevem licu, oči mu zažaré.

„Razbojnik, rekel si, lopov!“ krikne brez glasu, „vi, vi ste razbojniki, vi ste mi uplenili sina, sužnji nevredni. Čakajte — strela naj udari v vas! —“ in Gregorijanec pograbi vrč, zamahne ga in ga z vso silo vrže v mestnega sodnika. Toda ta se naglo umakne. Vrč trešči ob zid, razleti se na sto koscev, zlato vino pa pokropi prestrašene goste.

Istočasno se zabliščijo sablje. Kri bode tekla! Zdaj in zdaj bodo udarili gosti drug na drugega.

„Mirujte! zagrmí Želnički. „Ta moja hiša je hiša miru in ni jama razbojnikov. Dajte, gospoda, sablje v nožnice in sram vas bodi, da mi vračate hudo za dobro! Nisem vedel, gospod podban, da

vam je dušo zavzel nečisti duh, a vas, mestna gospoda, prosim, da mi pripovedujete, kako ste bili užaljeni pod to streho!“

„Mar tudi vi tako?“ nasmeji se podban. „Dobro! Pojdimo iz tega črnega gnezda. Vam Zagrebčanom pa povem, da se bodem grdo maščeval. Ali prospevam jaz, ali vi!“

Jezen zapusti podban z drugimi plemiči kanonikov dvor.

Kmalu se je vedelo po mestu, kaj se je bilo zgodilo. Vse mesto je bilo silno razburjeno.

„Zaprite mestna vrata!“ zapove Jakopovič.

„Gospod ban pa je rekel,“ ugovarja sodnik, „da morajo ob času zborovanja biti mesta vrata dan in noč odprta.“

„Zaprite vrata,“ ponovi Jakopovič, „na mojo odgovornost. Tukaj v našem mestu smo mi gospodarji, a jaz sem vaš poslanec v zbornici. Recite meščanom, naj bodo pazljivi. Glejte, da bode do noči vojska v mestu.“

„Dobro!“ reče sodnik, „naj bode tako, vi ste naš poslanec. Zaprite najprej Kamena vrata. a ključ naj čuva Peter Krupič.“

Po stari navadi niso ponoči ključe mestnih vrat čuvali najeti vratarji, ampak po vrsti mestni očetje ali meščani; tokrat je sodnik poslal ključe staremu zlatarju.

* * *

Bilo je okoli desete ure ponoči. Mesec je svetil nad Kamenimi vratmi in svetlo se je blesketal ob ledu,

kakor ob žlahtnem kamenu. V mestu je bilo vse tiho in mirno. Samo iz Harmice, iz šotorov pijanih vojakov se je slišal krik in vik.

„Dragi oče!“ reče Dora, „tukaj so pripravljeni ključi, kresilo in svetilnica, ako bi bilo treba odpreti duri. Tukaj sta tudi plašč in kapa, ker je mraz, da se vse blišči v ledu. Varujte se; zdaj pa lahko noč!“

„Lahko noč, draga Dora!“ odzdravi zlatar in se vleže na klop v svoji prodajalnici.

Mirno so spali tudi cesarski strelec v stražarnici pri Kamenih vratih, ki so bili danes tukaj nameščeni pod poveljstvom kapitana Blaža Pernharta.

Nakrat nastane pred vratmi hrum in ropot. Silno se je od zunaj razbijalo po vratih. Desetnik Ivan Unreiter skoči, da prebudi zlatarja. Pohiti k njegovi hiši in zakliče: „Hoj, mojster! Na noge! Trka se na duri.“

Kmalu se prikaže starec Peter, ogrnjen v plašč, noseč veliko svetilnico.

„Kdo je?“ vpraša Krupič.

„Odprite! Zborniška gospoda v imenu kraljeve svetlosti!“ oglasi se neznan glas.

Zlatar odpre mestna vrata. Široka vrata se razgrnejo v dve krili in v mesto se navali kopa podivjanih konjenikov; vsak je nosil v roki gorečo bakljo, ki je s krvavo svetlobo svetila po snegu.

Začetskoma se strese Krupič nekoliko. Spoznal je vodjo Štefana Gregorijanca in svojega soseda Mihaela Konjskega. Pa kmalu se zave.

„Dober večer in lahka noč, velemožna gospoda!“ pokloni se starec.

„Čemu pa zapirate duri, nerodneži? Da vas kdo ne ukrade? Niste li slišali banovo zapoved? Kdo si ti, človeče?“ vpraša naglo Štefan, ki je bil polpijan.

„Peter Krupič sem, zlatar, vaša milost!“ reče starec mirno.

„Ha, ha! Ti si, stari ničvrednež! Ti si oče one prismojenke, ki mi je zastrupila sina! Aj dobro, da sem te dobil, pasji sin! Ne utečeš mi več! Na, tukaj dobiš plačo!“ zakriči podban divje in udari starca v obraz, da ga oblije kri. Nato skoči divjak raz konja, pograbi zlatarja za sive lase in kakor neumno zver ga bije in suva.

„Joj, joj! Za božjo voljo! Na pomoč!“ kliče revni starec. Brez zavesti pade na zemljo in rudeča kri omoči beli sneg.

„Dajte mu še vi!“ obrne se podban k svojim ljudem. „Radi tega gada morala sta poginiti dva vaša tovariša Ivo in Luka. Maščujte se!“

Kakor razkačeni psi zakade se sluge v starca.

„Crkni, lopov!“ zakliče jeden in zamahne s sekuro, da bi zdrobil starcu glavo. Ali kakor lev vrže se nanj desetnik Unreuter, pograbi ga za roko in se začne ž njim boriti.

„Na pomoč!“ zakliče desetnik.

Od zlatarjeve hiše prihiti ženska v beli nočni obleki. Trepeče kakor šiba na vodi in bos, mali nogi udirate se globoko v sneg. Lepi, razpleteni lasje padajo ji po rami, a krvavi žar gorečih bakelj odkriva strah in grozo na mladem licu.

Dekle zapazi starca. „Oče!“ zakriči. „Jezus, Marija!“ in že pade na tla k očetu.

„Ha!“ zaškrtne Štefan, ko nenadoma zapazi Doro, „to je ta prismojenka. Hej, sluge, zakoljite kačo!“

„Nazaj!“ zagrmí v istem hipu mogočen glas, „strelci v vrsto, namerite puške.“

Gregorijanec se začudi. Štirideset strelcev je bilo prihitelo iz stražnice pod vodstvom kapitana Pernharta in namerilo puške na podbana in njegove ljudi.

„Desetnik Unreuter!“ obrne se kapitan k mlademu vojaku, ki je bil slugo premagal in ga vrgel ob tla, „dajte znamenje meščanom!“

Desetnik sproži strel iz svoje puške.

„Vi pa, velemogočni gospod,“ reče kapitan Gregorijancu, „ste na razbojniški način kršili mir. Zdaj pojdite mirno domu z vašimi tovariši, a jaz bodem celo zadevo, kakor je bila, javil svojemu generalu.“

Podban zaškrtne jezno z zobmi in se poda na dom svojega svaka Konjskega.

Vsled strela zbere se kmalu velika množica meščanov okoli krvavega starca. Kletve in psovke so se glasile po nočni tišini in maščevanje je vzklopelo v vsakemu srcu.

„Porušimo hišo Miha Konjskega!“ slišali so se glasovi. „pobijmo Gregorijanca!“

„Nehajte, bratje! izpregovori glasno Jakopovič in stopi iznenadoma v krog razkačenih ljudi. „Nehajte! Medvedgrajski gospodar nas tare s silo, mi ga bomo pa s postavo. Do krvi nas je razžalil, nas svobodne meščane in zaklel se je, da mora pasti

ali on, ali pa moramo pasti mi. Dobro. Tukaj polagam desnico na glavo tega krvavega starca in se zaklinjam pri živem Bogu, da nočem mirovati, da nočem spavati, dokler ne pade oholi krvnik Štefan Gregorijanec.“

„Zakolnite se tudi vi!“ pozove Blaž Štakor ljudstvo.

„Zaklinjamo se!“ zakličejo meščani in dvignejo roke proti nebu.

XVII.

Bila je burna noč nekaj dni po slavnem dohodu bana Ungnada. Jug je pihal z vso silo; sneg se je tajal in voda snežnica stekala se je s streh; mesec je blede svetil in se zopet skril za temne oblake, ki so se podili po nebu. V ti burni noči švigala je mala senca po Markovem trgu in se skrbno pritiskala k zidu, da bi je nihče ne videl. Človek je bil ogrnjen v plašč. Približa se hiši, poleg katere je bil vrt. V hiši je gorela luč, iz hiše pa se je slišal hrup človeških glasov. Človek postoji, nagne dvakrat ali trikrat glavo in meri plot. Kmalu se popne na plot, s plotu na staro jabolko, ki je stala pri hiši. S tega drevesa je bilo mogoče videti in slišati, kaj se godi v hiši. Človek se jahaje vsede na vejo, leže se na njo in se trdno prime. Nihče bi ne bil mogel videti, da je na starem drevesu živo bitje. Ako bi ga bil kdo opazoval, videl bi bil, kako je upiral svoje oči skozi temo proti hiši, kakor bi hotel videti, kaj se godi notri. Bilo pa je mnogo videti.

V hiši Ivana Jakopoviča — v prostorni sobi — sedelo je okoli mize mnogo ljudi, a za njimi jih je

mного tudi stalo. Okoli Jakopovičeve mize se je zbrala mestna gospoda Teletič, Kaptolovič, Vernič, Blaškovič i. dr., a za njimi so stali mojstri raznih zadrug, da se posvetujejo, kako bi se naj oprala sramota, katero je bilo mesto doživelo po gospodu Gregorijancu.

„Bratje moji in meščani plamenitega mesta“, začne resno Jakopovič, „prišel je čas, da pokažemo, kako smo svobodni in sami zase. Vi ste se sicer zakleli, a če bi tudi se ne bili, morali bi skočiti na noge. Na vaši zemlji, pod vašim pravom ste videli, kako je medvedgrajski gospodar dvignil roko nad starca, nad našega človeka in kako je poštena starčeva kri močila našo zemljo. Tudi ste slišali, kako je ta veliki sovražnik govoril sramotilne besede našemu sodniku in drugi naši gospodi, ki je sedela okoli mize gospoda stolnega prošta. Ako smo ljudje in vredni naših pravic, pokažimo, kdo smo in operimo sramoto raz sebe, naj gre če potreba do samega kralja.“

„Dobro, dobro, prijatelj!“ potrdi skozi nos velemodri Kaptolovič. „Tudi mene peče ta „lopov“, katerega mi je bil gospod podban prišil k pečenki; a mislim, da čeprav nas ni oklofotal z roko, vendar je ta beseda grozno žaljiva, ki je osramotila vsakega meščana in ves mestni svet. Tudi ni ljubo mojemu sreču, da je gospod podban vrgel spoštovanega mojstra Krupiča v sneg in ga nekoliko pobil, ker bi sicer mojster Krupič v tem mrzlem zimskem vremenu lahko zmrznil. Vse to ni po postavi, a kar ni po postavi, je proti nji in to se pravi: krivica se mora kaznovati. Jaz se ravnam vedno po postavi. In kaj pravi

naša postava, naša zlata bula? Slušajte: Kdor da drugemu klofuto ali ga za lase vlači, mora plačati sto novcev.“

„Glej, dragi brate!“ prereže mu Matija Vernič besedo, „ta postava velja, ako oklofutaš ti mene, ali oklofutam jaz tebe, ali ako se pošteni mojstri oklofutajo med sebo. Ta postava velja samo za meščane. Podban pa ne spada pod našega sodnika.“

„Vidiš, vidiš!“ potrdi Kaptolovič, „na tega vruga sem pozabil. Kaj storimo tedaj? Jaz mislim pobotajmo se z gospodom banom. Naj plača — —“

„Jaz pa mislim, da ne!“ zagrmí orjaški Blaž Štakor in udari s pestjo ob mizo. „Vsa čast gre naši slavni gospodi in zaslužite si ljubezen, pošteni in dragi združni tovariši, toda kar je preveč, je preveč. Na vratu nosimo samo po eno glavo, na hrbtu samo eno kožo. Naj pride kdo in mi odseka glavo ali odere kožo in jaz mu bodem potem rekel: „Pogodiva se! Daj mi za kožo mojo en groš, a za glavo dva groša.“ Kaj? Bi li vi tako? Za vruga bi. Naj pride kdo v mojo delavnico in naj mi maha s pestjo pod nosom! Kaj naredim? Skočim mu za vrat in dam mu po glavi, da si bode zapomnil drugič. Kar je meni kovačnica, to je vam celo mesto. Čemu imamo obzidje? Da se mački po njem sprehajajo? Čemu pravice? Da so jim le črvi pokorni? Kaj je prav? Dajmo po prstih vsakemu, ki se bode umešaval v naše posle. In kakšne litanije kujete! Jaz ne gledam pred nikomur v tla in svoje krvi ne dam za novčiče. Stari Krupič je naš človek. Ako bi bil dobil samo brco, tedaj bi ne bilo nič, saj ni slabotna ženska.

Ali da bi ga zaklali ti divji volkovi kakor kakšno neumno živino! Ako bi ne bilo pomoči, bi mu ne bila pomagala ne sveti Kozma, ne sveti Damijan. Gospod Kaptolovič govori res vrlo pametno, ker če je že gospod, mora biti pametna glava; toda moja priprosta pamet govori mi drugače. Ako smo ljudje, vihajmo si k delu rokave, ako smo pa babe, tedaj hajd! za peč in naj nam drugi kuhajo kašo. Sploh pa mislim tako le. Naš gospod Jakopovič nam je dovolj jasno pokazal pot in on res mara za nas in naše pravo. Ako damo mi njemu v roko svoje pravice, ne bodo ostale pokopane v blatu. On naj stori za nas, kakor mu pravi bistra njegova glava in vsaki izmed nas bode lahko spal cel mirno.“

„Tako je!“ zaori iz ust vseh meščanov.

„Ali“, opazi še Teletič, „mogoče bi se reč dala res poravnati pred banom. Gospodje so bili res pijani.“

„In vino veritas, amice judex!“*) nasmeji se Vernič.

„Gospod Jakopovič naj stori, kakor je treba in prav!“ oglase se nemirno meščani.

„Hočem, bratje moji!“ reče domačin in vstane. „Za vas dam kri in život. Jutri grem k banu, da pred njim protestiramo proti Gregorijančevimi nasilnostmi in izrečemo, da mora priti pravda pred kraljevo sodišče. Potem pa hočem osebno iti pred kralja, iti hočem kot vaš poslanec v požunsko zbornico in tam hočem glasno in jasno povedati zbrani

---

*) V vinu je resnica, prijatelj sodnik.

gospodi, kakšne nasilnosti morate trpeti. Bratje, vi pa bodite oprezni. Preglejte svoje orožje, osnažite si puške, pripravite si smodnika in krogelj, kajti Gregorijanec ima mnogo prijateljev in prigodilo bi se brez opreznosti še več hudega. In če počí, naj počí! Svoji k svojim in — Bog nam pomagaj!“

„Bog nam pomagaj!“ vzklikne vsa družba.

Človek, ki je čepel na drevesu, opazi da se hoče družba raziti. Spusti se torej kakor maček na ulico in jo potisne naprej čez Markov trg. Bila je polnoč. Sredi trga je stal dolgin Garuc; držal je v roki veliko helebardo in rog in klical je z votlim glasom: „Gospodarji, gospodinje, dvanajst ura je odbila — —“

„Servus, Jurij!“ zareži se za njim človek in ga lopne po hrbtu, a že pohiti proti dvoru Mihaela Konjskega.

„Ka-a-a-aj!“ zine Garuc. „Čo-ko-o-o-lin? Ali je njegov duh? Pomagajta nam sveti Blaž in Florijan!“ Nočni čuvaj se mogočno prekriža in jo pobriše proti svojemu domu.

Čokolin — bil je res brivec Čokolin, katerega smo videli pred Jurkom plavati po Savi — postoji pred dvorom Konjskega, pobere kamen in ga vrže na okno. Okno se odpre.

„Ali si ti, Čokolin?“ vpraša hripav glas

„Da, milost vaša!“ odgovori polglasno brivec.

„Kje je? Pavel?“

„V Zagrebu je. Bil je pri zlatarjevi hčerki. Hoče se ž njo oženiti.“

„Norec, ali blodiš?“

„Pri zdravi pameti sem, milost. Hoče se ž njo oženiti.“

„Za tri sto vragov!“

„Pomirite se, milost! Ne bode se zgodilo. Jaz sem kriv. Toda nekaj drugega se vali izza hriba. Povem vam v kratkih besedah. Hu! Zebe me.“

„Kaj je?“

„Zagrebčani dvigajo na vašo milost rogove.“

„Na kakšen način?“

„Pri Jakopoviču so se zbrale najmodrejše meščanske glave in se posvetovale, kako hočejo udariti po vas.“

„Jih je bilo mnogo?“

„Dovolj jih je bilo. Ali če jih je mnogoštevilna vojska, kaj se jih je bati! Vso njihovo pamet bi spravil v votel lešnik. Toda Jakopovič — ta je vrag, ta je kača. Hu, vražji veter piha od njega! In kako piha! Dogovorili so se, da vam hočejo lase omekiniti s kraljevo sodnijo. Za lase vas hočejo prijeti pred banom, pred kraljem in pred požunsko zbornico. Prišel bošem jutri, da vam povem celo zadevo. Grem!“

„Kam hočeš? Pridi v hišo!“

„Ne morem, ker me še čaka delo. Lahko noč, vaša milost.“

Brivec odkoraca. Kmalu pride do mestnega obzidja na južni strani. Začne se ozirati, če bi bila kje blizu straža. Potem se priplazi do debla, ki je stalo ob zidu, priveže zanj vrv in se spusti čez obzidje.

„Stoj!“ oglasi se nakrat stražarjev glas iz bližnjega stolpa.

Živa duša se ne oglasi. Puška počí, krogíja zadene v sneg, a brivec se krohotno nasmeji pod zidom: „Lahko noč, prijatelj! Škoda smodnika! Drugi-krat meri bolje!“

In brivca je zmanjkalo.

* * *

Nestrpno je šetala gospa Klara po samoborskem gradu. Oblečena je bila v črno bržunasto obleko. Sprehajala se je nestrpno, včasih razmetavala s srebrno lopatico žrjavico na ognjišču*), včasih pogledala skozi okno. Bil je hladen, meglen dan. Nek notranji nemir razjedal ji je srce. Bila je izven navade blede, okoli oči so bili temni krogi, katerih pa niso povzročile solze. Ustni ste se ji večkrat stresli, z roko je vedno gladila obleko, a oči je čestokrat zaprla.

Vrata zaškrtnejo tako nenadoma, da se Klara prestraši. V sobo stopi Čokolin ves blaten in moker.

„Tukaj sem, gospa!“ reče brivec in se pokloni.

„Nekoliko pozno.“

„Ni čudo. Saj še zdaj nimam dovolj sape. Celo noč sem do kolen gazil sneg, a volkovi so mi vedno govorili: „Dober večer!“

„Kaj pa je?“ Klara dvigne radovedno glavo.

„Hudo je; oprostite gospa, da sem tokrat krokar.“

„Govori — povej vse!“ zapove Klara nestrpno in se kakor utrujena vsede na stol.

---

*) Peči, kakršne imamo zdaj, so še novejšé iznajdbe; prej so kuili in grelí sobe prosto z ognjem, ki je gorel na ognjišču. Za dim je bila nad ognjiščem odprtina. Kurišća so bila po bogastvu posestnikovem včasih zelo dragoceno izdelana,

„Kje naj začnem? Jezik se mi prilepuje na nebo.“

„Kaj je s Pavlom?“

„V Zagrebu je. Znano vam je, da je njegov stric norec in čudak. Ker mu mrzi Pavlov oče, osvetil se je nad njim in poklonil Pavlu grad in posestvo Mokrice, češ, da bode Pavel lahko samosvoj. Mladi Gregorijanec je že polnoleten. Radi velikega junaštva pri Kupi imenoval ga je cesar kapitanom in mu poslal zlato verižico. Zdaj je res samosvoj gospodar.“

„In potem?“ Klara debelo pogleda brivca.

„Kaj potem?“ dvigne brivec rameni, „vzel bode Doro!“

„To ni mogoče, ne sme se zgoditi!“ Klara poskoči in se jame tresti, kakor šiba na vodi.

„A zgodilo se bode! Kdo mu more braniti?“

„Lažeš! Govoriš same bajke.“

„Bajke? Ko bi le bile! Poslušajte me. Pavel je prišel iz Kupe s svojim srbskim antikristom in njegov prvi pot je bil k Dori. Odkar sem takrat komaj izplaval iz Save in stopil v vašo službo, vedno pazim od daleč na sled mladega Gregorijanca. On me ne vidi, jaz njega vedno. Vražje delo je to, sosebno radi onega Sr — — no, vražji je, sem rekel. Po taborju, po vaseh je bilo ložje. Kdo pozna Čokolina tam? Ali v Zagrebu, kjer me tudi v mraku pozna vsaka baba, kjer vedo, da sem bil zraven pri dogodkih ob brodu, kjer mislijo, da sem mrtev, v Zagrebu ni moja navzočnost mačji kašelj. Vendar sem oblazil Pavla, oblazil tudi starega Gregorijanca, ki je divji kakor bik vsled svojega sina. Zdaj, ko je

sklicana zbornica, stanuje pri Konjskem. Nekoč te dni sem stal na dvorišču Konjskega oblečen kot Gregorijančev sluga. Krupičeva hiša pa je sosedna. Lahko mi je torej bilo. Na dvorišču Konjskega stoji stara sušilnica. Brž se spravim pod streho in gledam, kaj se godi pri Krupičevih. Krupič je ležal v postelji in sicer ranjen — gotovo ste že slišali, gospa, kako je stari Gregorijanec na dan svete Agate pobil —.

„Slišala sem. Pripoveduj dalje!“

„Starec je torej ležal v postelji. Dora je sedela poleg postelje in mu obvezovala glavo. Stara Magda je prižgala luč, ker se je že mračilo. Krupič je zamahnil nekaj z roko; bil je žejen, ker mu je Dora podala vrč. Nakrat mu pade vrč na tla in se razbije, Dora se razjoče in skloni glavo na očetovo posteljo. Starec se nekoliko skloni in pogleda proti durim. Duri se odpro in v sobo stopi mladi Pavel. Lep je ta mož, pri moji veri, da je kaj! Oh, gospa, ko bi ga le videli!“

„Ničvrednež, ne norčuj se! Govori dalje!“ raztogoti se Klara.

„No, ker je resnica, sem rekel tako. Pavel po-hiti k postelji, pade pred starcem na kolena in jame jokati kakor ženska. Začuden ga je gledal zlatar, Dora pa je privzdignila glavo in ga potihoma opazovala. Potihoma, ali tako čudno — saj veste, kako zna ženska gledati moža. Začeli so se razgovarjati. Kaj so se razgovarjali, nisem mogel slišati. Starec se je delal, kakor bi se branil, pa Pavel je kimal, prosil in zaklinjal. Nakrat upre starec glavo ob dlan in premišljuje. Zopet dvigne glavo, pogladi hčerko

po glavi in pokima Pavlu. Veselo poskočita mladenič in deklica. Krupič jima položi roki na glavo, starka Magda jame v kotu jokati, a Pavel prime Doro za glavo in jo poljubi.“

„O!“ sikne Klara jezno, strese obupno glavo in raztrga krčevito rudeče korale z vratu, da se debela zrna potočijo po tleh. „Nehaj, hudobec, nehaj! Tvoje besede so strup moji duši, tvoj jezik je kača, ki mi zbada srce. On Doro!“ in žena poskoči ter začne z visoko pridvignjeno glavo in plamenečega obraza korakati po sobi semintaj, a Čokolin je v istem času mirno pobiral korale.

„On Doro! On kot plemič preprosto dekle, brez rodu in veljave, poljubovati, objemati — o, pri moji veri, zatreti ju hočem, zatreti oba. Morda pa je le navadno ljubovanje in on se ne oženi ž njo — ne — ne — ne — to ni mogoče, da bi jo vzel za ženo! Ti lažeš in stokrat lažeš!“

„Kaj bi imel od tega?“ odgovori Čokolin hladno-krvno. „Po komorniku gospoda Baltazarja Gregorijanca, kateremu so cekini Štefana Gregorijanca, odprli usta, izvedel sem, da se gre za svatbo.“

„Joj, joj! Mar sem takšna sirota! Ali je res ta neumni mladenič raztrgal zlato mrežo moje lepote, v katero se je bilo polovilo že sto in sto ponosnih možkih glav! Čokolin! Vzami vse, kar najdeš v mojem gradu, ali pomagaj mi, za Boga, pomagaj mi!“ prosi in blodi lepa Klara. „Pomagaj mi!“ prosi zopet nekoliko mirneje, „ali znaš pomoči srcu, katero te ne mara? Ali znaš ukovati srce k tistemu, katerega ne

mara, ali znaš? Moj Bog! Zblaznela bodem!“ Žena pade na posteljo in moči vzglavje z vročimi solzami.

„Gospa!“ izpregovori črez nekaj časa brivec in stopi k postelji, „pozabi neumnega mladeniča, pozabi svoje sanjarije!“

„Pozabim ga naj?“ reče Klara s tresočim glasom in dvigne glavo, „kaj veš ti, revež! Saj sem hotela in Bog mi je priča. Brzdala sem svoje nerodno in divje srce. Bilo je zastonj. Mislila sem, da bode čas zacelil rane, da bode čas pogasil iskro, ki je tlela v sreču. Toda pamet, moja prokleta pamet spominjala se je dan in noč njegovega imena, podpihovala je zlobni ogenj v prsih, tako da mi zdaj srce gori plamenoma — zdaj ga moram imeti — ali —“

„Pogubiti njega in njo!“ pristavi hladno brivec. „Gospa, ogibaj se blazuosti. Poteptaj jo, odženi jo. Vse je sanjarija. Poslušaj lepše glasove. Hiša ti gori nad glavo. Ungnad je postal ban in vsa moč je v njegovih rokah. Samobor so zastavili Ungnadi polovično vam, polovično pa Gregorijancu. Gregorijancu bode ban izplačal svoj dolg, a drugo polovico, to je tvojo, hoče imeti z vso silo nazaj.“

„Ali si znorel?“ krikne Klara.

„Nisem, le počakaj gospa dva dni in videla bodeš?“

„So se li tedaj proti meni zarotile vse peklenske sile? vpraša Klara kakor brezzavestna.

Istočasno se oglasi trobenta grajskega čuvaja. Ne mine dolgo časa in javi se gost, visok, temnoličen, v železje oblečen vitez: gospod Melhior Tompa iz Horšove, banov pobočnik.

„Plemenita gospa“, začne prišlec, „najprej naj izročim čast in poklon od mojega gospodarja, velemogočnega gospoda barona Krištofa Ungnada, hrvatskega bana. Vaši milosti bode dobro znano, da že iz starih časov pripadata mesto in grad Samobor gospodom Ungnadom in da sta po krivih potih prišla v last vašega tasta Leonarda Gruberja in sicer po eni polovici. Ali kar je iz začetka krivo, tudi počasoma ne more postati pravilno. Zato je velemogočni palatni Nikolaj Bator razsodil, da je Samobor last rodbine Ungnadov. Moj gospodar poroča vaši milosti, da mu ne sodi prodati Samobor, ker ga hoče imeti zase; oddati mu ga morate na vsak način, ker če ne bode šlo z dobrim, bode šlo s hudim. Velemožni gospod ban vam daje dva dni premisleka; ako se ne umaknete, navalil bode na Samobor z vojsko, da si osvoji svojo dedšino.“

Klari so se oči svetile, zdaj je bila rudeča, zdaj zopet blede in trese se je opirala ob stol.

„Plemeniti gospod! odgovori naposled. „izjavite vašemu gospodu moj poklon!“ Polovico Samobora, kjer gospodujem jaz, zastavil je Ivan Ungnad, blagega spomina, mojemu tastu za osem tisoč goldinarjev; ako mi jih baron Ungnad vrne, vrnem mu tudi jaz grad. Prej pa ne. Tudi naj gospod Ungnad pomisli, da se ljudje ne izganjajo kakor psi. Za dva dni premisleka se mu lepo zahvalim. Ni mi treba premišljati celo nič, ker sem se že odločila. Naj pripelje ban svojo vojsko, kajti tudi jaz imam smodnika in krogelj dovolj in imam tudi oborožence, čeprav sem žena. Ban je v deželi, da čuva pravice vsakogar,

pa ne, da bi gazil po drugih na svojo korist. To recite svojemu gospodarju, plemeniti gospod, in zdaj — Bog z vami!“

„Kar mi je rekla vaša milost“, pokloni se Tompa, „hočem javiti banu; naj ravna po svoji volji.“

In šel je.

* * *

Dva dni po tem dogodku bilo je okoli Samobora in v njem sosebno živahno. Samoborski meščani so gledali začudeni, kaj pomeni vse to. Na gradu so bila vrata zaprta, v jarkih je bilo polno vode, a na obzidju so zijale velike puške. V gradu se je delalo in pripravljalo na polne roke. Ljudje so hodili in odhajali ter prihajali dan in noč, nosili vreče polne peska, kopali podkope, ostrili sablje, a gospa Klara je nadzorovala delo, vzpodbujala, hrabrila, karala in hvalila. Iz jutranje megle drugega dne izvila se je dolga in čudna kača, izvila se je in ovila okoli Samobora — banova vojska. Težki topovi zijali so proti gradu, svetlo kopje štrlelo je vzrak liki gostemu klasju, a dolge arkebuze (puške) pazile so na vsako okno, na vsako glavo. Vojsko je vodil Krištof Ungnad sam.

„Dobro!“ bil je njegov odlok, ko je po pobočniku slišal Klarin odgovor, „če sem pretepel Turčina, bodem nadvladal tudi žensko suknjo. Rada bi se nekoliko bojevala. Prav dobro — le naprej, vojaki!“

Še enkrat se poda banov poslanec z belo zastavo pred okop, pozove gospo Gruberjevo, naj odda na

ime banovo grad in čaka odgovora. Glasil se je: „Ker se je banova milost potrudila tako daleč, naj se potruži še dalje!“

Po kratkem času odmeval je od gore grom. Plamen za plamenom se je zasvetil v belem dimu iz topov, grom za gromom je pretresal zrak in kroglja za kroglo je treskala v stare samoborske zidine. Streljci so prežali za grmi, za drevjem in enakimi zavetišči, kje bi se nad ozidjem prikazala katera glava, da jo pogodijo s svincem. Po gradu se je izprehajala Klara. Prsi so se ji burno dvigale, vsaki strel je pretresel ženo. Toda ni se bala. Zdaj je molila, zdaj zopet s stolpa bodrila ljudi. Ko zopet stopi k oknu, vidi, da se je četa banovih vojakov navalila pred vrata. Nekaj prednjih jame s sekiro biti po vratih, da jih razbije. Klara pograbi puško, pomeri, izstreli in vojak pade z mostu v vodo. Toda naskok se tem hujše navali. Cela kopa pešcev z lestvami prihiti do prvega obzidja. Kroglje švigajo iz grada. Banovi jih ne marajo. Že polagajo lestve črez jarek, že se vzpenjajo po njih. Grom zagrmi, ogenj bruhne in dim zatemni nebo. Kamenje, lestve, ljudje in topovi lete po zraku. Čokolin je bil zapalil podkop in vrgel celo četo v zrak.

„Dobro“, reče Ŭngnad, ko vidi, kako lete njegovi ljudje po zraku. „Topničarji, nabijte topove, namerite jih v gornji grad; pešci pa se umaknite nazaj!“

„Ha, ha!“ nasmeji se v gradu Čokolin, „banovi ljudje znajo bolje leteti, nego lastavice; že so pri svetem Petru v raju. To smo se naučili po Turkih.“

Gromeli so topovi, namerjeni vsi na jedno mesto, na Klarin stolp. Prvi grom je razbil okno, drugi

pozlačenega zmaja in mramorno školjko. Groze in strahu je trepetala Klara in se obnemogla stiskala v kot.

V istem trenutku prihiti v sobo Čokolin ves raztrgan, krvav in črn.

„Gospa, pri kraju smo! Banovci že zavzemajo prvi obkop in naših je pobita že polovica po prokletih banovih strelcih. Kastelanu, ki je bil jedini vodja, odnesla je krogla obe nogi.“

„Tedad hočem umreti!“ meni žena.

„A tvoja hči?“

„Res je! Naj da stražnik znamenje!“

„Dobro tako!“ Čokolin pohiti iz sobe.

Trobenta zatrobi in streli potihnejo.

„Pojdi pred bana, gospa, brž!“ zakliče brivec vrativši se v sobo. „Toda vedi: Ungnad je naklonjen ženskam. Ti imaš izvrstno mrežo!“

„Molči!“

„Nočem, radi Pavla nočem. Ali se ne moreš, gospa, osvetiti nad Pavlom, če postaneš mogočna? Maščevanje te naj vodi! Čuješ li, lepa gospa, maščevanje! Idi pred bana!“

Grajska vrata se odpro široko in grajski most pade črez jarek. Iz grada stopa povešene glave Klara. Oblečena je v črno obleko. Bleda je, vznemirjena in raditega še lepši. Komaj se prikaže, že prihiti na iskrem belcu ban. Oklep se mu svetlika. Klara dvigne oko in zazdi se ji, kakor bi jo nekaj zazebló pri sreč. Ban postoji in Klara se mu pokloni.

„Velemogočni gospod ban!“ začne z ginjenim glasom, „kocke so padle, padle za vas. Hotela sem

skusiti srečo, a me je izdala. Slaba sem, žena sem, udova sem. Udam se hudi razsodbi. Zapovedujte v gradu, a jaz hočem s svojim detetom v božji svet. Kam? Ne vem. Samo prosim za eno milost. En dan mi dovolite, naj še preživim pod to streho, da zberem svoje ubožtvo, a potem — grem.“

Prose dvigne solzne oči in skriža roki na burnih prsih.

Baron se ne malo začudi Klarini lepoti. Čeprav je imel surovo srce, vendar mu zaigra nenavadno, ko sliši Klarin zvonki glas, ko vidi, kako blede lepoteica sredi hude zime, sama in premagana stoji pred njim.

„Dobro!“ reče in se sili, da bi govoril nežno. „Plemenita gospa vara se močno, ako misli da sem pagan in da jo hočem pozimi že iztirati izpod strehe. Plemenita gospa bi bila lahko celo zadevo poravnala lepim potem in bi se bilo manj praha potrošilo. Vsakdo zahteva svoje pravice in seveda zahtevam tudi jaz svoje. Raditega lahko plemenita gospa biva še naprej v tem gradu, samo da je moj. In ker je danes hud mraz in smo se v boju izmučili, vabim se pri plemeniti gospej v goste, ker sem silno gladen. Moji in vaši ljudje naj gredo mirno vsak v svoj stan. Gospod Melhijor!“ pokliče Ungnad pobočnika.

„Vaša milost zapove?“ vpraša pobočnik.

„Spravite vojsko v mesto in preskrbite ji stanovališč. Zvečer pojdite k gvardijanu, napijte se pošteno in izročite mu moj pozdrav. Jaz sem gost plemenite gospe. Z Bogom, Melhijor! Mudi se mi, ker sem silno gladen.“

„Velemogočni gospod ban!“ pokloni se Klara z lahnim nasmehom, „kakor vidim, niste tega gradu vzeli s silo radi svoje koristi, ampak da svoje bano-
vanje začnete s sijajnim vzgledom junaške veleduš-
nosti. Zato vam bodi slava in hvala, katero vam
daje nesrečna, osamljena udova. Pojdite v vaš grad.
Ako bi bila jaz gospodarica, sprejela bi slavnega
gosta v te dvore, kakor se sprejme dragi rod; ker
je pa vaša milost tukaj gospodar, hočem vašemu
gospodstvu postreči kakor služabnica.“

Ban skoči s konja, poda Klari roko in oba od-
ideta v grad.

Na veži ju pričaka Čokolin.

„Gospa,“ zašepeče brivec Klari, „pozabil sem
nekaj povedati. Pavel ni poljubil Dore enkrat, ampak
trikrat jo je pritisnil k srcu! Maščevanje torej!
Maščevanje pa potrebuje moči.“

* * *

Bila je temna noč. Po gorah, po dolinah je
vela snežna burja. Kmetje so bili pometali mrličje
v prepad. Krokaje so obletavali krokarji grad. S
tužnimi klici so obhajali svatbo.

V gradu je vladal mir. V mali sobi je gorela
luč v posodici iz rudečega stekla. Vsled polmraka
dalo se je komaj nekoliko razločevati po sobi. V
ognjišču iz belega mramorja plapolal je rudeč plamen.
Na mehkem sedežu zibal se je ban, a poleg ognjišča
je sedela s povešeno glavo Klara. Rudeči lesk pla-
polečega ognja se je čarobno svetlikal na njenem

bledem licu, v njenih svetlih očeh, na zlatorumenih laseh.

Gledal je in gledal neotesani vojniki in ni se mogel nagledati lepe žene.

In zopet je teklo vino, živahnejše je plapolal ogenj, hujše je razsajala burja, strastnejše so se dvigale prsi in — — — — — v gradu Samoboru slavila je boginja ljubezni slavo.

Črez dve nedelji pa je blagoslovil gvardijan samoborskega samostana zakon gospoda bana in barona Krištofa Ungnada in gospe Klare Gruberjeve.

Po poroki sreča Klara v gradu brivca; ježno se nasmeji in reče:

„Po tvojem je šlo! Maščevanje! Moč imam kot banova žena.“

XVIII.

„Čuješ li, draga! Moja bodeš, moja!“ reče Pavel z mehkim glasom sedeč v Krupičevem vrtu poleg Dore. Bilo je poletnega dne leta 1578. „Ne bode minulo leto dni in ti bodeš gospodarica moje hiše, mojega imetja, mojega srca.“

„Ko bi le bilo, Pavel!“ dihne Dora sramežljivo. „Oh, ne smem misliti! Kako bi bila srečna! Ali oče, tvoj oče! Le pomisli, kako je jezen na mojega ubogega očeta, na mene. Oh, Pavel, bojim se hudega, bojim se — —“

„Molči, molči, draga! Ne govori tako. Ali hočeš, da se mi vedro nebo potemni, da mi v sladko čašo

ljubezni nasiplješ grenkega pelina? Moj oče! — Moj Bog! — Vem, kaj je zakrivil tebi in tvojemu očetu.“

„Toda tvoj oče je!“ zavrne Dora. „Jaz nesrečnica sem te spravila v razpor s tvojim očetom, jaz nesrečnica sem pripravila tvojemu očetu tugo in jezo.“

„Molči, draga, molči!“ pretrga ji mladenič besedo, „mož sem in moram misliti. Veruj mi, mnogokrat sem že premišljeval o tem. Ne domišljuj si nič drugega, nego da te ljubim z dušo in srcem. Moj oče! Da! Nadejal sem se, da mu bode minila jeza, ali varal sem se. Zaklinjal sem ga, pa zastonj Padel sem pred njega, porinil me je proč. Jaz se nisem ločil od njega, gnala me je od njega le materina smrt. Oh, Dora, molči, ker mi sicer v žalostni duši budiš pretužne spomine. Jaz ne smem in ne morem, da bi te ne ljubil. Ne razmišljaj o tem, kajti hladna pamet je ljubavi to, kar je mraz cvetlici. Pa kaj hočeš več? Ali ni tvoj oče bil veliko bolj užaljen, nego moj? Ali nisem jaz Gregorijančev sin? In glej, dobri starček je pozabil vse gorje, pa ko je videl, da se midva zares ljubiva in da bi enemu kot drugemu počilo srce, ako bi naju ločila nemila usoda, tedaj nama je pritrdil tudi on. Ali ni tako, reci!“

„Da, tako je; hvala Bogu!“ potrdi dekle in položila glavo na Pavlove prsi.

„Zdaj pa reci, ali morem drugače storiti?“ nadaljuje Pavel. „Plemič sem in poštenje diči vsakega človeka, čemu li ne tembolj plemiča. Bi li smel pred svetom kazati svoj stari grb in bi li ne bil hudobnež, ako bi te zapustil zdaj, ko si že morala pretrpeti toliko in so te hudobni jeziki obrekovali že nad mero?“

Jaz sem torej tvoj dolžnik Pa tudi ti si moja dolžnica.“

„Jaz?“

„Seveda! Ali ti nisem dvakrat rešil življenja? Glej, dekle, to se mora vrniti. Takšen dolg pa se more vrniti samo — s srcem, z dušo. Zato ne modruj! Božja volja je tako!“

„Božja volja!“ ponovi Dora in upre lepe oči v mladeniča. „Nočem modrovati, moj Pavel! In kaj mi tudi pomaga? Kadar sem sama pri svojem delu, čudno mi je pri srcu. Je li prav, kar delaš, vprašam se mnogokrat. In nastanejo mi v glavi čudne zmešnjave. Ne delaš prav, rečem večkrat, koliko narediš nemira in tuge. Potem zopet rečem, da se bo trebalo ločiti od Pavla. Od njega? Nikdar, oh nikdar, veli mi srce. Prej bi umrla. Ali vidiš, Dora, rečem si dalje, radi tebe je Pavel nesrečen!“

„Nesrečen? Radi tebe? Nora glavica!“ pokara jo Pavel.

„No, mislim si samo tako. Ti si gospod, bogat si, a jaz sem uboga sirotica; ti bi dobil plemenito gospo — drugo! Oh, ne, ne drugo, tega bi ne preživele!“ vzklikne dekle in prime Pavla za roko. „Druge ne smeš ljubiti. In ko se zamislim dalje, tedaj vidim, kako sedim v tvoji hiši in pletem. Pričakujem, ali bode Pavel prišel kmalu. Ti se mi pa hočeš natihome prikrasti, hočeš se mi približati neopazovan. In misliš, da ne vem za tebe. Oh, kako bi ne vedela! Ne potrebujem oči. Srce začne živahnejše biti, ono ve, da si blizu. Jaz poskočim, ovijem se ti okoli vratu, jaz te polju — — ha, ha, ha!“

nasmeji se dekcle, a ob jednom se ji uderó po licu solze, „kaj ne, da sem nora! Ne, ne — to ne more biti, to bi bilo prelepo, prelepo!“ Žalostno si pokrije lice z rokama.

„Bode tako, mora tako biti, dekcle moje!“ zakliče mladenič in jo pritisne na prsi.

Po vrtu zaškrtné nenadoma pesek. Dora vstane. Izza grma se prikaže velikan Radak.

„Gospod, čas je že. Četa tvoja je že osedlala konje. Zapovedano je, da kreneš čez Savo v banov tabor na Odri.“

„Dobro je, Miloš, hvala ti!“

Mož odide, mladenič pa poljubi Doro in odide k svoji četi.

Dora gre do lesene ograje, da vidi dragega, kako odhaja. Glavo nasloni ob steber, lice ji žari gorke ljubezui, oči pa se obračajo za milim možem. Ob koncu ulice ozre se Pavel še enkrat, pozdravi mladenko, ona pa mu dva ali trikrat pokima z glavo. Potem se vrne na klop, ki je stala pred hišo. Sede na klop in začne plesti. Čudno ji je pri srcu. Nekaj časa veže, potem dvigne glavo in gleda pred se. Ali je mogoče, da bi bila kdaj Pavlova žena? Prime se za čelo, da bi se prepričala, kako je vse istina in niso sanje. Res je. Moj Bog! Kaj so vse pretrpljene muke, vse prelite solze napram jedini misli, da bode Pavlova žena. Pred očmi se ji zdi čudno svetlo, na srce se ji navali neka posebna sladka težkoba, kri ji skoči v glavo, a pletenje ji pade iz rok. V nestanovitni svetlobi razvijale so se deklici živahne slike pred očmi. Videla se je v vrtu poleg Pavlovega dvora. Solnce

je sijalo, cvetje cvetelo, a ptički so prepevali na ves glas. Po vrtu so se vile bele s'ezice, obrobljene z gostim grmičjem. Po njih je šetala in trgala cvetke. Zagleda lepo rožo. Nagne se k grmu, da jo utrga. Nakrat skoči izza grma človek. Dora se ga silno prestraši. Ali čemu se prestrašiti? Pavel je. Junak jo objame, poljubi in zopet poljubi. Lepe sanje so to! Dekle pusti pletenje, zapre oči in dobro ji je. Sniva in sniva, dokler je ne prebudi živahen razgovor. Zapazi očeta, ki gre s sodnikom, notarjem in duhovnikom. Gospodje se zelo živahno razgovarjajo. Za vsakim korakom postojajo, mahajo z rokami in kimajo z glavami.

„Bogu se je pritožiti! razjezi se debeli sodnik, „greh je pri Bogu, kako se dela. Medvedgrajski gospodar, odkar je podban, zapostavlja nas hujše od kmetov.“

„Per amore dei, (pri ljubavi božji), kaj je zopet?“ vpraša kaplan.

„Žalostno je, gospod!“ zatrobi Kaptolovič skozi nos.

„Za Boga, govorite! Kakšna je nova sila?“ vpraša mirno Krupič.

„Prošlo je nekaj mesecev, odkar je vas, mojster, pobil pri Kamenih vratih —“

„In nas, slavno magistratno avtoriteto pri pečenki krstil s paganskim imenom lopov“, pridene Kaptolovič.

„Vem“, odgovori Krupič, „mi smo zato svečano protestovali pred gospodom banom in uložili pravdo pred kraljevsko sodnijo. Zato je bil gospod Ivan Jakopovič v Požunu.“

„Sic est (tako je)!“ potrdi kaplan Šalkovič.

„In vse po redu in zakonu!“ završi Kaptolovič.

„A komaj so te rane zacelile nekoliko“, nadaljuje sodnik, že so nove spakarije. Okoli Jurijevega je bilo, ko ste prali meščanski ženi Bedekovičeva Jela in Haramija Bara pri potoku Topličici perilo. Nakrat prihrumi iz šume nad nji Gregorijančev sluga Andrej Kolkovič in še nekaj teh hajdukov in udari na ženski — —“

„Satis (dosti)! Sodoma, Gomora! prekriža se kaplan.

„Ni dosti“, nadaljuje sodnik. „Ko ste začeli ženski klicati in kričati, da jih bode te tožili pri gospodu podbanu, nasmejali so se hudobneži, rekoč, naj slobodno tožite, ker jim je gospodar rekel, naj le pretepajo vso zagrebško zalego in naj ne štedijo tudi ne žensk; on jim bode za take čine dal še celo nagrade.“

„Zalega, mi smo zalega!“ razjezi se Kaptolovič in prime kaplana za rokav; „pomislite, gospod, mi smo zalega!“

„Osvobodi nas, gospod Bog!“ prekriža se kaplan.

„Pa še ni vse“, nadaljuje sodnik, „litanije so še daljše. Miho Kramerja, meščana, slekli so Gregorijančevi hlapci pri Kraljevem brodu celo do gola, tako da je moral nesrečnež v najhujšem dežju čakati v grmovju, dokler se ni mogel v temi vrniti domu.“

„Torej vidite, vidite!“ razmahne Kaptolovič roki.

„Oh, peklensko gnezdo!“ vzdihne kaplan.

„Zdaj pride najhujše!“ nastavi zopet sodnik.

„Čujmo!“ pripomni Kaptolovič.

„Da, čujte in prekrižajte. Sinoči, ko sem sedel pri večerji, prihiti k meni žena mojstra Kolomana in ž njo naš častivredni uradnik Ivan Bigon. Žena se je jokala in zvižala, da sem že mislil, volk ji je tele požrl. Začel je pripovedovati Bigon. Pred štirimi dnevi poslal je Bigon štiri konje v Primorje po olje. Jaz sem mu bil sicer rekel, naj se ne loti takšnega podjetja, ker je Gregorijanec zapovedal svojim slugam, naj plenijo Zagrebčane, kjer se jim le nudi prilika. Toda Bigon je vendar poslal konje. Ko pridejo do Kraljevega broda, napadejo jih Gregorijančevi, pretepejo hlapce in odženejo konje v Molvico.“

„Ste li slišali! Štiri konji niso za groš!“ opomni Kaptolovič važno.

„Bigon ni imel časa iti po konje; imel je preveč opravkov v prodajalnici, ker je bil semenjski dan. „Pojdi“, reče svojemu botrinu, mojstru Kolomanu, „pojdi, boter, v Molvico k Gregorijancu, naj mi da konje nazaj.“ In res gre Koloman v Molvico. Ko pride pred ljutega Gregorijanca in mu pove, kdo je in kaj hoče in da je res nesramno, kar uganjajo njegovi slugi, nasmeji se Štefan prav hudobno in reče Kolomanu:

„Hajd, mojster, pojdiva doli na dvorišče, da vidiš, kaj nama je storiti.“ Gresta torej na dvorišče. Štefan namigne slugam, a ti skočijo nad nesrečnega Kolomana kakor psi, vlečejo ga v drvarnico, izslečejo ga do golega in ga neusmiljeno bijejo s palicami. Štefan se je le smejal in rekel Kolomanu: „— Zdaj smo te podkovali; požuri se in pozdravi mi vaš slavi magistrat. Naj me pride obiskat v Molyico! Hočem

ga pogostiti še mastnejše, kakor sem tebe zagrebškega psa.“ — Zdaj leži ubogi Koloman v postelji kakor Lazar.“

„Nas tako počastiti, slavni magistrat pogostiti z leskovo mastjo, ali ste slišali, gospod kaplan?“ srdi se notar Kaptolovič. „Nas, ki imamo pravico batine deliti, a ne jih sprejemati. Povejte, ali je ta človek božja stvar, ali ima krščeno dušo?“

„Et libera nos a malo (In oprosti nas hudega)!“ odvrne pobožno kaplan.

„Kaj hočemo storiti?“ vpraša sodnik.

„Hm!“ pokima modro kaplan.

„Kaj hočemo?“ ponovi Kaptolovič.

„Kopito za kopito, kadar se nam bode nudila prilika! pripomni Krupič, ki je bil dozday molčal. „Brzdaj sebe in svoje kljuse!“

„Oh, za Boga, mojster!“ poskoči bojazljivo Kaptolovič, „to so natančne stvari — morajo se za-bilježiti pismeno!“

„Čemu pismeno, gospod notar,“ začudi se zlatar. „Vi, ki niste čutili batin, vam gre lahko pismeno, ali pri meni je drugače, ker sem jih dobil, jaz kot meščan. Čemu bi razlivali črnilo, kjer teče kri? Nisem prepirljivec, nisem hudobnež, ali kjer gre do živega, tam se piše tako —“ in zlatar vzdigne pest ter zamahne ž njo.

„Dobro, dobro, ali —“ pripomni Kaptolovič.

„Nič ali.“ trdi zlatar. „Gospoda moja, pojdimo h gospodu Jakopoviču. Vse se ne sme zamolčati. On nas naj pelje k banu v Samobor; tudi jaz grem in ako še hoče gospod Kaptolovič z nami. Iz srca

moramo banu povedati vse; naj nam pomaga, ker je obetal, da hoče biti strog in pravičen.“

„Tako je prav!“ oddahne si Kaptolovič, „delajmo le po postavi. Ban je res strog in pravičen in ne gleda na prijateljstvo. Toda, spomnil sem se nečesa! Praznoroki ne smemo pred bana. On rad dobro jé in pije, a gospa banovka bode bržčas kakor vse ženske ljubila sladčice. Mislim torej, da ponesemo velemožnemu gospodu banu kot porok naše dobrosrčnosti in dobrohotnosti finega kruha in pet poličev dobrega, starega vina, a gospej banovki dva klobuka belega sladkorja. Kruha imam dovolj doma, vino bode dal naš dični gospod sodnik, a sladkorja kupimo na občinski račun pri Šafraniču za goldinar in devetdeset novčičev. Ali imam prav?“

„Naj bode v božjem imenu!“ reče Krupič. „Ali zdaj gremo.“

„Pojdimo!“ rečejo vsi kakor jednoglasno in se napotijo proti Jakopovičevi hiši.

Dva dni po živahnem razgovoru zagrebške gospe šetala je okoli dveh popoldne banica po samoborskem grajskem vrtu. Gospod ban, nekoliko len človek, odkar ga je zadela banova čast, dremal je v svoji sobi, da si odpočije od težke muke, katero mu je bila zadala jelenova pečenka in zelena salata. Treba je bilo pa tudi zbirati telesne moči, ker se je reklo drugega dne iti v tabor in odtod nad Turka. Gospa Klara ni imela težkega srca vsled ločitve od zadre-

manega moža, kajti ta ji je zapuščal dobrega namestnika, milega svojega gosta gospoda polkovnika Bernarda de Lernon, rojenega Francoza, ki je bil osobito priljubljen pražkemu dvoru in je bil tudi gospej Klari mil. Gospod Lernon ni bil bogsigave kako lep človek, saj pa tudi baron Ungnad ni bil. Bil je suh, bled, prezrel človek ta gospod Ungnad; gospod Lernon pa je bil visok, gibek, črnook, črnih brk, koničastega nosu in od glave do pete kavalir. Razuntega ni govoril glasno, ampak mirno in fino, a baron Ungnad je znal z jezikom usekati kakor sablja.

„Pardieu (pri Bogu)! Čudim se vam, lepa gospa!“ zabrbra polkovnik in koraka poleg Klare, „da se je vaša lepota zaklenila v to gozdno samoto. Venera*) stanuje v Olimpu, v rajskih dvorih in ne v medvedovem brlogu.“

„Čudno se vam zdi!“ nasmeji se Klara. „Gospod Lernon, povejte, ker se mi laskate radi krasote, kaj bi bila puščava, ako bi ne imela lepote?“

„Da, da, krasna gospa, ali kar pripada nebu, mora biti na nebu; zvezda nima drugega mesta, kakor na nebni vedrini.“

„Motite se, dragi gospod! Vem, da vam nisem zvezda, nego medvedovka. Ako bi stopila v krog vaših markezinj, spoznali bi, kako sem neokretna.“

„Vi grešite proti sebi, lepa gospa!“

„Pa da bi bila resnica, kar ste rekli, gospod, ali nima nebo dovolj neznanih zvezd? Mislite si, da

---

*) Paganska boginja ljubezni in lepote.

ste mornar ali potapljaec, ki se potaplja za biseri, ali rudar, ki riše pod zemljo za zlatom.“

Lernon hoče laskavo odgovoriti, ali nakrat stoji pred njim Čokolin in reče gospej v hrvatskem, Francozu neznanem jeziku:

„Milostljiva gospa! Goste bodeš dobila! V mestu Samoboru so Zagrebčani, med njimi je tudi Dorin oče; prišli so, da se pri banu potožijo radi Gregorijančevih nasilnosti. Gregorijanec dela Zagrebčanom silo, ker se jezi nad njimi radi Dore. Zagrebčani torej ne smejo prav imeti. Glej, to ti je prva prilika!“

Brivec odide.

Klarino oko se nenavadno zasveti.

„Oprostite mi, gospod polkovnik,“ oprosti se Klara, „radi neke važne zadeve moram poiskati moža.“

In naglih korakov hiti v sobo k banu, da ga prebudi.

* * *

„Zagrebška gospoda prihaja!“ javi sluga.

„Dobro! Naj vstopijo!“ veli ban, katerega je bila Klara zopet zapustila.

V sobo stopijo Jakopovič, Teletič, Kaptolovič in Krupič.

„O, gospodi Zagrebčani,“ nagovori jih ban, „kaj pa imate dobrega?“

„Kruha, vina in dva klobuka sladkorja, vaša velemožnost!“ začne Kaptolovič in se globoko priklanja.

„Dobro! Hvala!“ nasmeji se Ungnad, „ali radi darov vendar ni treba deputacije.“

„Nič dobrega nimamo povedati,“ oglasi se Jakopovič resno, „ker je, oprostite gospod ban, pri nas jako slabo.“

„Slabo! Kako pa?“

„Gospod podban vidi v Zagrebčanih kmete, da še celó za živino in mi smo vendar svobodni ljudje. Poslušajte nas in potem sodite.“

„Govorite!“ reče ban. Z živim jezikom, ostrimi besedami pripoveduje Jakopovič o vseh neprilikah, katere je učinil Gregorijanec Zagrebčanom. Svoj govor pa konča:

„Slišali ste, gospod ban, kaj nas teži. Mi zahtevamo pravdo proti takšnim nasilnostim. Ko ste, gospod ban, začeli vladati, obljubili ste, da hočete soditi pravično in strogo. Zdaj prosijo Zagrebčani, da jim pomagate s pravimi zdravili, da se pokažete, kako ste pravični. Vrnite nam mir in svobodo, da postanemo zopet, kar smo bili. Pokažite, da pod vašim žezlom velja postava več, kakor gospodstvo.“

„Dobro,“ reče Ungnad porogljivo. „Nevrjetno je, da bi bil Štefan Gregorijanec takšen hudodelec, ko je vendar podban. Mogoče so vaši ljudje več izrekli, kakor je res. Sploh pa ne vem“ — tukaj si ban pogladi svojo brado — „čemu ste prišli ravno k meni.

Čemu? Res sem ban, ali vi ne spoštujete banove razsodbe. Ali že niste tožili Gregorijanca in sicer ne pred banovim stolom, ampak pred kraljevim prestolom? Kako vam naj pomagam?“

„Zagrebčana sodi samo kralj in Zagrebčan more drugega tožiti samo pred kraljevim prestolom. To je stari zakon,“ odgovori možko Jakopovič. „Naši meščani ne spadajo pod banove razsodbe.“

„A tako! To je res neumen zakon, dragi moji!“ méni ban. „Radi vas bi morala gospoda potovati v Požun, ako bi imela z vami tožbe. Pojdite, pojdite z vašimi sanjarijami. Če je torej Gregorijanec res nabil katerega kmeta ali katero žensko, kaj potem? Pojdite tudi zdaj v Požun! Zahtevajte tamkaj zdravil, kaj vam morem jaz? Nemirneži, puntovei, rogovileži ste!“

„In naše pravice!“ reče Jakopovič živo, „mar smo zveri?“

„Pravice! ha, ha! Imate li večje pravice, kakor jih imam jaz? Pojdite z milim Bogom, meni se gre za spanje!“

„Torej nas vaša milost noče varovati?“

„Brzdaj sebe in svoje kljuse. Zaspan sem, ali ste slišali? Jutri moram v vojsko.“

„Dobro.“ konča Jakopovič odločno. „ban ne ve, kaj so pravice, ali ve jih kralj; mora pa tudi izvedeti, kakšen je naš ban. Z Bogom, velemožni gospod! Zdaj vemo, da nimamo od bana ničesar pričakovati in zaklinjam se, da si bodele zapomnili predobro, kdaj ste sunili Zagrebčane v srce.“

Jezni odidejo Zagrebčani od bana. Kaptolovič reče črez nekaj časa: „Torej ne kruh, ne vino, ne sladkor — nič ni pomagalo. Vse zastonj! Oh, te pravice!“

XIX.

Baron Ungnad se je dvignil s svojo vojsko po zapovedi nadvojvode Karola, da odvzame Turkom stare trdnjave Bužim, Zrinj in Čazmo, katere si je bil osvojil bosanski paša*) Ferhat. Ungnad je hotel potisniti neverno silo črez Uno. V nekoliko spopadih pobil je res Turke, a ni znal izrabiti vojne sreče. Čeprav osebno in s sabljo junak, bil je slabega uma in pohajaje s svojimi četami zdaj tu, zdaj tam, trošil je nepotrebno mnogo junaške krvi. Razun tega mu ni hrvatska gospoda stala tako na strani, kakor nekdej Franju Slujskemu in tudi v vojski ni bilo sloge. Stari Gregorijanec in nekateri njegovi prijatelji oklenili so se novodošlega štajerskega barona z vso silo in so se izneverili vsem onim prejšnjim zaveznikom, ki so sploh prezirali vsakega Nemca. Zadnjega hrvatskega plemstva je bil znaten del, a na čelu mu je bil mali Alapič. Ti plemiči so začeli hudo gledati bahatega barona. Ungnad je vodil vojsko zdaj tja, zdaj sem; zdaj ni uporabil ugodne prilike, udariti na Turka, a zdaj zopet je udaril z malo četo na veliko turško silo. Mnogokrat je pa sploh zapustil vojsko in se podal v Zagreb, da se tajno razgovarja s Halekom, Draškovičem in drugimi pristaši nadvojvode Ernesta. Govorilo se je celó o njem, da je bila njegova prisega v hrvatski zbornici le gola komedija, ker se je bil baje že prej v Pragi zaklel cesarju Rudolfu, da bode storil samo to, kar mu bode nadvojvoda Ernest zapovedal. Dokler so plemiči tako

---

*) paša = general, višji dostojanstvenik.

godrnjali po svojih kotih, delali so Zagrebčani na vse roke, da si operejo in zacelijo sramotne rane, katere jim je bil zadal oholi Štefan Gregorijanec. Ivana Jakopoviča so si izvolili mestnim sodnikom, Matijo Verniča pa notarjem, ker so vedeli, da sta ta dva moža bistra in odločna in ker so uvideli, da je Teletič predober in malobrižen človek in da Kaptolovič rad samo mnogo govori in malo stori. Jakopovič je šel tudi k nadvojvodi Ernestu, da mu priporoči o tužnih dogodkih v zagrebški občini; na požunskem zboru pa je grmel z gromovitim glasom ognjevitih besed, ki so nemilo davile vse hrvatske velikaše.

„Stopim pred vas, slavni stanovi,“ grmel je, „ne kot poslanec svobodnega mesta, kojega ime slovi daleč nazaj v zgodovini hrvatskega naroda, ampak kot klicajoči odposlanec razmrčevane občine, ki zdihuje in se izvija pod bremenom krutega nasilstva, ki je že pozabila, kaj je pravica, ki se obnemogla prijema za hude rane. In kako ne? Bije nas tuga, mori nas glad, gorijo nam domovanja, pustoši se nam polje, stari trepečejo pred nasilno roko, žene se tresejo vsled jeze, a naš stari zakon, ta do zdaj nedotakljiva svetinja naših očetov, leži v prahu in po njem gazi nemila noga. Gotovo vprašate, slavni stanovi, ali ni ta nasilnež kruti Turčin, ta prokleti neprijatelj kristjanov? Rečem vam, o gospoda, da ta neprijatelj ni Turčin. Domači velikaš, krščanski gospod je, ki je brez povoda udrl v naše mirno mesto in pleni po njem ter razbija hujše od Turčina; kadar bi bilo treba složno dvigati orožje proti zatiralcu naše svete

vere, moramo se braniti s sabljo proti domači sili. Pomagajte, gospoda, sicer poginemo; a če moramo poginiti, tedaj storimo to le s sabljo v roki!"

Kakor hudi mraz dirne ta govor bana in hrvatsko gospodo, sosebno ko se izve, da je kralj zapovedal, naj se vrši preiskava pred kraljevim sodiščem proti gospodu Štefanu Gregorijancu. Še enkrat je poskusilo plemstvo, ne bi li moglo neljubo pravdo izviti kraljevi sodnji in jo dovesti pred lastno sodišče. Sklenilo se je na zboru v začetku leta 1579., naj zagrebški kanonik Peter Herešinec in notar varaždinske županije Gašpar Druškoci gresta v cerkev svetega Marka, kjer se v škrinji čuvajo povelja in svoboščine kraljevine Slavonije in naj pogledata, ali ne spada tožba pred banovo sodišče, ali ni zlata bula zagrebška izgubila veljavnost, kajti potovanje v Požun stane gospodo preveč novcev. Bilo je zastoj. Zlata bula (pismo) imela je tšno svojo veljavo. Že tretjega dne po binkoštih leta 1579. prične gospod Imbrič Jamnički, plemeniti sodnik zagrebške županije in kraljevi potrjenec z gospodom Blažem Šiprakom, zagrebškim kanonikom, v samostanu svetega Franje v Zagrebu pravdo proti Štefanu Gregorijancu radi nasilnosti in osramotenja miru in prostega kretanja in ko je gospod Imbrič izprašal sto in trideset prič, ki so večinoma potrdile podbanove nasilnosti, odpošlje sodnik tožbeni zapisnik kraljevemu sodišču.

"No, častiti prijatelj," vpraša Vramec svojega prijatelja Šipraka pred samostanom, "kako je radi medvedgrajskega gospodarja?"

„Slabo,“ odgovori Šiprak, „vrjetne priče, kakor cesarski častniki, ivanički vojaki in tudi plemenita gospoda sama, potrdile so pod prisego, da je vse res, kar govorijo Zagrebčani.“

„Stokrat sem že rekel Gregorijancu, naj živi in se obnaša kot kristjan, a je hujši od pagana; ne maram sicer trdoglavih meščanov, a živina vendar niso. Prav mu je.“

Prišedši v svoj dvor najde Vramec tamkaj — Pavla. Zamišljeno je sedel mladi junak pri oknu.

„Glej, glej!“ začudi se debeli kanonik, „ali sanjam, ali je resnica! Gospodič Pavel! Lep gost si mi. Tvoj boter te že ni videl Bog ve kako dolgo ne. Čudno, da si prišel. Torej povej, kaj te je privedlo?“

„Oprostite, častiti gospod boter!“ izpregovori Pavel in poljubi botru roko, „oglasil bi se večkrat, ali, — —“

„Ali —“ pretrga mu kanonik besedo, „toda moti te ženska suknja, kaj ne? Pavel, Pavel, kaj bode? Vsak je svoje sreče kovač in si jo kuje po svoji pameti, pa sto oči vidi več kot dvoje in red se ne sme kršiti brez kazni. Varuj se! Odkod pa prideš?“

„Od reke Une, gospod boter. Bil sem v banovi vojski in sem se bil s Turki.“

„Mar li srečno?“

„Štajerski ban nas ni peljal na bojišče kakor junake, ampak kakor čredo v mesnico. Pa navlašč samo nas Hrvate. Svoje strelce je čuval, a nas je pošiljal s sabljo proti topovom. Častiti gospod boter, pripovedoval vam še bodem o bojih, toda v prvi vrsti prosim vas za neko milost.“

„Govori, Pavel!“

„Oženil se bodem!“ reče Pavel odločno.

„Ti? —“ začudi se na prvi mah kanonik. „No hvala Bogu, samo če je le pametno.“

„Pametno je, ker je pošteno“, odgovori Pavel.

„Vprašal sem svoje srce že stokrat in srce mi je vsigdar reklo: da!“

„Srce in pamet! — To ni eno in isto, Pavel!“ pogleda ga kanonik resnim očesom. „Katero mladenko si si izbral? Seveda gotovo plemkinjo.“

„Po srcu plemkinjo, po rodu meščanko.“

„Mar li —?“

„Krupičevo Doro, gospod boter!“

„Pavel, kaj te je omamilo?“

„Omamilo me je srce, ki je čisto, kakor je čisto vedro nebo.“

„In tvoj oče?“

„Moj oče — čemu ne vprašate: „Tvoja mati?“ Saj veste itak vse, gospod boter. Srce mi je še živo, kakor ogenj, ali če se spominjam one grozne noči, naredi se mi okoli srca led in ne vem več, da sem Gregorijanec. Povejte mi, častiti gospod boter, ali se sme plemič zlagati, sme li kršiti prisego, s katero se je bil zaklel živemu Bogu?“

„Ne sme? odvrne mu poltiho kanonik.“

„Vidite, ne sme! Sami ste rekli. Slušajte me. Predno sem šel v boj, sprejel sem iz roke božjega služabnika presveto telo, da se okrepim. Bilo je v Mokricah. In tamkaj kleče pred božjim licem zaklel sem se pri sveti hostiji, da hočem vzeti Doro kot svojo ženo.“

„Pavel, Pavel! Kaj si storil! Bog se usmili tvoje duše!“

„Bog mi je priča, da sem storil prav!“ zakliče mladenič in pade pred kanonika na kolena, „a vas, moj duhovni oče, zaklinjam pri Bogu, da blagoslovite najino zvezo in srečen bodem. Vi blagoslovite najino zvezo, kajti — vsi drugi so me že zapustili.“

„Jaz —“ izgovarja se starček.

„Saj vam ne branijo cerkveni zakoni?“

„Ne branijo.“

„Tudi sem polnoleten in sam svoj gospodar.“

„Toda meščansko dekle!“

„Res je ona meščansko dekle, boter! Pa se še spominjate, kakšen sem bil prej? Divji, silovit, nedelaven. Kaj sem se brigal za postave, kaj za vero! Hodil sem po svetu kakor izgubljena ovca. Kakor sem pa videl Doro, bilo je, kakor bi mi bilo božje solnce zasijalo v srce. Videl sem takoj, kakšen moram biti in kakšen ne smem biti. Opustil sem divjost in v srcu se mi je pojavil sveti, blagi mir in zadobil sem zopet vero v Boga. Kakor bi me bil navdahnili sveti Duh, skočil sem na junaške noge, dvignil sabljo, da prelivam kri za domovino in za sveto našo vero. Zdaj sem boljši, zdaj sem krotkejši, zdaj sem človek, a vse, vse to je učinila — blaga in skromna meščanka. Od nje bi se naj ločil? Oh, blagi boter, uslišite me!“

Kanonik se zamisli. Potem položi roko mladeniču na glavo in reče:

„Naj bo božja volja! — Pa tudi tvoja volja!“

„Oh, hvala, stokrat hvala!“ Mladenič vesel poljubi kanoniku roko.

„In kdaj?“ vprša kanonik.

„Po svetih Treh kraljih!“ odgovori Pavel.

„Kje pa?“

„Moram si še prej pripraviti dom v Mokricah.“

„Dobro, toda danes ostani pri meni.“

„Do poldne, častiti gospod boter.“

„Čemu ne dalje?“

„Do večera moram biti v Mokricah in v dveh dneh zopet pri vojski.“

* * *

Istega dne popoldne sedela je gospa Ungnadova v stolpu v samoborskem gradu. Ban je bil pri vojski, gospod Lernon v Zagrebu, a čas je potekal leno. Banica je čitala knjigo po imenu „Amadis de Gaule“ ali „zanimive ljubezenske dogodbe viteza Amadisa iz Galije.“ Nekaj časa je čitala, kmalu pa je vrgla knjigo v kot.

Kako da se ji ni dopadala fantastična knjiga? Ona je hotela življenje, pravo življenje. Kaj ji je bil Amadis, ki je hodil v boj nad hudoglede velikane, hudobne priulikavce, ponočna strašila in enaka fantastična bitja! Take reči so dolgočasne. Klara se zamisli, skriža roki v krilu in povesi glavo na prsi. Kaj je bila prej? Bogata gospa Gruberjeva je bila. Kaj je zdaj? Slavljena banica hrvatska. Ne, ne! Vse je laž! Kaj je bila, kaj je zdaj? Nič drugega, kakor blago, prazno blago, lepa roba. Kje je ostala ljubezen, kje srce? Ali je cvet mladih dni porosila solza ljubezni? Ni! Ali je kdaj poljub iz srca ogrel bujni

ustni? Ni! Kar jo je ogrevalo kdaj, bila je divja kri, nič drugega. Plaho dvigne banica oči in upre pogled v sliko. „Glej, to je tvoje življenje“, reče sama sebi, „zlata kača si — Dalila si!“ Klara poskoči, solze ji zalijejo oči. „Ali ni poskočilo srce, ko sem ga videla? Ali ga nisem hotela resnično ljubiti, njega — Pavla? Padla bi bila pred njega kakor pred Boga. A odrinil me je kakor smet. Pa osvetiti se moram! Maščevati se? Ali je ta peklenska iskra mržnja, ali je ljubav? Oh, ljubav je, vroča in divja ljubav! Ungnad, mož je medved in mila sem mu le zato, ker sem žena!“

Banica stopi k oknu in pritisne vroče čelo na steklo. Ravno zahaja solnce. Nestalni žarki igrajo po njenem čelu. Zaide solnce — zaide tudi nada.

V sobo stopi sluga.

„Kaj je?“ vpraša Klara in krene glavo.

„Pred kratkim časom, vaša milost“, odgovori sluga, „oglasil se je pri vratarju plemeniti gospod Pavel Gregorijanec —“

„Kaj je rekel?“ vpraša banica in sa začne tresti.

„Oddal je to pismo od gospoda bana. Prišel je iz tabora in bi bil pismo oddal sam, ali vaša milost ga naj oprosti, ker je danes že pozno in se mu mudi v Mokrice.“

„Daj sem!“ veli gospa Klara in iztrga pismo slugi iz roke. „Kdo je bil, kdo? vpraša vsa blede in vrže pismo na mizo.“

„Gospod Pavel Gregorijanec,“ reče sluga.

„Idi!“ zamahne mu Klara z roko in sluga odide. Nemirno začne banica šetati po sobi.

„On! — Blizu mene! A ni hotel pred mene, pred banico! Ali sem morda zver? Ali sem kača? Raztrgala bi ga! Vrnem mu to sramoto. Čokolin že ve kako. Takoj ga dam poklicati. Ali — ne! Pavel je že itak odišel v Mokrice. Meni se je umaknil — hočem torej jaz v Mokrice!“

Klara pozvoni.

„Osedlaj mi konja!“ reče slugi.

„Dobro, milostljiva gospa!“

„Ali naglo mi ga osedlaj! Moram — moram še nocoj v Mo — ne — v Sosedgrad!“

„Bodem li spremljal vašo milost?“

„Ne, sama grem!“

„Sami? Zdaj na noč?“

„Konja osedlaj in ne vprašaj! Vidiš li ono malo puško na steni? Prebijem ti s kroglo glavo, ako ne bodo tvoje noge hitrejše od pameti.“

* * *

Bila je lepa poletna noč. Zlati mesec se je dvigal nad temno goro in zvezde so trepetale liki biserom. Drevje je delalo senco, v potoku se je mesečina odsevala — a povsod je bilo tiho, povsod mirno.

Iz samoborskega grada poleti na iskrem vrancu črno oblečena gospa. Konj je dirjal, da so se kopita komaj in komaj dotikala tal, za gospo pa je po zraku hitel črn pajčolan, kakor bi na noč letel smrtni angelj na temnih krilih; poleg nje je po tleh bežala temna senca, kakor slaba vest grešne duše. Žena se je sama prestrašila svoje sence. Konj je hitel v smeri proti

kranjski meji. V daljini se je belil v mesečini grad, grad Mokrice. In še bolj potira žena konja. Ko dospe pred grad, skoči s konja. Hvala Bogu, duri so še otvorene. Poda se v grad.

„Kdo ste?“ vpraša vratar začuden.

„Domačinka sem! Gospodarica sem tvojega gospodarja, zdaj pa molči!“ zapove gospa. „Tukaj imaš zlato zapornico za tvoja usta. Popelji me k njemu.“

„Gospodar spava.“

„Popelji me k njemu!“ Črna gospa udari jezno z nogo ob tla, izpod črnega pajčolina pa se prikaže bela roka s srebreno okovano pištolo.

Vratar se prestraši. Molče pelje ženo pred sobo spečega gospodarja.

„Idi“, reče ona slugi, „ne boj se za njega; toda čakaj, čuvaj mi to pištolo.“ In vratar odide.

Lahno odpre žena duri, stopi v spalnico in obstoji kakor kamen.

Spalnica je bila majhna. Skozi visoko okno je sijala zlata mesečina in se izlivala na počivalnik, na katerem je ležal odet Pavel. Mesečina je trepetala nad svetlim orožjem, ki je bilo zloženo pri zglavju, trepetala je na lepem licu mladeničevem, ki je spal. Prve sanje je sanjal. Bil je le, izvanredno lep. Ustni ste se držali na smeh. Bržčas je sanjal o mili sliki. Žena zagrne ten, mesec posije v blede lice — Klari. Nema stoji, nema zre v mladeniča. Roki prekriža čez prsi in komaj diha. Globoko vzdahne. Skloni se nad mladeniča in ga poljubi na čelo.

„Dora!“ zašepeče Pavel v sanjah in se sladko nasmeji.

„Joj!“ zakliče Klara in kakor pošast skoči kvišku.

„Kdo je?“ zakliče Pavel in se zbudi iz sanj.

„Jaz — —“

„Kdo?“

„Klara!“ Kakor brezzavestna skloni glavo na prsi.

„Vi — vi — uzvišena gospa? Kaj vas vodi semkaj, sredi noči, pod tujo streho, v to spalnico?“

„Kaj me vodi sem? Pavel, kakor nevihta sem pridirjala sredi noči pod to streho. Kaj me vodi sem? Vprašaj divjo kri, ki se mi izvija po žilah kakor strupena kača. Vprašaj oni del telesa, kjer drugim ljudem bije srce, a meni tamkaj besni burja. Vprašaj pamet, ki ne izbira, ki ne misli, ampak ki me vleče vedno le po tvojem sledu!“ Glas se je tresel banici in solze so ji igrale v očeh.

„Mar vendar niste pozabili, da ste žena drugega?“

„Nisem pozabila.“

„Mar li veste, da ste hrvatska banica?“

„Znam.“

„In vendar —“

„In vendar sem vrgla vse pod noge in šla semkaj. Da, prišla sem semkaj, a ne po svoji volji. Nekaj me je gnalo in gnalo, da sem morala v ta grad in naj bi se vil pred njim sam peklenski jez, ustavil bi me ne bil. Pavel, Pavel“, zaječi žena in poklekne pred mladeniča. „Slušaj me! Samo enkrat sem ljubila v svojem življenju, samo enkrat in — ljubila sem tebe. Ali ti je znano, kako dere hudournik, kadar v spomladi topli jug razdere ledene okove? Kdo ga more ustaviti? Zasmehuj me: vendar te bodem ljubila, prekolni me: vendar te bodem ljubila, poteptaj me: in

zopet te bodem ljubila. Žena sem drugega, res je, ali duhovnik veže samo roke, srca ne more; srca se vežejo sama. Pavel, streči ti hočem kakor služabnica gospodarju, priklanjati se ti hočem kakor Bogu, samo pojdi z meno; pojdi in beži z meno iz te dežele, daleč če je treba — preko morja. Prosim te, prosim!“

„Dovolj, gospa!“ reče Pavel odločno in jeza mu zasije iz očíj, „vidim, da ste bolani, da se vas je lotila vročnica. Da vas ozdravim, naj vam povem troje: Pavel Gregorijanec je plemič, vojak in zaročenec!“

„Za — ro — čenec!“ začudi se Klara in zapre kakor iz straha oči, „torej res — —“

„Troje poštenje me veže, da se ne udam vaši neumni divjosti. Samo enkrat se mi je okoli srca ovijala zlata kača, a pograbil sem jo in vrgel od sebe. To vam bodi dovolj in zapustite takoj ta kraj — zaročenec sem!“

„Ti torej — ti torej vzameš Doro?“ vpraša Klara vzdihuje.

„Da, Doro, moja gospa, kateri niste vredni poljubiti podplate.“

„Ha, ha, ha!“ nasmeji se Klara, „kakor res je pekel in kakor res je raj, tako res ne bodeš dobil Dore!“ Kakor omamljena odhiti Klara iz sobe.

Mesec se je bil skril za veje in tema se je gostila bolj in bolj. Vse je tiho kakor v grobu. V Mokricah sniva Pavel o Dori — — hude sanje so — kako črna krilata pošast dviguje svoji roki po Dori — že jo je dosegla — nakrat ni črna pošast več pošast — Klara je.

V gradu Samoboru, v svoji sobici v stolpu sedi Klara sama na tleh. Prsi ima razgaljene, lase razpletene in tako sloni z glavo ob kolenih in gleda sliko, šepetaje: „Dalila, Dalila, Dalila!“

XX.

Na dan svetega Tomaža leta 1597. pokliče ban hrvatsko gospodo v Zagreb k državnemu zborovanju. Skliče ob jednom tudi svojo vojsko, da jo pregleda in da krene zopet proti Turkom ter popravi, kar je bil prej zakrivil in pokvaril. Zagrebčani niso bili zbornice veseli, ker so vedeli, da je gospoda na nje jezna in da zna priti do raznih homatij, seosebno odkar je bil Jakopovič na požunskem zboru s krepkimi besedami razkril nasilno in nečuveno postopanje nekaterih hrvatskih plemičev. Zato so delali z vso silo, naj sodi Štefana Gregorijanca kraljevo sodišče; veliko jim je pomagal v ti zadevi knez Jurij Zrinjski, kraljevi svetovalec, ki se je sicer malo mešal v hrvatske razpore in ki je vsled svojega velikega junaštva in svoje velike neustrašenosti bil na kraljevem dvoru manj ljubljen, nego si je zaslužil. Jurij Zrinjski je znal pravde tirati in gledal ostro, da ni sodišče vedoma ali nevedoma zašlo na neprava pota. Bil je pa tudi že čas. Štefan Gregorijanec se je bojeval proti Turkom kakor lev, kajti hotel je s svojim junaštvom prikriti svoje grehe, katere je bil zakrivil doma. Sin Nikolaj se je bil oženil in je s svojo mlado ženo živel izven očetovega doma. Ker je bil torej Štefan celó osamljen, povrh še tudi razsrjen na

svojega Pavla, zaglobil se je bil celó v svojo temno dušo in rad se je lotil vsake bojevne prilike, da je na krvavem bojišču pozabil trpke ure in si jezo hladil v potokih turške krvi. Ungnadu je bila Gregorijančeva pogumnost zeló po volji, ker mu je bil Gregorijanec desna roka. Lahko umljivo je tedaj, da se ni brigal za zagrebčanske pritožbe in je pri vsaki priliki tako pred zbornico, kakor tudi pred kraljem samim branil in zagovarjal svojega podbana. Gregorijanec sam se ni brigal za vratolomno tožbo v Požunu in grešil je proti njej še vedno in vedno. Zagrebčani sploh niso smeli več k savskemu brodu, ker so jih tamkaj vsikdar napadli in oplenili Gregorijančevi hlapci. Tudi po zagrebških cestah, ki so držale iz mesta, plenili so Gregorijančevi ljudje in jemali trgovcem blago. Kmetje, ki so pripadali mestu, vzdihovali so in tarnali, ker jim je podban jemal vole, krave, ovce in koze. Da, še celó častiti zagrebški kapitelj, ta hudi sovražnik svobodnih meščanov, gledal je mirno, kako so po kapiteljskem zemljišču Gregorijančevi hlapci zasledovali meščanske uslužbenice, kako je podban pustošil mestne vinograde v Bukovcu.

„Mirujte, bratje!“ tolažil in miril je Jakopovič razburjene Zagrebčane, „mirujte, vsako vreme nosi svoje breme. Kadar bode mera polna, potem bomo nasilniku napili vročo zdravico!“

V nedeljo pred svetim Tomažem proti večeru pripelje se v mesto velik voz s četo konjenikov. Na trgu svetega Marka postoji voz.

„Kje je sodnik?“ zadere se temnogledi konjenik na prestrašenega Garuca, ki je mirno stal pred mestno

hišo, kakor bi štel snežinke, ki so se polagoma spuščale s sivoprepredenega neba. Nesrečnež se hudo prestraši.

„So-o-o-dnik! Menite gospoda mestnega sodnika?“

„Njega, da, bebasta buča!“ zatrobi konjenik ostro. „Kaj blebečeš nepotrebne besede, kakor bi ti bil žganec obtičal v grlu!“

„Ni — ni mi obtičal, vaša milost!“ strese se Garuc. „Sodnik, reče se mestni sodnik je tukaj gori v mestni hiši in dela račune.“

„Glej ga, lesenega svetnika, poleti, kolikor ti dovolijo copate, pa reci tvojemu sodniku, naj pusti račune, ker sta prišla v Zagreb njihove milosti gospod ban in gospa banica. Sodnik naj brž preskrbi stanovanje in peč; ali si slišal, jecljač?“ Tako izvrši desetenik konjeniške čete banovo naročilo.

„Slišal — sem! Takoj se bode zgodilo!“ reče Garuc in poleti v sodnikovo sobo, da stori, kakor mu je bilo rečeno. Dok se je to dogajalo, gledal je banovo spremstvo siromašen mladenič, ki je čepel pod obokom mestne hiše. Bil je Jurko. Neumno je zijal v konjenike in v voz in se je večkrat neumno nasmehnil mestnim stražnikom, katerim je bil dobro znan.

Kmalu se prikaže pri durih Jakopovič. Stopi pred voz, sname kapo in se pokloni:

„Dobro došli, velemožni gospod ban! Da ste zdravi, velemožna in vzvišena gospa banica! Že sem zapovedal notarju Verniču, da povede vaše gospodstvo v občinsko stanovanje in da vse pripravi na službo vaši velemožnosti.“

„Dobro, dobro!“ odvrne Ungnad nemilostljivo, „naj se zgodi naglo, gospod sodnik. Le naglo! kajti sami vidite, kako se gospa banica trese vsled prokleta mrzle zime. Tudi ne pozabite peči in večerje!“

„Za vse sem preskrbel, gospod ban!“ méni sodnik. „Garuc, leti in naloži v peč. Klanjam se vaši velemožnosti in vam želim lahko noč!“

„Lahko noč, dragi sodnik, lahko noč!“ odzdravi ban glasno, a mrmraje pristavi: „Naj bi te odnesel vrag!“

Ker bani v takratnem času niso imeli stalnega dvora v Zagrebu, ampak so prebivali zunaj mesta v trdnih svojih gradovih, morali so Zagrebčani skrbeti za stanovanje in vse potrebno, kadar je prišel v Zagreb. Gospod notar Vernič spremi torej Ungnada v zidano hišo, ki je stala poleg mestne hiše in je bila pripravljena za banovo prenočišče. Ungnad in žena njegova nastanita se tukaj, Vernič pa preskrbi tudi, da ima tudi gospod Melhijor Tompa kje prenočiti. Da se pa gospa banica lahko pošteno zagreje v ti hudi zimi, natovori si Garuc breme drv na svoj hrbet, da jih ponese iz mestne hiše v banov stan. Ko vidi Jurko, kako se ubogi bobnar izvija pod pretežkim bremenom priskoči in si nabaše polovico drv na svoj hrbet. Tako je bilo Garucu lažje. Dvojica se poda v banovo stanovanje, da zagreje sobe.

Zlovoljno je hodila banica po sobi, ki je bila pobeljena z apnom. Ko je začela ogromna ilnata peč greti sobo, vrže plašč na stol in se izprehaja dalje. Lepo njeno čelo je bilo nagrbano in prsi so se burno dvigale. Ban je sedel za mizo in je premetaval listine.

Nakrat dvigne ban glavo in začne opazovati nevoljno ženo.

„Kaj ti je, Klara?“ vpraša jo čez nekaj časa, „čemu si tako zlovoljna?“

„Nič!“ odgovori banica kratko.

„Saj povej, kaj te boli?“

„Kaj me boli? Ali ima morda moj Krištof zdravila?“

„Čemu bi jih ne imel? Ali nisem ban?“

„Hvala za tako službo! Tukaj v ti jami, v tem brlogu bodeva dalje prezimovala ostale božične dneve? Hvala lepa za imenitno stanovanje, katero so nama pripravili Zagrebčani. Ali je to stanovanje za bana? Mnihi v revnih samostanih imajo boljša stanovanja?“

„Res je, kar govoriš.“

„Lepi ljudje so ti Zagrebčani!“

„Ubogi reveži, moja gospa.“

„Da, ubogi reveži in še več. Ali se tako vzprejmeta ban in banica?“

„Res je, siromašen vzprejem je bil.“

„In ta oholi sodnik! Ali si ga videl? Mesto da bi nama on stregel osebno, pošilja svoje ljudi. Jaz — jaz sovražim tega Jakopoviča!“

„Sovražim ga tudi jaz.“

„Veš morda, da je vse tako odredil le meni na kljubo?“

„Čemu pa?“

„Ban, gospod — Krištof, ljubiš li me? Reci resnico, ljubiš li me?“ nadaljuje Klara z milim glasom in ovije svojo belo roko banu okoli vratu.

„Vprašaš me, če te ljubim?“ vpraša ban nekoliko začuden.

„Hočeš li radi mene storiti vse, kar zahtevam?“

„Vse!“

„In nočeš izpraševati, ampak storiti vse le po moji volji?“

„Dobro, hočem!“

„Torej — maščuj se za me!“

„Za tebe? Komu? Radi česa?“

„Zagrebčanom se maščuj!“ konča Klara, gleda bana prav zaljubljeno in se vsede poleg njega na stol. „Že dolgo kipi v meni jeza proti tem lopovom. Imela sem pravdo proti samoborskim meščanom. Kratili so me pri dači. Jaz jih hočem kaznovati s silo, ali oni se mi ustavijo in besni ubijejo mojega kastelana. Hočem zločince kaznovati, a dva najhujša mi pobegneta v Zagreb. Brž poročam magistratu naj mi izda zločinca; ta mi pa pošlje odgovor, da ne more ugoditi moji volji, ker mora dandanes meščan braniti meščana. Osobito se je upiral stari zlatar Krupič. „Ne dajmo uboga svoja brata“, rekel je, „kajti gospa Gruberjeva je velika volkulja, ki bi ju zaklala v svojem vražjem gnezdu. Ne izdajmo jih.“ Povrh mi še magistrat poroči, naj ne trošim toliko nedolžne krvi, kajti naj se perem s krvjo, naj se kopljem v krvi, vendar ne bodem stopila iz nje čista, ampak — ostala bodem Gruberjeva.“

„To ti je poročala ta zalega? To?“ razkači se ban. „Le počakaj, moja Klara, bodem že učil to kramarsko golazen poštenega vedenja. Bodem jih učil?“

„Oh, moj gospodar“, razjoče se banica, „to poročilo me je ranilo v srce. A še več! Od tega dne jeli so me Samoborci opravljati s svojimi jeziki. Zložili so porogljive pesmi, dali jim napeve in jih v zvezi z Zagrebčani peli po sejmi. Samo da so me smešili“

„Dobro, dobro!“ meni Ungnad, „tem ničvrednežem bodem začel peti, kakor poje maček mišim. — Pomiri se, draga Klara, pomiri se! Zagrebčani bodo izvedeli, kdo je ban Ungnad!“

„Pa kaj, ko skoraj nimaš pravice kaznovati te hudodelce“, nadaljuje Klara, „ker ne priznavajo tvojega razsodišča, ker ne priznavajo tebe, ki si glava cele dežele in se cenijo višje, nego se cenijo celo plemiči.“

„Da, da“, potrdi ban in si suče brke, „prav govoriš, Klara!“

„Krištof“, poprosi ga Klara, „ako je res, da me resnično ljubiš, Krištof, pokaži zdaj; maščuj me, kaznuj in šibaj to golazen, ker rečem ti, dokler ne storiš tega, ne smeš se me dotakniti.“

„Ho, ho! Ne jezi se, Klara, ne jezi se!“ nasmeji se ban, „Bog mi je priča, da bodem storil vse, kar zahtevaš. Ravno prav je, da pride moja vojska. Nastanil jo bodem po Zagrebu, naj moji ljudje dobro jedo in pijo, dokler ne očistijo vse zagrebške jedilnice in pivnice. Vse, vse naj storijo, kar jim je ljubo!“

„Ha! Tako velja!“ razveseli se Klara in v očesih se ji zaiskri, „zdaj vidim, da me ljubiš!“ In žena strastno objame moža.

D drugega dne je začela banova vojska dohajati v Zagreb. Trobentanje in bobnanje je odmevalo po mestu. Prvi so prišli hrvatski modro oblečeni konjeniki z dolgim kopjem; za njimi je prejezdila truma konjenikov hrvatske gospode; potem so prišli rumeni kranjski pešci najemniki, dve močni četi srbskih vojakov, krajniški strelci, štajerski oklopniki in španjolski dragonci z dolgimi meči. Vojska ni šla kakor navadno v taborišče blizu mesta, ampak četa za četo je šla v mesto, in se je siloma nastanila pri meščanih. Bled vsled jeze stopi mestni sodnik v banov dvor.

„Kaj je, moj dobri sodnik? nasmeji se porogljivo za vrčem vina sedeči ban.

„Čemu vprašate, velemožni ban?“ odgovori sodnik s tresočim glasom; komaj je vzdržaval hudo jezo. „Oprostite mi, velemožni gospod, ali čuditi se moram vašemu vprašanju. Že od nekdaj je bila navada, da je banova vojska stanovala v šotorih zunaj mesta, a tokrat je prišla četa za četo v mesto; vojaki pridejo nasilno v naše hiše, zahtevajo jesti in piti, razbijajo po durih, stanujejo protipostavno pri meščanih in kako morejo li prenašati vse te nadloge mirni Zagrebčani? Ali ne veste, velemožni gospod ban, da je bilo letošnje leto slabo, da se nam godi slaba z živili in da preti mestu glad?“

„Glad preti? ha, ha, ha, ha!“ oglasi se ban, „govorite mi o rečeh, katerih vam ne morem vrjeti. Glad — in vaša debela magistratska gospoda! Ne šalite se!“

„Govorim resnico, gospod ban! kakor je Bog v nebesih, tako je res, da smo ubogi; vaši vojaki pa

so kakor gladni volkovi. Ne vem sicer, čegava zapoved je prinesla to nadlogo, samo to vem, da je očitna nasilnost proti redu in pravici.“

„Moja zapoved je bila, sodnik!“ udari ban s pestjo ob mizo, „moja zapoved, ali ste slišali?“

„Jaz sem vaš gost, moji vojaki so moja deca, torej jih morate s hrano preskrbeti. Ako vaši meščani samo besedo izustijo po nepotrebnem, bodem jim pokazal, kdo je Ungnad. Ako vam ni prav, pojdite v Požun in me tožite. Z Bogom!“

„Bodem tudi šel. Bog mi je priča!“ reče sodnik in odide.

Dokler sta se ban in sodnik tako živo razgovarjala, govorila je v drugem delu hiše gospa Klara z gospodom de Lernon.

„Žene, pravite, smo sebične!“ nasmeji se banica in izviije roko iz desnice dvorljivega markija. „Ne, ne, markí! Ravno žene darujejo možem največ!“

„Radi sebičnosti, vzvišena gospa!“ trdi Lernon.

„Govoriva resnico. Vi vedno govorite, da ste si pridobili Klaro Ungnadovo, ker je tudi ona hotela pridobiti vas. Kaj ne? To je nekoliko resnica, kajti gospod Krištof Ungnad — — ima mnogo državnih opravkov. Ali ni tako? Gospod de Lernon pa tukaj v pustinji ne obožava jedino le jedne zvezde. Klara Ungnadova mu je ljubica, ali ima poleg nje še druge.“

„Vzvišena gospa!“ zarudi markí v lice.

„Molčite, molčite!“ seže mu banica v besedo, „vse vem, vse, gospod Bernard. Tudi jaz imam ljudi, ki mi znajo poročati zdaj to, zdaj ono. Radi vaših poskokov pa se ne jezim. Jaz kot ljubica in

žena sem samo pol vaša; ali morem tedaj zahtevati od vas, da bi bili celó moji? Vidite torej, da nisem sebična. Prosto smete medu iskati tudi po drugih cvetih. Bernard, saj vem, da možka kri ni stalna.“

„Klara!“

„Molčite in slušajte me! V tem mestu je izredno lepo dekle, Dora, hči zlatarja Krupiča. To devojko sovražim in ji želim zlo. Ne vprašajte, čemu. In kakor sem rekla, nisem sebična. Moj sluga Čokolin more vam povedati, da je Dora prelepa in hočem vas ljubiti vedno, ako tudi vi ljubite Doro“

„Klara!“

„Nič več. Hočem vas ljubiti, ako bodele tudi vi ljubili Doro, ali bodem vas tudi sovražila, ako je ne bodele ljubili. Z Bogom!“

Lernon se poslovil od Klare.

Gredé iz Klarine sobe razmišljal je polkovnik o smislu Klarinih besed. Pred durmi je stalo več banovih slug in izbijalo puste šale z gluhonemim revežem — Jurkom.

„Hoj!“ obrne se polkovnik k jednemu izmed slug, „ali ti je znano, kje je hiša zlatarja Krupiča?“

„Poleg Kamenih vrat, vaša milost.“

„Ali veš, kje bi mogel najti baničnega slugo Čokolina?“

Mutec se zgane, kakor bi ga bilo kaj pičilo.

„Čokolina je težko iskati čez dan, vaša milost,“ meni sluga, „on je kakor sova in se ne prikaže ljudem. Samo kadar je noč, lazi okoli. Sicer pa prebiva v hiši gospoda blagajnika Konjskega in tamkaj spava čez dan.“

„Dobro!“ reče polkovnik in krene proti Kamenim vratom. Za njim se stisne tudi Jurko.

Polkovnik stopi v zlatarjevo prodajalnico.

„Dober dan, milostljivi gospod!“ pozdravi ga Krupič za nakovalom.

„Dober dan, mojster!“ odzdravi polkovnik. „Potrebujem srebrnih ostrog; naredite mi jih!“

„Na službo, vaša milost!“ reče zlatar. „Imam ž nekaj narejenih. Dora, Dora!“

Kmalu vstopi hči.

„Kaj zapovedujete, oče?“ vpraša dekle.

„Krasna je!“ misli si polkovnik. „Prav ima Klara.“

„Prinesi iz čumnate srebrnih ostrog za milostljivega gospoda.“

„Tako jih prinesem, oče!“

V istem trenutku se odpró duri in ubogi mutec Jurko pomoli v prodajalno svoj klobuk in prosi miloščine. Natihoma pa opazuje polkovnika. Dora se vrne, polkovnik pa začne izbirati blago in poleg meriti tudi Doro.

„Daj, Dora, novce ubogemu Jurku!“ reče starček deklici.

Mladenka seže v svojo torbico, kakor so jo nosile tačasne meščanke ob pasu in vrže smejé Jurku novce v klobuk. Mutec se zahvali za dar s kimanjem in gleda Doro s svetlimi očesi kakor kakšno svetnico.

„Prav je rekla Klara,“ zašepeče polkovnik, „naj bode njena volja. Zdaj pa le k Čokolinu!“

XXI.

„Torej ni nič?“ poskoči Klara razjarjena in ni manjkalo mnogo, da ni vsled jeze razbila svetilko, ki je stala poleg nje.

„Žalibog, nič ni, vzvišena gospa!“ odgovori Čokolin in stegne rameni. „Ubogi gospod markí de Lernon se bode malo zahvalil gospej banici za njeni ljubavni nasvet. Hrbet njegov je sreli hude zime neprostovoljno rodil modre slive.“

„Pripoveduj, Čokolin, pripoveduj, kako pa je bilo?“ sili Klara v brivca in si popravi bujne kodre s čela.

„Zelo žalostna povest je, vzvišena gospa! Gospod de Lernon pride nekega dne k meni v hišo gospoda Konjskega in sicer po vašem nauku, in me začne izpraševati po Krupičevi Dori. Takoj sem vedel, kam pes moli taci. Popeljem ga v vrt, da naju nihče ne opazi in mu povem, kako bi se dala najložje izvišiti cela zadeva. Verujte mi, vzvišena gospa, kako sem se veselil tega vražjega podjetja. Smejal sem se v duhu in si mislil, kakšen obraz bode naredil gospod Pavel, kadar bo našel prazen golobinjak in ne bode vedel, kdo je izvršil čin. Sam sebi sem rekel, da je prav tako, ker sem tudi jaz radi Dore nasprotnik mlademu Gregorijancu.“

„Ti?“ začudi se banica.

„Da, jaz. Smejite se, ali je resnica. Ko sem bil še boljši človek, prosil sem za njeno roko, toda stari zlatar se mi je nasmejal v lice. Od onega časa sem se nekoliko ozdravil srčne bolezni, a zadnje še vendar

ni celo konec. Ostalo mi je tudi dosti žolča in ta kipi v meni — kipi kakor peklenski plamen. Toda kaj bodem o tem govoril! Rekel sem gospodu Lernonu tako. Med vrtom Konjskega in Krupiča je visok zid. Ta zid nama mora biti pot. Trebalo se bode pričakati trenutka, kadar Krupiča ne bode doma. Stara Magda ni nevarna, ker smiči kakor jazbec in je niti strel iz puške ne vzbudi. Pri Krupiču sta na stanovanju dva španjolska dragonca, huda pijanca. Tema junakoma se mora duša privezati z žganjem, sploh pa je markí častnik in vojaka mu bodeta skrajno poslušna. Dragonca morata biti na straži, da dekile ne uide, gospod Lernon pa gre lahko po svoj plen po lestvi črez plot, vrže Dori vrečo črez glavo, odnese dekile v sušilnico gospoda Konjskega in delo je izvršeno, vaši milosti srce pa veselo. Tako sem mu rekel in skoraj bi se bilo tudi zgodilo tako. Lestvo sem imel že pripravljeno, prišla je noč in Krupič je bil šel od doma. Magda je smrčala kakor navadno in Španjolec sta bila na najini strani. Jaz sem opazoval vse iz sušilnice. Bilo je vse tiho in mirno. Dora je sedela v svoji sobici in delala. Trikrat zakrokam Španjolcema v znamenje in dobil sem trikrat enak odgovor. Dobro je, sem si mislil. „Treba bode iti, gospod markí, in dobra vam bodi sreča!“ Lernon se spleza črez plot in se spusti polagoma po lestvi v Krupičev vrt. „Joj!“ zakriči nekdo iz vrta. Glas je bil Lernonov. Za vraga, kaj pomeni to? Španjolcev ni blizu. „Na pomoč! Na pomoč!“ jadikoval je markí v Krupičevem vrtu. Hitro skočim tudi jaz črez plot. Oh, kaj vidim! Nekdo je bil

Lernonu nastavil železno past za volka in revež se je bil v njo ulovil. Že sem hotel priskočiti, da ga rešim, kar prihrupi iz Krupičeve hiše človek, katerega nisem mogel spoznati in začne neusmiljeno pretepati ubogega gospoda; on je prosil in stokal, da je bilo milo slišati. Kmalu prihite tudi meščani z bakljami, a neki kovač Blaž Štakor začel je s svojimi ogromnimi pestmi razbijati po polkovnikovem hrbtu in kričati: „Držite tata! Držite razbojnika!“ Kaj sem hotel? Reklo se je, čuvaj si sam svoj hrbet, milostljiva gospa; mrtvi ne vstajajo in Zagrebčani mislijo, da sem mrtev. Skobacal sem nazaj v sušilnico, zaril se pod seno in rekel pobožno:

„Oh, usmili se, nebeški dvor, hrbita gospoda Lernona!“

„Prokleta nesreča!“ vzklikne banica. „In kaj potem?“

„Potem? Ne vem prav. Izvedel sem samo, da meščani grozno preklinjajo, da leži gospod polkovnik v postelji kakor ranjeni Jezus in da je španjolska vojaka nekdo napojil z vinom, da sta pri celem dogodku ležala kakor snopa.“

„Pa kdo, kdo nama je račun pokvaril, Čokolin, kdo?“ razjezi se Klara.

„Kdo?“ dvigne brivec rameni, „to vprašanje grize tudi mene. Dal bi desno oko, ako bi mogel izvohati tajno roko, ki je razmršila mojo fino paječino. Cel dan sem sedel in premišljeval, pa vse moje premišljevanje bilo je zastonj. Če bi imel le za požirek babje vere v sebi, rekel bi, da je račun prekrižal sam Bog. Toda moral je biti človek, kajti ne

Bog in ne hudič ne nastavljata volčjih pasti. Da vam povem resnico, milostljiva gospa, meni ne sodi ostati več tukaj, moram zapustiti ta nesrečni Zagreb.“

„Ti hočeš iti?“

„Moram!“

„Ali čemu?“

„Bojim se, da je nekdo našel moj sled in potem je slabo zame.“

„Ne smeš od mene!“ zapove banica.

„A kdo mi brani?“

„Jaz!“

„Kako? Čemu?“

„Izdam te sicer.“

„In jaz vas.“

„Spominjaj se, revež, da sem mogočna banica. Kdo bode vrjel taki propalici?“

„Resnica je,“ meni brivec zlovoljno. „Za vraga! Pozabil sem sodnike in zakone. Kaj pa hočete od mene?“

„Pavel bode zares vzel Doro!“

„Seveda jo bode. Prvi dan po svetih Treh kraljih bode ju poročal kanonik Vramec.“

„To se ne sme zgoditi.“

„Če se le ne bode. Meni je prav.“

„Ne izbijaj šale. Ti moraš zaprečiti ženitev.“

„Ali kako?“

„Tvoja skrb je.“

„Dal bodem Pavla ubiti na cesti izza grma. Je prav tako?“

„Vrag si!“

„Ali pa —.“

Brivec zašepeče banici nekaj na uho, ona pa prikima.

„Tukaj vzami zlata!“ opomni banica in poda brivecu polno mošnjo cekinov.

„Hvala Bogu, da sem zadel vašo misel! Ali kadar je izvršena reč, smem iz Zagreba!“

„Potem smeš.“

„Prej pridem še po potne stroške.“

„Le pridi.“

V istem trenutku puhne senca izpred baničnih vrat in izgina iz hiše. Pevaje in žvenketaje s polno mošnjo gre Čokolin proti svojemu prenočišču in ne zapazi sence.

Istočasno zaori skczi nočno tišino Garucov hripavi glas:

„Gospodarji in gospodinje, ura je odbila dvanajst!“

„Ha, ha!“ zašepeče brivec zase, „moj prijatelj Garuc izklicuje polnoč. To pomeni nekako pogrebno pesem.“

Senca je iz daljave sledila Čokolinu. Vidši, da je šel brivec v hišo, krene proti mestnemu obzidju in se spusti navzdol proti potoku Medvednici. Pred malo kolibo zažvižga trikrat.

„Kdo je?“ odzove se močen glas in iz koč se prikaže Radak. „Ti si, Jurko! Dolgo sem te čakal. Kakšne novice nosiš?“

„Hudo je — zelo hudo!“ odgovori tiho Jurko. „Miloš, hiti v Mokrice. Povej Pavlu, kako je hotel francoski polkovnik upleniti Doro in kako sem mu jaz pokvaril račune. In vendar še ni rešena. Znano

ti je, da se večkrat splazim v banovo hišo. Kdo mara zame? Saj sem gluhi in nem. Poslušal sem pri baničinih durih, ko je bil ravno pri nji hudo-delec Čokolin.“

„Brivec Čokolin?“ odgovori Miloš Radak zamišljeno, „dal bi puško, ako bi ga le mogel videti.“

„Poslušal sem. Govorila sta o Dori — in šepetala. Ne bode nič dobrega. Oh, Miloš, pri grobu tvoje žene Mare te zaklinjam, hiti k Pavlu in mu povej vse. Naj pride, naj naglo pride, jaz pa bodem do takrat pazil.“

„Pri mojem krstu, vse bi podavil! Ali zdaj grem, Jurko. Lahko noč!“

Naglo se odpoti Miloš, odpoti se tudi Jurko in samo potok je šumljial po nočni tišini.

Dan pred svetim Tomažem sedel je zjutraj mestni sodnik Jakopovič v svoji sobi v mestni hiši. Jutri bode se otvorila zbornica, ban pa pregleduje danes one čete, ki so bile še ostale v Zagrebu in katere pošlje potem proti Turku. Nemirno je gladil Jakopovič čelo in premišljeval, kako hoče jutri v zbornici razkriti podbanova nasilstva, kako hoče svečano protestovati proti banovi samovolji, ki je na siloviti način nastanil gladno in žejno vojsko po mestnih hišah, čeprav ni imel pravice.

Nakrat pretrga sodnik svoje misli. Pred durmi zazvonijo ostroge in v sobi se pojavi Melhijor Tompa, banov pobočnik.

„Gospod sodnik!“ reče krepko temnogledi vojak.
 „Dober dan! Pošilja me velemožni gospod ban.“

„In kaj želi velemožni gospod ban?“ vpraša sodnik mirno.

„Moj gospodar se silno jezi nad mestom. Kako bi se tudi ne? Lačen je in ne dajate mu hrane, žejen je in ne dobi pijače, zebe ga in vi ga ne grejete, ponoči je temno in vi mu ne dajate svetila, pa tudi njegova vojska je lačna in žejna.“

„Plemeniti gospod!“ začne sodnik, „res ne poznam te postave, po kateri bi moralo naše plemenito mesto hraniti in pojiti, kakor tudi greti gospoda bana. On je naš gost in stori se zanj, kar je mogoče, kajti mesto je revno, ker mu je toča letos ves pridelek potokla. Zlata naša bula govori samo, da mora mesto dati vola in sto kruhov banu, kadar pride prvič v Zagreb. To pa ne velja brez konca in kraja, a še manj smo prisiljeni rediti njegovo vojsko. Da je vojska gladna in žejna? Kaj morem zato? Saj je vse pojedla in vse popila, kar je našla v mestu. Same revščine se po mestu oglašajo že glad in ubogu ljudstvo mora jesti suh močnik mesto mesa. To povejte gospodu banu.“

„Tega mu ne bodem povedal. Kaj me briga?“ odgovori vojniki. „Jaz vam povem samo banovo zapoved, sodnik, namreč da ima mesto dati gospodu banu vsaki dan, dokler bode v Zagrebu, deset vrčev starega vina, deset hlebov kruha, deset funtov dobre govedine, deset sveč in razuntoga še zrnja in sena.“

„Jaz pa povem v imenu mesta, katerega sodnik in glavar sem, da ne bomo dali nič!“ odvrne sodnik odločno.

„Tudi dobro!“ Če vi ne bodete dali, bomo vzeli sami!“ zakliče pobočnik.

„Protestujem proti takemu postopanju svečano v imenu celega mesta in okolice zagrebške.

„Protestujete lahko do sodnega dne. Zdaj veste, kaj vas čaka in z Bogom!“ konča Tompa in odide.

Črez malo časa oglasi se na zvoniku za mesto straženje mali zvonec.

„Gori, gori!“ klicalo se je po ulicah. Žene, otroci in meščani letali so blede po mestu.

Vedno bolj in bolj je zvonil zvonec.

„Gori, gori!“

„Kje? Kje?“

„Usnili se nas Bog in sveti Florijan!“

Zdaj zazvoni tudi v zvoniku svetega Marka. Groza popade ljudstvo.

Vznemirjen pohiti sodnik na grajski zid. Blizu cerkve svete Marjete dvigal se je beli dim nad streho neke hiše in že je planil tudi ogenj iz strehe. Čegava hiša je?

„Hiša je Marka Tutkoviča, gospod sodnik!“ zakliče jeden izmed mestnih stražarjev, ki je prihitel brez čelade navzgor po hribu.

„Kdo je zažgal?“

„Gregorijančevi konjeniki. Petdeset pijanih konjenikov je prihitelo k sveti Marjeti in začelo iz pištol streljati na streho. Streha je slamnata in vse je izgubljeno. Ubogi Tutkovič!“

„Čemu pa nisi branil?“ vpraša ostro sodnik.

„Saj sem hotel, ali začeli so streljati na mene. Zdaj bodo krenili na Harmico in bodo tamkaj zažigali hiše.“

„Pohitite brž v mestno hišo! Petdeset meščanov naj vzame puške, pa naj krene skozi Kamena vrata na Harmico; ž njimi naj gresta Krupič in Blaž Štakor.“

„Oh, oh!“ prihiti ves zasopihan in objokan kaplan Šalkovič. „Oh, bestiae infernales (peklenske živali)! Vi veste, kako lepe hruške sem imel v vrtu, in jabolke, češplje, breskve in drugo plemenito sadno drevje. Pa vse — vse so mi posekali ti antikristi — vse; in naredili so si ogenj, da si spečejo ob njem uropane prašičke. Jaz prosim, da se vzajemno ugovarja!“

„Tukaj ne pomaga drugo protestovanje, nego takšno!“ odgovori divje Jakopovič, pokaže pest in pohiti k mestni hiši. Komaj pa naredi dva koraka, že ga ustavi tarnaje debeli kramar Šafranič.

„Gospod sodnik, moje ženo, moje drago ženo lomi krč. Čemu ji bodo kravice, lepe kravice črez zimo? A, a? Čemu ji bodo? Poginile bodo in potem joj! Kje bodeva dobila mleka? Ti antikristi, ti španjolski dragonci odnesli so nama dve plasti sena. In kaj bode moja ljubljena ženica pila? Ti antikristi odnesli so ji vse žganje!“

„Pustite me, stric Andrej! Imam potrebnejšega dela! Treba bode braniti mesto!“ odreže se sodnik in pohiti dalje.

Komaj pride na Markov trg, vidi čudne prizore. Pijani vojaki so bili razvalili Magdino kolibo, naredili veliki ogenj, a uboga starka je brez zavesti ležala na stopnicah svetega Marka. Okoli ognja so plesali divjaki kolo in mahali s sulicami, na katerih so imeli zabodene piščance, goske in kruh. Nekoliko na strani je stal sod vina, na katerem je jezdil pijan

vojak in držal živega prašička. Nekoliko dalje vlečili so španjolski dragonci pol mrtvega Verniča za lase.

„Dovolj je!“ zagrmí Jakopovič, „mera je polna. Stražarji, pograbite sulice in udríte na pijance! Bobnar bobnaj! Naj se zvoní ob plat zvona, da se bodo začeli zbirati meščani in grabili za orožje. Zaprite mestne duri! Povedite topove na obzidje, meni pa dajte konja!“

Kmalu se navali mestna straža z nastavljenimi helebardami na pijano četo in osvobodi Verniča. Dragonci in pešci jamejo bežati proti Kamenim vratam, ker je vojska stala zbrana v spodnjem mestu. Zvonovi so zvonili, bobni bobnali, meščani pa grabili po orožju. Kakor veter je hitel sodnik na svojem konju, da se osebno prepriča, so li vsa vrata zatvorjena. Na bregu Medvednice pokale so puške; tukaj so odbijali meščani Gregorijančevo četo.

„Zdaj le naj pride Ungnad!“ zaškrne Jakopovič skozi zobe, „da bomo videli, ako si res upa vzeti, kar mu nočemo dati.“

„Da, da, prav govorite, gospod sodnik!“ zahrešči mali kramar Šafranič in se obnaša prav bojevito s svojo dolgo sulico, „mi mu nič ne damo, nič, niti za novčič popra — temu štajerskemu banu. Naj pride kateri teh španjolskih žabolovcev — natakнем ga kakor miš na mojo sulico — no — tako!“ in grozno zabode kramar s svojo sulico v zrak.

V istem hipu zagrmí strel. Šafranič, naš pogumni kramar, obledi in zašepeče trese Garucu, ki je vznemirjen stal poleg njega:

„Jezus in Marija! Dragi Garuc, ali ni bila to puška?“

„Da, in še velika puška, boter Šafranič!“ odgovori Garuc.

„Ta bi mogla človeku tudi glavo odbiti?“ vpraša Šafranič in se trese po vsem životu.

„Mogla bi, če jo ima človek!“ povdari Garuc.

Meščanstvo je stalo pripravljeno pod orožjem, a na čelu je bil mestni sodnik Jakopovič z modro mestno zastavo in na konju. —

Že prihiti od Kamenih vrat kovač Štakor z zavihanima rokavoma, črnih lic, pod široko čelado in z veliko puško na rami.

„Kaj je, mojster?“ vpraša ga sodnik.

„Slabo je, gospod sodnik!“

„Govorite, mojster!“

„Mi petdesetorica streljali smo precej dobro, tako da so morali Gregorijančevi pokazati podplate pred našimi puškami. Mi smo bili na bregu, oni pod njim; mi smo udarili na nje, a oni so morali bežati. Toda nastane nova nezgoda. Ban je pregledoval na Harmici svojo vojsko, ki je začela kričati in klicati, da se je treslo nebo. „Junaki,“ reče jim ban, „bodite pokorni le meni! Če vam pa ti zagrebški lopovi ne storijo po volji, tedaj le udarite po njih. Pravijo, da vas bodo tožili pri kraljevi svetlosti. Le naj! Tukaj sem jaz vaš kralj in nihče drugi. Ali slišite v mestu zvoniti zvonove proti vam? Glejte, topove so namestili proti vam, proti banovi vojski in zaprli so vsa vrata. Toda nekaj jih je zunaj obzidja. Držimo se na nje in hajd! po njih!“ Vse zakriči in bati se je, da bodo vse postrelili. „Pomagajte gospod sodnik!“

„Ha! Sreča je na naši strani. Le za menoj, mojster Štakor!“ zakliče sodnik in skoči s konja.

Sodnik hiti naprej in kovač za njim. Hitita proti banovemu stanovanju. Vrata so bila zaprta. Trikrat loputne sodnik ob nje in trepetajoči banovi sluge jih odpro.

„Ali je gospa banica doma?“ vpraša sodnik resno in ostro.

„Je!“ odgovori umikajoči se sluga.

Sodnik pohiti v baničino sobo. Klaro najde sedečo nemo za mizo. Upira si glavo ob dlan. Ko zapazi sodnika, prestraši se in popade pištolo, ki je ležala na stolu poleg nje.

„Vzvišena gospa!“ začne sodnik, „vaš velemožni gospodar in ban usoja si z nami za naše gostoljubje izbijati puste šale. Izjedal nas je on in njegova vojska, a zdaj nam hoče zapaliti še celo mesto.“

„In kaj morem jaz?“ vpraša banica.

„Tako se ne sme goditi dalje! Vedite, da stoji ban s svojo vojsko zunaj mesta. Meščani so zgrabili za orožje, mestna vrata so zaprta, a vi ste naša sužnja; kakor hitro bo začela goreti le ena hiša pod mestom, zaplamtela bode tudi streha nad vami.“

„Ali ste zdivjali?“ strese se Klara.

„Celo ne, vzvišena gospa! Prav zdrave pameti smo. Vsedite se in pišite svojemu gospodarju, naj opusti besne nakane, naj odpošlje vojsko, ker — kar vas drugače ne bode več videl živo!“

„Gospod sodnik!“

„Ne poznam na tem mestu šale. Vsedite se, pa pišite! Ali vaše pismo, ali — vaša glava!“

Klara spozna položaj, vsede se za mizo in začne pisati. Potem poda napisano pismo sodniku.

„Tukaj je!“ reče trpko.

„Z Bogom, gospa! Pazite na svojo glavo in ne hodite iz hiše.“

Sodnik odide s kovačem.

Črez kratek čas poleti mestni konjenik iz Kamenih vrat proti Harmici, poda banu Klarino pismo in Jakopovičevo zapoved, da bodo meščani mirovali le tedaj, ako ban pod častno besedo in pismeno zapriseže, da bode odposlal vojsko.

Jeze je igralo Ungnadovo lice, ko je čital pismo, sedé na konju sredi svojih častnikov.

„Glejte sramoto, glejte!“ obrne se k svojim tovarišem. „Ali ste že videli kedaj takšno zmešnjavo brez glave in obraza? Prokleti lopovi, z železno pestjo bi jih hotel zmečkati ali — oj, norost — norost — da sem pustil banico v tem kačjem ležišču! Obglavili bodo mojo Klaro! Kaj — kaj naj storim, gospoda moja?“

„Psi!“ zaškrtne Gregorijanec z zobmi. „To je veleizdajstvo in rabelj bode imel dovolj posla!“

„Da, da!“ pripomni podnotar Mirko Peteo, „dobro je to, ali mora priti kasneje, zdaj ni koristno, ker se mora najprej rešiti gospa banica. Vaši vele-možnosti, gospod ban, ne preostaje drugega, kakor napisati Zagrebčanom zahtevano pismo in poslati vojsko v Ivanič. Pozneje pa, no — prilike bomo imeli v zbornici dovolj.“

„Tako je!“ potrdi pobočnik Melhijor Tompa.

Ban je same jeze pulil rudečo brado. Brž je napisal pismo, zapečatil je s svojim pečatom in je poslal Zagrebčanom. Potem je jezdil s častniki od čete do čete, zašepetal vsakemu četovodji nekaj ne-ljubih besedi, potem pa je potrft z nekaterimi velikaši odjezdil v mesto. Vojska je začudena in molče odšla za Savo in zapustila Zagreb.

* * *

Dokler so zdivjani vojaki plenili po mestu, stal je Jurko poleg Draškovičevega vrta nasproti Krupičevi hiši. Bled in v skrbeh je zrl proti Kamenim vratam, gledal zdaj proti Krupičevi hiši, zdaj proti Markovemu trgu, a krik je postajal hujši in hujši. Moj Bog! Pavla še ni, a Krupič je moral po sodnikovi zapovedi s četo. Dora je sama doma, prokleti Čokolin je v mestu, a vojaki so zdivjani. Oh, da bi bil vsaj stari zlatar ostal doma, ali ni mogel, ker se je reklo braniti mesto. Moj Bog, moj Bog! Samo da bi ne bilo hujšega zla. Ravno je Jurko slišal po mimogredočih stražarjih, da se morajo zapreti mestna vrata. Banski pešci, španjolski dragonci bežali so mimo njega v spodnje mesto, ker so jih tirali oboroženi meščani. Moj Bog, koliko je hrupa in meteža! Ali se ne bode dekle preveč prestrašilo? Sam bode šel v hišo, da jo čuva. V istem hipu prihitita dva konjenika proti njemu. Enemu je čeljada z zastorom (šlemom) zakrivala lice. Jurko se strese, skoči pred Krupičeve duri in dvigne gorjačo. Toda prikriti konjenik namigne svojemu tovarišu, ta zamahne po

Jurku in mladenič pade s krikom krvav in brez-zavesten na tla.

„Idi,“ reče konjenik z zaklepom črez lice svojemu tovarišu, „ti si vojak in ne potrebujem te. Reši se, vzemi še mojega konja.“ Neznani jezdec skoči s konja in pohiti v zlatarjevo hišo.

Dora je bila sama. Bled od strahu je molila za svojega očeta, da ga ne zadene smrtna nevarnost. Ko zapazi tujca, prestraši se silno in hoče zbežati kakor splašena srna.

„Sveti Bog!“ zavpije na glas.

„Pomiri se, dekle!“ reče prišlec z zamolklim glasom, „pomiri se, ako poznaš Boga. Siromak sem, vojak sem. Tvoji so nas pobili in dobil sem hudo rano. Ne izdaj me, tvoji bi me ubili. Zaostal sem in nisem mogel dalje! Rana me peče, grlo mi gori. Daj mi vode, daj mi vode!“

„Ne bodem te izdala,“ odgovori dekle bojazljivo, „ker nikomur ne želim smrti, in čeprav si naš sovražnik, vendar se mora dobro storiti tudi sovražniku. Čemu pa ne dvigneš šlema?“

„Bodem, bodem! Ali daj mi vode.“

„Tukaj je, pij!“ Dora mu poda vrč vode. „Naj ti pomaga!“

Konjenik pograbi vrč z obema rokama.

„Glej, devotka, če ne gre kdo proti hiši!“

Dora stopi k oknu, da pogleda; v istem trenutku nasuje neznanec nek prah v vodo.

„Nikogar ni blizu,“ reče dekle.

„Ali nimaš vina, dekle?“

„Imam, a ni dobro za ranjence.“

„Voda se mi ne dopada. Kalna je, mlaka. Poskusi sama!

„Da bi ne veljala? Čudno! Ravno sem jo prinesla.“

„No, le poskusi jo!“

„Daj sem, da vidim!“

Dora prime vrč, nastavi ga in pije.

„Prav govoriš, čudno je topla! Čudno!“

„Prosim, prinesi mi kapljico vina!“

„Tako prinesem. Počakaj tukaj. Kmalu se vrnem.“ Dekle odide, neznanec pa zbeži iz sobe, zavije v vrt in spleza čez zid v hišo blagajnika Konjskega.

Kmalu se vrne Dora z vinom. Hiša je prazna. Kaj pomeni to? Kam je izginil neznani gost? Ali se ji je sanjalo? Ne. Glej, na zemlji leži pletena mošnjica z grbom. Bržčas jo je izgubil konjenik.

Iz strahu se Dora prekriža. Skušnjava je vendar ni motila? Varuj nas Bog! Nek nemir se je loti. Začne hoditi po sobi. Roki ji postajate mrzli, a glava gori kakor žareče železo.

„Moj Bog, kaj je to?“ Dekle se prime za čelo.

Pred očmi se ji začne bliščati, na prsih jo jame tiščati, kakor bi se bila na njo zvalila gora, okoli vratu pa jo začne daviti, kakor bi se ovijala okrog kača. Dekle se začne opotekati in stega roki v zrak.

„Dora! Moja Dora!“ zakliče zunaj glasno grlo in v hišo stopi zasopihan in izmučen kapitan Pavel. „Jezus Kristus!“ zakriči, kakor bi mu bil kdo nož porinil v srce, „ali ni to peklenska prevara? Dora,

Dora! "Prime mrtvo devojko za roko. „Mrtva, oh, mrtva! Nesrečnež sem!"

Kakor brezzavesten pade mladenič poleg mrtve na tla.

XXII.

„Botra, draga botra!“ zašepeče Frejevka, ko stopi v Šafraničkino prodajalno. „Ali ste že slišali, kaj je s Krupičevo Doro?"

„Nekaj sem že slišala, ali ne vem nič pravega, draga Frejevka!“ odgovori Šafranička neveselo. „Moja pamet je celó za nič, odkar so mi ti španjolski razbojniki odnesli seno in izpili žganje.“

„Oh, uboga moja soseda! Da, da! Bič božji je prišel nad nas reveže. Toda da vam pripovedujem o Dori. Na svetih Treh kraljev praznik bi bila imela zares iti z mladim gospodičem, a včeraj so jo našli v prodajalnici mrtvo — čujete, mrtvo. Po licu je bila celó črna in ljudje trdijo, da je umrla vsled črne kuge.“

„Pomagaj nam sveti Blaž! Takoj moram prodajalnico pokaditi z brinjem in vode ne smem piti, da, kadar je kuga, ne sme se piti voda.“

„Pač pa se sme piti vino in žganje, draga botra. Res, res — vsled črne kuge je dekle umrlo. Zato ne sme ležati na odru doma, ampak v kapeli svetega Ivana pri Mesničkih vratih, a pokopali jo bodo jutri ponoči.“

„To je žalostno.“

„Oh, in kako žalostno! Pa glejte, to vam je prst božji! Oholost, gizdavost je obsedla devojko in

— kam je prišlo vse? Dve ali tri lopate zemlje je zdaj vse njeno gospodarstvo. Slišali ste, zdaj pa z Bogom, draga botra! Moram domu, da mi mleko ne prevre.“

„Usmili se Bog vsakega grešnika! Z Bogom botra Frejevka!“

Po mestu je bilo polno vznemirjenja in prepira. Vsled Doriue smrti bilo je vznemirjeno vse meščanstvo. Nižji sloji prebivalstva so bili trdno uverjeni, da je res črna kuga pobrala zlatarjevo hčerko; toda bili so tudi pametnejši ljudje, ki so slutili, da ni Dore usmrtila kuga, ampak katera grešna roka. Zadnje je očitno trdil tudi lekar Globicer. Ali še bolj vznemirjeno je bilo prebivalstvo plemenitega mesta Zagreba vsled drugega razloga.

Razkačeni nad Zagrebčani sestali so se bili hrvatski plemiči in stanovi v zbornici in na predlog bana Ungnada sklenili so proti Zagrebu sledeče:

„Ker so meščani mesta Zagreba voljni s svojimi starimi pravicami uničiti svobodo kraljestva Slavonije, ker so na podli način uložili pri presvetlemu nadvojvodi Ernestu tožbo proti gospodoma banu in podbanu, ker so velemožnega gospoda Štefana Gregorijanca obdolžili, da izkorišča in onečaščuje svojo podbansko čast, ker so sramotili plemstvo in se javno upirali banu, rekoč, da se v mejah svojega mesta vladajo sami in ne priznavajo nadgospodstva kateregasibodi hrvatskega plemstva, torej sklene zbornica, naj se le sami vladajo v mejah svojega mesta, naj so izključeni iz občin slavonskega kraljestva in vladanja druge gosposke in se jim prepove svobodno

trženje s svojo robo po vsem kraljestvu. Zbornica in banovo sodišče bodeta se naprej po volji in izberi gospoda bana sklicevala v katerem drugem, ugodnejšem mestu.“

„Naj lajajo zdaj ničvredneži!“ nasmeji se hudobno Gregorijanec, „pojejte zdaj kašo, katero ste si sami skuhali!“

„A tako, gospoda?“ oglasi se sodnik Jakopovič. „Naj bode! Kopito za kopito. Bojite se naših ostrih zob, ker ne damo z nami uganjati šale. Prišlo še bode več na vrsto.“

In sodnik skliče skupščino. Silno veliko meščanov je privrelo v mestno hišo. Jeza je kipela v njihovih srcih, ker je gospoda sklenila, da se hoče izogibati Zagreba. K seji pride Jakopovič bled in jezen, držeč v roki pergament.

„Sam bodem šel pred kralja, bratje, osebno bodem šel, da mu povem, kako se deluje z nami. V vašem imenu mu bodem oddal sledeče pismo!“

Vse umolkne in sodnik začne čitati pritožbo na kralja:

„Naše že od nekdanj svobodno mesto prišlo je v neizrečene nadloge. Nezgode ga tlačijo, glad mu preti, ker mu pomanjkuje žita, a najhujše ga tepejo nasilnosti sosedne plemenite gospode. Zagreb je bil vedno udan kroni, ni se dal premamiti po Ivanu vojvodi Erdeljskem, zdaj pa je bil nedolžno in po krivem vržen v tugo in sramoto. V zbornici, ki je zborovala na dan svetega Tomaža, skovali so ban, podban in podnotar zaroto in naredili hudoben in nečuven sklep, ki ne sramoti samo Boga in božje

pravice, ampak ki zagrebške meščane proklinja in izobčuje iz reda krščanskih občin, kakor bi ne bili kraljevi podložniki. Prosi se torej, naj njegova kraljevska presvetlost blagohotno obrne svoje oči na Zagreb, naj ga ščiti in naj milostljivo ovrže zborničin sklep “ Nadalje je bilo v pismu natančno izpričano, kakšne nasilnosti sta uganjala ban in podban po Zagrebu in njegovem ozemlju. V pritožbi se je prosilo, naj kralj pošlje s svojega dvora dva človeka, ki se naj na lastne oči in na lastna ušesa uverita, kaj se je prigodilo in kralj naj vrne Zagrebu stare svo-boščine.

Gromovito pozdravijo zbrani meščani pritožbo in junaškega sodnika, dvignejo zadnjega na rame in ga tako ponesejo mimo banovega stanovanja domu.

Bučalo je po Zagrebu, ali tiho je bilo v Krupičevi hiši. V svoji sobici je ležalo mrtvo dekle s srebrnim križem v sklenjenih rokah in z vencem okoli glave. V kotu je sedela starka Magda in molila je rožnivenec. Molila je — ne, le z ustmi je molila, ne z mislimi. Bila je neumna, nora; Dora, kateri je bila botra, mrtva je! Ne more biti — to ne more biti! Izmi-slili so si tako hudobni ljudje, ki so že toliko pre-ganjali Doro in njo. Dora bržčas spava. Oh, ako li se res več ne vzbudi, ako je res mrtva in jo bodo položili v grob! Njeno Doro in v grob! Njene lepe oči, mali ročici, gosti lasje, krasno lice — vse bi naj bilo nič, vse bi naj bilo prah? Moj Bog! Srce bode počilo stari Magli. Za vrat jo davi nekaj, davi vedno hujše, in solze kapljajo nepretrgoma po velih rokah.

Za mizo sredi sobe sedi Pavel. Bled je kakor sneg, lasje so razmršeni in mu padajo črez čelo, oči mu žare. Nič ne sliši. Upira se ob mizo in udrlih oči gleda v mrtvo dekle. Sto in stokrat se vprašuje, ali je vse resnica, kar vidi, ali so le sanje — ali ni šala? Dora bi naj bila mrtva? Ali je ni hotel žive peljati v svoj grad, da bi tam živel z njo srečno? Pred mladeničem leži pletena mošnjica, na kateri je plemiški grb. Zvečer bodo Doro prenesli v kapelico svetega Ivana in jutri — jutri jo bodo položili v grob.

Tudi starec Krupič sedi kakor kamen v svoji prodajalnici. On ne joka, ne vzdihuje, ne misli in ne čuti. Okoli njega se mu dozdevno vije megla; če bi prišel kdo v prodajalnico in mu hotel odnesti vse srebro in zlato — on bi se ne ganil — ostal bi kakor kamen. In njegovo srce? Nemo je, kakor bi ne bilo, ali v njem vendar vse gori, gori kakor pekel.

Polagoma se odpro duri Dorine sobe. Tiho vstopi Jurko z zavezano glavo. Stopi k Pavlu in mu položi oko na ramo.

„Pavel!“ zašepeče.

A ne dobi odgovora.

„Pavel! Čuj! Pavel, brat! Ubij me!“

Začuden ga pogleda Pavel.

„Jaz sem kriv!“ nadaljuje Jurko s tresočim glasom, „glej, nisem dovolj čuval! Kača jo je zalezla in zdaj me ubij!“

„Ne, ne, Jurko!“ reče Pavel, „kriv sem jaz, brate! Jaz — jaz sem jo pustil predolgo v tem peklenskem žrelu. Oh, moj Bog, moj Bog! Kaj hočem? Znorel bodem!“ In Pavel položi čelo ob mizo.

„Ubij me, Pavel! Povem ti resnico. Ljubil sem jo, ljubil kakor tudi ti! Kaj mi je zdaj za življenje? Ali ne — ne! Še moram živeti — še! Miloš Radak ve, čemu še moram živeti. Z Bogom. Pavel, z Bogom, Dora!“ Mladenič pohiti naglih korakov iz sobe.

* * *

Tik Meseničkih vrat je stala cerkvica svetega Ivana. Samo en oltar je kinčal gole zidine, samo mala svetiljka je pošiljala trepetajočo svetlobo v mrak. Bilo je že čez deseto uro ponoči. Sred cerkvice so stala črna, lesena nosila, a na njih je sanjala večne sanje zlatarjeva hči. Mrtvo telo je pokrival beli ten in videla se je samo glava. Lepo njeno lice je bilo mirno, samo ponekod so se vidile na njem črne pege. V cerkvici je bilo vse mirno, mirno kakor v grobu, le leseni svetniki so gledali na mlado pokojnico. Črez nekaj časa zaškrtnejo duri. V cerkvico stopi Pavel. Bil je izvanredno miren. Polahno je korakal proti devojki, kakor bi se bal, da je ne vzbudi. Nagne se nad njo.

„Tukaj si? Moja ljubezen, moja sreča, moje življenje! Zdaj si mrtva, zdaj si prah, zdaj si nič. V tvojih ostankih tukaj so mi umrle vse želje in vse nade. V grob bodeš šla, Dora, v grob bodeš ponesla s sebo tudi moje življenje. Ostal bodem sicer, toda — živi mrlič!“ Pavel pritisne ustni na hladno čelo in poljubi devojko za zadnji pot.

Nakrat zašumota nekaj za oltarjem. Mladenič se zgane. Kakor bi se v ključavnici obračal ključ, kakor

bi se odpirala tajna vrata! Pavel se skrije v temo za steber. In res. Nad nizkim oltarjem se odpro duri skritega hodnika, koji je držal iz gornjega mesta pod zemljo v cerkvico. Plamen goreče baklje se zasveti in po stopnicah stopa navzdol črno oblečena žena, noseč na ramenih kožuh.

„Pojdi zdaj! Pusti me, Čokolin! obrne se žena proti hodniku. „tvojo službo si dovršil; plačo si dobil in lahko odideš iz Zagreba!“

In zopet se zapro duri. Žena se približa mrtvi deklici. Ko zagrne ten pred licem, posveti baklja v Klarino lice. Žena nagne glavo nad mrliča. „Moram te videti nasprotnica moja“, zašepeče s hudobnim nasmehom in dvigne bakljo. „Ti, ti si mi torej zastrupila življenje in mi uničila srečo? Norica, zdaj ležiš tukaj pred meno pomandrana in uničena. Čas bode že zacelil Pavlu rano, a jaz ga moram potem dobiti.“

„Ne bodeš ga!“ zagrmi Pavel in skoči izza stebra „Nikdar ga ne bodeš, grdoba ženskega rodu! Glej Pavla Gregorijanca, kako se tretjič že zaklinja pri teh milih ostanke, da ne bode nikdar več zaželel in si izbral ženske in naj pride sam angelj v podobi ženske z neba! Naj se rajši razbije v prah stari in slavni grb Gregorijancev! Glej Pavla Gregorijanca, kako ti že tretjič pove v lice, oh, peklenska hudoba, da te sovraži, da te prezira in zaničuje in da beži pred tebo, kakor se mora bežati pred črno kugo. Ne zijaj v te svete ostanke, peklenski izrodek, ne moti s tvojim okužljivim dihom nedolžnemu angelju rajskih sanj. Gledaj, oj, gledaj to nedolžno lice, pa

se okameni kot hudodelnica pred podobo Gorgone. Glej, tu počiva moja sreča, moja nada, moje življenje, a vse to — vse je zatrl s hudičevo zavistjo tvoje grdo, kačje srce!“

„Pavle, za Boga, te prosim! vzklikne Klara v grozi in se trese kakor v mrzlici.

„Ne imenuj Boga, zlobna grešnica, ker če sliši tvoj bogokletni klic, bode z ognjeno strelo razrušil ta posvečeni kraj. Da, to si učinila ti! Ti si jo umorila!“

„Jaz?“

„Da, ti! Ali poznaš to?“ reče Pavel mirneje in potegne iz žepa pleteno mošnjico. „Ali ni na nji grb Ungnadov, ni to grb Klare Ungnadove, prešestnice, norice in ubijalke? Ta mošnjica je bila najdena poleg mrtve Dore, ali slišiš, poleg mrtve Dore, grdobna ženska!“

Klara se strese ali kmalu se ojunači.

„Da“, potrdi, „res je, Pavel! Dala sem zastrupiti Doro s strupom, proti kateremu ni pomoči. Pa veš, čemu? Ker sem zdivjala, znorela za tebo. Ako se greši brez namena, tedaj jaz nisem grešnica. Ni me pamet gnala v ta greh, srce me je onesvestilo in me zapeljalo. Ako bi ne bila mogla uničiti tega dekleta prej, predno si jo objel kot ženo, bila bi se zastrupila sama; kajti kot živa bi ne mogla trpeti, da te druga ljubi in vsako bi zastrupila, katera bi te ljubila, ali bi jo maral ti ali ne. Ljubim te, Pavel, bolj kakor Boga, kateremu bi se radi tebe izneverila; ako bi stebo mogla deliti le jeden dan, le jedno uro srečne ljubezni, rada bi izpila čašo strupa do dna. Ako me sovražiš, ako me zaničuješ, Pavel, maščuj se!“

„Nočem se, blazna žena! Sama sva tukaj, ne vidi naju nihče. Pri roki mi je ostra sabla, a na nosilnici leži moje zlato, katero si mi uničila. Ako bi hotel, porinil bi ti ostro železo v tvoje kačje srce in rešil bi hrvatsko deželo in celi svet živega smrtnega greha. Toda nočem! Ta meč sem proslavil na slavo svoje neveste, ta meč sem dvigal za našo sveto krščansko vero in prej bi si odsekal desno roko in prej bi zlomil meč na dvoje, nego bi ga onesnažil s tvojo strupeno krvjo. Junak sem in nisem rabelj; rablji so zato, da smrtno kaznujejo zastrupnice. Ne; namenil sem ti drugo maščevanje. Pojdi in nosi se sebo skozi vse življenje svojo zblaznelo strast, kakor večno nezaceljivo rano; naj te žge s peklenskim ognjem, naj te mori z večno žejo in ko ti bodo ovenela lica in ko se ti bode izsušilo telo, naj še v tvojem srcu gori strast kakor ognjena gora. In kadar bodeš ponoči v sanjah želela počitka, naj stopi pred te ta nedolžna deklica, blede in s solznimi očmi in naj upira svoje oči liki ledenemu nožu v tvoje vroče srce. Umiraj in živi, živi in umiraj! Prokleta bodi do groba in onkraj njega!“

„Joj, joj!“ zaječi Klara in poklekne s povešeno glavo pred mrliča.

„Pojdi, grešna žena in pusti me, da zadnjič molim k Bogu na strani svoje Dore!“ Mladenič lahno poljubi mrtvo nevesto.

Kakor zdivjana poskoči Klara in kakor obupana pobegne po skrivnem hodniku.

D drugega dne gre kapitan Pavel obiskat grob svoje ljube zaročenke. Kako se začudi, ko zapazi, da sedi na grobu stara ženica. Pavel stopi bližje. Spozna Magdo, ki je držala v roki rožnivenec.

„Magda!“ pokliče kapitan, ali starka se ne gane.

„Magda!“ pokliče še enkrat kapitan in položi roko starki na ramo. Starka je bila mrtva. Kot zadnji spomin življenja trepetala je solza na licu dobre starke. Bila je moleča zaspala na grobu svoje Dore.

XXIII.

Bil je Božič, krasna noč je kazala na vedrem nebu milijone zlatih zvezd. Zima je bila huda in po obzagrebških gorah, kakor tudi po dolinah bilo je snega do pasu. Na suhih vejah je ivje bliskalo liki biserom, a mesečina je odsevala po snegu, kakor bi bila zemlja posuta z žlahtnim kamenjem. Tiho in mirno je bilo po gori, še celó veter ni pretresal vejvja; potok je molčal in ni grmel po globini. Bil je Božič, sveti dan. Iz sneženega groba so gledale črne kmetske hišice, a iz hiš je svetila v zimsko noč vesela luč. Svet se je v spominu veselil prihoda nebeškega kralja, ki je bil v Betlehemu stopil na svet. Blagi mir se je razlival po zemlji in v človeških srcih je klicalo: „Rodi se kralj nebeški!“ Samo ena duša v gori ni čutila nebeškega miru, v njej ni plamtel sveti božični kres, v njej je plamtel peklenski ogenj; ta duša ni klicala Boga, ampak vraga. Kakor omamljen je hitel naprej, raztrgan, potrta in izmučen.

Do kolen je pogrezal v sneg, do pasa se je včasih zaletel, lice mu je žarelo mrazu, kri mu je burno tekla in težko je dihal. Kakor ranjen volk hitel je navkreber in se lovil za bodeče grmovje, kakor jež se je zvil in pognal navzdol; ni maral, ako je butil ob drevo ali ob panj, ki je bil skrit pod snegom ali se udaril ob kamen poleg pota. Bežé je bil izgubil plašč, izgubil kapo, a bežal je naprej, kakor bi ga hudobni duhovi tirali z bičem. Ta človek je bežal iz Zagreba v goro, dalje in dalje v goro; bilo je videti, da hoče črez njo na drugo stran. Dospel je v gorsko globel, do kamena pod strmo pečino. Utrujen sede na kamen. Dvakrat ali trikrat vzdihne, kakor bi mu primanjkovalo sape. Z vrata si ovije pisan ovratnik in si ga omota okoli glave, v roki si dahne nekolikokrat, da bi si jih zagrel, iz žepa potegne steklenico, nagne jo in naredi iz nje več požirkov. Zopet vzdihne. Bilo mu je ložje. Žganje ga je jelo greti. Ko se nekoliko ogleda, vidi, da je v globeli in v varnem zatišju, kjer ga ne more izdati mesečina. Zopet nese steklenico k ustom in začne piti. A, to je dobro! Prokleta zima! Kako gre do kosti! Še celó živa kri bi zmrznila. Samo da le pride enkrat črez goro — potem bode ložje. Ali čuj, čuj! Človek se prestraši. Na vrhu, črez katerega je bil prišel, poka grmovje in z vej pada sneg. Tukaj sta! Da, ona sta. Bežati bode treba. Mož se strese in nagne glavo, da bi poslušal. Da, da, že sta! Le v beg! Kakor kača, kadar se je dotakneš, poskoči mož kvišku, zavije se okoli pečine in poleti po gori navzgor. Oh, ko bi bilo leto, toplo leto, kako lahko bi bilo pobegniti; ali zima je,

sneg je! Prokleti снег! Kakor kača vije se za človekom v snegu sled, a stopinje izdaja v snegu proketo oko vedrega neba — mesec. Ako bi bila burja, metež, megla; pa nebo je čisto kakor steklo. Človek se je bil umaknil v goro, a že se prikažeta pri pečini dva človeka. Jeden izmed njiju je velikan z dolgo puško in visokim klobukom. Na razgaljenih prsih nabira se mu ivje, brki so beli in ledeni, le oko se sveti kakor pastirski ogenj sredi temne šume. Ta človek je stari junak Miloš Radak. Drugi človek je mlajši, ovit v plašč in pokrit s kapo. Tudi njegovo oko plamti in prsi se mu dvigajo. Ta mladenič je Jurko.

„Tukaj sem kaže sled!“ meni Jurko in se nagne nad снег.

„Bode se reklo paziti še dalje!“ odgovori Radak.

„Seveda!“

„Torej pojdiva!“

„Nekoliko si lahko odpočijeva!“

„Ne za cesarjevo krono!“

„Ne more biti daleč. Samo za kratek čas.“

„Nimava časa. Jaz nočem ne prej jesti, ne piti, ne vsesti se in ne vleči se, dokler še nosi živo glavo na vratu.“

„Utrujen sem!“ izdahne Jurko.

„Tedaj pa počakaj! Samo zapomni si, da je tukaj silno veliko volkov, Jurko.“

„Ne bojim se!“

„Torej pojdiva naprej!“

„Glej, poleg kamena je v snegu nekoliko sveže krvi, glej, tukaj je tudi steklenica! — Prazna je!“

„Res je sveža kri, ranjen je. Ne more biti deset minut od tukaj.“

„Glej, za pečino je krenil! Vidiš li njegove stopinje?“

„Da, navzgor je šel!“

„Le naprej!“

Radak in Jurko kreneta po sledu navzgor. Sneg je škrtal, veje so se osipavale, noge so drsale po ledu ali šla sta moža naprej in naprej. Dospeta na vrh. Svetlo je gledal mesec na nju! pred sebo sta imela snežno puščavo.

„Glej!“ zakliče Radak. „Glej, tamkaj na vrh drugega vršička. Vidiš, kako se nekaj črnega pomiče navzgor? Človek je.“

„Človek je, že vidim.“

„Po vražje leti ta lopov.“

„Kakor bi ga gonil vrag.“

„Ravno tako.“

„Pot pod noge, Jurko!“

„Postoj, starec! Zdaj je dobro, je že najin. Z onega vrha gre se navzdol v jarek, ali dalje se ne more. Na drugi strani namreč je strma stena. Lopov mora po jarku naprej, ali pa mora nazaj. Toda breg se da obiti. Ti idi navzdol in kreni na severu v jarek, jaz pa bodem na jugu; tako bode prišla miš med dva mačka. Daj mi pištolo, Miloš!“

„Tukaj jo imaš! Dobro pamet imaš, mladenič. Dobro si si namislil. Jaz grem navzdol na desno, ti na levo. Z Bogom in dobra nama bodi sreča!“

„Ali da nama le pride živ v pesti, Miloš!“

„Živ ali mrtev, kakor je božja volja“, odgovori Miloš in udari na desno navzdol, Jurko pa krene na levo.

Begunec dospe srečno v drugi jarek. Hvala Bogu! Zasledovalca sta daleč za njim, ne bodeta ga dosegla. Pa za vraga! Predi se dviguje strma in visoka stena. Ni mogoče dalje. Treba bode steno obiti, treba bode iti za jarkom proti severu. Torej naprej — naprej! Koža na rokah mu poka, kri mu teče iz ran. Toda le naprej! Lasji, mokri vsled prelitega znoja, pokrivajo se mu z ledom. Ali naprej! Noga se mu pogreza vedno bolj globoko. Toda le naprej, ker gotovo tudi zasledovalca ne mirujeta. Med goro se zavije jarek. Pred beguncem se prikaže majhna ledina. Mesec sveti, da je svetlo kakor podnevu. Sredi ledine zapazi begunec velikana, ki naglo koraka proti jarku. Mož postoji in se začne tresti vsled zime in vsled strahu. „To je on!“ zašepeče polmrtev. Nazaj, nazaj! Toda že je velikan zapazil beguna. Tudi velikan začne leteti. Begunec sliši, kako škriplje za njim sneg, vedno bližje je in bližje! Nazaj v jarek! Z glave mu pade ovratnik. Lice mu obledi kakor sneg. Samo brazgetina na čelu se sveti. Velikan jame zaostajati. Begunec krene glavo in vzdihne. Hvala Bogu! Zasledovalcu je noga izpolznila, padel je in se udrl v sneg. Rešen si. Le nazaj, nazaj po starem potu, po jarku! Jarek krene višje v goro; tamkaj je gosto drevje. Hvala Bogu! Ali kaj je to? Ali je peklenska prikazen? Ob koncu jarka stoji človek, ki je ogrnjen v plašč in ima pištolo v roki. Da, da, pištolo ima, mesec dobro kaže in ne laže. Kdo je ta človek, kdo?

Ali je res? To je mutec Jurko! Ta siromak! Le naprej!

„Ha, ha, ha!“ zaori Jurkov krohoten smeh po pusti globeli, „peklenski izrodek, ali si prišel v moje pesti?“

„Ali me mara sam vrag —“ izpregovori begun in pri sreču mu je, kakor bi ga držali železni nohti. Kam hoče bežati, nesrečnej? Kam? Tukaj je Jurko, tamkaj je Miloš, tukaj je smrt in tamkaj je smrt! Kam? Kakor kača zavije se begun v grmovje. Kmalu je pri velikem, vejnatem hrastu. Brž se vzbne na hrast. Napadalca sta še daleč. Vzbne se na hrast in leže na vejo. Tu leži nem — komaj si upa dihati.

V jarku se srečata Miloš in Jurko.

„Kje je?“ vpraša Miloš.

„Taj na tvojo stran je bežal od mene!“

„Ni mogoče, na tvoji strani je, človek božji!“ trdi Miloš. „Bežal je pred meno. Ako bi ne bil padel, imel bi ga že.“

„Ni na moji strani!“

„Mora biti!“

„Gotovo ga ni živ vrag odnesel črez to pečino. Strma je in gladka, kakor bi jo bil kdo obtesal s sekiro.“

„Morda je tamkaj!“ obrne se Miloš na drugo stran jarka, kjer je stalo vejnato drevo. Mesec se je dvigal vedno višje in žarki so svetili na hrastinje poleg pota.

„Ha! Satan peklenski!“ vzklikne Miloš, ko zagleda blede človeško lice na veji. „Tukaj si? In ti si! Ali te je zemlja izvrgla, da si lahko s tvojo krvjo

ozdravim rane? Jurko, Jurko! Glej tamkaj; ali vidiš? Tukaj je najin plen! Ali pa veš, kdo je ta vrag, kdo je ta zver?"

"Kdo je?"

"To je oni prokletnik, ki mi je ubil ženo, odnesel sina, ki mi je pogazil življenje in srečo!"

"Grega Čokolin — poturica, zdravnik?" vpraša Jurko.

"Da, on je! Pusti me, naj ga ugrabim, naj mu kos za kosom odtrgam od telesa, naj mu izderem živo srce!"

"Ne onečaščaj si roko z njegovo strupeno krvjo. Ubij ga."

"Satan, kje imaš mojega sina?" zakriči Miloš, "kje je moj sin? Govori, govori, satan!"

"Ne vem", odzove se glas na hrastu, "prodal sem ga kot sužnja v Carigrad!"

"Jezus Kristus!" vzklikne stari vojak in povesi glavo; kmalu pa se zopet ojunači. "Čuj me, nesnaga, čuj me! Ubil si mi ženo, uropal sina in zapalil hišo. In ko sem stal poleg svoje mrtve Mare in gledal, kako ji je rudeča kri tekla iz srca, zaklel sem se pri Bogu tako: „Zaklinjam se pri mrtvi svoji ženi in kakor mi Bog pomagaj in moja vera krščanska in vsa sveta nebesa, da nočem prej mirovati in počivati, da nočem prej okusiti, kar je mojemu grlu po godu in kar mojemu telesu prija, dokler ne maščujem žene, dokler bode njenemu ubijalcu glava živa na vratu!" — Tako sem se zaklel, hudobnež! Od tega dne sem hodil po svetu in prežal na vraga, dokler nisem osivel. Nisem imel boljše duše od svojega

gospodarja, a ta gospodar je imel nevesto, katero si mu ubil tudi ti. In zopet sem se bil zaklel, da hočem maščevati svojega gospodarja. Imel sem srečo! Našel sem tebe, tebe, katerega sem pričakoval, na katerega sem prežal. Zdaj mi je dobro — zdaj —“

Človek na drevesu se začne silno tresti; lice je kakor posuto s pepelom, modri ustni se odpirate in zapirate. Obupno prijema vejo, pritiska glavo ob les in se grbanči kakor divji maček.

„— zdaj —“ zakliče Miloš, „— zdaj je prišla ura!“ Puška počí, veja zaškrtne, človek na hrastu zakriči, vzpne se po veji in pade kakor kamen v sneg. Krog a mu je prebila glavo.

„Pojdiva!“ reče Miloš polglasno in odseka brivecu glavo. „Zdaj sem živel dovolj. Maščeval sem Maro in svojega gospodarja.“

„Pojdiva, Miloš! Bog se usmili grešne duše!“ reče Jurko in oba se podata na pot proti Zagrebu.

Bil je božič. Po nočni tišini je zvonil zvon in vabil vernike k polnočnici. In zagrmlele so orglje in zapelo je ljudstvo: „Narodil nebeški se je kralj!“

Dalje v gori pa — v gorski globeli tulila je jata lačnih volkov okoli trupla mrtvega briveca.

XXIV.

Čeprav je hrvatska gospoda bila razkačena na zagrebške meščane in na njihovega pogumnega vodjo Jakopoviča vsled očitnega upora, vendar je začela razmišljati, da banova sila in podbanove nasilnosti

daleč prekašajo zakonito oblast; in kakor je ban s svojo vojsko hotel ugnati Zagrebčane, tako bi znal rávnati še kdaj tudi z drugimi hrvatskimi stanovi, ako bi ne bili pokorni njemu ali bolje rečeno nadvojvodi Ernestu. Gregorijanca je začelo vse zaničevati, ker je po svojem domačem prepiru celó zdivil in ni s svojo razbojniško roko delal kvara samo meščanom, ampak tudi drugim plemičem. Sramotil je vso hrvatsko gospodo. Radi tega so se jeli pojavljati med hrvatskimi velikaši in plemiči glasovi proti banu in sosebno proti podbanu; med njimi je bil najsilnejši nekdanji podban Gašpar Alapič. V začetku je bil odpor nekoliko slab. Leta 1580. zborovala je zbornica v Varaždinu in ne več v Zagrebu: pred kraljevsko svetlost sta bila v Prago poslana čazmanski stolni prošt Mikač in gospod Ivan Zabok, da vzpodbujata v kralju jezo proti Zagrebčanom in opereta hrvatskega podbana. Ko je istega leta nadvojvoda Ernest s silo razgnal požunski zbor, ker ni hotel Ogrski vrniti popolne predprave in je sosebno tujcem dajal visoka dostojanstvena mesta, ko se je spuntala vsa dežela in je moral nadvojvoda Ernest natihoma bežati na Dunaj, dvignila se je tudi hrvatska gospoda in Ungnadova moč se je jela kršiti. Jakopovič je bil osebno pred kraljem, dan in dan so prihajala pisma o Gregorijančevih nasilnostih in čeprav je gospod Ungnad hvalil Gregorijanca kot najmočnejši steber kraljevega dvora in najzvestejšega slugo spletkarja nadškofa Draškoviča, čeprav je Ungnad opisoval Zagrebčane kot hudodelce in lažnike, vendar je bila mera enkrat polna in da ne bode več pohujšanja med

zakonom in ljudstvom, zapovedal je kralj, da se razvidijo predprave mesta Zagreba, naj sodišče izreče svojo rabsodbo med podbanom in med Zagrebčani.

* * *

Tih in zamišljen je sedel Štefan Gregorijanec na svojem Medvedgradu. Dolgo, dolgo je gledal pred se. V njegovi duši so vrele silne strasti, v njegovi glavi vrvele čudne misli. Neki nemir se mu je bral z obraza, neka tajna slutnja mu je morila dušo. Vse njegove prejšnje sanje so bile ničevne. Sin Nikolaj ni imel možkega zaroda, o Pavlu pa je samo vedel, da je bil po Dorini smrti zapustil Zagreb in se bje proti Turčinom; tako mu bode propadel, izmrl stari rod. To je rana, huda rana — ki se ne da zaceliti. A ko bi ga vsaj kdo tolažil v ti puščavi — ali ni ni nikogar. Vsi prijatelji so se bili ločili od njega, vsi ga zapustili, ker jim ni bil ostal zvest.

Iz teh misli ga prebudi trobentanje grajskega vratarja. V sobo stopi sluga.

„Kdo je?“ vpraša Štefan zlovoljno.

„Njegova milost — ban!“ odgovori sluga.

„Ban!“ začudi se Štefan.

Že stopi v sobo baron Krištof Ungnad. Na glavi je nosil sivo polhovo kapo, a kožuh in blače je imel iz debele jelenove kože.

„Dober dan, brat Štefan!“ pozdravi ban podbana nekako jezen.

„Bog daj, brat in gospod ban!“

„Ali veš, Štefan, da je sramota, kar se godi!“ začne ban srdito in vrže kapo na mizo. „Sramota je, pravim.“

„Kaj pa je?“

„Nič me ne izprašuj. Počil bi človek same jeze. Tako se mi zdi, kakor bi mi vrag metal kamenje pred noge. Ne vem, kaj je z mojo Klaro. Od zadnjega Božiča se je celó spremenila. Nekaj ji je prišlo v glavo. Ponoči skoči nakrat iz postelje in kliče: „Vidiš te solzne oči? Te so ledeni nož. To boli, vedno boli.“ Komaj jo pomirim. Črez dan sedi povešene glave in moli na glas brez kraja in konca. Znorel bi človek pri takšni zabavi. Kaj ne? Pa še nekaj!“

„Kaj pa?“

„Št-fan, daj mi roko! Saj si mi prijatelj?“

„Mislim, da veš sam najbolje.“

„In mi hočeš vedno biti?“

„Hočem!“

„Ti si skoraj nekoliko preoster — tudi jaz sem. Jaz bi hotel te Zagrebčane, te ničvredneže zadaviti.“

„Govori bolj jasno, gospod ban.“

„Bolj jasno? Dobro. Pridem v kraljevem imenu.“

„V kraljevem?“ pobledi podban.

„Da. Slabo si zadel, brat. Tudi meni hoče skoraj odzvoniti. Kralj je zapovedal, da se mora izprašati ljudstvo radi zagrebških pisem.“

„Znano mi je.“

„Ali kakšen bi naj bil odgovor? Komisija pravi, da imajo Zagrebčani prav in da spadajo samo pred kraljevo in ne pred banovo sodišče. To neki stoji črno na belem v zakoniku. Tega ne razumem. Na to mi je pisal kralj.“

„Kaj je pisal?“

„Da si spravil ti mene in zbornico na slaba pota. Da si proti Zagrebčanom učinjal nasilstva, celo kraljestvo spuntal, da nisi prišel pred kraljevo sodišče in da teptaš pravice, katere bi moral ravno ti kot podban čuvati.“

„Dalje, dalje!“

„Da se mora dati mestu zadoščenje.“

„Kakšno?“

„Pravdo proti tebi mora izvesti sodišče, a ti — ti se moraš odreči podbanski časti.“

„Odreči časti!“ Štefan je kar okamenel in postal blede kakor mramor. „To zahvalo torej imam?“

„Da, revni brat! Hotelo se je, da se ti mora podbanska čast javno v zbornici, očitno pred zagrebškimi kramarji odvzeti. Ali pisal sem Rudolfu, da bi bila sramota prevelika. Piši torej kralju, piši tudi zbornici, da nočeš biti več podban, ker si bolehav.“

„Jaz, jaz?“ zaječi Štefan in si grize ustni.

„Piši, prosim te! Tvojo odpoved moram poslati kralju, ker —“

„Ker?“

„Ker bode sicer prišlo do javne sramote.“

„Hočem pisati!“ reče Gregorijanec tiho, vzame pero in list in napiše, da se odpove podbanski časti.

„Dobro! Nihče drugi ne razun mene. Bodiva zdaj vesela! Daj vina daj!“

Pobit in obnemogel vsled jeze skloni se Gregorijanec v stolu.

„Vse, vse je propalo! Vse moje nade so uničene, moja osveta, oh, moja osveta!“

„Pozabi vse! Saj, hvala Bogu, imaš vsega dosti.“

„Dosti? Kaj je dosti? Meniš srebro in zlato? Kaj maram za srebro in zlato. Moja čast, moje upanje — vse je končano!“

„Bog pomagaj! Daj vina in razveseliva se nekoliko. Doma pri Klarinih večnih molitvah mi je itak dolgčas.“

* * *

V zbornici, ki je zborovala leta 1581. v Varaždinu odpovedal se je Gregorijanec pismeno svoje podbanske časti. Sam ni prišel; čemu ni prišel, ni povedal. Tudi Ungnad je rekel, da ne ve, čemu se je odpovedal; seveda sta ban in zbornica dobro vedela, a molčala sta in za podbana je bil izvoljen Gašpar Druškoci. Ob jednom je zbornica preklicala sklep, vsled katerega je bil Zagreb izobčen in sklenila je, da bode odzdaj naprej zborovala zopet v Zagrebu in da se bode v Zagrebu sklicevalo tudi banovo sodišče.

„Dobro je“, rekel je Jakopovič, „ali ni še mera polna. Slišati še moramo kraljevsko sodišče.“

XXV.

Samotno je živel Štefan Gregorijanec na svojem gradu; jezen na ljudi in na ves svet živel je kakor medved v svojem brlogu. Stanovi so mu bili izdali pismeno svedočbo, da je revno izvrševal svojo podbansko oblast in vendar so mu dali naslov kapitana; Štefan se je jezo nasmejal, ker je vedel, da se je to zgodilo le raditega, ker je bil velikaš. Leta za letom je minilo, lasje so se mu začeli siviti, ponosna

glava se začela upogibati, a srce mu je izjedal neozdravljiv črv. V svojih sanjah je videl Pavla kot lepega junaka, katerega je začel uprav ljubiti še le takrat, ko ga je pognal od sebe. Mnogokrat mu je natihoma stopila solza v oko in vzdihoval je: „Pavel, kje si, kje si?“ Ali Pavla ni bilo. Po vojnikih je starček mnogokrat izvedel, da se bije kakor lev ob turški meji in da stavi svojo glavo vedno v najhujšo nevarnost. Ali v Zagreb, na Medvedgrad ni bilo Pavla. Mlajšega sina Nikolaja ni ljubil; zdel se mu je preveč „babji“ in ni imel v sebi prave Gregorijančeve krvi. Leta so potekala in potekala in Štefan je odložil tudi kapitansko čast. Po gostih šumah se je klatil in lovil jelene, medvede in volkove. Na lovu se mu je še včasih ponavljala stara divjost, tukaj mu je še vzplamtelo oko, kakor blisk na zimskem nebu. Toda ne samo takrat, ampak vzplamtelo mu je tudi, kadar je pogledal na Zagreb — na grob svoje sreče. Zagrebčani še zdaj niso mirovali in še vedno so ga dregali s pravdo. Pa kjer je Gregorijanec le mogel, pri vsaki priložnosti je ščipal mesto. Sam kralj Rudolf pokaral ga je s pismom iz Dunaja dne 6. velikega travna leta 1583., naj opusti svoje protizakonito postopanje, toda zastonj — Gregorijanec je ostal napram Zagrebčanom nasilen, kakor je bil prej. Na njegovo nesrečo umrje nadškof Jurij Draškovič, ki je znal kraljeve sodnike držati na uzdi in je zavlačeval pravdo. Hrvatska gospoda se je vedno jačje postavljala na noge in odbijala vse omamljive ponudbe nadvojvode Ernesta; Štefana Gregorijanca je prezirala popolnoma; ni ga štela za svojca, ker se je bil celo po godu dvora

izpremenil v dvornega slugo, a proti banu se je na vsa usta klicalo, kar se je prej govorilo le natihoma. „Ne, nočemo Štajerca za bana!“ klical je na plemiških sestankih Gašpar Alapič; „mi nočemo človeka, ki se še celo prekrizati ne zna hrvatski, ki ne pride v zbornico, ki nima vojske in ki stori vse po zapovedi nadvojvode Ernesta. Kako je mogel on na požunskem zboru glasovati za 15. točko, ki nas meče pod noge nemški komandi? Kako je mogel privoliti, da se je hrvatsko Primorje odcepilo izpod banske oblasti? Čemu se ne zove tudi bana Dalmacije? Ali ni ta dežela tudi hrvatska? Čemu pripušča nemškim generalom v naše krajine? Ta ban ne čuva naših svoboščin, ampak nas hoče zvezati s Štajersko. Tega mi nočemo in nočemo!“ In res ni Ungnad dolgo banoval. Nemilo se razjezi kralj, ko izve, kaj je ban učinil Zagrebčanom; kmalu je bil pozvan na Dunaj, a leta 1584 javi kraljevo pismo zagrebški zbornici, da je gospodu Krištofu Ungnadu „vsled bolezni“ odvzeta banska čast. V isti zbornici bil je plemičem proglašen zagrebški sodnik Ivan Jakopovič. Ko se je gospoda nekoliko razšla iz zbornice, stopi mali Alapič pred mestnega sodnika.

„Živijo, Jakopovič!“ reče prav iz srca, „vi ste pobili tega Nemca, vi in nihče drugi. Bil sem na vas jezen, ali zdaj vidim, da ste imeli prav. Dajte mi desnico. Vi ste pravi človek.“

In živo stisne Jakopovič Alapiču roko.

* * *

Na stare dni dobival je Štefan Gregorijanec črne novice — da bode obsojen radi motenja javnega miru.

Ta sramota! Obsojen biti! Nikolaj Zelnički, zagrebški stolni prošt, jedini človek, ki se ni bil ločil od njega, pisal mu je: „Ne tratite časa. Gre se za glavo! Zagrebčani bodo zmagali. Najbolje je, ako se vaša velemožnost pogodi z Zagrebčani; kajti, kakor sem rekel, sicer vam bode slaba pela.“

V silni jezi raztrga Štefan pismo. „Jaz Štefan Gregorijanec se naj pogodim s temi kramarji, prej me naj strela — oh, moj Bog, prehudo me kaznuješ!“

In še črnejše novice so prihajale.

„Udati se moram!“ zaškripal je Gregorijanec z zobmi. „Ako ne poneham, zaplenijo mi vse imetje in moji otroci ne bodo imeli nič. Oh, moram! Raje bi pil strup!“

Vsede se za mizo in napiše Zagrebčanom ponudbo za premirje. Toda Zagrebčani odbijejo ponudbo, rekoč, da jim pogoji niso povoljni.

Jeze je poskočil Štefan. Tega se ni bil nadjal.

„Dobro! Če nočejo oni, nočem tudi jaz ne!“

Nekega dne pride v Medvedgrad svak Miha Konjski.

„Štefan!“ reče, „bil sem v Požunu. Jaz in Želnički sva zavlekla razsodbo, kolikor se je dalo. Več ni mogoče. Prosil sem tudi drugo gospodo, pa bilo je zastonj. Šel sem k sami kraljevi svetlosti, a Rudolf mi je nemilo povedal: „O gospodu Gregorijancu govorite? Ali želite zlorabiti mojo kraljevo milost? Ali sem po božji volji vladar samo zato, da podpiram razbojništvo? Vašega svaka poznam v dušo. Valga me dios (obvaruj me Bog)! On je velik grešnik in obsodba mu bode ostra. Kraljevska sodnija je bila

počasna, preveč počasna, toda skrbel bodem sam, da se reč kmalu dovrši!“ Kralj se nekoliko zamisli, potem pa reče: „No, sicer pa je bil Gregorijanec veljaven, imeniten junak in branitelj svetega križa. Recite mu, gospod Konjski, naj se povsem uda Zagrebčanom, sicer bode slabo za njega.“ Tako, Štefan, rekel je sam kralj. Zaklinjam te, ne bodi gluh napram zdravi pameti. Spomni se svojega rodu, svojih otrok. Udaj se!“

„Joj meni, če kralj sam reče tako!“ odgovori Gregorijanec potrč. „Moji ubogi otroci! Da! Moj rod, ha, ha, ha! Udal se bodem, Miha. Moj rod? Ali vidiš oni oblak, ki izginja na zapadu? To je moje pleme, moj rod. Piši Zagrebčanom, da se povsem udam. Piši jim!“

Nekaj dni potem, bilo je leta 1590., ležal je Štefan Gregorijanec na svoji postelji. Zagrebčani še niso bili odgovorili. Težke skrbi so se dale čitati starcu s čela. On, ponosni velikaš, izgubil je časti, izgubil bode rod in zdaj je še celó odvisen od revnih meščanov! Spominjal se je prošlih časov — spominjal se je Pavla — Pavla in Martel!“ Potisnil je čelo v vzglavje. Ali nakrat je slišati, kakor bi grom prodiral iz zemlje. Zidovje se začne zibati in gibati, orožje nad glavo žvenketati. Grom za gromom je slišati. Štefan skoči iz postelje ves blede. V sobo prihiti sluga.

„Kaj je?“ vpraša Štefan prestrašen.

„V imenu božjem — bežite! Potres je. Jeden izmed stolpov je počil od vrha do tal; vzhodni zid

se je razrušil in cerkvice sv. Jakoba ni drugega kot kup kamenja.“

„Oh, torej tudi ti me izdajaš, stari grad!“ zaječi Štefan bolno. „Pojdimo, pojdimo v Šestine! Tukaj ni več življenja.“

* * *

Na Markovo leta 1591. stal je okoli 10. ure predpoldne voz pred hišo zagrebškega kapitlja. Iz njih je stopil slab in sključen ter podprt po dveh hlapcih medvedgrajski gospodar. Počasi je stopal po stopnicah v dvorano; tukaj so za zeleno mizo sedeli zagrebški kanoniki kot člani sodnije in na strani so stali zagrebški meščani Gregor Dombrin, Jakob Čerski, Matija Vernič, Ivan Plušćec in Andrej Čičković.

„Dober dan, prečastna gospoda!“ pozdravi Štefan Gregorijanec kanonike. „Dober dan, gospodje Zagrebčani!“ obrne se proti meščanom. „Prišel sem, da z vami sklenem za vedno premirje!“ Utrujen se usede medvedgrajski gospod na stol.

„Želi li vaša velemožnost povedati plemenitemu mestu svoje pogoje?“ vpraša Dombrin.

„Ne, ne, povejte jih samo vi!“ reče Štefan in povesi glavo.

„Ker je tako,“ pripomni zagrebški kanonik Blaž Šiprak, „bodem prečital to-le: Zagrebški kapitelj naznanja vsem, da je prišel pred njega gospod Štefan Gregorijanec osebno, a od druge stranke možje Gregor Dombrin, Jakob Čerski in Ivan Plušćec v imenu plemenitega mesta Zagreba, ki so z lastno besedo in svojevolljno sklenili večni mir. Pred leti ste se bili

proti velemožnemu gospodu Štefanu Gregorijancu uložili po plemenitem mestu dve pravdi. Prva radi sile, ki se je bila učinila meščanu Petru Krupiču, zlatarju pri Kamenih durih dne 10. svečana leta 1578. o priliki uvoda gospoda Krištofa Ungnada kot bana kraljestev Dalmacije, Hrvatske in Slavonije; druga pravda pa ob času iste zbornice radi psovanja in grdenja meščanov Ivana Teletiča in Matija Verniča po gospodu Štefanu Gregorijancu v dvoru prečastitega stolnega prošta zagrebskega Nikolaja Želničkega. Pravdi ste bili uloženi pred kraljevsko sodnijo v Požunu in pričakujete kmalu rešitve. Ker pa nekateri gospodje želé mir med obema strankama in ste obe voljni skleniti mir, kateri se je tukaj tudi sklenil, opustite se pravdi in se določijo sledeči pogoji: Prvič daje gospod Štefan Gregorijanec od svoje zemlje, kar je pripada Medvedgradu in sicer začenshi pri studencu Topličica, ob bregu Medvednici, za Medvednico naprej do potoka Bliznice in dalje do cerkve sv. Šimena mestu in njegovim kmetom v svobodno in mirno uživanje, to je da bodo smeli drvariti, pasti, žgati apno in lomiti kamenje za zidavo zagrebskih hiš in mestnega obzidja. Nadalje naj bode skupni pašnik kmetom gospoda Gregorijanca in zagrebskega mesta oni del zemlje, ki meri štiri orale in pripada posestvu šestinskemu in katerega je imel dozdej v najemu Gregorijančev kmet Lovro Puntihar. Vrh tega plačal bode gospod Štefan Grgeorijanec tisoč ogrskih goldinarjev sodniku, porotnikom in sploh meščanom zagrebskega mesta in sicer v treh rokih: na prihodnjo Cvetno nedeljo, na dan sv. Trojice in na dan

sv. Mihaela. Gospod Gregorijanec naj preskrbi tudi, da bodeta njegova sinova Nikolaj in Pavel pismeno potrdila te pogoje in obljubila, da hočeta tudi ona priznavati mir z zagrebškim mestom. Nasprotno izjavljata sodnik in vsa občina zagrebška, da odstopita od pravde in da razveljavita vsa pisma in zapiske, ki ležijo pred kraljevskim sodiščem.“

Kanonik preneha. Mirno je bil Gregorijanec poslušal zahteve Zagrebčanov, samo nasmehnil se je včasih.

„Gospodje Zagrebčani zahtevajo mnogo,“ pokima z glavo, „zeló veliko. Toda vi ste gospodarji. Čudno, da niste zahtevali Medvedgrada! Ali kaj bi tudi ž njim. Kup kamenja je.“

„Morebiti ne pritrdite tem zahtevam?“ vpraša kanonik.

„Da, da — pritrdim iz lastne volje — vse je dobro — vse!“ odgovori Štefan Gregorijanec in krenivši proti durim reče: „Bog z vami, gospodje! Utrujen sem, počival bi rad!“

Počasi se je premikal Gregorijančev voz proti gori

XXVI.

Bilo je popoldne poletnega dne leta 1592. Gora je bila mirna, zrak čist, gozdi zeleni, a po gozdih je cvetelo pisano cvetličje. Po gorski stezi slišati je mali zvonček, Iz goščave se prikaže kmet. Nosil je svetiljko in zvonil z zvoncem, za njim pa je stopal samostanski duhovnik, ki je držal sveto hostijo v

pleteni mošnjici. Pater je šel k Štefanu Gregorijancu, da ga z božjo hrano okrepi za zadnji pot. Povešene glave je korakal in nisi mogel v mladem licu brati, ker je bilo globoko prikrito s kapuco. A če bi bil mogel, videl bi bil, da je bilo lice žalostno, oči pa solzne. Redovnik se približa velikim durim že polrazdrtega Medvedgrada.

„Kje je gospodar?“ vpraša vratarja.

„Pred gradom je, oče Hijeronim,“ odgovori vratar in se prekriža pred svetotajstvom. „Pod zimzelenom sedi. Hudo mu je, zelo hudo, ali hotel je tako. Morali smo ga prinesiti iz Šestine.“

Redovnik se poda proti gradu. Srce mu je silno bilo. Zdaj dvigne oči, postoji in strepeče

Pod zimzelenom je sedel gospodar Štefan. Lasje so bili beli, lice blede in upadlo, oči kalne. Glavo je bil nagnil nazaj, prislonil jo ob drevo. Gledal je v daljavo. Pred njim sta klečala Nikolaj in žena njegova Ana, pred njim je klečal tudi močen in krepek konjeniški častnik — Pavel.

„Bodi pozdravljeno božje telo!“ pozdravi starček božje telo in nagne glavo. „Torej, otroci — ura je prišla. Počivati bodem šel. Hvala, sveti oče! Težko sem vas pričakoval; da le nisem zamudil zadnjega izpovedanja!“

Duhovnik stopi bližje. Navzoči se odstranijo. Duhovnik nagne glavo k starcu in ta začne šepetati božjemu služabniku svoje grehe. Ako bi bilo v starcu več življenja, bil bi videl, kako padajo duhovniku solze na njegovo čelo

„— ali en greh. oče duhovni!“ konča Štefan tresé, „leži mi na duši kakor trd kamen; bojim se, da ni zanj odpuščanja. Ljubil sem dekle, kmetsko dekle in imela je sina. Zapustil sem njo in dete, da, še celo ubiti sem hotel otroka, ali zmanjkalo je nekega dne. Morda je zanemarjeno, morda živi v bedi, morda me preklinja —“

„Ne preklinja vas!“ zakliče duhovnik, odgrne kapuco in pade na kolena, „ne preklinja vas, oče. Ta izgubljeni sin prinesel vam je zadnji božji blagoslov, ta sin, vaš Jurko — oče, sem jaz!“

„Ti — ti —“ reče in prime z rokama Jurkovo glavo, „da, da! Ne lažeš! Lice ti priča, da si Gregorijanec! Da, da, moj sin si!“ Starček objame sina. „Oh, hvala ti, večni Bog! Sin, dovrši — smrt ne čaka.“

Duhovnik dovrši sveto opravilo in sinova se vrneta.

„Otroci,“ reče Štefan s slabim glasom, „počivat bodem šel. Bil sem nekdam ohol, bahat, ponosen. Večna roka me je zlomila. Toda zdaj sem čist. Rešil me je moj izgubljeni sin — ta vaš brat“

„Jurko!“ zakliče Pavel.

„Pavel, pusti,“ nadaljuje starec, „čas gre, prihaja smrt. Poznej ga objemaj, poznej! Sinovi, vidim: stari naš rod bode izumrl. Hotel sem ga narediti večjega, slavnjšega, pa — Bog je sodil drugače. Nikolaj, ti nimaš možkega zarcda. Pavel, ti pa tudi ne bodeš imel potomcev, ker si se zaklel, da ostaneš Dori zvest tudi onkraj groba. Jurko ti si pa božji služabnik. Nobene nade ne nesem v grob in nad mojo krsto bode zvenelo drevo. Bodi božja volja.

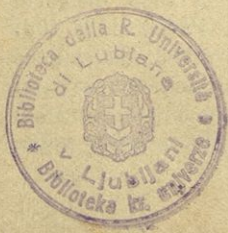
Pavel, tebi gre hvala, da si prišel. Bilo mi je težko po tebi. Ne pripisuj mi preveč krivde. Nisem kriv Dorine smrti, to Bog ve. Klara je kriva — Bog se je usmili!“

„Usmilil se je že; v blaznosti je umrla!“ pripomni Pavel.

„Prosi v mojem imenu starca Krupiča odpusčanja. Čuvaj ga in pomagaj mu na stare dni. Z Bogom! Niko in Anka, ljubita se! Z Bogom, Pavel! Bodi kristjan in junak. Z Bogom, Jurko! Oh, moli zame! Z Bogom pa tudi ti, stari grad!“ obrne se umirajoči proti gradu, „ti zavetišče mnogih rodov. Oba sva si jednaka. Ponosen si bil ti in ponosen sem bil jaz. Tebi je počilo srce in poka tudi meni — ti bodeš prah in jaz bodem. Z Bogom, otroci — Marta — —“ mrtev se skloni medvedgrajski gospodar.

„Še enkrat pogleda solnce izza Okičke gore in vidi, kako objemajo trije bratje mrtvega očeta.

Kakor je rekel starec, tako se je tudi zgodilo. Pavel je padel poleg svojega zvestega Miloša leta 1604. kot konjeniški polkovnik v boju proti Turkom. Nikolaj pa je umrl brez možkega zaroda leta 1610. Izginil je rod Gregorijancev s tega sveta.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000380451

